

Вершини світового письменства

ЛИСТИ ТЕМНИХ ЛЮДЕЙ

ЛИСТИ ТЕМНИХ ЛЮДЕЙ

З латинської перекладали
Йосип Кобів та Юрій Цимбалюк

Київ
Видавництво художньої літератури «Дніпро»

1987

EPISTULAE
OBSCURORUM VIRORUM
1515—1517

«Письма темных людей» — достопримечательный памятник немецкой литературы начала XVI века, представляющий собой сатирическое сочинение, написанное на латинском языке выдающимися гуманистами К. Рубеаном, У. фон Гуттенем, предположительно и другими будто бы от лица клириков (по традиции авторы не указываются). Письма-пародии высмеивают невежество, тупость, религиозный фанатизм и нравственное убожество богословов и церковников, обнажают пороки папского Рима, тунеядство и распутство монахов.

Передмова Йосипа Кобова

НЕЩАДНА АНТИКЛЕРИКАЛЬНА САТИРА ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

«Листи темних людей» (*Epistulae obscurorum virorum*) — видатна пам'ятка сатиричної літератури часів Відродження — є дітищем тої епохи, яка породила такі блискучі викривально-сатиричні твори, як: «Корабель дурнів» Себастьяна Бранта (1494), «Триумф Венери» Генріха Бебеля (1509), «Похвала глупоті» Еразма Роттердамського (1511), «Цех плутяг» і «Змова дурнів» (1512) Томаса Мурнера, «Ніхто» (1512) та інші сатиричні діалоги Ульріха фон Гуттена.

Взагалі сатира стала провідним літературним видом німецького Відродження. Примітно, що майже всі видатні гуманісти Німеччини були сатириками і ввійшли в історію світової літератури завдяки своїй сатиричній творчості*.

Німецька сатира епохи Відродження, відображаючи тенденції шпроксих прогресивних кіл, погляди демократично настроєних гуманістів, відзначається розмаїттям тематики, широкою сатиричною панорамою німецького життя того часу, багатою галереєю негативних персонажів, безкомпромісним викриттям пороків тогочасного суспільства, гострою критикою феодального ладу, багатющим арсеналом сатирично-виражальних засобів.

Всі вищезгадані твори, крім того, що викривають різні вади тогочасного суспільства і висміюють численні прояви людської глупоти, гнівно картають пороки богословського стану: його зажерливість, дармоїдство, мракобісся, тупість, лицемірність, розпусність, релігійний фанатизм тощо. Але «Листи темних людей» перевершують інші сучасні їм сатири яскраво вираженою антиклерикальною спрямованістю, сміливістю і різкістю критики католицької церкви — оплоту феодального ладу — та її служниці, середньовічної схоластики.

Це нещадний памфлет, написаний групою німецьких гуманістів на богословів-обскурантів, схоластиків — ворогів гуманізму, які боропили віджили середньовічну ідеологію. Вийшли «Листи

* История немецкой литературы. — М., 1962. — Т. 1, IX—XVII вв. — С. 202.

темних людей» у двох частинах. Перша частина збірника містила 41 лист і побачила світ 1515 р. Стільки ж листів налічувало її друге видання 1516 р. Третє видання, яке вийшло також у 1516 р., збільшене було на 7 листів, тобто містило 48 листів. 1517 р. з'явилась друга частина названого збірника, до складу якого увійшли 62 листи. Того ж таки року вийшло друге видання цієї частини, збільшене на 8 листів.

Виникнення «Листів темних людей» пов'язане з запеклою суперечкою навколо єврейських релігійних книг. Якийсь Йоганн Пфєфферкорн, вихрещений єврей, почав гостро критикувати єврейську релігію і в низці публікацій («Єврейське дзеркало», «Єврейська сповідь», «Про єврейську пасху», «Ворог євреїв») доводив шкідливий вплив єврейської релігійної літератури, зокрема Талмуда й Кабали, на національний характер євреїв. Він доводив: ці книги винні в тому, що євреї не переходять у християнську віру, і, якщо ці книги знищити, то євреї напевно виправляться і приймуть християнство. Щоб здійснити свої задуми, Пфєфферкорн шукав союзників і знайшов їх серед ченців домініканського ордену в Кельні та серед кількох духовних і світських достойників. Зокрема палким прихильником ідей Пфєфферкорна став богослов, магістр Ортуїн Грацій, письменник і професор Кельнського університету. Він перекладав твори Пфєфферкорна з німецької мови на латинську — міжнародну мову тогочасної науки, сприяючи цим самим їх розповсюдженню серед учених. Підтримуваний кельнськими домініканцями й деякими високопоставленими світськими особами, Пфєфферкорн у 1509 р. домігся від імператора Максиміліана I указу, який давав йому право конфіскувати і знищити єврейські книги на території всієї німецької держави, особливо ті, зміст яких ворожий був Біблії і християнству. Озброєний цим указом, Пфєфферкорн у ряді міст Німеччини почав конфіскацію єврейських книг, але в Майнці наштотував на опір з боку архієпископа Урієла фон Геммінгена, людини ерудованої. Геммінген заявив, що без рішення вчених-спеціалістів проводити таку акцію не годиться.

Внаслідок цього з'явився новий указ імператора, за яким питання про долю єврейських книг поставлене було в залежність від відгуку групи експертів. У цій справі мали висловитися чотири університети: Кельнський, Майнцький, Ерфуртський і Гейдельберзький, а крім того, троє вчених: відомий гуманіст Йоганн Рейхлін, кельнський інквізитор Яків Гохштрат (Гохштра-тен), та кельнський священик, богослов-схоластик Віктор фон Карбен. Професори Кельнського і Майнцького університетів, а також Гохштрат і Віктор фон Карбен висловилися за конфіскацію єврейських книг, вчені Ерфуртського і Гейдельберзького універ-

ситетів дали ухильну відповідь, вимагаючи детальнішого вивчення питання, тільки один Йоган Рейхлін, найбільш компетентний у цій справі, мав відвагу виступити проти знищення цих книг. Чому він не поділяв думки церковників?

Й. Рейхлін (1455—1522) був видатним німецьким ученим і письменником, одним з найзнаменитіших представників гуманізму в Німеччині. Він досконало знав латинську, грецьку і давньоєврейську мови, поряд з філологією й юриспруденцією, цікавився філософією, теологією, історією, природознавством, навіть медициною. Рейхлін, ґрунтовно ознайомившись з єврейською літературою, визнав лише дві книги («Перемога іудаїзму» й «Історія народження Ісуса») ворожими християнській вірі, а всі інші, на його думку, заслуговували збереження з огляду на їх значення для історії світової культури і виникнення християнства. У відповідь на висновок Рейхліна, складений у суворо науковому тоні і адресований архієпископові Майнцькому, голові комісії по розгляді єврейських релігійних книг, обскурант Пфєфферкорн напав на поважного вченого злісним пасквілем, сповненим люті й особистих образ, під назвою «Ручне дзеркало» (1511), в якому відмовляв Рейхліну в знанні давньоєврейської мови, твердив, що він підкуплений євреями, і таке інше. Щоб спростувати ці наклепи, обурений Рейхлін опублікував брошуру «Очне дзеркало» (серпень, 1511 р.), в якій на цей раз різко виступив проти Пфєфферкорна, взявши під сумнів чистоту мотивів переходу його в християнську віру. З появою цього твору богослови посилили наступ на Рейхліна: вони домоглися заборони продажу «Очного дзеркала», а декан богословського факультету Кельнського університету Арнольд Тонґрський, головний «учений» опонент Рейхліна, вступив у полеміку з ним, опублікувавши в серпні 1512 р. латинською мовою книжку під заголовком «Розділи, або Положення, дуже підозрілі у виявленні співчуття до іудеїв, почерпнуті з німецької книжчини пана Йоганна Рейхліна, доктора двох прав...», в якій доводив, що твір Рейхліна насичений еретичними думками і через це шкідливий. Арнольда Тонґрського підтримав ще один союзник Пфєфферкорна — Петро Мейєр, фанатичний і войовничий священник з Франкфурта-на-Майні, який визнав «Очне дзеркало» Рейхліна твором наскрізь еретичним і вимагав, щоб Кельнський університет висловився у цій справі. Рішучу відсіч цим провокаційним закидам вчений-гуманіст дав у новій книзі, озаглавленій «Захист Йоганна Рейхліна проти кельнських наклепників» (весною 1513 р.). Проте богослови Кельнського університету під головуванням інквізитора Якова Гохштрата 10 лютого 1514 р. визнали «Очне дзеркало» Рейхліна книгою еретичною й засудили її на спалення. З цього приводу Ортуїн Грацій видав весною 1514 р. твір під назвою «Замітки

Ортуїна Грація, професора семи вільних мистецтв, з приводу гідної злоби, присвячені всім християнам». Він доводив законність такого присуду й наводив усі документи, якими послуговувались кельнські домініканці в своєму рішенні. Але й Рейхліц, на якого обскуранти скерували прицільний вогонь, не здавався. Усвідомлюючи, що його вороги — фанатичні богослови і намагаються дискредитувати його перед громадськістю, повністю його ізолювати, він старається здобути для себе прихильність широких мас виданням у березні 1514 р. книги «Листи знаменитих людей», до складу якої входили листи видатних гуманістів, а також світських достойників, які солідаризувалися з ним у його суперечці з кельнськими теологами.

Публікація цих листів мала показати, що погляд Рейхліна щодо єврейських книг не в його лише поглядом: поділяють його відомі наукові авторитети.

Тепер розгорілася запекла полеміка, яка розділила всю освічену Німеччину на два антагоністичні табори. Богослови-схоластики, очолювані кельнськими домініканцями Ортуїном Грацієм і Арнольдом Тонгрьським, були на боці Пфєфферкорна, а гуманісти і взагалі всі передові люди того часу заступалися за Рейхліна. Полеміка гуманістів з обскурантами вийшла за межі Німеччини. До осудливого рішення кельнських богословів приєднався ще й Паризький університет, професорський склад якого 1514 р. теж засудив «Очне дзеркало», книгу вирішено спалити як єретичну, а від автора Рейхліна вимагали каяття і щоб сам він визнав її шкідливою. Окрилений такою постановою Сорбонни, Пфєфферкорн, щоб остаточно добити Рейхліна, опублікував наприкінці 1514 р. новий пасквіль, озаглавлений «Сполошний дзвін». Уже сам титул книжки дає уявлення про зміст і агресивний тон її: «Сполох проти невірних євреїв, які зневажають тіло Христове і його члени. Сполох проти старого грішника Йоганна Рейхліна, союзника лицемірних євреїв... Справедливо засуджено публічно в Кельні «Очне дзеркало» і вогнем спалено, а це спалення було затверджене шаповієм Паризьким університетом». Проте на захист Рейхліна виступило чимало провідних гуманістів не тільки Німеччини, а й Англії, Франції та інших країн Європи — противників середньовічної схоластики. Вони гаряче боронили вченого-гуманіста від несправедливих звинувачень, різко засуджували Пфєфферкорна, Ортуїна Грація і Арнольда Тонгрьського. Відтоді суперечка навколо вузькотеологічного питання переросла в конфлікт двох полярно протилежних світоглядів — ідей гуманізму й реакційного середньовічного мракобісся — в запеклий бій між гуманістами, яких називали «рейхліністами», і схоластиками, яких називали «арнольдистами» (від імені Арнольда Тонгрьського, одного з верховодів

обскурантів). За свідченням німецького гуманіста Муціана Руфа, тепер увесь світ поділився на дві партії — одні за дурнів, інші за Рейхліна.

В самому розпалі цієї полеміки гуманістів і обскурантів з'явилась у 1515 р. книга, яка завдала нищівного удару «арнольдистам». Цим твором і були «Листи темних людей», анонімна, вицятоково гостра антиклерикальна сатира, спрямована проти релігійного фанатизму, мракобісся, інтелектуальної обмеженості й моральної нищості католицького кліру, його святенництва і ненажерства, проти влади папи римського і віджилого феодального ладу. Написана вона у формі листів, складених анонімними авторами, начебто від імені друзів та однодумців — ченців, учених богословів і священиків — листів, адресованих Ортуїнові Грацію, одному з верховодів реакційного табору. Сама назва твору показує, що цей збірник є сатирично-пародійним протиставленням «Листам знаменитих людей», виданим Й. Рейхліном. Наскільки «Листи знаменитих людей» свідчать про глибоку мудрість, широку ерудицію і високу культуру Рейхліна і його адресантів, настільки з «Листів темних людей», нібито з похвали середньовічній схоластиці, а насправді ж із сатири, кореспонденти Ортуїна Грація постають консервативними до самих кісток доктринерами, крайніми реакціонерами, забобонними мракобісами, ворогами передової науки й освіти, взагалі всього передового й розумного, духовно вбогими й морально нищими, вкрай обмеженими й забобонними, тобто обскурантами у повному розумінні цього слова (*obscuri viri* по-латині означає «темні, невідомі люди»).

У той час епістолярна форма в літературі була вельми популярна.

При відсутності преси листи були важливим засобом передачі інформації, причому не лише приватного змісту, а й політичних, наукових і літературних відомостей. Одержані листи дбайливо зберігалися, складались у збірники, які часто публікувались, щоб впливати на громадську думку. Взагалі гуманісти епохи Відродження високо цінували мистецтво листування, дбали про зміст і форму листів. Публікації листів видатних європейських гуманістів (Еразма Роттердамського, Н. Маккіавеллі, П. Аретіно, Б. Кастільйоне) користувались великим попитом. Ось чому анонімні автори звернулись до епістолярної форми як зручного засобу висловлювання своїх думок.

Хто такий превелебний магістр Ортуїн Грацій, якому адресовані «Листи темних людей»? Ортуїн Грацій (1481—1542), родом з нідерландського міста Девентера, був одним із стовпів табору богословів-схоластиків, які, підтримуючи Пфєфферкорна, ополчи-

лись проти Рейхліна. Здобувши наукові ступені бакалавра, ліценціата, магістра, він став професором словесного факультету Кельнського університету, прийняв сан священника, активно включився в дискусію з Рейхліном, перекладав твори Пфєфферкорна, щоб ознайомити з ними вчений світ. Звичайно, прицільний вогонь сатири «Листів темних людей» був скерований і на Пфєфферкорна, зачинателя суперечки. Не вагались гуманісти глузувати на всю силу з домініканця, доктора теології Якова Гохштрата, інквізитора для церковних спархій Кельна, Майнца і Тріра, того, хто викликав Рейхліна на трибунал інквізиції і їздив у Рим, щоб апостольська столиця засудила його як єретика. Не забули вони і про Арнольда Тонгрського, одного з найзапекліших противників Рейхліна, того самого, хто в «Очному дзеркалі» дошукався єретичних думок. Ці чотири особи і стали головним об'єктом нещадної сатири авторів «Листів темних людей». Значно меншою мірою висміяні інші схоластичні знаменитості того часу. Це — Петро Мейєр із Франкфурта-на-Майні, Валентин з Гельтерсгейма, Рутгер Сікамбр, Гергард Цотфі, Ремігій — всі із Кельна, Петро Бертрам, Варфоломій Цеендер із Майнца, Конрад із Цвіккау, Йоганн Гекман із Відня, Отто Гемерлін із Вроцлава, Андрій Деліч, Йоганн де Вердеа з Лейпцига та інші.

Переважає більшість кореспондентів — це вигадані особи з «промовистими» іменами, які в перекладі українською мовою передаються як: Шкуролуп, Медолиз, Чудотворець, Пустобрех, Безглуздович та інші.

Реакція на появу першої частини «Листів темних людей» (1515) була різна. «Рейхліністи» одразу зрозуміли спрямованість цього твору як памфлет проти «арнольдистів». Не так зреагували обскуранти. Знайшлися серед них такі, які, не розібравшись у містифікації, зраділи йому, вбачаючи в ньому антигуманістичну тенденцію. Так, у Брабанті настоятель домініканського монастиря закупив велику кількість примірників цієї книги, розцінивши її як звеличення ордену домініканців. Про те, що деякі богослови помилково сприйняли «Листи темних людей» як похвалу на свою адресу, вказує перший лист другої частини. В ньому Йоганн Зазнавальський, поздоровляючи Ортуїна Грація з виходом у світ першої частини, захоплено пише: «Святий боже! Як я безмірно зрадів у серці своєму, побачивши сю книгу, котра містить силу-силенну прекрасних думок, написаних віршем і прозою. І зрадів я втіхою солодкою, бо побачив, що у вас вдосталь однодумців: піїтів, риторів і богословів, котрі пишуть вам і разом з вами воюють проти Йоганна Рейхліна.

Тільки останній лист другої частини поклав кінець усім сумнівам, оскільки в ньому гуманісти розкрили справжній

зміст «Листів». Автор цього листа магістр Молоточок (Малеолус), який помер у 1457 р., скеровує з раю гнівне слово проти Ортуїна Грація і його однодумців. Він пазиває їх дурнолюбцями і обурюється, що вони заповзялись переслідувати Рейхліна й інших розумних та чесних людей, перекручують і спотворюють їхні думки. «Тому на шибеницю всіх вас!» — вигукує Молоточок (Малеолус). Тепер люті обскурантів не було меж.

Пфєфферкорн після опублікування «Листів темних людей» не залишився в боргу перед гуманістами: він тут же написав брошуру «Захист Йоганна Пфєфферкорна», лагінське видання якої під заголовком «Захист Йоганна Пфєфферкорна проти осоружних і злочинних «Листів темних людей» підготував у 1516 р. Ортуїн Грацій. Сам Грацій також пробував протидіяти впливові «Листів темних людей» публікацією у 1518 р. «Нарікань темних людей». Але твір цей, малодотепний, страшенно нудний і сухий, не міг затерти враження, яке справили «Листи темних людей» своїм іскрометним гумором, живими портретами обскурантів, нещадним висміюванням богословського стану. Жодний-бо твір, ні публіцистичний, ні науковий, не вразив би так відчутно теологів-схоластів, як ця талановита й кумедна сатира. Завдяки їй суперечка, яка спочатку проходила у вузькому колі вчених, набула широкого резонансу й закінчилася перемогою табору гуманістів. Щоправда, полеміка ще не зразу припинилася, з обох таборів сипалися все нові й нові памфлети, але зрівнятися з «Листами темних людей» вони аж ніяк не могли. Хоч папа римський Лев X 15 березня 1517 р. засудив «Листи темних людей» як шкідливий для католицької церкви твір, заборонив його читати під загрозою відлучення від церкви і наказав спалити його; все ж після обнародування цієї булли «Листи темних людей» користувались і далі незмінним успіхом, і саме вони завдали остаточного удару по антигуманістам. Поява Реформації поклала нарешті край суперечці гуманістів і схоластиків.

«Листи темних людей» вийшли анонімно: на жодному з видань не вказано на титульній сторінці імені автора. Та дослідженням вчених встановлено, що зародились вони в гуртку радикально-пастровних, палких шанувальників античності — ерфуртських гуманістів, на чолі якого стояв філолог, правознавець і теолог Муціан Руф (1471—1526), а головними авторами листів були Крот Рубеан (1480—1539) і Ульріх фон Гуттен (1488—1523). Ідея видати такий твір — збірник листів, начебто написаних Ортуїнові Грацію різними обскурантами, його друзями й однодумцями, — належить Кроту Рубеану. Він, досконало знаючи кельнських професорів-схоластиків, вказав на Ортуїна Грація як на найбільш підходящу особу для ролі адресата «Листів темних людей». Крот Рубеан вважа-

ється, крім того, автором переважної більшості листів першої книги. Стилистична відмінність, більш бойовий і наступальний тон, нещадне викриття визиску віруючих з боку римської курії в листах другої частини книги вказують на те, що авторство їх належить комусь іншому. Загальноприйнято, що більшість листів другої частини вийшли з-під пера самого Ульріха фон Гуттена.

Хто вони, ці двоє головних авторів «Листів темних людей»? Крот Рубеан — відомий німецький гуманіст, талановитий сатирик, відзначався хистом помічати й висміювати порочне й потворне в сучасному йому суспільстві, він до тонкощів знав манеру письма теологів і зумів дати пародію на неї в «Листах темних людей».

Ульріх фон Гуттен — німецький письменник, талановитий публіцист і сатирик, один з найяскравіших, найбільш бойових представників німецького гуманізму. Недарма К. Маркс у листі до Лассаля від 19 квітня 1859 року написав, що він «...був водночас розумник і страшенно дотепний...»*. Літературно-публіцистична й політична діяльність Ульріха фон Гуттена позначена боротьбою проти папського Риму і сепаратизму князів, за об'єднання Німеччини, сповнена критикою католицької церкви. Свої суспільно-політичні погляди він висловив у багатьох памфлетах і сатиричних діалогах.

Про інших авторів годі сказати щось певне. Можна тільки з деякою дозою імовірності припустити, що третім співавтором «Листів темних людей» був Герман Буш (1468—1534), один з найосвіченіших і найталановитіших німецьких гуманістів, який викладав словесність в університетах Німеччини, але, переслідуваний теологами й схоластиками, змушений був міняти місце праці. Деякі дослідники серед можливих авторів «Листів темних людей» називають ще імена Ніколауса Гербеля, Муціана Руфа і Еобана Гесса, але чи справді вони брали участь в їх написанні — питання ще й досі не з'ясоване.

Табір богословів і схоластів зображений без камуфляжу. Автори «Листів темних людей», щоправда, згущують фарби, але від істини вони недалеко відійшли і зобразили правдиву картину інтелектуальної відсталості, низької культури, релігійної нетерпимості, рутини, облудної побожності, письменницької бездарності своїх ідейних противників. Усі ці «магістри наші», «доктори, мудровані вірою», «богослови, що є немов апостолами божими», чи ще як там вони себе величають, являють собою соціальну верству, об'єднапу

* Маркс К., Енгельс Ф. Твори, 2-е вид. — Т. 29. — С. 467.

схоластичною ідеологією, відсталим світобаченням та ненавистю до всього передового. Вони, прив'язані до зашкарублої середньовічної схоластики, уперто виступають проти нових течій у духовному житті суспільства, в науці, освіті й мистецтві. Для них найвищими авторитетами є «Доктор Святий» Фома Аквіський і Альберт Великий, основоположник середньовічної теологічної схоластики.

«Арнольдисти» люто ненавидять Рейхліна та його однодумців, яких називають «пїттами», «мирськими пїттами», «сучасними пїттами», «гуманістами». Їм — «шанувальникам старовини» — болить, що в університетах дедалі більше шириться вільнодумство, зростає вплив гуманістів і падає авторитет богословів, оскільки студенти воліють слухати лекції світських поетів, аніж їхні. Вони протистоять будь-якій реформі університетської освіти, якої домагались гуманісти, чинять усе, щоб не допустити гуманіста до викладання або позбавити його змоги викладати в університеті (I, 14, 17).

Про низький інтелектуальний рівень «арнольдистів» свідчать «проблеми», які хвилюють їх. Так, один з обскурантів, котрий з'їв у день посту яйце з зародком курчати, мізкує над питанням, чи не вважається таке яйце вже куркою і чи не смертний гріх з'їсти у піст таке яйце (I, 26). Або такі «важливі» питання: хто святіший — святий Фома Аквіський чи святий Домінік? (II, 47); чи це не смертний гріх помилково привітати єврея (I, 2); чи доктор правознавства зобов'язаний вітатись з богословом, не одягненим в одяг магістра (I, 26); чи можна про одного вченого говорити, що він «член десяти університетів», коли один і той самий член не може належати кільком тілам і чи не вірніше було б цьому вченому сказати про себе: «Я — члени десяти університетів» (II, 13). Кругозір їх, що й казати, вкрай обмежений. Вони навіть не знають, хто такий Гомер (II, 44), поезії ченця Баптіста Мантуанського, італійського релігійного поета, віддають перевагу перед «язичником» Вергілієм (II, 12). Взагалі поезія, на їхню думку, це «пожива диявола» (I, 5).

Не гребують обскуранти таким засобом наживи і збагачення, як продаж індульгенцій, тобто відпущення гріхів за певну ціну. Вони незадоволені тим, що гуманісти сміються з папських індульгенцій, а їхніх продавців називають шахраями; обурені, бо гуманісти не вірять у чудотворні реліквії, зокрема, не ймуть віри в те, що збереглося волосся богородиці діви Марії і що в Трірі знаходиться одяг Ісуса Христа (I, 22).

Об'єктом гострої критики став у «Листах темних людей» папський Рим, який нещадно визискує одновірців; наживається на

індульгенціях. Особливо високої сили викриття й сатиричного таврування досягають письменники в зображенні апостольської столиці як осередку всіляких гидот (II, 12). Зриваючи з богословів покрив святості, автори «Листів» показують, як, зайняті червоугодицтвом, богослови не відмовляються від гульбищ і пиятики (I, 1, 4). Не соромляться вони й розповідати про свої любовні пригоди, святенницькими посиланнями на Біблію намагаючись виправдати свої плотські гріхи (I, 9, 13).

Засобом для викриття вад церковників послужив сміх — могутня зброя в боротьбі з порочним, потворним, відсталим. Різними інтонаціями бринить цей сміх у «Листах темних людей»: деколи він іронічний, зрідка добродушний, а здебільшого глузливо-саркастичний, дошкульно-вбивчий. Для викликання комічного ефекту автори вдаються до гри слів, гротеску, пародіювання цитат із святого писання, фривольних сцен та блазеньських витівок карнавалного походження, каламбурів, жартів, часто грубих і непристойних, до змалювання галереї смішних фігур обскурантів та інших прийомів комічного. Всі вони, однак, служать загальній викривальній тенденції — засудженню противників гуманізму, висміяню табору церковників.

Злиденному змістові листів, нікчемним думкам і низьким почуттям обскурантів співзвучна і їхня мова. У той час, як гуманісти писали добірною, вишуканою латинською мовою, орієнтуючись на лексику й синтаксис творів класика римської прози Ціцерона, схоласти користувались примітивною, середньовічною, так званою «кухонною» латиною. До того ж ця середньовічна латина в «Листах темних людей» навмисно спотворюється, перебільшується, подається в пародійному плані, щоб показати неосвіченість і безграмотність висміюваних схоластів. Отже, і в мовно-стилістичному плані обскуранти виявляють безпорадність, неосвіченість. Крізь їхню латинську мову прозирає їхня рідна німецька: вони мислять категоріями німецької мови, копіюють її синтаксичні конструкції, пишуть з орфографічними і граматичними помилками. Неспроможні знайти латинський еквівалент для того чи іншого німецького слова, придумують нові слова, подаючи їх як латинські, а насправді ж вони додають до німецьких слів лише латинське закінчення. В такий спосіб створюється складний макаронічний мовний гібрид з претензією на вченість, витонченість і пишномовність.

«Прикрашають» свої листи обскуранти жалюгідними, бездарними віршами й цитатами з церковних творів, які, як правило, наводяться недоречно. Листи починаються чудернацькими, гіперболічними звертаннями і побажаннями, що мають ілюструвати

безмежну відданість кореспондентів адресатові. Так, наприклад, один богослов шле Ортуїну Грацію стільки вітань, «скільки за рік плодиться бліх і вошей» (I, 39), інший шле йому стільки «повітань, скільки гуси з'їдають зернин» (I, 37), ще інший шле стільки повітань, «скільки на небі зірок, а на морському дні — піщинок» (I, 14). Таким чином, «Листи темних людей» являють собою сатиру на мову й стиль обскурантів, дотепно висміюють їхню кепську латину.

«Листи темних людей» здобули небувалий успіх серед широкої громадськості. Як наслідуювання «Листів темних людей» побачив світ у Лондоні 1689 р. ще один збірник з таким самим заголовком, але він, природна річ, не вийшов з-під пера авторів листів, виданих на початку XVI ст., і не може рівнятися зі своїм попередником і взірцем ні дотепом, ні соціальною загостреністю. Безкомпромісною критикою католицької церкви і особливо апостольської столиці, чернецтва і схоластики ця сатира об'єктивно торувала шлях Реформації, якій початок поклав М. Лютер, опублікувавши 31.X 1517 р. у Віттенберзі славнозвісних 95 тез з критикою католицької церкви. Вона, як і «Похвала глупоті» Еразма Роттердамського, належить до творів XVI ст., які не втратили своєї суспільної значимості і в пізніші часи. Її охоче читали в епоху Просвітництва, коли європейська буржуазія посилила боротьбу із старим феодально-церковним ладом. У Росії великий літературний критик і публіцист, революційний демократ В. Г. Белінський ставив названу пам'ятку нарівні з такими видатними творами світового викривально-сатиричного письменства, як комедії Арістофана, «Діалоги богів» грецького сатирика II ст. н. е. Лукіана, філософські повісті й сатиричні поеми Вольтера і «Весілля Фігаро» Бомарше*.

«Листи темних людей» удостоїлись численних перекладів багатьма європейськими мовами: вони перекладені німецькою, англійською, французькою, італійською, польською, російською, чеською та іншими мовами. Російською мовою засвоїв їх М. А. Кун, автор відомого підручника міфології Стародавньої Греції. Переклад його під заголовком «Письма темных людей», надрукований у збірнику «Источники по истории Реформации», М., 1907 (перевиданий у 1935 р. видавництвом «Academia»). Переклад М. Куна, викопаний добірною літературною мовою, не дає уявлення ні про ламану мову, ні про примітивний і спотворений стиль «Листів темних людей».

В іншому ключі переклав російською мовою вибрані листи з

* *Белінський В. Г.* Полн. собр. соч.— М., 1955.— Т. 6.— С. 478.

цієї збірки (усього 64) В. Хінкіс, опублікувавши їх у 33-у томі «Библиотеки Всемирной литературы» (изд-во «Художественная литература», М., 1971). Широким використанням архаїзмів і чудернацьких неологізмів він намагається засобами російської мови відтворити неповторний стиль «Листів темних людей».

Нинішній переклад є першою спробою донести до українського читача видатну пам'ятку сатиричної літератури раннього Відродження.

Йосип КОБІВ

*Листи
темних людей
до велебного мужа,
магістра Ортуїна Грація Девентерського,
котрий у Кельні викладає словесність,
надсилані з різних місць та в різний час
і нарешті зібрані в одну книгу*

ЧАСТИНА ПЕРША

1

*Фома Довголатальський¹,
повноправний бакалавр богослов'я²,
хоч і недостойний сього звання,
шле повітання зверхзнаменитому, найвченішому мужу,
панові Ортуїну Грацію Девентерському,
пійту, ораторові, філософу, а також богослову, достойному
ще й інших титулів, якби лише захотів їх мати*

Оскільки, як каже Арістотель, «сумніватися в окремих випадках корисно»³ і в Еклезіаста написано: «І поклав я на серце своє, щоб шукати й досліджувати мудрістю все, що робиться під небом»⁴, то я хочу вказати вашій милості на одне питання, котре будить у мені сумнів. Але спершу клянусь богом святим, що не наміряюсь спокушати вас, велебний і достославний муже, а лише прохаю од душі і щиросердно просвітити мене в сьому сумніві. Пишеться-бо в Євангелії: «Не спокушай господа бога твого»⁵, а Соломон учить: «Всякая мудрість — од бога»⁶. Ви ж дали мені все те знання, котре маю, а всяке благе знання є джерело мудрості, через се ви для мене немов бог, бо ви, кажучи поетично, вселили в мене начала мудрості. Питання се постало таким побитом. Одного разу була споряджена пишна «учта Арістотеля»⁷. Доктори, ліценціати і магістри веселились на славу, і я там був. Спочатку ми вихилили по три чари мальвазії, на першу закуску були свіжі пиріжки, начинені м'ясом, далі була яєшня; потім нам подали шість м'ясних потрав, курей і каплунів та одну рибну потраву. У перервах між сими стравами ми дудлили вино кецшенбродське і рейнське⁸, а також пиво ейнбекське, торгоуське і наумбурзьке⁹. Магістри були вельми задоволені й одмітили, що новоспечені магістри не поскупились на почастунок і вшанували нас пристойно. Далі розвеселені магістри-учтувальники затіяли глибокодумну бесіду на поважні теми. Один з них поставив таке запитання: як належить назвати особу, здатну стати магістром богослов'я: «наш, що має омагістритись», себто стати магістром, чи «магістр, що має онашитись», себто стати нашим. Такою особою, приміром, є Теодоріх

з Ганди¹⁰, чернець ордену кармелітів¹¹, високошановний посланець Кельнського університету, дуже глибокий знавець вільних наук¹², філософ, умілий диспутант, знаменитий богослов. Тут же відповідь дав магістр Свіжопіріжок¹³, мій землянин, вельми тонкий скотист¹⁴ і ось уже вісімнадцять літ як магістр. Двічі свого часу він не був допущений до екзамену, три рази його завалили, але він уперто добивався свого, покіль не удостоївся ступеня магістра на хвалу університету. Тепер він досконально знає своє діло, має багато учнів, малих і великих, молодих і вже літніх. Сей муж вів річ з великою зрілістю ума і доводив, що треба говорити: «наш, що має омагістритись», бо є дієслово «магіструвати», себто возносити в магістри», а також «обакалаврювати», себто «возносити в бакалаври», «одокторити», себто «вознести в доктори». Однак доктори святого богослов'я не іменують себе докторами, а в своїй смиренності і святості, а також для одрізнення од інших докторів, називають себе магістрами нашими, бо в католицькому благочесті вони замінюють бога нашого Ісуса Христа, котрий є джерелом життя. А Христос був для всіх нас магістром¹⁵, себто навчителем, тому вони й іменуються «магістрами нашими», бо зобов'язані наводити нас на путь істини, а істина є бог. Тим-то вони слушно названі магістрами нашими, а ми, будучи християнами, зобов'язані слухати їхні проповіді, і ніхто не сміє злословити на них, тому що вони навчали нас усіх. До того ж не вживається од займенника «наш, наша, наше» дієслово: «я на́шу, ти на́шиш...» — і його нема ні в словнику «З того», ні в «Католиконі», ні в «Короткому лексиконі», ні навіть у «Перлині з перлин»¹⁶, хоч усіляких слів там видимо-невидимо. Виходить, ми повинні говорити: «наш, що має омагістритись», а не годиться казати — «магістр, що має онашитись». Тоді магістр Андрій Деліч¹⁷, дуже бистроумний чоловік, водночас пііт, як і знавець вільних наук, лікар і юрист, котрий публічно читає «Метаморфози» Овідія¹⁸ і всі його сказання тлумачить дослівно й алегорично (його учнем був і я, бо він усе докладно тлумачить, а вдома в себе коментує Квінтіліана¹⁹ й Ювенка²⁰), заперечив магістрові Свіжопіріжку, мовляв, треба казати: «Магістр, що має онашитись», себто стати нашим. Адже є різниця між поняттями: «магістр наш» і «наш магістр», подібно як є різниця поміж висловами: «магістр, що має онашитись», і «наш, що має магіструватись», бо «магістр наш» — доктор богослов'я, а се — одне поняття,

в той час як «наш магістр» є вислів з двох слів, котрий означає магістра будь-якої вільної науки або ж такого, що вправно орудує руками і розумом. Не біда, що не вживається дієслово од займенника наш: «я на́шу; ти на́шиш...», все ж ми вправі вигадувати нові слова, і як доказ він навів слова Горація²¹. Тут магістри не могли надивуватися з цих тяжковчених тонкощів, і один з них подав йому кухоль наумбурзького пива, а він сказав: «Хвилиночку, з вашого дозволу», торкнувся свого берета, зайшовся добродушним сміхом, підняв кухоль за здоров'я магістра Свіжопиріжка і проказав таке: «Пане магістре, не думайте, що я вам неприяте́ль»; і випив пиво одним духом. А магістр Свіжопиріжок не zostався в боргу і випив за благополуччя сілезького племені. І всі магістри веселились аж гей, допоки не подзвонили на вечерню. З цієї причини прошу ваше превелебіє висловити ласкаво вашу думку, бо ви глибоковчені. Я так і сказав тоді: «Магістр Ортуїн напише мені всю істину, бо він був моїм вчителем у Девентері²², коли я був третьокласником». Іще напишіть мені докладно, як розгортається війна між вами і доктором Йоганном Рейхліном, бо я дізнався, що сей негідник (хоч він доктор наук і юрист) ще не узяв назад своїх слів. Вишліть мені також при okazji книгу магістра нашого Арнольда Тонгрського²³, глибокодумну і добромисну. Вона чудово трактує про численні богословські премудрощі. Зоставайтеся при здоров'ї і не сердьтеся на мене за те, що я пишу вам просто, запанібрата, але ви самі сказали мені колись, що міцно любите мене, як брата, а також хочете помагати мені всемірно, навіть якщо б вам довелось позичити мені багацько грошей. Писано в Лейпцігу.

2

*Магістр Йоганн Шкуролун¹
здоровить магістра Ортуїна Грація*

Дружнє повітання з несказанною відданістю шлю вам, велебний пане магістре! Оскільки, як каже Арістотель у «Категоріях», «сумніватися в окремих випадках корисно»; через те одна пам'ятна приключка не дає мені спокою. Недавно я побував на ярмарку у Франкфурті. Ішов з одним бакалавром вулицею, котра веде на ринок, аж тут назустріч нам вийшли два мужі, з вигляду високошановні люди, в чорних мантіях, з широкими беретами на го-

лові. Бог мені свідок, я подумав, що се два магістри наші, і віддав їм пошану, знявши берета. Тоді той бакалавр штурхнув мене ліктем у бік і прорік: «Ради бога, що ви чините? Таж се євреї, а ви зняли перед ними берета!» Охопив мене такий страх, неначе я побачив на власні очі самого дідька. І промовив я: «Пане бакалавре, хай бог помилує мене, бо я согрішив несвідомо. Але, як гадаєте, чи вскочив я у тяжкий гріх?» Бакалавр одразу сказав, що се, на його думку, смертний гріх, бо він підпадає під поняття ідолопоклонства і є переступ проти першої з десяти заповідей, котра гласить: «Віруй во єдиного бога». Тож коли хтось оддає пошану єврею або язичнику немов християнину, той грішить проти християнства і сам-уподібнюється єврею або язичнику; а євреї і язичники тоді скажуть: «Ага, виходить, наше віровчення ліпше, коли християни шапкують нам; якби воно не було ліпше, то вони не вшановували б нас». Таким чином, вони утверджуються у своїй вірі, нєхтують християнською вірою і одмовляються од святого хрещення. На сєє я відповів: «Воно істинно так було б, якби хтось діяв нарочито, алє я скоїв невільний гріх, через те він простимий, адже якби я знав, що се євреї, і виявляв їм шану, то тоді я сподобився б спалення на кострищі, бо се була б ересь. Але сі люди ні словом, ні ділом не показали, хто вони такі, і, свідчусь богом святим, я подумав, що се магістри наші». Тоді він сказав, що се таки претяжкий гріх, і розповів мені таке: «Такий трапунок трапився і зо мною. Одного разу зайшов я у храм, а там перед роз'яттям Спасителя стояло дерев'яне зображення єврея з молотом у руці; я подумав, що се святий Петро з ключем, зняв з голови берета і впав на коліна. Потім я спохопився, що передо мною єврей, і пожалкував, що привітав негожого заблуду. Одначе на сповіді, коли я в монастирі братів-проповідників² сповідував свої гріхи, мій сповідник твердив, що я скоїв смертний гріх, бо треба бути обачним у всьому. Додав, що він не в силі був би дати мені розгрішення, якби не мав єпископської влади, бо тут має місце єпископський випадок³. Пояснив він також, що, якби я скоїв проступок умисний, а не невільний, то тоді одпущення міг би дати лише особисто папа римський. Але я одержав прощення і розгрішення, бо сповідник мав єпископську владу. Божусь-присягаюсь ім'ям господнім, гадаю, що коли ви хочете снасти свою душу, то вам належить висповідатись перед офіціалом консисторії⁴.

А невідання ніяким чином не може служити виправданням цього гріха, бо завжди треба чогось остерігатися й оберегати свою честь. Зрештою євреїв можна легко впізнати, бо спереду на шаті вони мають жовте кільце⁵, і ви повинні були його побачити, як я його колись побачив. Отож ваш трапунок є тяжкий проступок, і невіданням не можна виправдати сей гріх». Так повідав мені тоді той бакалавр. Але оскільки ви знаменитий богослов, то я смиренно й покійно прохаю вас розтлумачити мені ласкаво вищевказане питання і написати, чи сей гріх простимий чи смертний, сей проступок простий чи такий, який може одпустити лише єпископ або папа. Напишіть мені також, чи, на вашу думку, городяни Франкфурта правильно діють, коли дозволяють євреям ходити по вулицях в одязі магістрів наших. Мені бачиться, що се соромота і превелика несправедливість, аби не було жодної різниці між євреями і магістрами нашими. А наш найясніший імператор повинен заборонити, щоб якийсь там єврей, котрий не ліпший од собаки, надто ворог Христа, ходив по місту, одягнений, як доктор святого богослов'я. При цьому шлю вам твір магістра Бернарда Перодряпа⁶, котрий він мені прислав з Віттенберга⁷. Ви з ним знайомі давно, бо він був колись вашим колегою в Девентері. Він-то мені сказав, що ви дружили з ним і до цього дня він ваш сердечний товариш і мило вас згадує. Живіть у здоров'ї з благословенством господа бога. Писано в Лейпцігу.

3

Магістр Бернард Перодряп шле сердечні вітання магістрові Орґуїну Грацію

«Нещасная та миша, в котрої лише одна нора». Так я з вашого дозволу можу сказати, велебний муже, про себе самого, бо я був би бідний, якби в мене мався тільки один-однісінький друг, і коли б мене підвів отой єдиний, то не мав би я нікого, хто своєю дружбою давав би мені потіху. Є тут один піїт на ймення Георгій Сібут¹, один із мирських піїтів², і читає він публічно лекції про поезію, зрештою товариш хоч куди. Але, як самі знаєте, отії піїти, надто коли вони ще й не-богослови, завсігди силкуються шпетити інших, особливо ні за що мають богословів. Одного разу на учті в його домі, попиваючи пінне торгауське пиво, ми засиділись до третьої години ночі. Я був трохи нагід-

питку, бо оте пиво йде мені завше в голову. Був там також один чоловік, котрий мене сильно дратував. Я випив за його здоров'я півкухля, і він прийняв сей тост. Однак у свою чергу він не захотів одвітити мені подібним. Тричі я його до сього спонукав, але він мовчав, немов води в рот набрав. Тоді я сказав сам собі: «Сей негідник нехтує тобою, він запишався і будь-що намагається тобі допекти». Спересердя я хапнув за кухоль і розбив об його голову. А піїт, розлютившись, сказав, що я затіяв бучу в його домі, і звелів мені забратися до всіх чортів. На се я відповів: «Пусте, що ви станете тепер моїм ворогом. У мене таких гидких недругів, як ви, повно, але мені начхать на них. Велика важниця, що ви піїт! Я маю за друзів піїтів, ліпших од вас, а вірші ваші ціную не вище лайна. Що ви собі гадаєте? Думаєте, що я заплішений дурень або простак?» Він обізвав мене послідушим ослom і сказав, що я у вічі не бачив ніколи піїта. На се я дав таку відповідь: «Осел сидить у твоїй личині, а піїтів я бачив, та ще й яких!» — і назвав вас і магістра нашого Цотфі³ з бурси Кнек⁴, творця «Достопам'ятної глоси», і пана Рутгера⁵, ліценціата богословських наук з Нагірної бурси. По сій розмові я пішов геть, і з тої пори ми стали недругами. Тому прохаю вас премилостиво найменувати хоч одне ваше поетичне писання, бо я хотів би показати його отому піїтові й іншим і похвалитися, що ви мій друг і набагато ліпший піїт од пойменованого. Особливо ж напишіть, як ся має пан Йоганн Пфефферкорн, чи все ще він ворогує з доктором Рейхліном, повідомте також, чи всі ви заступаєтесь за нього, як досі. Напишіть про якусь новину. Хай вас береже Христос! Будьте здорові!

4

*Магістр Йоганн Дзвоноливарник¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Сердечні вам повітання! Оскільки ми з вами, велебний пане маістріе, частенько потішались усілякими сміховинками, то з утіхою прочитаєте, коли розкажу вам про одну витівку, котру наміряюсь описати в сім листі. І не боюся, що ви осудите мене за неї. Якщо вам до вподоби такі вибрики, то реготатимете, бо історія ся сильно смішна. Недавно з'явився тут один проповідник, дуже тямущий у богослов'ї, удатний у диспутах, і здобув собі багато прихильни-

ків. Звали його Георгієм. До того він подвизався в Галле, потім прибув сюди й речисто говорив проповіді протягом півроку. У казаннях своїх він коренив усіх і вся, не щадив навіть самого державця² і його вельмож. Він був веселим товаришем по чарці, пив з усіма, чи геть упиваючись, чи то будши тільки трохи під чарчиною. Але кожний раз після пізньої випивки вранці в казанні неодмінно ляжав нас такими словами: «Сидять тут магістри тутешнього університету, котрі всю ніч із своїми друзяками випивали, веселившись, пустували. І замість того, аби інших од таких неподобств на праведну путь навертати, самі дають лихий приклад». Та й мене він не раз і не два присоромив. Я заповзявся на нього й почав помишляти, як би то йому одплатити, але неспроможний був нічого придумати. Аж ось почув я якось од одного чоловіка, що проповідник сей учає під покровом ночі до одної жінки, веселиться там і ночує в неї. Взнавши таке, я зібрав своїх друзів у колегії, і о десятій годині ночі ми пішли до її дому, висадили двері й удерлись усередину. Тоді чорноризець дав драла, але не встиг одягтися і вискочив через вікно, в чому мати родила. Я так реготав, що ледь не напудив у штани, і гукнув услід за ним: «Велебний проповіднику, заберіть свої спідні!» А мої колеги схопили його, вимазали в лайні й кинули в калюжу. Але я їх зупиняв, напоумляв, силкувався їх усовістити, аби зберігали добропристойність. З моєї направи всі ми — кожний по черзі — злягалися з тою жінкою. Так я одплатив сьому ченцю, і він більш не чіпав мене в казаннях. Тільки ви про се нікому ні гугу, бо брати-проповідники тепер заступаються за вас, бештаючи доктора Рейхліна; вони-бо боронять церкву і віру католицьку од мирських піїтів. Волів би я, аби сей чернець був з іншого ордену, бо орден проповідників більше од усіх інших чинить чудеса³. Ви також повинні написати мені щось смішне; не сердьтеся на мене. Бувайте здорові! З Віттенберга.

5

*Йоганн Страусоперистий¹
Оргуїну Грацію*

Сердечні вам повітання і побажання мати стільки приємних ночей, скільки зірок на небі й риби у морі. Звіщаю вас, що я здоровий і моя матуся також. Хотів би почути

таке ж про ваше здоров'я, бо не менш одного разу в день думаю про вас, шановний магістре. Але послухайте, з вашого дозволу, про одну неймовірну чудасію, котру тут учинив один дворянин². Хай нечистий забере його в кромішне пекло, бо знеславив він при столі, за яким сиділи високопоставлені гості й сановники, магістра нашого Петра Мейєра³; він-бо не лише не виявляв ні крихітки поваги до нього, а, навпаки, був сильно зухвалим, крий мати божа! Сказав він таке: «Знайте, ви не рівня докторові Рейхліну» і притому дав Мейєру циглика⁴. Тоді магістр наш одказав йому: «Голову ладен дати собі одрубати, якщо се правда. Свята Маріє! Доктор Рейхлін у богослов'ї неначе немовля; дитина більш тямить у богословській науці, аніж доктор Рейхлін. Повірте мені, я-бо розбираюсь у сім ділі. А він не знає ні одного рядочка з «Книг сентенцій»⁵. Свята Маріє! Се дуже тонкі речі і недоступні людям у такій мірі, як доступні граматика й поезія. Досить мені захотіти стати піїтом, і я міг би віршувати, бо колись у Лейпцігу слухав лекції Сульпіція⁶ про віршові розміри. Але навіщо се мені здалося? Хай Рейхлін поставить богословське питання і зо мною подиспутує». Далі він доводив на всі лади, що ніхто не може досконально опанувати богослов'я, хіба що при помочі духа святого. Таке-бо знання вселяє лише дух святий. А поезія — се пожива диявола, як каже Ієронім Блаженний⁷ у своїх листах. Тоді сей огудник сказав, що се брехня і бридня і доктор Рейхлін, будучи знавцем богослов'я, також наповнений духа святого, тому що написав одну богословську книгу⁸ (не знаю, що-правда, її назви) і назвав магістра нашого Петра худобиною. Додав, що магістр наш Гохштрат⁹ — жебрак. І всі присутні зареготали. Тут я втрутився і прорік такі слова: «Се соромота, що звичайний чоловік не виявляє ніякісінької поваги до магістра нашого». А доктор Петро вшав у таку лють, що зірвався з-за столу і навів слова з Євангелія: «Ти самарянин, і біс у тобі сидить»¹⁰. А я, звертаючись до сього неприторенного негідника, сказав: «Ну що, дістав по заслугі?» — і був дуже задоволений, що провчив оцього пустомелю. Вам належить далі вірою і правдою служити церкві й боронити богослов'я, як се ви досі чинили, ні на кого не зважаючи, чи се буде шляхтич, чи селянин, бо у вас для сього є усі дані. Якби я вмів творити вірші, як ви, то не побоювся б навіть князя, котрий погрожував би мені стратою. Зрештою я ворог сих юристів, бо вони носять червоні черевики і шуби на куничому хутрі

та й не вшановують належно магістрів наших. Прохаю вас смиренно і од усієї душі написати, як ідуть діла в Парижі з «Очним дзеркалом». Дай боже, аби Паризький університет був на вашій стороні і спалив сію еретичну книгу, бо містить вона небезпечну хулу, як твердить магістр наш Цотфі з бурси Кнек, котрий написав «Достопам'ятну глосу» до чотирьох частин Александра, вже упокоївся. Але я уповаю, що се неправда, бо він був муж праведний і знаменитий граматик, набагато ліпший од сих нових граматиків, котрі займаються поезією. А іще, будьте ласкаві, передайте моє повітання магістрові нашому Ремігію¹¹, бо він був колись моїм незабутнім наставником і не раз картав мене такими словами: «Гусак ти, гусак, не хочеш учитися, аби стати удатним диспутантом. На се я йому відповів: «Помилуйте, велебний маїстре, я небавом виправлюсь». Інколи він прощав мені провини, а іноді давав доброго-таки прочухана. Тоді я ставав такий смиренний, що охоче приймав картання за свою недбайливість. Не маю більше про що писати, опріч того, аби ви жили сто літ. Живіть у здоров'ї і мирі! Написано в Майнці.

6

*Миколай Козодій¹,
бакалавр, магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю вам найсердечніші повітання разом з превеликою пошаною до вашої велебності, як подобає мені, коли пишу вашому магістерству. Велебний пане маїстре, повідомляю, що є одне важливе питання, тому прохаю, чи пак благаю вас, аби ваша магістерська вченість його вирішила. Знаходиться тут один грек², котрий навчає грецької мови за граматикою Урбана³ і, коли пише по-грецькому, то завсїди ставить зверху наголоси. Через те я недавно сказав: «Дивнеє диво, маїстр Ортуїн Девептерський також читав нам грецьку граматику і знає її не гірше того грека, але ніколи наголосів не ставив, уповаю, що він досконально знає свій предмет, як і той чоловік, навіть міг би поправляти того грека». Але інші не хотіли сьому повірити, через що мої товариші й колеги упрохали мене написати вашій велебності, аби ви сповістили мені, як нам бути: ставити наголоси чи ні. Якщо не належить їх ставити, то тоді, далєбі, провчимо того грека, як треба, і я постараюсь,

аби в нього зосталась мізерна купка слухачів. Я наочно бачив у Кельні в домі Генріха Квентеля⁴, де ви були коректором і зобов'язані були виправляти помилки в грецькому письмі, як ви тоді зняли всі наголоси, котрі стояли над буквами, і сказали: «До чого тут сії дурниці?» Мені тоді прийшло до голови, що у вас є для сього підстави, інакше ви так не поступили б. Ви — незвичайний чоловік, і бог своєю милістю вділив вам трошки з того, що лише можна знати. Тому ви повинні славословити у ваших віршах господа бога, благословенну діву Марію і всіх святих богоугодників. Але не гнівайтесь на мене, що я набридаю вашій велебності своїм питанням, бо чиню се, аби дечого навчитись. Бувайте здорові! З Лейпціга.

7

*Магістр Петро Горшколиз¹
магістру Ортуїну Грацію*

Незліченні вітання шлю вам, велебний пане магістре! Якби у мене були гроші і великий маєток, то я спорядив би на вашу честь розкішну учту, — повірте мені твердо, — для того, аби ви розв'язали питання, котре вам нижче викладу. Але оскільки нема в мене овець, волів і взагалі жодної пасовищної худобини, а я бідняк, тому не можу винагородити вас за вашу раду, все ж обіцяю, що як тільки одержу прибуткову парафію (прохання на становисько вікарія я вже подав), пошаную вас особливим побитом. Напишіть мені, чи для вічного спасіння треба, аби школярі вивчали граматику по книгах таких мирських піітів, як Вергілій, Туллій Ціцерон, Пліній² та інші. На мою думку, се поганий метод навчання, бо, як пише Арістотель у першій книзі «Метафізики»³, «пііти сильно брешуть». А той, хто бреше, грішить. Отже, ті, хто основує своє навчання на брехні, основують його на гріхах. А все, що основане на гріхах, не назвеш благом, а звернене воно проти бога, адже бог є ворог гріховності. В поезії міститься брехня, таким чином, ті, що починають своє навчання од неї, не набираються блага, бо поганий корінь має над собою погану траву, а погане дерево родить гидкий овоч. Так написано в Євангелії, де спаситель каже: «Недобре дерево, котре дає лихий овоч»⁴. Іще по сей день я міцно затямив тую науку, котру дав мені магістр Валентин з Гельтерсгейма⁵ у Нагірній бурсі в той час, коли я

був його учнем і хотів слухати лекції про Саллюстія⁶. Він правив: «Чого ради ти хочеш слухати про Саллюстія, не-уку?» Тоді я навів слова магістра Йоганна з Броцлава⁷, котрий сказав, що на таких письменниках учимося писати гарним стилем. На се він відповів: «Се нісенітниця. Тобі треба відмінно розбиратися в книзі Александра⁸ і посланнях Карла⁹, котрі вивчаються в лекційних залах грамати-ків. Я ніколи не слухав лекції про Саллюстія, одначе вмію-удатно писати як віршем, так і прозою». Таким чи-ном, магістр наш Валентин домігся того, що я піколи не займався поезією. А ось тепер окаянні гуманісти замучу-ють мене своєю латиною і піднімають на глум старі кни-ги: Александра, Ремігія¹⁰, Іоанна Гарландського¹¹, «Кор-нут», «Сполучення слів»¹², «Епістолярій» магістра Павла Ніава¹³. Вони верзуть таку страшенну брехню, що я хре-щусь, коли слухаю їхню річ. Не так давно один з них правив, що є в одній країні ріка, котра несе золотий пісок і називається Таг¹⁴. Я тут же тихцем насвистав, бо се неможливо. Достеменно знаю, що і ви піїт, але не знаю, звідки у вас сей талапт. Подейкують, що досить вам захо-тити, і ви можете протягом однієї години скласти мноство віршів. Але я гадаю, що ваш ум настільки ласкою духа святого осяяний, що ви творите вірші і ще багато дечого, бо завсіди ви були доскональним богословом і завсіди на-вертали на путь істини клятих язичників¹⁵. Охоче написав би вам про якусь новину, якби тільки відав що-небудь та-ке. Але я не чув нічого, хіба те, що братчики і священники ордену проповідників гоїно роздають індульгенції, дають одпущення гріхів і звільняють од вини й покари, коли хтось висповідається і покається. На се в них є папський дозвіл. Напишіть і ви мені що-небудь, бо я певною мірою ваш слуга. Бувайте здорові! З Нюрнберга.

8

*Франциск Гускомовний¹⁶
магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю вам стільки повітань, що їх не переважить навіть тисяча талантів². Велебний магістре, ознаймляю, що тут не змовкають розмови про вас, і богослови сильно вас хвалять, бо ви, ні на кого не зважаючи, виступили на оборону віри проти доктора Рейхліна³. Але декотрі недо-умкуваті люди, а також юристи, не осяяні вірою христи-

янською, паплюжать вас і премного горланять проти вас, однак не можуть узяти верх над вами, бо богословський факультет держить руку за вас. А недавно, коли надійшли сюди книги, котрі зуться «Паризькі ухвали»⁴, майже всі магістри їх купили і вельми зраділи. І я тоді їх купив і послав у Гейдельберг, аби там з ними ознайомились. Уповаю, що коли гейдельбержці їх побачать, одразу пожалкують, що не приєдналися до Кельнського університету проти доктора Рейхліна. Через те, почув я, Кельнський університет видав рішенець не допускати до попереднього диспуту вовіки-віків нікого, хто в Гейдельберзі сподобився ступеня бакалавра або магістра. Ось так! Хай знають, що таке Кельнський університет, і хай у майбутньому підтримують його. Я дуже хотів би, аби так само вчинили з іншими університетами, але гадаю, що інші університети нічого про се не знали, тому простіть їм ради їхнього невідання. Іще одно. Один мій приятель дав мені чудовий вірш, котрий ви повинні розповсюдити по всьому Кельнському університету. Я показав його магістрам і магістрам нашим. Він їм сильно сподобався. Аби прославити вас, я розіслав його в різні міста, бо ви мені вельми дорогі. Ось сей вірш, аби ви знали, про що я правлю:

Хто захоче знати брехню еретичну
І притому вивчати латину класичну,
Нехай придбає Парижа постанови,
Де з'ясовано благочестя основи,
Як Рейхлін віру нашу викривляв,
А магістр Топгрський ересь викривав.
Магістр наш Ортуїн про се хоче читати
Всім в університеті без заплати.
Всіма «за» і «проти» істину розкусити,
Богословів Парижа путь повторити.
Коли «Дзеркало очне» вони дослідили,
Рейхліна отого вщент осудили,
Аби знали се брати-кармеліти
Та також інші, що зуться яковіти⁵.

Достоту диву дивуюся, скільки у вас вигадки. Ви вмієте з великою вмлістю творити чудові вірші, так що я сміюсь од утіхи, коли читаю якесь ваше писання. Зичу вам, аби довго жили ви і аби ваша слава все зростала, як се було досі, і зичу вам сього, бо твори ваші дуже і дуже корисні. Хай господь бог береже вас, дає вам міць і не дасть на поталу ворогам вашим. І, як каже творець псал-

мів: «Хай дасть тобі бог те, що серце бажає, і сповнить усі твої помисли»⁶. А ви напишіть мені про свої діла, бо я охоче дізнаюсь про ваші діяння. А поки що майтеся в добрім здоров'ї! З Фрейбурга⁷.

9

*Магістр Конрад із Цейккау¹
шле вітання магістрові Ортуїну Грацію*

Оскільки написано в Еклезіаста, 11: «Веселись, юначе, у юності твоїй», то я тепер веселюсь, і хай буде вам відомо, що щастить мені в любовях. Спокушаю я жінок навсїбіч відповідно до слів Іезекїїля: «Тепер він житиме в розпусності все більше і більше»². І чому я не повинен вряди-годи очищати нирки?³ Таж я не ангел, а мужчина; кожному властиво помилитися. І ви, хоч і богослов, час од часу берете собі до ліжка жінку, бо не можете завше спати самотньо. Тож правильно каже Еклезіаст, 4, 11: «Коли лежать двоє разом, то тепло їм; а одному як зогрітись?» Коли напишете мені, як ся має ваша милоданка? Не так давно сказав мені один чоловік, що в той час, коли він був у Кельні, ви посварилися з нею і добряче її оддубасили, бо вас не слухалась. Дивуюсь, як піднялась ваша рука на таку вродливицю. Я пустив би слези, якби побачив таке видовисько. Радніше було б їй сказати таке: «Не чини більш сього!», і тоді б вона виправилася і стала ласкавішою до вас уночі. Бо ж, коли ви читали нам Овідія⁴, самі твердили, що негоже жінок бити, і навіть доводили сеє місцями із святого письма. А я радий, що моя мила весела й не свариться зо мною. Коли учашаю до неї, набираюсь веселості; обоє веселимося, дудлимо пиво й вино, бо вино «веселить серце людини», а «смуток сушить кістки»⁵. Часом гніваюсь на неї, і тоді вона мене цілує, ми миримось, і вона каже: «Шановний магістре, веселіться!» Недавно я захотів одвідати її і в сей час зустрівся в дверях з якимось молодим торговцем, у котрого штани не були застібнуті, а лоб залитий потом. Я запідозрив, що вона йому віддалася, розсердився люто, але вона клялася-божилася, що той торговець її не торкався, тільки хотів продати полотно на сорочки. Тоді я сказав: «Гаразд, а коли мені дасте одну сорочку?» Тоді вона зажадала од мене два флорини, аби могла заплатити за полотно, тоді й пошле сорочку. Грошей у мене напихваті не було, я позичив їх в

одного товариша і оддав їй. Хвалю, коли хтось завжди веселий. Та й лікарі правлять, що коли хтось завсіди веселий, той здоровий. Є тут один магістр наш, постійно похмурий і сердитий, і тому завсіди хворий. Він повсякчасно журить мене і каже, що я не повинен любити жінок, бо вони сотворіння диявола й заважають чоловіків, і нема серед них жодної непорочної. Хто буває в товаристві жінок, той спілкується немов з гаспидом, бо жінки нікому не дають спокою. На се я одказав: «Вибачайте, шановний магістре, але ж ваша мати також була жінкою», — і одкараскався од нього. Якимсь-то він з казальниці правив, що священнослужителям ні в якому разі не личить мати сожительок. І сказав, що єпископи коять смертний гріх, коли беруть молочну десятину⁶ і дозволяють священикам мати служниць, і що їх треба вигнати геть усіх до одної. Але хай йому грець, ми повинні час од часу веселитись, можна й поспати з жінками, аби тільки ніхто сього не бачив. Опісля, одначе, слід піти до сповіді і уповати на одпущення гріхів, бо ж бог милосердний. Посилаю вам при сьому кілька творів на оборону старовинного і знаменитого граматака Александра Галла⁷, котрого теперішні пііти не перестають гудити, але вони не знають, що кажуть, бо Александр достеменно чудесний граматик. Се ви мені іще в Девентері не раз говорили. Твори сії дав мені один магістр, але не знаю, звідки він їх має. Я був би рад, якби ви їх надрукували, щоб розляютити сих піітів, бо сей автор дошкульно їм допікає. Однак усе написано так поетично, що я нічого не второпав, бо той, хто се написав, також пііт, притому й богослов; опріч того, він не тягне руку за мирськими піітами, такими, як доктор Рейхлін, Буш⁸ та інші. Як тільки дали мені сі твори, я одразу сказав, що вам їх вишлю, аби ви прочитали. Якщо і у вас є якісь новини, то напишіть про них мені незабарно. Будьте здорові. Живіть у радості непритворенній. З Лейпціга.

10

Йоганн Арнольдї¹

**здоровить магістра Орґуїна Грація*

Ви завше прагнете почути якісь новини, бо, як каже Арістотель: «Усі люди своєю природою тягнуться до знання»². Отже я, Йоганн Арнольдї, ваш виученик і смирен-

ний слуга, посилаю вашій велебності сю книгу, котру написав один орудник³. У ній він опорочив пана Йоганна Пфефферкорна з Кельна, мужа, вірою в мудрого. Я сильно розлютував, але не в силі був перешкодити її надрукуванню, бо в сього гультя тут багато однодумців, в їх числі й вельможі. Розгулюють вони вулицями, озброєні довгими мечами, немов набундючені блазні. Все ж я їм сказав, що так не подобає поводитись. Ви повинні мати на увазі, що сії мирські пііти можуть натворити своїми віршами бозна-якої веремії. Якщо магістри наші не будуть пильними й не подадуть на них у римську курію скарги через магістра нашого Якова Гохштрата, то боюся, що в католицькій вірі зчиниться невидане сум'яття. Тим-то прохаю вас, аби ви склали якусь книгу проти сього хулителя і дали йому добру одсіч. Тоді він не буде такий пихатий гордій і не посміє капостити магістрам нашим, бо сам він невіглас і не має ступеня ні в правознавстві, ні у вільних науках, хоч і побував у Болоньї, де водиться мноство мирських піітів, у котрих нема ні релігійної ревності, ні богословської освіченості. Недавно сидів він за столом і сказав, що магістри наші у Кельні й Парижі цькують доктора Рейхліна, а я йому заперечував. Тоді він так вилаяв мене стидкими й бридкими словами, що я впав у лють, скопився з-за столу й взяв усіх присутніх у свідки, що мене ображають, а після того я не міг проковтнути ні шматочка їжі. Тепер я хочу попросити у вас ради щодо вищепоименованої справи, бо ви також частково юрист. Написав я вірш, котрий вам і посилаю, застосувавши в ньому: хоріямб, гекзаметр, сапфічну строфу, ямб, асклепіадовий й одинадцятискладовий розмір, елегійний дистих і поділ на дві частини⁴.

Ось він — мій вірш:

Хто віру католицьку стереже,
той дружбу з Парижем береже.
Кожний-бо повинен знати,
що Париж — університетів мати.
Далі йде альма-матер Кельна,
вірі Христовій сильно прихильна.
Ніхто тут не скаже «вето» ніяк,
понеже в біду попаде неборак.
Як той мерзенний Рейхлін-доктор,
«Очного дзеркала» ниций автор.

Магістр-бо наш Тонгрський доказав,
що в ересь грішну він попав.
А магістр Гохштрат доклав усіх сил,
аби твір його на кострищі згорів ⁵.

Якби у мене були якісь рації, то я зладив би цілу книгу проти сього хулителя й доказав, що він уже достеменно одлучений од церкви. Час не дозволяє мені більше писати вам, бо пора іти на лекцію: один магістр вельми бистроумно тлумачить давнє письменство ⁶, і я учащаю на його лекції заради свого вдосконалення. Зоставайтесь у здоров'ї! Вас я ціную більше від усіх моїх товаришів і друзів, котрих у мене безліч тут, і повсюдно, і у всіх славних місцях.

11

*Корнелій Вікноставний ¹
магістрові Ортуїну Грацію шле сердечне повітання*

Стільки повітань шлю вам, поважний пане магістре, скільки на небі зірок, а на морському дні — піщинок. Маю тут тяжкі клопоти і веду запеклі суперечки з лихими людьми, котрі чваняться своєю ученістю, а нічого не тямлять у логіці — науці наук. Днями я відправив службу божу в церкві братів-проповідників до духа святого, аби бог заволив послати мені свою ласку і міцну пам'ять у силлогізмах для диспуту з тими, хто вміє лише базикати по-латині і творити вірші. Під час сього богослужіння я загадав збирати доброхітні пожертви на потреби магістра нашого Якова Гохштрата і магістра нашого Арнольда Тонгрського, настоятеля бурси Лаврентія, аби в богословському диспуті могли вони взяти верх над якимось доктором права на прізвище Рейхлін. Він також мирський піїт і гордій, котрий виступає проти чотирьох університетів на оборону євреїв, говорить таке, від чого в'януть благочестиві вуха, як се довели Йоганн Пфєфферкорн і магістр наш Тонгрський. Бо в сього грішника нема міцних знань з умоглядного богослов'я, не вивчив він ні Арістотеля, ні Петра Іспанського ². Тому магістри наші в Парижі засудили його на спалення або зажадали одректись од своїх тверджень. Я бачив сей лист, скріплений печаткою пана декана пресвятого богословського факультету Парижа. Один з магістрів наших, вельми вчений у святому богослов'ї і просвіщенний у вірі, член чотирьох уні-

верситетів, котрий написав був більш, ніж сто трактатів про «Книги сентенцій», довів незаперечно на їх основі, що вищепойменований доктор Рейхлін не в спроможності ніяким побитом викрутитися. Навіть папа³ не посміє виступити проти такого знаменитого університету, бо він сам не богослов і не тямить нічого в творі святого Фоми «Проти язичників»⁴, хоч кажуть, начебто він учений, але вчений, очевидно, в поезії. Показав мені магістр наш, парох храму святого Мартіна⁵, послання, в котрому сей університет ревно обіцяє подавати невсипущу поміч рідному Кельнському університетові. Але ці латинники не помишляють здаватися. Недавно я зупинився в Майнці в заїзді «Під короною». Тут до мене причепились двоє нахаб і обізвали магістрів наших паризьких і кельнських несусвітними дурнолобцями. Вони-бо твердили, що книги про «Сентенції» — се нісенітниця. Безліпцею також називали настанови, збірники, зводи, котрими послуговуються спудеї у бурсах. Тоді я так розсердився, що словечка не міг проказати. Притому вони глузували з мене, що я ходив у Трір на прощу, аби побачити шату господню⁶. Блазили вони, бо казали, що се не одежа господня, а доводили се при допомозі «рогатого» силогізму⁷: «Ніщо подерте не належить вважати за шату господню, се рам'я подерте, отже...» і т. д. Тоді я прийняв більший засновок, а менший одкинув. А вони в свою чергу доводили так: «Святий Ієронім каже: «В давнину Схід, пошматований смутою, розтерзав на дрібні шматки шату господню, не шиту, а ткану»⁸. На се я відповів, що святий Ієронім не пише євангельським почерком і нічого не черпає з апостолів. Я підвівся з-за столу і полишив сих хулителів. Ви повинні знати, що вони без поваги висловлюються про магістрів наших і докторів, опромінених істинною вірою, так що папа сміло може одлучити їх од церкви. І якби куріали⁹ знали про їх поведенцію, запозвали б їх на суд у курію, відняли б у них усі їхні бенефіції або принаймні наклали на них належну кару. Хто відав коли-небудь, аби невігласи без ученого ступеня й уміностей ні за що ні про що шпетили таких знаменитих мужів, як магістри наші, котрі у всіх науках здобули глибоченну мудрість. А тії мужі хизуються своїми віршами. І я умію писати вірші, бо прочитав «Нову латинську граматику» магістра Лаврентія Корвіна¹⁰, граматику Брассікана¹¹, а також Валерія Максима¹² та інших піітів. Нещодавно склав на прогулянці супроти сих огудників такий вірш:

У Майнці в заїзді з назвою «Корона»,
 Де недавно побувала моя персона,
 Два негідники, дуже злостиві,
 Магістрів наших гудили, непоштиві,
 Посміли магістрів ганити в богослов'ї,
 Хоч самі ні бе ні ме у філософії.
 Не вміють вони належно диспутовати,
 Висновки з засновків компоновати,
 Як Доктор Глибокодумний¹³ нас повчає
 (Нікчема, хто його не поважає),
 Як формулює мислі Доктор Непохитний¹⁴,
 У науках усяких знавець непохибний.
 І не знають, хто такий Доктор Серафічний¹⁵,
 Без котрого не зрозумілі науки фізичні,
 І що пише Доктор Святий¹⁶ похвальний,
 Арістотеля і Порфірія¹⁷ тлумач доскональний,
 Єдиний він п'ять універсаліїв¹⁸ викладає,
 Їх іще предикатами називає,
 Логічні твори він уміло ясує,
 Арістотеля вчення моральне толкує.
 Не розуміють, одначе, піти того всього,
 Тим і базикають отак ні од чого.
 Так два нечестивці клятї горлали,
 Магістрів наших ненависниками звали.
 Але магістр Гохштрат зуміє їх покарати
 І відіб'є у них охоту освічених картати.

Живіть у здоров'ї, вітайте од мене з пренизьким покло-
 ном панів: магістра нашого Арнольда Тонгрського, і магі-
 стра нашого Ремігія, і магістра нашого Валентина з Гель-
 терсгейма, і пана Якова з Ганди¹⁹, ченця ордену пропо-
 відників, дуже здібного пііта, та інших.

12

*Магістр Гільдебрант Сосальський¹
 зичить доброго здоров'я магістру Ортуїну*

Найдорожчий пане Ортуїне! Не можу писати вам оздоб-
 но, як велить «Письмовик»², бо час на се не дозволяє, а на-
 лежить коротко і незабарно викласти, в чім річ. Мушу вам
 розказати про одну дуже дивну подію, суть котрої така.
 Осмілююсь сповістити вас, що ходять тут страшні чутки,

бо всі варнякують, що діла магістрів наших у римській курії повернули на зло, бо ж кажуть, що папа римський хоче затвердити постанову, торік прийняту в Шпейєрі на користь доктора Рейхліна³. Коли я почув сєє, так настрахався, що слѡва неспроможний був проказати, і став, немов німий. Дві ночі підряд мене сон не брав, бо друзі Рейхліна торжествують і ширять повсюдно страшний погѡдос. Не йняв би я віри в се, якби не побачив сам на власні очі листа одного магістра нашого з ордену проповідників, в якому він з глибоким смутком написав сюю новину. Притому зазначив, що папа дав дозвѡл друкувати в римській курії «Очне дзеркало», а книгопродавці мають його продавати, і кожний чоловік може читати сєє. А магістр наш Гохштрат хотів покинути римську курію і скласти обіт бідності, але судді не захотіли одпустити його. Вони сказали, що він мусить ждати кінця діла і не може клястися, що він неїмущий, бо ж в'їхав у Рим з трьома кіньми і справив у римській курії почастунок, розтринькував гроші і гоїно давав упоминки кардиналам, єпископам, аудиторам консисторії⁴ і через тєє не може скласти обіт бідності. О свята Маріє, що нам тепер чинити, коли богослов'я в такій нарузі, бо один юрист може взяти верх над усіма богословами? Я мислю, що папа нецирий християнин; якби він був щирим християнином, то обов'язково відстоював би діло богословів. Але хай навіть папа винесе ухвалу проти богословів, усе одно треба подати на нього скаргу в собор, бо собор вищий за папу⁵, а в соборі богослови мають перевагу перед іншими факультетами. Тоді, уповаю, бог явить свою милість і зглянеться на своїх слуг-богословів і не допустить, аби наш недруг зловтішався, і дасть нам ласку святого духа, аби ми могли побороти митарства окаянних єретиків. Один юрист патякав тут недавно, начебто є провіщення, що орден проповідників має пропасти пропадом⁶, і з сього ордену мають вийти вельми тяжкі лиха для віри Христової, такі, про які раніше ніхто не чував. Сказав також, де читав він сєє пророцтво. Але хай би воно не сповнилось! Адже орден сей конче потрібен, і якби не було сього ордену, тоді не знаю, який був би стан богослов'я, бо ж домініканці завсіди в богослов'ї були глибші, ніж мінорити чи августинці⁷; до того ж вони тримаються путі Доктора Святого, котрий ніколи не помилявся. І самі домініканці мали також видно-невидимо святих богоугодників у своєму ордені й одважно виступали в диспутах проти єретиків. Дивуюсь, чому

магістр наш, Яків Гохштрат, не може скласти обітницю убогства, адже він із жебрущого ордену, члени котрого достоту бідні⁸. Якби я не боявся одлучення од церкви, то сказав би, що папа помилився. І не йму віри, буцімто він, Яків Гохштрат, проиндрив гроші й роздавав упоминки, бо ж він дуже ревний християнин. Уповаю, що тії юристи та інші все таке вимишляють, а доктор Рейхлін вміє їм приподобитись, бо я також чув, що багато міст, багато володарів і вельмож писали на його оборону. Причина сього та, що вони нетямущі в богослов'ї і не розуміють суті діла, інакше погодилися б, що в сьому еретикові сидить гаспид, бо він діє проти віри, якби навіть увесь світ твердив супротивне. Ви повинні негайно повідомити магістрів наших у Кельні, щоб вони знали, яку винести ухвалу. А мені напишіть, як вони думають надалі чинити. Живіть у здоров'ї й гаразді, хай береже вас Христос! Писано в Тюбінгені.

13

*Магістр Конрад із Цвіккау
вітає магістра Ортуїна Грація*

Коли ви написали мені, що вам геть-чисто вийшли з голови дурощі і не будете більш любити жінок та сходитися з ними, хіба що тільки раз або два на місяць, то я дивуюся, що ви таке пишете мені. Адже я знаю щось протилежне. Тепер тут перебуває один спудей, котрий тільки що прибув з Кельна: ви його добре знаєте, бо він часто бував у вас. Він каже, що ви маєте любовні стосунки з супругою Йоганна Пфєфферкорна, клянеться-божиться, що се достеменна правда, і я йму йому віру. Бо ви чоловік вельми гречний і вмієте говорити милі словечка, надто чудово знаєте «Науку любощів» Овідія¹. Казав мені також один купець, що в Кельні гомонять, начебто з нею злягається і магістр наш Арнольд Тонгрський. Але се брехня, бо я достоту знаю, що він незайманий дівич і ніколи не торкався жодної жінки. Але якби навіть він се чинив колись і тепер (в що я не вірю), то не став би через се грішником, бо помилятися властиво людям. Ви багато пишете мені про гріх блуду і що немає тяжчого гріха на світі, надто наводите безліч місць із святого письма для підтвердження сієї мислі. Я сам знаю, що се непристойно, але в святому письмі згадується, що лю-

ди, котрі таким побитом грішили, все ж спаслися. Так, при-міром, Самсон спав з блудницею, однак після сього дух гос-подній зійшов на нього. Проти вас можна так аргумен-тувати: «Кожний, хто не лихий, одержує милість духа свя-того; Самсон не лихий чоловік, отже, він одержує милість духа святого». Більший засновок вважаю правильним, бо написано у святому письмі: «В лиху душу не ввійде пре-мудрість»², а дух мудрості є дух святий, отже... Менший засновок слухний сам по собі, адже якби гріх перелюбства був таким страшним злом, то на Самсона не зійшов би дух господній, як про се достоту написано в книзі Суддів³. Чи-таємо також про Соломона, що він мав триста царичь, а на-ложниць без ліку⁴. Він був превеликий перелюбник до са-мої смерті, проте всі вчені богослови одностайні в тому, що він спасся. А яка ваша думка? Я не сильніший і не мудрі-ший за Соломона і через те мушу мати інколи якусь плот-ську утіху, бо ж лікарі кажуть, що се нособляє проти ме-ланхолії. Чого ради ви мені наводите отих дуже суворих отців церкви? Адже Еклезіаст каже: «Пізнав я, що немає для них нічого ліпшого, як веселитись у вчинках своїх»⁵. Тому й кажу разом з Соломоном до подруги своєї: «Поло-нила ти серце мое, сестро моя, улюбленице моя, полонила серце мое одним намистом на шиї своїй! Які любі перса твої, подруго моя, сестро моя! Твої груди солодші за ви-но»⁶ і т. д. Далєбі! Любити жінок — велика втіха, як про се мовиться у вірші пііта Самуїла⁷:

Учись, милий клірику, дівчат кохати,
Поцілунок-бо солодкий можуть вони дарувати-
І квітучу юність тобі надовго зберігати.

А що любові є те саме, що любов, і в святому письмі ска-зано: «Бог є любов», отже, любові — річ непогана. Спро-стуйте се мое твердження! Іще Соломон прорік: «Якби хто давав усе багатство дому свого за любов, то йому відмов-лено б погордою»⁸. Але полишимо се і перейдім до іншого. Ви прохаете написати вам про новини. Хай вам буде відомо, що на масниці було тут дуже веселе гуляння. Був також турнір. Сам державець гарцював на скакуні по майдані, на коні був чудесний чепрак, на котрому була виткана жінка в пишній шаті, а поруч з нею сидів якийсь юнак з кучеря-вою чуприною, котрий грав на органах, відповідно до слів співця псалмів: «Юнаки і дівчата, старці й підлітки, хай славлять ім'я господнє»⁹. І коли державець в'їхав у місто, тоді весь університет проводжав його у велелюдній проце-

сії до трону. Городяни наварили багато пива, приготували смачних потрав, щедро частували й гонорували князя і всіх придворних, а опісля пішли танці. Я стояв на видному місці, так що все добре бачив. Нічого більш не знаю, зичу вам усіляких благодатей. Будьте здорові во ім'я господне. З Лейпцига.

14

*Магістр Йоганн Простацький¹
вітає магістра Ортуїна Грація*

Після того, як я, знаменитий муже, прожив з вами два роки в Кельні, ви сказали мені, що я повинен вам завсіди писати, хоч би де я був, тому повідомляю вас, що до мене дійшла чутка про кончину одного знаменитого богослова, магістра нашого Гекмана² з Франконії. Він муж достославний і під час мого перебування у Відні був там ректором, удатно диспутував, згідно із Скотом, усіх мирських піітів зневажав, був глибоко віруючий і ревно правив службу божу. Бувши ректором у Відні, він держав своїх підлеглих у суворій дисципліні і сподобився всілякої похвали. Одного разу, коли я був у Відні, приїхав з Моравії один чоловік³, либонь, пііт, бо творив вірші і хотів читати лекції про віршування, але не мав ученого ступеня. Магістр наш Гекман особисто заборонив йому читати лекції, але той був настільки зухвалий, що не хотів сповнити його наказ. Тоді ректор не дозволив спудеям відвідувати його лекції; а сей щельма пішов до ректора, наговорив йому грубощів і навіть тикав⁴. Ректор послав по міську сторожу і хотів був запроторити його в холодну. Зчинилася страшенна буча, бо простий чоловік тикав ректорові університету, котрий надто є ж магістр наш. Опріч того, чував я, сей чоловік — не бакалавр, і не магістр, і навіть не має ніякого вченого ступеня, а поводить ся, немов бравий вояк, що збирається на війну, з шоломом на голові і з довгим мечем при поясі. І, свідчуся богом святим, гибів би він під замком, якби не мав у місті знайомих. Я тяжко сумую, якщо правда, що Гекман оддав богові душу, бо ж він учинив мені багато благодійств, коли я був у Відні. З приводу його кончини я склав такий намогильний напис:

Лежить тут того прах, хто був піітам враг,
І думав їх прогнати, коли хотіли лекції читати.

Так, недавно один дивак, що вченим не був аж ніяк, з Моравії сюди забрів і вірші писати вчив.

Ув'язнити його ректор велів, бо той тикати йому смів. Враз ректор із життя пішов і у Відні могилу знайшов. Двічі-тричі за нього скажи: «Отче наш, іже еси...»

Прибув сюди гонець, которий приніс лихі новини. Якщо се правда, то ваше діло звелось нінащо в римській курії⁵. Але я в се не йму віри, бо сії гінці часто возвіщають брехливі вісті. Пііти тут сильно мурмотять проти вас і кажуть, що будуть боронити доктора Рейхліна своїми віршами, але, оскільки ви також пііт, коли захочете, то уповаю, що ви їх переможете. Однак ви повинні мені написати, як ідуть діла. Якщо я можу вам чим-небудь пособити, то ви будете мати в мені вірного союзника й помічника. Будьте здорові! Писано в Нюрнберзі.

15

*Вільгельм Ножогострицький¹
вітає магістра Ортуїна Грація*

Вельми дивуюсь, велебний муже, чому ви мені не пишете, а іншим одписуєте, хоч вони пишуть вам не так часто, як чиню се я. Якщо ви сердитесь на мене й через се не хочете мені більше писати, то напишіть, чому ви не хочете мені більше писати, аби я знав, чом ви не пишете мені, в той час як я завсіди пишу вам, хоч знаю, що ви не одпишете на мій лист. Далєбі, прохаю вас щиросердно, аби ви зволили написати мені, і якщо ви напишете мені один раз, тоді я напишу вам десять раз, бо я з радної душі пишу своїм друзям, надто хочу вправлятись у писанні, аби вміти гарно писати книги й листи. Не можу второпати, яка причина того, що ви мені не пишете. Нещодавно я нарікав на се, коли тут були якісь кельнці, і запитав їх: «Як ся має магістр Ортуїн? Він мені зовсім не пише. Не пише вже два роки. Скажіть-но йому, аби він мені написав, бо я радніше читав би його листи, аніж їв мед. А був він колись першим моїм другом». Запитав я їх також, як ся мають ваші діла в суперечці з доктором Рейхліном. Тоді вони сказали, що сей оглашений юрист уміє спритно обдурити. А я сильно бажаю, аби всевишній благоволив вам і ви перемогли. Коли ви будете мені писати, то напишіть і про се, бо мені най-

дужче хочеться про се діло дізнатися. Сії юристи бундючаться і подейкують: «Діла доктора Рейхліна йдуть добре, кельнські богослови його скривдили». Бог свідок, я боюсь, що церкву жде велике сум'яття, якщо не буде спалена книга «Очне дзеркало», бо містить вона силу-силенну богохульства і скверни супроти католицького благочестя. І коли сього юриста не примусять одмовитись од своїх слів і покаяться, то й інші будуть писати про богослов'я в такому ж дусі, хоч вони нічого в ньому не тямлять і не студіювали ні системи Фоми Аквінського, ні Альберта², ні Скота, надто вони не осяяні у вірі ласкою духа святого. Кожний повинен триматися своєї смуги, і ніхто не сміє посягати на чужий урожай, бо шевцю подобає бути шевцем, кравцю — кравцем, ковалю — ковалем. І погано було б у світі, коли б кравець захотів шити черевики або чоботи. Ви повинні сміло боронити і себе, і святе богослов'я, а я буду молитись господу богу за вас, аби він вам дарував свою милість і осінив ваш ум, як се явив у древній час праотцям, а також аби сатана разом зі своїми пособниками не подолав істини. Але напишіть мені, заради бога, як йдуть ваші діла. Ви тривожите мене тяжко, а навіщо се вам? Тенер припоручаю вас всевишньому. Живіть у здоров'ї і під опікою Христа. Писано у Франкфурті.

16

*Матвій Медолиз*¹

шле поштиві повітання магістру Ортуїну Грацію

Оскільки я завше був другом вашої велебності і турбувався про ваше благо, тому хочу тепер застерегти вас у вашій біді; буду веселитись у вашому щасті та сумувати у вашому нещасті. Адже ви — мій друг, а з друзями ми зобов'язані веселитися, коли вони веселяться, і сумувати, коли вони сумують, як пише Цицерон², хоч він нехрист і піїт. Отож повідомляю, що у вас є тут один ворог-супостат, дуже злостивий, котрий тяжко шпетить вас, велебний муже, і вимішляє всілякі наклепи, розперезавшись у своїй гордині. Так, усім і вся він верзе, що ви — байстрик³, ваша мати — блудниця, а отець — священник. Тоді я заступився за вас і сказав: «Пане бакалавре, чи як вас там величати, ви ще молодик і не повинні оскверняти магістрів. Бо написано в Євангелії: «Учень не вище від учителя»⁴.

Ви іще учень, а шановний Ортуїн уже від восьми чи десяти років магістр, через се ви не досі до того, аби хулити магістра і мужа вельмиповажного. Інакше знайдеться також проти вас хтось, хто буде паплюжити вас і приборкає вашу гординю. Соромтесь і не чиніть так!» На се він відповів: «Я кажу правду і можу се довести, а на вас не намірюсь звертати уваги, бо Ортуїн достоту байстрюк, і один його крайнин сказав мені се як достеменну істину, бо знав його родителів. Неодмінно напишу і докторові Рейхліну, бо він про се досі не знає. Але чому ви сунете носа не в своє діло? Ви ж нічого про се не знаєте». Тоді я сказав: «Глядіть-но, люди добрі, сей чоловік удає з себе святенника, бо каже, що не годиться річ його ганити: не скоїв він нічого поганого, подібно до того фарисея, котрий сказав, що він пісникував двічі на тиждень»⁵. Тоді він розсердився і сказав: «Я не кажу, що я безгрішний, бо се було б всупереч словам творця псалмів, котрий каже: «Кожна людина — брехун»⁶ (а глоса додає: «Отже, всі люди — грішники»). Але я сказав, що ви не повинні й не можете мені дорікати за моє походження по лінії вітця й матері. А ось Ортуїн — справдешній безбатченко й неплюбна дитина, отже, його подобає ганити, і я буду його ганити вівіки-віків». Тоді я сказав: «Не чиніть сього, пан Ортуїн — знаменитий муж і зможе себе оборонити». А він наплів іще більше гідот про вашу маму, а саме: що священники й монахи, конюхи й селяни злягалися з нею на полі, і в стайні, та в інших місцях — де попало. Мене пойняв такий сором, що годі сказати. Але не можу за вас заступитись, бо ж я не знав ні вашого вітця, ні матері, хоч я, натурально, вірю твердо, що вони благочестиві й поважні люди. Все ж напишіть мені, будь ласка, як воно там достоту було, тоді буду тут воздавати хвалу вам. Сказав я також тому чоловікові ось що: «Ви не повинні таке варнякати; якби навіть допустити, що магістр Ортуїн справді байстрюк, то він міг бути визнаний законнонародженим. А якщо так, то тим самим він уже не байстрюк, бо папа римський має власть в'язати і розв'язувати, може байстрюка або узаконити, або — навпаки. Можу довести словами Євангелія, що вас треба картати, бо там написано: «Якою мірою міряєте, такою і вам буде відміряно»⁷. Але ви міряєте мірою скверни, то такою ж слід вам відміряти». Доводжу се іще інакше. Адже господь наш Ісус Христос казав: «Не судіть інших, і вас не судитимуть»⁸. Ви судите і гудите, тим-то і вас треба судити й гудити. Тоді він сказав мені, що мої докази — дурниці і нікуди не годяться. Він був

настільки зухвалий, що випалив: «Якби папа сплотив сина поза шлюбом і опісля його узаконив, то перед богом син сей все одно не був би законнонародженим, і бог визнав би його байстрюком». Я певен, що сатана сидить у всіх оцих негідниках, котрі вас так хулять. Тим-то напишіть мені, аби міг я боронити вашу честь. Була б превелика соромота, якби доктор Рейхлін дізнався, що ви — байстрюк. Але якщо навіть се достеменно істина, то він не здатний таке доказати. Тому з вашого дозволу ми подамо на нього скаргу в римську курію і змусимо одмовитись од своїх слів, як се вміють чинити юристи. Іще можемо позбавити його почестей, а через підставну особу тяжко йому накапостити і навіть забрати у нього бенефіції⁹, коли він буде позбавлений сану. Адже тут, у Майнці, він канонік і ще десь має парафію. Не гнівайтесь на мене, що написав вам усе те, що чув, бо я зичу вам добра. У добрім здоров'ї ся майте, хай благословить вас господь бог і охороняє ваші дороги. Писано в Майнці.

17

*Магістр Йоганн Серп¹
шле повітання магістрові Ортуїну Грацію*

«Веселіться в господу богу і радуйтесь праведні; ликуйте всі праведного серця» (Псалтир, 31, 11). Але аби ви не сказали з досадою: «Навіщо він наводить се речення?», то повідомляю вам одну вельми радісну новину, яка сильно возвеселить ваше преподобіє. Напишу про неї в кількох словах. Був тут один піїт на ймення Йоганн Естикампіан². Він задирав носа, зверхньо дивився на магістрів вільних наук і глумився з них на своїх лекціях. Казав, що вони нічого не знають, що один піїт вартий десятиох магістрів, і що піїти в процесіях повинні йти перед магістрами і ліценціатами. Сам він читав Плінія та інших піїтів і говорив, що магістри семи вільних наук³ не маістри сих наук, а радніше маістри семи смертних гріхів⁴, що немає в них твердих знань, бо не вивчали вони піїтики, а знають тільки Петра Іспанського⁵ і «Малі логікалії». Було в нього багато слухачів і серед них бурсаки. Він іще твердив, що скотисти й томісти нічого не варті, і навіть лихословив святому вчителеві⁶. Тоді маістри виждали слушної пори, аби відомстити йому з божою поміччю. І ось господь бог собла-

говолив, що одного разу Естикампіан річ держав, у котрій бештав магістрів, докторів, ліценціатів, бакалаврів і вихваляв свою вмiлiсть, а хулив богослов'я. Через се верховоди факультету сильно обурювалися. Зiбрались магістри і доктори на раду і сказали: «Що нам чинити? Бо сей чоловік творить нечувану скверну. Якщо ми пройдемо мимо сього, то всі повірять, що він ученіший за нас. Аби часом не прийшли нові вчені і не почали говорити, що їхня путь правильніша, ніж путь старих; таким побитом наш університет занепадатиме і вкривється ганьбою». Тоді магістр Андрій Деліч⁷, зрештою хороший пііт, сказав, що, на його гадку, Естикампіан в університеті є неначе п'яте колесо до воза, бо він заважає іншим факультетам і спудеї не можуть на них належно просвіщатись. Усі інші магістри поклялися, що воно так і є на ділі, і постановили гнати у три шиї чи пак позбавитися сього пііта, навіть якби накликали сим на себе вічну ненависть. Його позвали до ректора, а виклик пришпилили до дверей церкви. Він з'явився на сей виклик, привів із собою юриста і заявив, що буде себе боронити. Були також його поплічники, котрі стояли поруч. А магістри зажадали, аби вони забралися геть, бо так чи інакше стануть клятвопорушниками⁸, якщо виступлять проти університету. Саме магістри в сій суперечці явили превелику одвагу, непохитно стояли на своєму і клялись-божилися, що нікому не дадуть пощади заради справедливості. Деякі юристи і придворні заступилися за Естикампіана. Але пани магістри сказали, що нічого тут не можна вдіяти, бо в них є статuti, згідно з якими його слід виключити. Але що особливо дивне, так се те, що навіть герцог⁹ особисто просив за нього, але ніщо з сього не вийшло, бо магістри сказали йому, що конче потрібно додержуватися статуту університетського, адже статут для університету те саме, що палітурка для книжки, бо якби не було палітурок, то листки порозліталися б навсібіч. Коли б не було статуту, то не було б порядку в університеті, спудеї розсварилися б, і настала б повна веремія. Тому герцог повинен турбуватися про благо університету, як се чинив його отець. Сим герцог дав себе переконати і мовив, що не буде діяти проти університету і що ліпше вигнати одного чоловіка, ніж би ганьба спала на весь університет. Пани магістри були дуже задоволені і сказали: «Пане герцог, хай благословить вас господь бог за справедливий суд». І ректор звелів прибити на дверях церкви наказ, згідно якого Естикампіан виключений з університету на десять років. Слухачі його сильно ремствували

на се і казали, що пани з ради університету скривдили Естикампіана. Але магістри відповіли, що він не вартий дірки з бублика. Інші ж бурсаки казали, що Естикампіан відомстити за сію кривду і подасть скаргу на університет в римську курію. Тоді магістри посміялись і сказали: «Ха-ха, що, сей гультай хоче ще воювати?» Ознаймляю вас, що тепер в університеті повна згода. Магістр Деліч читає лекції зі словесності, те саме читає і магістр з Ротенбурга¹⁰, котрий написав книгу, в три рази більшу за повне зібрання писань Вергілія. Книга сія містить багато корисного на захист святої матері церкви і на хвалу святим угодишкам, особливо ж славить сей магістр наш університет, святе богослов'я і факультет вільних наук, а сильно бештає мирських і язичеських піітів. Пани магістри твердять, що його вірші не гірші від віршів Вергілія, бо в них немає заблуджень, він досконало знає метричне мистецтво і ще двадцять літ тому був удатним віршоробом. Тим-то члени ради дозволили йому читати публічно замість Теренція¹¹ книгу, написану ним самим, бо вона далеко потрібніша, ніж Теренцій, сповнена християнським духом і не говорить про блудниць і блазнів, як Теренцій. Ви повинні сію новину довести до відома всього університету, тоді, можливо, і з Бушем розправляться так, як се вчинили з Естикампіаном. Коли пришлете мені свою книгу проти Рейхліна?¹² Ви багато говорите про се, а що з того? Адже ви писали мені давним-давно, що неодмінно її пришлете, але не присилаєте. Нехай господь простить вам, що ви не любите мене так, як я вас люблю. Ви для мене так само дорогі, як дороге мені моє власне серце. Але книгу все-таки пришліть, бо «дуже хотів би я їсти з вами сію пасху»¹³, себто почитати її. Напишіть про якісь новини. Складіть на мою честь якийсь вірш або кілька строф, якщо я достойний сього. Будьте здорові. Хай благословить вас Христос, бог наш, вівіки-віків. Амінь.

18

*Магістр Петро Негелін¹
ревно вітає магістра Ортуїна Грація*

Хоч дуже лякає мене моя смілість показати вам один вірш, мною написаний, бо ж ви дуже удатний у писанні віршів, а я — порошинка і, як каже Ієремія: «О господи

боже! Я не вмію говорити, бо я ще молодий»². Річ у тому, що я не маю добрих основ і не освічений досконально в піїтиці й риторичі. Але оскільки ви сказали колись, що я повинен спробувати написати якийсь вірш і послати вам, тоді ви мені його виправите і покажете, де є хиби, то я нещодавно помислив: «Ось се твій істинний навчитель і зичить тобі блага, а ти повинен його слухатись. Він може тобі пособляти у сьому і в інших ділах, а ти можеш стати ученим мужем, якщо господь соблаговолить; та й тобі буде щастити, бо ж написано в першій книзі Царів: «Покора ліпша од жертвоприношення»³. Тому шлю вам одну поему, мною уложену, на хвалу святого Петра, для котрої один композитор, вельми обдарований музика, мастак у писанні хоралів і фігуралів⁴, написав для неї музику на чотири голоси. Я також доклав усіх зусиль, аби достосувати її до різних голосів, як воно тепер повелося, бо сії пісні звучать краще, коли вони скомпоновані так, як книги Александра. Але я не знаю, чи не мають вони хиб. Ви повинні надати моїй пісні розміру стосовно правил метрики і виправити.

Нова пісня магістра Петра Негеліна:

Святий Петре, помилуй нас, прийми молитов наших
глас,

Бог тебе на небо підняв, ключі небесні тобі дав,
Дав тобі владу особливу і ласку дав шанобливу,

З-поміж многих святих ти в привілеях усіх,

Що ти рішиш на землі, рішено й на небесі.

Отож тебе прохаємо і побожно благаємо:

Молись за наші гріхи, магістрів наших вознеси.

Гомонять тут, що доктор Рейхлін, котрий по-гебрайському зветься Капніон⁵, одержав корисний для себе рішенець з Шпейєрі⁶, але магістри наші з ордену проповідників твердять, що се нічого не значить, бо той єпископ нічого не тямить у святому богослов'ї. А магістр наш Гохштрат тепер у римській курії, як дорогий гість папи римського. До того ж у нього сила-силенна грошей та інших речей. Я радо дав би чотири шеляжки, аби дізнатися істини. Ви повинні мені про все написати. Святий боже, яка-то причина, що не пишете жодного словечка? Адже душа моя радіє, коли ви пишете мені. Будьте здорові, вклоніться од мене магістрові нашому Валентинові з Гельтерсгейма і магістрові нашому Арнольду Тонгрьському, настоятелю бурси Лаврентія, і магістрові нашому Ремігію, і панові ліценціату.

Рутгеру з Нагірної бурси, а також панові Пфєфферкорну, щирому ревнителю католицької віри, та іншим мужам, сильно-обізнаним з богослов'ям і вільними науками. Будьте здорові во ім'я боже! Писано в Трірі.

19

*Стефан Голомозий¹,
бакалавр, магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю вашій велебності привіт з пренизеньким поклоном. Велебний пане магістре, прибув сюди один спудей, котрий привіз якийсь вірш і сказав, що се ви його написали й опублікували в Кельні. Тоді один тутешній вельми знаменитий пііт², але нікчемний християнин, переглянув його і ствердив, що він сильно хибує. На се я відповів: «Якщо його склав магістр Ортуїн, то він не має хиб, се достемена істина». І ладен був побитись об заклад на мій плац, бо якщо в сьому вірші є хиби, то не ви його склали; якщо ж ви його склали, тоді нема в ньому ніякісінських похибок. Посилаю вам сей вірш, аби ви подивилися, чи то ви його склали, і написали мені одверту правду. А написаний сей вірш на смерть магістра нашого Цотфі з бурси Кнек, котрий колись зладив «Достопам'ятну глосу»³, а тепер, на жаль, упокоївся в бозі. Вічна пам'ять йому. Ось сей вірш:

Спочиває тут знаменитий вчений,
На славу університету народжений.
Правив він бурсою Кнек преславно,
Тлумачив Петра Іспанського безугавно.
Якби довше життя дала йому судьба,
Не одна ще глоса вийшла б з-під його пера.
Науці служив він дуже похвально,
Спудейів учив латини досконально.
Оскільки смерть забрала його з життя,
То не пояснив він Александра⁴ до пуття,
Плаче за ним університетська громада,
Згоріла-бо науки лампада.
Світло навкруг він розсівав,
Ніхто так легко фраз не складав.
Піітів він був лютий враг,
Громив їх завзято в пух і прах.
Вони-бо граматика не знають

І логіку, науку наук, зневажають.
Пііти у вірі неосвічені,
Через те од церкви уже одлучені.
І якщо хто з них душу не ісправить,
Того Гохшрат на вогнище відправить,
Рейхліна в суд він уже позиває
І в ересі його там викриває,
Дай, боже, магістру царство небесне,
А піітам клятим пекло вічне.

Вірш сей, по-моєму, прекрасний, лише не знаю, яким розміром складений, бо він написаний особливими розмірами, а я вмю читати тільки текзаметр. Не допустіть, аби хто-небудь паплюжив ваші вірші. Тож напишіть мені, а я буду заступатись за вас і готов навіть стати на поєдинок. Будьте здорові. З Мюнстера у Вестфалії.

20

*Йоганн Світлосівач*¹
магістрові Орґуїну Грацію

Велебний пане магістре, шлю вам стільки повітань, що ніхто не в силі їх полічити. Колись ви обіцяли, що будете мені пособляти, коли трапиться потреба, і висуватимете мене перед іншими; опріч того, ви казали, що я повинен сміло звертатись до вас, а ви підтримаєте мене, як брата рідного, і не покинете в біді. Отож я прохаю вас, заради господа бога, подайте мені тепер поміч, бо вона мені доконче потрібна, а ви легко се можете вдіяти. Тутешній ректор здихався одного помічника учителя і хоче прийняти на його місце іншого. Тому соблаговоліть написати мені поручительського листа, аби він зволив прийняти мене на се місце. Нема в мене тепер більше грошей, бо я витратив усі, а також купив собі книги й черевики. Ви добре знаєте, що я милістю божою чоловік учений. Бо в час вашого перебування в Девентері я вчився там у другому класі, опісля один рік проживав у Кельні, так що сповнив усі умови, аби здобути ступінь бакалавра, і одержав би сей ступінь у день святого Михаїла², якби тільки були в мене гроші. Умю також пояснювати учням «Граматичні настанови для хлопців»³, читати з ними «Малий твір», частину другу⁴. Умю читати вірші так, як ви мене сього навчили: обізнаний з усіма

трактатами Петра Іспанського і «Нарисом з натуральної філософії»⁵. Окрім того, я співаю, розбираюсь у музиці хоралів і фігуралів, причому співаю басом і можу взяти найнижчу ноту. Все се пишу вам не задля самохвальства, а тому простіть мені. Припоручаю вас богу всемогутньому. Будьте здорові. Писано в Цволле⁶.

21

*Магістр Конрад із Цвіккау
здоровить магістра Ортуїна Грація*

Нещодавно ви писали мені про вашу коханку, як глибоко її кохаєте і як вона вас кохає і присилає вам вінки, носовички, пояси й інші дарунки на згадку, причому не бере з вас грошей, як се чинять жінки легкої поведенції. А коли її мужа нема вдома, вчащаєте до неї, і вона завжди сим дуже задоволена: А ще ви признались, що зійшлися з нею тричі підряд, раз стоячи за вхідними дверима і перед сим ділом заспівавши: «Підніміть, володарі, ворота ваші!»¹ У сю хвилю надійшов її муж, і ви дали драла чорним ходом через сад. Отож тепер я хочу написати вам про свої удачі в любовях: Є і в мене коханка. Вона жінка благообразна й багата. І чудово сталось, що я познайомився з нею, а наштотхнув мене на тес один молодик, друг єпископа. Я з місця закохався в неї напропале, так що вдень не йшла в мене ніяка робота, а вночі не спалось і не лежалося. А коли я заснув, то кричав уві сні: «Доротес, Доротес, Доротее!» — так що спудеї, котрі живуть у бурсі, почувши се, прокинулись і заволали: «Велебний магістре, чому так кричите? Якщо хочете висповідатись, то ми приведемо сповідника». Вони-бо гадали, що я при смерті і кличу святу Доротею та інших святих, а я тоді сильно засоромився. Коли я приходив до моєї коханки, то був такий наляканий, що не міг навіть очей звести на неї і шарівся по вуха. Нарешті вона сказала: «Ах, пане магістре. Чом ви такі соромливі?» І часто питала мене про причини моєї соромливості. Я відповідав, що не смію сказати; але вона хотіла дізнатися і не збиралась мене одпустити, покіль не скажу. І сказала, що не погнівається на мене, навіть якби я сказав їй щось дуже непристойне. Тоді я осмілюся і одкрив їй свої таємниці. Бо ви сказали мені колись, коли читали нам «Науку любовців» Овідія, що коханці повинні

бути одважні, немов воїни, інакше вони ні до чого. І я сказав їй: «Ласкава моя пані, змилюйтеся надо мною, ради бога, і вибачайте ради честі вашої. Я вас люблю і вибрав вас з-поміж дочок людських, бо ви вродливиця і немає плямочки на вас. Ви найпрекрасніша з усіх жінок, котрі живуть на сьому світі»². Тоді вона залилася сміхом і сказала: «Слава богу, ви вмієте дуже гречно говорити, ніколи б у се не повірила». Після сього я частенько бував у неї вдома, і ми разом попивали вино. А в церкві я ставав так, аби міг на неї дивитись, та й вона на мене зиркала, неначе хотіла своїми очима мене просвердлити. А нещодавно я попрохав її сильно, щоб явила мені свою прихильність. На се вона відповіла, що я її не люблю. А я поклявся, що люблю її, як рідну матінку, і вчиню все, аби їй догодити, навіть ціною свого життя. Тоді моя прекрасна кохана сказала: «Якщо ви мене достоту любите, то повинні, як тільки споночіє, ради мене цілувати оцей намальований на мовму домі хрестик». І я чинив се так багато днів. Одного разу прийшов хтось і намазав хрест сей лайном. А я, цілуючи його, заквецяв собі рот, зуби і ніс. Тяжко тоді на неї за се розсердився, але вона забожилась всіма святими, що се не вона вчинила. І вірю їй, бо ж бачить бог, вона жінка благопристойна. Я мав підозру на одного з колег і, як тільки зможу дізнатись, що се він учинив, дорого він мені заплатить за сі мерзощі. А вона тепер стала до мене набагато ласкавішою, ніж раніше. Уповаю, що скоро матиму її. Не так давно хтось сказав їй, що я піїт, і вона озвалася: «Чула, що ви удатний піїт, тим-то ви повинні скласти для мене якийсь вірш». Я склав такий вірш і увечері заспівав у неї під вікном, аби вона почула, а опісля переклав його німецькою мовою. Ось моя поезія:

Венеро, любов людям ти дала і правиш нею сама,

Скажи, чом син твій тепер ворог мій.

Доротее, жаданко моя, котру міцно кохаю я,

Люби сильно мене, як люблю я тебе.

Чудове се дівча, рівні їй тут нема.

Сяє, мов зорі світ, усміх її — рожі квіт.

Вона обіцяла берегти сей вірш, як пам'ять про мене на все життя. Порадьте мені, що далі чинити, аби вона мене полюбила. Звиніть мені, що я осмілився вам писати, але вже в мене така звичка, що з друзями поводжусь по-дружньому. Будьте здорові! Хай благословення господне пролеться на вас. Писано в Лейпцігу.

*Гергард Набридацький¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю розмаїтії вітання і господа милосердного
прославляння.
Із мертвих він воскрес і вознісся до небес.

Велебний муже, повідомляю, що мені тут немило, і жалкую, що не zostався у вас у Кельні, де я міг би мати більші успіхи. Ви-бо могли зробити з мене пречудового логіка і навіть деякою мірою пііта. У Кельні народ благочестивий, охоче вчащає до церкви і в неділеньку святу уважно слухає проповіді. І немає там такої гордині, як отут. Спудеї тут не оддають шани магістрам, а магістри зовсім не дбають про спудеїв, дозволяють їм ходити, як хочуть, і не носять каптурів. А коли в корчмах сидять за чарами з вином, то божаться, богохульничають і творять неподобства. Так, приміром, недавно один з них сказав, що хітон Христа в Трірі² не є шата Христова, а старе й подерте рам'я, до того ж він говорив, що не вірить, нібито досі у світі зберігся волос пресвятої діви Марії. Інший сказав, що три царі в Кельні³, запевне, просто-напросто троє вестфальських селян; і що меч і щит святого Михаїла не його речі. Сказав він також, що індульгенціями братів-проповідників можна хіба що підтерти сідницю, бо сі ченці — шахраї, обдурюють жінок і селян. Тоді я не втерпів і заволав: «На кострище, на кострище сього еретика!» А він глузливо сміявся з мене. Далі я мовив: «Посмів би ти, мерзотнику, сказати отаке в Кельні, і почув би се магістр нащ Гохштрат, котрий є інквізитор для викорчовування еретичних гидот». На се він відповів: «Гохштрат — триклята і злостива худобина»; далі він лихословив йому і сказав: «Ось Йоганн Рейхлін — праведний чоловік, а чортівські богослови беззаконня скоїли, коли спалили його книгу «Очне дзеркало». Тоді я йому сказав таке: «Не смій се казати, бо в Премудрості, глава 8, написано: «Не судись із суддею, бо він судить, як каже справедливість». Адже ти бачиш, що в Паризькому університеті, де сидять велемудрі і ревні богослови, надто непомильні в питаннях віри, винесли таку ж ухвалу, що й богослови в Кельні. Чого ради ти хочеш іти супроти всієї церкви?» На се він сказав, що паризькі богослови найнесправедливіші судді у світі і взяли хабара у братів-проповідни-

ків, а приніс їм гроші (до чого ж забрехався негідник!) побожний муж і найвченіший богослов Теодоріх із Ганди, посланець Кельнського університету. Опріч того, він мовив, вони не церква божая, а ті, про котрих каже псалом: «Возненавидів я зборище зловмисних і з нечестивими не сяду»⁴. Він ганьбив магістрів наших у Парижі за всі їхні вчинки і твердив, що Паризький університет — матір всілякого дурману, котрий там узяв початок і звідтіля поширився на Німеччину й Італію. Сія школа посіяла повсюдно забобон і дурисвітство, і всі, хто вчиться в Парижі, се йолопи і тупаки. Нарешті він доводив, що Талмуд не засуджений церквою. Сидів тоді там магістр наш Петро Мейєр, парох із Франкфурта, і сказав: «Я доведу, що сей чоловік — безпутний християнин і мислить не так, як велить церква. Свята Маріє! Ви розглагольствуєте про богослов'я, але нічого в ньому не тямите. Та й сам Рейхлін не знає, де сказано, що Талмуд заборонений». Тоді той мерзотник запитав: «У якій-то книзі таке написано?» Магістр наш Петро сказав, що се можна прочитати в «Оплоті віри»⁵. На се нечистивець відповів, що «Оплот віри» — смердюча книга і нічого не варта, та й на неї посилаються тільки дурні і блазні. Тут я добряче налякався, бо магістр наш Петро так розлютувався, що руки його затряслися, а мене охопив страх, що він покалічить огудника, тому я сказав магістру: «Високошановний пане, будьте терпеливі, бо «хто терпеливий, той благородумний» (Притчі Соломонові, 13). Дозвольте, щоб осквернитель пішов геть, бо він пропаде, «мов прах од вітру».⁶ Сей пустомеля багато базикає, а нічого не знає. Бо написано в Еклезіяста: «Дурень багато наговорить, так і сам чинить».⁷ Тоді той хулитель знову розпустив язика, гудячи братів-проповідників, начебто сі цютливі братчики скоїли в Берні мерзощі⁸, у що я нізащо в світі не повірю, і за се їх спалили на кострищі, і що вони, мовляв, всипали отруту в святе причастя і таким чином отруїли якогось імператора⁹. Далі плів він, що ордену сьому треба покласти кінець, інакше у вірі буде багато сум'яття, бо орден сей є розсадник всілякого лиха, наговорив він іще цілу купу гидкої безліпиці. Кажу вам прямо, що я радо вернувся б у Кельн, бо з такими супостатами мені нічого тут чинити. «Нехай найде на них смерть; хай живими зійдуть вони в пекло», як каже співець псалмів¹⁰, бо ж вони — «діти гаспида»¹¹. Якщо ваша воля, то я спершу здобуду тут учений ступінь, якщо ж ні, то одразу звідси виїду.

Тому одпишіть мені незабарно, яка ваша думка, а я буду керуватись нею. А поки що припоручаю вас опіці господа бога. Бувайте здорові! З Майнца.

23

*Йоганн Париконосець¹,
смирений професор богослов'я,
щле щиросердні повітання магістрові Ортуїну Грацію,
пійтові, богослову і т. д.*

Оскільки ви були колись моїм учнем у Девентері, і я любив вас більше од усіх моїх учнів за те, що у вас був допитливий ум і ви були юнаком пристойного поведження, тому я хочу й тепер служити вам доброю порадою, в чому лише зможу. Ви повинні прийняти її спокійно, бо бог, котрий наскрізь бачить наші серця, знає, що я бесідную з вами з любов'ю до вас і заради спасіння душі вашої. Було тут кілька кельнців; вони казали, що в Кельні єсть у вас жінка, котра навіщає вас, а ви — її, і запевняли, що ви з нею живете. Мене поймав великий смуток і страх, коли теє почув, бо се страшний гріх, якщо тільки се правда. Адже у вас є учений ступінь магістра і ви з часом підніметьє іще вище, тобто осягнете високі ступені в святому богослов'ї. А коли таку гидоту плещуть про вас, то це служить лихим прикладом для молодих, котрі через се стають іще гіршими. Ви, певне, читали в святому письмі: «Многі пропали через жіночу красу; од неї, як вогонь, розпалюється любов»². Там же написано: «Одверни око твоє од жінки вродливої і не задивляйся на чужу красу»³. Іще там таке: «Не задивляйся на дівиць, аби їхні принади не спокусили тебе»⁴. Адже ви знаєте, що перелюбство — претяжкий гріх. Я чув достовірно, що ся жінка законно одружена і має мужа. Ради бога, полишіть її і зважайте на свою славу серед людей. Се неподобство, коли люди можуть говорити про богослова, що він перелюбник. Бо зрештою про вас ходить добра слава, і всі кажуть, що ви статечний чоловік, і я сам се знаю. Ви повинні хоч один раз у день сумирно роздумувати про муки господа бога нашого, бо се помічні ліки проти спокус диявола й плотської хіті. Ви повинні також прохати в молитвах ваших, аби господь волів охороняти вас од гріховних помислів. Я гадаю, що про такі плотські паскудства читаєте в мирських піїтів і од сього стаєте грішником. Тому я радив би вам, аби ви оставили сих піїтів,

бо самі знаєте, що святий Ієронім дістав доброго хлосту від ангела за те, що зачитався книжкою, написаною піїтом чи юристом, бо піїти не ревні у вірі і майже-всі недоброристойних звичаїв. А в Девентері я частенько вам втовкмачував, що ви не повинні бути ні піїтом, ні юристом, бо сі люди хиткі у вірі і схильні до непристойної поведенції. Про них каже співець псалмів: «Ненавиджу шановників суєтних ідолів»⁵. Ще про щось інше хочу вам написати. Кажуть, що ви виступили проти Йоганна Рейхліна в питаннях віри; се добре, що хочете ваше обдаровання, дане богом, застосувати з користю. Але тут також поговорюють, що Йоганн Пфефферкорн, котрого ви захищаєте, окаянний негідник і не з любові до християнського благочестя став християнином, а тому, що євреї хотіли повісити його за лиходійства, бо, кажуть, він злодій і зрадник. Ось чому він вихрестився. Всі твердять, що потай він недостойний християнин і що у вірі християнській він довго не продержиться. Тим-то ви повинні добряче помислити, як вам бути. Бо в Галле спалили вже одного вихрещеного єврея, також на наймення Йоганн Пфефферкорн, котрий накоїв багато лиха⁶. Я боюсь, аби і сей не скоїв що-небудь подібне, бо тоді вам здорово перепаде. Тим не менш вам личить боронити святе богослов'я. Прийміть сії поради прихильно, бо я їх даю, як брату своєму. Живіть у здоров'ї і гаразді. Пи-сано в Магдебурзі.

24

*Павло Безглуздович¹
щиро вітає магістра Ортуїна Грація*

Брехачем, певно, був би я, як ви се не так давно сказали, якби я дав вам обіцянку писати, а сам не писав би. Але тепер хочу довести, що я дотримую дане вам слово, бо розсудливий і порядний чоловік не повинен обіцяти того, чого не хоче сповнити. Також великою непостійністю з мого боку було б, якби я не дотримав своєї обіцянки і був пустограком. І ви повинні писати мені, тоді ми часто будемо обмінюватись листами. Мушу повідомити вас, що доктор Рейхлін велів надрукувати книгу, найменовану «Оборона»², в котрій вельми непристойно гудить вас і називає осллом. Мене брала превелика досада, коли я читав сю книгу, хоч і не дочитав її до кінця, бо шпурнув нею об стіну, коли побачив, як вона лихословить богослов'я і магістрів віль-

них наук. Можете її прочитати, якщо ваша воля, бо я разом із сим листом посилаю її вам. Як мені бачиться, автора разом з його книгою слід спалити, бо се велике неподобство писати такі книги. Недавно я був на кінській торгівці і хотів купити собі коня, аби поїхати на ньому у Відень. Там побачив сію книгу у продажу і помислив собі, що вам конче треба ознайомитися з нею, аби дати одсіч її лукавству. Якби я міг виявити вам іще більшу послугу, то учинив би се не гаючись, бо ж у моїй особі ви маєте смиренного слугу і благомислячого вірника. Ознаймляю вас, що в мене досі болять очі, але сюди прибув якийсь алхімік, котрий твердить, буцімто вміє лікувати очі, якщо навіть чоловік цілковито осліп від очної хвороби. У нього є великий досвід, бо він об'їздив Італію і Францію, а також багато інших країн. Ви, либонь, знаєте, що кожний алхімік є заодно і лікар, і готувач мазей, хоч сей, зубожівши, трохи зледачів. Ви питаєте мене, як я поживаю. Дуже дякую за се запитання. Хай буде вам відомо, що милістю господнею гараздую. З нового врожаю винограду виготовив багато вина, та й хліба в мене достаток. Що стосується інших повин, то наша величність імператор³ посилає в Ломбардію велике військо проти венеціанців, аби покарати їх за пиху. Я бачив на власні очі добрих дві тисячі воїнів з шістьма прапорами; одні з них були озброєні списами, інші — рушницями та бомбардами; виглядали вони дуже страшно, взуті в півчоботи; сильно грабували селян, тому люди проклинали їх і зичили їм погибелі. Пришліть мені сим же гінцем твір про різновиди й відмінності на основі Скота у збірці Брунейзена⁴, а також «Щит томістів» у виданні Альда⁵, якщо тільки зможете дістати сії книги. Сильно прагну прочитати й вашу книгу про віршування. Купіть мені також зібрання творів Боеція⁶, особливо ж його книги «Про шкільне навчання» і «Про втіху, яку дає філософія» з коментарями Доктора Святого. А на цьому будьте здорові й залишайтеся для мене доброзичливим. З Аугсбурга.

25

*Магістр Філіп Каменотес¹
шанобливо вітає магістра Орґуїна*

Як я вже вам часто писав, мене бере досада, що ся згря гультяїв, тобто факультет піітів, розростається і все більше і більше розповсюджується по всіх країнах і областях.

55

В мій час був лише один піїт, на ймення Самуїл², а тепер тільки в нашому місті не менш двадцяти піїтів. І не дають вони спокою всім нам, котрі дорожимо старовиною. Недавно я здорово-таки провчив одного з них; він твердив, буцімто слово «школяр» зовсім не означає особи, котра ходить у школу для того, аби вчитись. На се я сказав: «Осле, ти щб, надумав поправляти самого Доктора Святого, котрий вживає се слово?» Після того він зладив памфлета проти мене, де не скупиться на образливі слова і між іншим каже, що я кепський граматик, бо невірно пояснив слова, коли тлумачив першу частину Александра і книгу «Про способи позначення»³. Хочу докладно написати вам про оті терміни, аби ви побачили, що я тлумачив їх правильно і згідно з усіма словниками. І можу послатися для доказу на поважних письменників, зокрема на богословських. Найперше я сказав: «Латинське слово *seria* — «посуд» інколи значить «горщик» і бере сію назву від Сирії, бо у сій країні уперше був зліплений горщик; сія назва може походити також від слова «серйозний», бо сей посуд корисний і потрібен; або ж — від «серія», тобто черга, порядок. А кролики називаються так тому, що люблять їх їсти королі. «Манія» походить від «манити», бо хто має якусь манію, то манить людей. Слово «гроші» походить від слова «горох», бо за нього діставали «гороші», себто гроші. Поліглот називається той, хто немов має много глоток. «Механічний» означає «підробний», «фальшивий»; звідси й назва «науки механічні», себто науки фальшиві, на відміну від семи вільних наук, єдино істинних. А він твердить, що все це і таке інше нісенітниця, і підняв мене на глум перед моїми учнями. Тоді я сказав, що для вічного спасіння досить бути простим граматиком і вміти сяк-так висловлювати свої мислі. На се він мені відповів, що я і не ординарний, і не екстраординарний граматик і зовсім кебети не маю. Се мене розвеселило, і я тепер хочу поскаржитись на нього в суд Віденського університету.⁴ Хай він відповідає нам за свій вчинок, бо ж я там одержав милістю божою учений ступінь магістра. І якщо я для всього університету був достатньо вчений, то, звичайно, і достатньо вчений для одного піїта, бо університет має набагато більше значення, ніж піїт. І повірте мені, я не простив би йому, навіть якби він мені давав 20 флоринів. Кажуть тут, що всі піїти хочуть стати на сторону доктора Рейхліна проти богословів і один з них уже написав книгу, звану «Тріумф Капніона»⁵, де міститься брідке лихослів'я і на вас. Хай би всі піїти

забралися собі геть, туди, де перець росте, і лишили нас у спокої. Треба боятися, що факультет вільних наук, крий боже, пропаде пропадом через оцих піітів. Вони верзуть, немов артисти⁶, розбещують молодь, беруть хабарі і чинять бакалаврами і магістрами, коли спудеї навіть нічого не знають. З вини піітів спудеї не хочуть більш вивчати вільних наук, а всі, як один, хочуть стати піітами. Є у мене друг, дуже здібний і порядний молодик. Батьки послали його в Інгольштадт⁷, і я дав йому рекомендацію до одного тамтешнього магістра, вельми тямущого у вільних науках, котрий тепер клопоче про ступінь доктора богослов'я. Але сей молодик полишив сього магістра і пішов до пііта Філомуза⁸ і слухає його лекції. Мені дуже жаль сього нещасного молодика, бо в «Притчах Соломонових», 19, написано: «Хто чинить благо бідному, дає позичку господу богу». Якби він зостався до сих пір у того магістра, був би тепер уже бакалавром, а так з нього нічого не вийде, хоч би й десять років вивчав поезію. Я знаю, що вам чимало дістається од сих мирських піітів, хоч ви самі пііт. А втім, ви не такий пііт, як вони. Бо ви стоїте за церкву, до того ж ви сильно підкований з богослов'я. А коли складаєте вірші, то не про якусь там марноту, а на хвалу святих. З превеликою охотою я дізнався б, як ідуть ваші діла з доктором Рейхліном. Якщо можу в сім ділі бути корисним, то сповістіть і напишіть усе докладно. Будьте здорові.

26

Антон Бурякоїд¹

*шле теплі повітання од усієї душі магістрові Ортуїну
Грацію*

Велебний пане магістре, звіщаю вас, що я тепер не маю часу писати про речі не досить важливі, однак конче дайте мені відповідь на питання, з котрим до вас я звертаюсь: чи зобов'язаний доктор прав привітати магістра нашого, коли спіткає його на вулиці в немагістерській одежі? Є тут один доктор², має вчений ступінь з двох прав і ворогує з магістром нашим Петром Мейером. Недавно вони здибались на вулиці, причому магістр наш, Петро, не був в одязі, котрий відповідає статутіві, і сей юрист йому не вклонився. Після сього люди почали говорити, що він повівся неправильно, бо хоч він і неприятель магістра, все ж зобов'язаний

явити йому честь з пошани до святого богослов'я. Віп може бути недругом особи, але не науки, бо магістри наші є наступники апостолів, про яких написано: «Які прекрасні ноги благовісників миру, благовісників добра»³. Тим-то, якщо гарні їхні ноги, наскільки гарніші повинні бути їхні голови і руки! Безперечно, всі люди, навіть володарі, зобов'язані являти свою пошану і кланятися богословам і магістрам нашим. Тоді той юрист відповів заперечно і навів на доказ своєї правоти закони й численні місця із святого письма, де написано: «Яким тебе знайду, так і буду тебе судити»⁴. Але ніхто не зобов'язаний вітатися з тим, хто з'являється не в такому одязі, в якому зобов'язаний ходити, хоч би навіть був се сам володар. А коли священника застукають на гарячому, до того ж одягненого не так, як зобов'язана бути одягненою духовна особа, а в мирській одежі, тоді мирський суддя може вважати його мирянином і ставитись до нього, як до мирянина, причому може покарати його побоями, а привілеї духовників не можуть тоді йому допомогти. Таке верзякав сей юрист, але ви повинні сказати свою думку. Якщо ж ви самі не знаєте сього, то в Кельнському університеті є юристи й богослови, в котрих ви повинні спитати ради, аби і я пізнав істину, бо ж бог є істина, і хто любить істину, той любить бога. Також ви повинні мене ознаймити, в якому стані ваш спір з доктором Рейхліном. Я чув, що він геть збіднів через непомірні витрати; я сильно радію сьому, бо плекаю надію, що богослови і ви разом з ними переможете. Будьте здорові во ім'я божеє. Писано у Франкфурті.

27

*Йоганн Конюх з Мільтенберга*¹
поштиво здоровить магістра Орґуїна Грація

Оскільки ви завше бажали мати від мене новини, то саме тепер прийшла пора написати вам про незвичайне, хоч шкродую, що воно й невеселе. Повідомляю вас, що брати з ордену проповідників мали привілей продавати індульгенції, котрий вони виклопотали в римській курії за велику мзду. Завдяки сьому вони зібрали досить багато грошей. Але як на зло вночі закрався в церкву якийсь злодійчук, викрав більш ніж триста флоринів і кудись чмихнув. А сі братчики, люди богобоязливі і вірі Христовій сильно від-

дані, засумували й поскаржились на сього крадія. Городяни послали людей розшукувати його у всі кінці, але піймати не змогли, бо він пропав разом із грішми. Ся крадіжка — велике святотатство, бо все се трапилося з папськими індульгенціями, до того ж у священному місці. Крадій, звичайно, одлучений од церкви, де б він не вертівся тепер. А люди, котрі одержали одпущення гріхів і поклали свої гроші в сю скриню, тепер думають, що їм гріхи не одпущені, але се нічого не значить: їх одпущення мають таку ж силу, немовби і їхні гроші досі лежали у проповідників. Хай вам також буде відомо, що сторонники доктора Рейхліна вештаються тут і піднімають великий гармидер, буцімто брати-проповідники для того подбали про індульгенції в римській курії, аби за виручені гроші каїостити сьому докторові і замучувати його релігійними небилицями, і тому всі люди, хоч би до якого стану вони належали, високого чи низького, духовні чи миряни, не повинні нічого давати братам-проповідникам. Якось я був у Майнці на торжестві, котре урядили магістри, аби осоромити Рейхліна². У тамтешньому соборі є проповідник, магістр наш, котрий одержав учений ступінь у Гейдельберзі, на імення Варфоломії Цеендер³, по-нашому — Десятник. Він-бо об'явив із амвона, що всім належить зібратись наступного дня й подивитись, як буде спалене «Очне дзеркало», бо навіть й ніякої гадки собі не мав, що доктор Рейхлін придумає якісь викрутаси, аби перешкодити сьому спаленню⁴. Тоді один чоловік, як кажуть, із піїтів, почав походжати і розповсюджувати найогидніші наклепи на вищеназваного магістра нашого, а коли здивався з ним віч-на-віч, то глядів на нього, мов скажений дракон. Він викрикував на всю горлянку: «Сей проповідник не достойний сидіти за одним столом із благопристойними людьми, бо я можу довести, що він лотр і нікчема; та й у вашому храмі з казальниці привселюдно знеславив добре ім'я знаменитого мужа, і він розказував такі речі, яких ніколи не було». Він осмілився говорити, неначе сього знаменитого доктора утискують із задрощів. Назвав проповідника тварюкою й собацурою, нарешті договорився до того, що жоден фарисей не був такою мірою нікчемний і заздрісний. Ся річ дійшла до вищезгаданого магістра, і він, як мені бачиться, достатньо себе виправдав, сказавши, що хоча сія книга іще не спалена, та може бути знищена вогнем пізніше. І навіть навів багато місць із святого письма на доказ того, що се не брехня, коли хтось говорить щось на благо католицької віри. Він

також сказав, що слуги й офіціали єпископа майнцького перешкоджали спаленню книги, всупереч усякій справедливості. Все ж усі люди побачать, що станеться далі, бо він здатний провістити, що книга ся буде спалена, хоч би навіть сам імператор, король Франції, всі державці і герцоги підтримували доктора Рейхліна. Таке-то я хотів вам ознаймити, аби ви стереглись напасти. Прошу вас, будьте обережні в ділах ваших, аби ви не вскочили в халепу. Отже, живіть у мирі. Писано в Мільтенберзі⁵.

28

*Брат Конрад Дурноверхий¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю вам повітання і слова найсмиреннішої відданості разом з щоденними молитвами за вас господа богу Ісусові Христові. Не сердьтеся, велебний муже, що я пишу вам про свої діла, коли у вас і без того повно важних турбот. Але ви колись сказали мені, що я повинен завсіди писати вам, як іде моє навчання, і що я не смію пасти задніх, а завше повинен іти вперед, бо ж у мене великі здібності і я міг би з божою поміччю далеко зайти, аби була лише охота. Тож повідомляю вам, що я подався на науку в Гейдельберзький університет і студію богослов'я. Заодно щодня слухаю лекції про піїтику і в ній я вже встиг з милості божої домогтися помітних успіхів. Так, знаю напам'ять всі оповіді Овідія з його «Метаморфоз» і вмію тлумачити їх чотирма способами, а саме: природно, буквально, історично й духовно, чого не вміють мирські піїти. Недавно я запитав одного з них: «Звідки взялося ім'я Маворс (Марс)?» Він дав мені тлумачення, котре не було правильне, а я поправив і сказав, що він зветься Маворс тому, що пожирає мужів (*mares vorans*), і піїт збентежився. Потім я запитав: «Що алегорично² означають дев'ять Муз?» І сього він не знав, а я сказав, що дев'ять Муз означають сім ангельських хорів. Поставив я йому і третє запитання: «Яке походження слова Меркурій?» Коли і сього він не знав, то я пояснив, що Меркурій означає «опікун купців» (*mercatorum curius*), бо він бог купців і дуже про них турбується. Як видно, всі піїти пояснюють нині усе лише дослівно, і не сильні вони ні в алегоріях, ні в духовних тлумаченнях, бо вони люди плотські, як пише апостол

Павло в Першому посланні до коринф'ян: «Плотський чоловік не приймає того, що від духу божого»³. Але можете спитати: «Звідкіль у мене таке тонке почуття?» Відповідаю: не так давно я дістав книгу, котру написав один англієць, магістр наш із ордену проповідників. Зветься він Фома де Валлейс⁴, а написана сія книга про «Метаморфози» Овідія і тлумачить усі оповіді алегорично й духовно. Сей муж настільки умудрований богослов'ям, що годі повірити. Запевне, дух святий влив у сього мужа таку велику вченість. Він наводить схожі місця зі святого письма і оповідей піїта. Про його вченість можете судити з тих прикладів, котрі я наведу. Так, про змія Піфона⁵, котрого вбив Аполлон, співець псалмів пише: «Там левіафан⁶, якого ти сотворив, аби він у ньому витав»⁷. І далі: «На гаспида і василіска наступиш ногою без страху»⁸. Про Сатурна, котрий завсіди зображується як старець і отець богів і пожирає своїх дітей, написано в Іезекіїля: «Батьки будуть їсти синів»⁹. Діана означає непорочну діву Марію, котра проходиться в супроводі багатьох дівичь; тим-то й написано про неї в Псалтирі: «За нею ведуть до тебе дів, їх подруг»¹⁰, а в іншому місці: «Поведи мене, ми побіжимо за тобою в благовоніях твоїх мастей»¹¹. Подібно про Юпітера, коли він позбавив дівоцтва дівичю Каллісто¹² і вернувся на небо, написано у Матфея, 12: «Повернуся в дім мій, звідки я вийшов». Також мовиться про челядницю Аглавру¹³, котру Меркурій обернув у камінь; так про її окам'яніння згадується в Іова, 42: «Серце її тверде, немов камінь». І про те, як Юпітер згвалтував діву Європу¹⁴, є в святому письмі таке місце: «Слухай, дочко, гляди і нахили вухо твоє..., бо цар запрогнув краси твоєї»¹⁵. Також Кадм¹⁶, шукаючи своєї сестри, зображає Ісуса Христа, котрий так само шукає свою сестру, себто душу людську, і засновує державу, себто церкву. Про Актеона¹⁷, що побачив нагу Діану, пророкує Іезекіїль, глава 16, кажучи: «Ти була нага й осоромлена, а я проходив мимо і уздрів тебе». Недарма піїти пишуть, що Вакх двічі родився¹⁸, бо тим самим мається на увазі Христос, котрий також двічі народився: раз перед віками, а другий раз у людській подобі і плоті. А Семела, котра кормить Вакха, означає блаженну Марію, про яку мовиться в книзі «Ісходу» (2, 9): «Візьми немовля се і викорми його мені, а я дам тобі плату». Як і оповідь про Пірама і Тісбу¹⁹ пояснюють алегорично й духовно: Пірам означає син божий, а Тісба — се душа людська, яку любить Христос і про яку написано в Євангелії Луки, глава 2: «І душу твою проб'є меч». Так

і Тісба пробила себе мечем коханого. А про Вулкана²⁰, котрий був скинутий з неба і став кульгавим, написано в Псалтирі таке: «Іх вигнано, і вони не могли встати»²¹. Ось такого та дечого іншого я навчився з цієї книги. Ви побачили б чудеса, якби були зо мною. Се і є та метода, котрою ми повинні студіювати поезію. Але пробачте мені, що я осмілююсь повчати вас, велебний муже, бо ви знаєте все ліпше, аніж я, проте чиню се з добрим умислом. Я подбав про те, щоб один громадянин Тюбінгена достовірно сповіщав мені про все, що чинить доктор Рейхлін, аби в нас була змога вас остерегти. Але я нині нічого не знаю, інакше охоче написав би вам. Тепер будьте здорові; зичу вам сього в щирій любові. Написано в Гейдельберзі.

29

*Магістр Тільман Лумплін¹
шанобливо здоровить магістра Ортуїна Грація*

Я найдурніший з усіх людей, і немає мудрості в мене. Не навчився я мудрості і не спізнав премудрості святих праведників (Притчі Соломонові, 30). Отже, ви не повинні нехтувати мною через те, що я осмілююсь давати вам пораду у ділах ваших, бо чиню се в доброті своїй. Я хочу остерегти вас настільки, наскільки мені се під силу, і хочу вас трохи виправити, бо «клопоти напоумляють нас». Написано в Еклезіаста, глава 13: «Хто торкнеться смоли, той замажеться нею». Те самє може лучитись і з вами. Якщо ви хочете мати в мені друга, то ви повинні приймати од мене й докори. Я дізнався чи то пак второпав, що ви мовчите в ділі Йоганна Рейхліна і не відповідаєте на його лихослів'я. Через се дуже серджусь, бо вас люблю, та й написано: «Кого люблю, того ганьблю»². Навіщо ви почали йому відповідати, якщо не хочете далі сперечатись? Чи, може, у вас недостатньо сил? Ви, бачить бог, більш тямущий у богослов'ї од нього, тому ви повинні йому відповідати, обороняти своє чесне ім'я і славословити віру християнську, проти якої пише сей еретик. І не повинні ви ні на кого зважати, бо Соломон у Еклезіаста, глава 13, каже: «Не принижуй себе в мудрості своїй, аби через привиження не впасти в глупоту». Вам не треба також страхатись сили юристів, що вони можуть пошкодити ваше тіло, бо ви повинні терпіти се во ім'я благочестя й істини. З приводу

сього Христос каже у Євангелії Матфея, глава 16: «Хто хоче душу свою зберегти, той втратить її». А якщо ви боїтесь, що не поборете його, то ви не вірите в Євангеліє, котре є основою віри. Тож написано в Євангелії, що немає нічого неможливого для того, хто вірить, бо в Євангелії Матфея, глава 18, мовиться: «Якщо будете мати віру з гірчичне зерно і скажете горі сій: «Заберись звідси», то вона перейде в інше місце; і нічого неможливого для вас не буде». Бо неможливо, аби доктор Рейхлін писав істину, він же боронить євреїв, котрі є вороги віри. Окрім того, він стає супроти думок докторів, до того ж він іще грішник, як пише магістр Йоганн Пфєфферкорн³ у своїй книзі, найменованій «Сполошний дзвін». А грішникам слід здалеку триматись од святого письма, бо в 49 псалмі написано: «Грішнику, рече господь, чому ти проповідуєш мої заповіді і береш науку мою в уста твої?» Тим-то я переконаю вас і прохаю од усього серця обороняти себе якомога сміливіше, аби люди могли говорити про вас похвально і твердити, що ви заступаєтесь за церкву і вашу честь. Ви не повинні ні на кого зважати, навіть на папу римського, коли б той хотів вам чинити завади, бо церква вище самого папи. Простіть мені, що я вас напоумляю, але я вас люблю. «Господи, ти знаєш, що я люблю тебе»⁴. Будьте здорові і бадьорі тілом і душею.

30

*Найвченішому і найосвіченішому магістрові
Ортуїну Грацію, богослову,
пійту і ораторові в Кельні,
високошанованому пану і наставникові своєму,
Йоганн Калатало¹,
невзабарі ліценціат, шле найрясніші привітання
разом із смиренною готовністю до послуг*

Безмірно дорогий і велемудрий магістре Ортуїне, я, Йоганн Калатало, невзабарі ліценціат богослов'я славетного Тюбінгенського університету, з дорогою душею побесідував би з вашою милістю, але боюсь, чи не буде се ознака неповаги, бо ж ви настільки вчений і вельмишановний з усіх городян Кельна, що ніхто не має сміливості підійти до вас, велебний, не підготувавшись до сього належно. Адже написано: «Приятелю, як ти увійшов сюди не в весільній

одежі?»² Але ви в душі смиренний і вмiєте смирятися, як каже святе письмо: «Хто підвищує себе, той буде принижений, а хто буде принижений, той підвищиться»³. Тому я хочу позбутися неспiливостi i поговорити з вами, велемудрий муже, смiло, але з належною пошаною. Недавно я слухав проповiдь одного маiстра з Парижа в день свята Вознесiння господа бога при великому стовпищi вiруючих. Маiстр виступив на таку тему: «Сходить бог при радiсних вигуках»⁴. Проповiдь була чудова, всi слухачi хвалили її, пустили сльозу i стали од неї лiпшими душею. У другiй частинi свого казання проповiдник учинив два дуже важливи й тонкi висновки. Першiй був такий: «Коли господь з витягненими вгору руками возносився на небо, то стояли тодi апостоли i пресвята дiва Марiя i кричали з такою радiстю, що захрипли, аби сповнилось пророцтво, котре гласило: «Кричали, i захриплими стали голоси їхнi»⁵. Він довiв також, що сей крик був криком радостi i він конче потрібен у католицькiй вiрi, як се свiдчить сам господь бог, котрий в Євангелiї говорить: «Амiнь, амiнь, кажу вам, що коли вони замовкнуть, каменi будуть волати»⁶. Кричали всi вони з любовi i з великим запалом. Особливо ж святий Петро, котрий мав голос, схожий на звук труби, як засвiдчує Давид: «Сей злидар волав»⁷. Сама ж пресвята дiва Марiя не кричала, а славила бога в серцi своїм, бо добре знала, що все має статися так, як їй возвiстив ангел. I коли апостоли так одностайно з радiстю i побожнiстю кричали, спустився до них ангел з небес i сказав їм: «Мужi галiлейськi! Чому тут стоїте, кричите i дивитесь на небо? Сей Исус, котрий вознiсся туди, явиться таким, яким ви бачили його, як він сховався на небо»⁸. А все се сталося, аби сповнилось святе письмо, котре мовить: «Волали праведнi, i господь їх вислухав»⁹. Другий висновок був iще бiльш вигадливий i побудований у такiй формi: «Син людський хотiв перенести всi муки, похорон i воскресiння в Єрусалимi¹⁰, котрий єсть на серединi землi, для того, аби всi країни дiзналися про його воскресiння i аби нi один юганин не мiг виправдати свою ересь, говорячи: «Я не знав, що пан бiг воскрес iз мертвих». Адже те, що мiститься в серединi, можуть побачити всi, що стоять навкруги, i нi один невіруючий не має приводу для виправдання себе. Те мiсце, де вознiсся господь, знаходиться в центрі i посерединi землi, i там висить дзвiн¹¹, котрий чутий усьому свiтовi, а коли він дзвонить, тодi видає страшенний звук про останнiй суд, i про вознесiння господнє. Його звук чувають навiть глухi. Iз цього

висновку він вивів іще багато побічних думок, а всієї сієї мудрації навчився в Парижі. А коли закінчив свою проповідь, то якийсь магістр із Ерфурта хотів було йому заперечити, але так і стояв цілком оторопілий. Ви повинні вказати мені книги, в котрих іде річ про се, бо я хочу їх собі купити. Писано в Базелі у Беата Ренана¹², вашого друга.

31

*Варфоломію Кольпу,
високоосвіченому бакалаврові богослов'я, кармеліту,
Віллброрд Ніцети¹ із ордену вільгельмітів²,
курсор богослов'я³,
з дозволу превелебного генерала ордену
ясує свою пошану і зичить доброго здоров'я*

Скільки в морі краплинок, скільки в Кельні бегінок⁴,
Скільки волосин на шкурі осла,

стільки привітів шлю вам я.

Велебний пане кармеліте Кольпе, я достеменно знаю, що ви належите до чудового ордену і маєте силу-силенну індугенцій з апостольської столиці і що ні один орден не повинен перевищити ваш, бо ви можете давати на сповіді одпущення різних гріхів, коли віруючі каються, страждають і готові причащатися. Тому я хочу поставити вам, превелебний отче, одне богословське питання, котре ви можете удадно вирішити, бо ви вельми тямущі у вільних науках і вмiєте говорити прекрасні проповіді; надто ви чоловік твердий вірою і дуже вчений. Опріч того, я багато начувся, що у вашому монастирі є книгозбірня, в котрій зібрано тьмутьмущу книг про святе письмо, філософію, логіку, а також про Петра Іспанського. Зберігається там і метода навчання кельнських магістрів з бурси Лаврентія, настоятелем котрої є магістр наш Тонгрський, зарівно дуже ревний християнин і глибоковчений в умоглядній філософії і вельми просвіщений у католицькій вірі. Хоч якийсь там доктор права капостить йому, але той не вмiє вести диспути і не тямить нічого в «Книгах сентенцій», тому магістри наші не рахуються з ним. Чув я також, що в вищепойменованій книгозбірні, де курсори богослов'я мають свою читальню, є знаменита книга, прикута залізним ланцем⁵, найменована «Комбібіляції»⁶, котра містить богословські визначення

і головні засади святого письма. Сію книгу, кажуть, на смертному одрі передав вам заповітом один магістр наш із Парижа, коли висповідався і об'явив декотрі тайнощі Бонавентури⁷ і велів, аби ніхто не смів її читати, хто не належить до вашого ордену. В ній папа дав деякі індульгенції і одпущення гріхів на сорок днів. Поруч із сією книгою лежить «Генріх із Гассії» і «Верней»⁸, а також писання інших докторів про «Книги сентенцій». Із сими книгами ви достатньо ознайомлені і вмієте боронити всілякі методи ведення диспутів: старих і нових схоластів, богословів скотистів і альбертистів і тих, котрі представляють бурсу Кнек у Кельні, де створилась своя власна метода навчання. Тимто я прохаю вас од щирого серця і люб'язно, аби ви не гнівались на мене за те, що докучаю вам своїм проханням, а дайте мені добру пораду на моє запитання в міру сил ваших і сповістіть, що вирішили панове доктори після попереднього розслідування і як сформулювали свій остаточний рішенець. Питання ж формально виглядає так: «Чи лолларди⁹ і бегінки в Кельні є мирські чи духовні особи, чи вони зобов'язані давати чернецьку обітницю, чи ні, чи личить їм женитися і виходити заміж?» Я довго студіював святе письмо, «Учня»¹⁰, «В'язку часів»¹¹; а також інші поважні книги про святе письмо, але не знайшов у них відповіді на се. Те саме трапилось священникові з Фульди¹², котрий неусипно вивчав вищепойменовані книги, але нічого не знайшов ні в реєстрі, ні в самих книгах. Походить сам він із сім'ї пароха, до того ж піїт, досконально оволодів латиною, вміє писати по-латині. Сам я парох при монастирі, в мене багато причасників, поміж ними багато таких осіб, за ддя котрих я ставлю оце запитання. Пріор нашого ордену сказав одкрито, що йому не під силу брати на свою совість вирішення сього питання, хоч він диспути вів з багатьма докторами паризькими й кельнськими, бо він здобув ступінь ліценціата і для одержання сього ступеня диспутував за всіма правилами щодо змісту і форми. Якщо ви неспроможні вирішити самі се питання, то запитайте магістра Ортуїна. Він напоумить усіх нас. Звуть його Грацій, через тую милість божу, якою він опромінений і завдяки якій усе знає. На честь вищепойменованої книги я уложив героїчну пісню. Ви повинні її прочитати й виправити ті місця, де я надто багатослівний і де малослівний. Дізнайтесь також, як вона подобається магістрові Ортуїну; я хочу здати її до друку. Починається вона так:

Ніхто не може тупим настільки бути
 І гординею такою просякнути,
 Аби збагнув тайни письма священного
 І доповнення Бонавентури блаженного,
 Якщо не вивчив «Комбібіліяції» геть-чисто,
 Магістрами нашими схвалені врочисто,
 Особливо ж у Парижі, де університетів мати,
 Та й у Кельні, де зуміли себе показати
 Магістри наші в богословському спорі,
 Підкріпившись серафічною наукою¹³ доволі.
 Бо ж лучче знати сі «Комбібіліяції» досконало,
 Котрі всі заковики тлумачать вдало,
 Аніж вивчати Ієроніма й Августина¹⁴,
 Котрих здобить лиш добра латина.
 Знай: «Комбібіліяції» — найліпші писання,
 Тлумачать-бо усі складні питання.
 З них висновки можна важливі чинити,
 У благочесті істотні терміни окреслити.
 Про основи богослов'я вони також трактують,
 І всі речі, що магістрів хвилюють.

32

*Магістрові Ортуїну Грацію, мужу невимовної вченості,
 магістр Гінгольф Дроворуб¹
 шле тисячу тисяч повітань з нелицемірною любов'ю*

Преславний маістре! Люблю вас усією душею і з глибоким почуттям, бо ви мене завше любили тоді, коли були моїм найдорожчим навчителем у Девентері. Усе, що мучить вашу совість, іще більше мучить мене, а що мучить мене, се, гадаю, мучить і вас; ваші муки завсіди були й моїми муками, і ніхто вас ніколи не мучив так, аби тим самим не мордував ще сильніше мене, та й серце мов зазнає мук кожного разу, коли хтось мучить вас. Повірте мені чисто-сердечно, що коли Герман Буш мучив вас своїм «Вступом»², то він більше мучив мене, аніж вас, і я думав, яким побитом міг би одплатити сьому безстидному лихослову, котрий настільки сповнений гордині, що сміє мучити маістрів наших в Парижі і Кельні. Сам-то він, однак, не має ученого ступеня, хоча його товариші кажуть, що в нього є ступінь бакалавра права, одержаний в Лейпцігу. Але я сьому не йму віри, бо він мучить маістрів і в Лейпцігу,

а саме Великого Пса й Молодшого Пса³ і багатьох інших, котрі могли б мучити його набагато більше, ніж він їх мучить. Одначе вони не хочуть нікого мучити через свою благопристойність і сповняючи науку апостола, котрий каже: «Не лізьте на рожен»⁴. Все ж ви із своєї сторони повинні його добряче помучити, бо ж у вас є чималий талант і ви дуже винахідливі і можете за годину скласти багато дошкульних віршів. Ви також у спроможі помучити його ділами і словами. Я склав проти нього твір, де мучу його добряче, як магістр і пііт, і він не може уникнути мого бичування. Якщо ж він захоче мене мучити, то я ізнов буду його мучити, до того ж ще сильніше. Писано наспих у Страсбурзі в Матвія Шурера⁵.

33

*Цицькосмоктун Строкатопацій¹,
магістр семи вільних наук,
магістрові Ортуїну Грацію, філософу, ораторові,
пііту, юристу і так далі,
шле вельми сердечні повітання*

Глибоковчений пане магістре Ортуїне, повірте мені твердо, що я полюбив вас усім серцем з тої пори, як у Кельні дізнався багато про поезію од вашого превелебія. У сій умілості ви переважуєте всіх, і ви набагато кращий пііт, ніж Буш або Цезарій², вмiєте також пояснювати Плінія і грецьку граматику. У повній довірі до вас я хочу вашій милості одкрити щось немов на святій сповіді. Велебний пане магістре, я люблю тут одну дівицю, на ймення Маргарита, дочку дзвонаря. Вона недавно сиділа поруч з вами, а саме тоді, коли наш парох запросив вашу милість у гості й угощав вас поштиво. Там ви попивали собі і веселились, і вона тоді здорово дудлила за ваше здоров'я. Я її так сильно люблю, що став сам не свій. Повірте, що через неї мені не спиться, не лежитья, і їжа не лізе в рот. А люди всі питають мене: «Пане магістре, чом ви такі бліді? Ради бога, облиште ваші книги, ви непомірно займаєтесь наукою, вам належить трохи розважитись і погуляти; ви — молодий, зможете іще досягти ступеня доктора і стати магістром нашим. У вас міцні знання, ви чудовий схоластик і вже тепер не поступаєтесь докторам». Але я песміливий і не можу одкрити мою слабість. Читаю тепер книгу Овідія

«Ліки од любові». Сію книгу в Кельні я оснастив, велебний магістре, примітками з ваших лекцій і моральними висловами. Але се ні трошки не помагає, бо ж моя любов з кожним днем кріпшає. Днями я танцював з нею тричі на вечірці у вїйта. Тоді дудар загравав пісню про пастушка з Нейштадта³, і всі танцюристи обняли своїх дівчат, як се ведеться. І я дуже пристрасно притиснув свою дівчицю до грудей і сміло охопив її руки. Тоді вона розсміялася і сказала: «Божусь душею, пане магістре, ви вельми люб'язний мужчина, ваші руки ніжніші, ніж у інших; вам негоже стати священиком, лучче женіться». Притому подивилась на мене так ніжно, що я твердо повірив в її любов. Воістину її погляд настільки зранив моє серце, немовби стріла протрикнула його. Потім я живо пішов з моїм слугою додому і вклався до ліжка. Моя мати розплакалась, бо непомалу злякалась, і подумалось, що чума навістила мене, тому побігла з моєю сечею до доктора Брунелля і заводала: «Пане докторе, благаю вас, ради бога, допоможіть моему синові, за се я подарую вам гарну сорочку, бо я пообіцяла, що син мій буде священиком». Тоді лікар оглянув сечу і проказав: «Сей болящий частково є холерик, частково флегматик, йому треба остерігатись превеликої пухлини в околиці нирок від здуття і болецїв живота внаслідок поганого травлення, через се він повинен приймати проносні засоби. Є зілля, котре зветься «бабка», росте воно у вологих місцях і має гострий запах, як учить «Гербарій»⁴. Треба вам нижню частину сього зілля розтерти, зладити з його соку велику припарку і покласти синові на живіт о певній годині. Потім хай він полежить на животі добру годину і сильно спотіє. Таким побитом безсумнівно припиняться болецї в животі разом із здуттям, бо нема в сій недузї іншого ліку, такого помічного, як сей, котрий було випробувано на багатьох болящих. Так чи інак, було б вельми корисно, якби німечний прийняв попередньо проносне з грецької білянки разом із соком редьки, по чотири драхми⁵ того і сього, і все піде на лад». Тоді моя паніматонька прийшла додому і дала мені оте проносне, хоч я не бажав собі сього. Уночі мене п'ять раз сильно пронесло, я зовсім не спав і весь час згадував, як під час танців притискав дівочі перса до моїх грудей і як вона на мене зиркала. Прохаю вас задля вашої безмежної доброти, дайте мені ласкаво ліки проти любощів з вашої маленької книжечки, на котрій написано: «Випробувано». Ви її одного разу мені показали і сказали: «Ось гляди, з поміччю сієї книжечки я можу

учинити так, що будь-яка жінка мене полюбить». Якщо ви цього не учините, пане магістре, тоді я помру, і моя матінка також переставиться з горя. З Гейдельберга.

34

*Магістр Ортуїн Грацій
шле повітання магістру Цицькосмоктуну¹,
своєму глибоковченому приятелю,
вченому найпершого ступеня дружби*

Оскільки святе письмо каже: «Господь бог любить тих, що ходять у непорочності»², то я хвалю вас, достохвальний і преласкавий магістре, за те, що ви описали мені стан вашої душі просто, але з риторичними оздобами, бо володієте гарним латинським стилем. Я також хочу одписати вам просто, за правилами риторики, а не піітики. Вельми любий пане магістре, ви повідомляєте мене про вашу любов, і я дивуюсь, що ви неблагорозумний, бо вам хочеться любити дівиць. Кажу вам, що вас напосіли грішні думки, котрі можуть вас завести у кромішне пекло. Я гадав, що ви муж благорозумний і не помишляєте про такі пустощі, котрі завсіди мають лихі наслідки. Але я вам дам благорозсудливу пораду, про яку прохаєте, бо в святому письмі сказано: «Хто просить, одержує»³. Ви повинні найперше оставити сії пусті мислі про вашу Маргариту, які вселив вам гаспид, родитель усіх гріхів, як твердить Річард⁴ у коментарях до четвертої³ «Книги сентенцій» П. Ломбарда. Кожного разу, коли прийде вам на ум Маргарита, хрестіться і проказуйте: «Отче наш», а також рядок з Псалтиря: «Хай гаспид стане праворуч нього»⁵. Іжте кожної неділі свячену сіль і окропіть себе свяченою водою, яку поставив священник храму святого Рупрехта. Таким чином ви зможете побороти того гаспида, котрий вселяв вам пристрасну любов до вашої Маргарити, не так уже красивої, як ви гадаєте. Вона — гидке одоробло, у неї поганюча мармиза, на лобі стирчить бородавка, стегна в неї довгі й червоні, руки незугарні, чорні, з рота тхне смородом, бо зуби її зіпсуті, і надто задниця в неї здоровенна, та й недарма побутує приказка: «З Маргаритою зв'яжешся — людям на очі не покажешся». Але ви, засліплені сією насланою гаспидом любов'ю, не помічаєте її хиб. Їсть і п'є вона забагато, недавно двічі гучно зіпсувала повітря, коли сиділа поруч зо

мною за столом, а сама сказала, що то лавка рипнула. У мене в Кельні була дівчиця лучча од вашої Маргарити, але я кинув її. А коли вона вийшла заміж, часто запрошувала мене до себе через одну старушенцію в час відсутності мужа, але я не учашав до неї, хіба що один раз напідпитку. Раджу вам пісникувати двічі на тиждень, опісля висповідатись у якогось магістра нашого з ордену проповідників, котрий міг би вас направити на стезю істини. Коли висповідаетесь, помоліться святому Христофорові⁶, аби він ніс вас на своїх плечах і щоб ви знов не впали в гріховність і не занурились «у море велике і просторе: там плазунки, котрим нема ліку»⁷, тобто незліченні гріхи, як пояснює «Комбібіліатор»⁸. Пізніше знов помоліться, аби не впасти в спокусу. Також вставайте рано, мийте руки, причешіть волосся і не будьте ліниві, бо святе мисьмо мовить: «Боже мій, боже, тебе від ранньої зорі шукаю я»⁹. Цурайтесь теж ганебних місць, ми достеменно знаємо, що місця і обставини часто заманюють людей до гріха, а найпаче — до розпусти. А що ви хочете одержати од мене випробувані засоби од любощів, то знайте: я не можу брати сей гріх на мое сумління. Коли я вам пояснював «Науку любощів» Овідія, то казав, що ніхто не повинен при помочі чорнокнижництва змусити жінку полюбити його, а хто буде сам послуговуватись, той вже на ділі одлучений од церкви, а інквізитори еретичної скверни можуть оскаржити його й засудити на спалення. Наведу вам для певнішого доказу один випадок, а ви повинні його затишити, а саме такий: один лейпцігський бакалавр полюбив одну дівчицю, на ймення Катарина, дочку мірошника, і кинув у неї зачарованим яблуком. Вона підняла се яблуко, поклала його собі на груди між цицьками і вмить почала так напропале кохати сього бакалавра, що, будучи в церкві, безперестанно позирала на нього. А коли мала молитися: «Отче наш, іже еси на небесі», то мовила: «Бакалавре, де ти еси?» Також удома, коли отець і паніматка гукали її, вона одвічала: «Бакалавре, чого вам треба?» Родителі нічого не здогадувались, покіль один магістр наш, проходячи повз їхній дім, привітався з сією дівцею словами: «Добрый вечір, панно Катарино, як ся маєте, який у вас прекрасний гребінь?» А ота дівчиця Катарина одказала йому: «Спасибі, милий бакалавре, не zvolите випити зо мною найлуччого пива?» — і подала йому кухоль. Але сей магістр наш роздосадувався і поскаржився на неї її матері такими словами: «Пані

мірошничко, провчіть-но свою доню; вона дуже безсоромна, оганьбила на весь світ наш університет, бо назвала мене бакалавром, а я ж не бакалавр, а магістр наш. Воістину, воістину кажу вам, вона смертельно согрішила; одняла в мене мою честь, а такий гріх не одпускається, покіль не буде повернуто забране. Також інших магістрів наших вона назвала бакалаврами, я мислю, що вона закохалася в бакалавра, слідкуйте за нею». Тоді мати схопила кочергу й побила свою доню по голові і спині так, що вона випустила сечу, потім заперла її на півроку в спальню і кормила її одним хлібом і водою. Тим часом бакалавр ішов угору, відправив перше богослужіння і одержав парафію в Пардау, у Саксонії. Коли дівиця дізналась про се, вистрибнула з вікна, що було високо од землі, ледь не зламавши собі при цьому праву руку, і втекла в Саксонію до того ж таки бакалавра, де вона живе і по сей день і має од нього четверо дітей. Ви, либонь, достоту знаєте, що се превелика соромота для церкви. Отже, стережіться чорнокнижництва, од котрого походить безліч лих. Воістину, ви можете удатно користуватися ліками, котрі вам приписав пан доктор Брунелль. Се дуже помічні ліки, я часто вживав їх проти болешців шлунка. Будьте здорові ви і ваша матінка. Із Кельна, з дому пана Йоганна Пфєфферкорна.

35

*Ліра Чудотворець¹,
богослов ордену проповідників,
вітає Гвілерма Гакінета²,
найбогословнішого із богословів*

Ви прислали мені з Англії, з Лондона, довгого листа, написаного прегарною латинською мовою, в якому просите мене повідомити вам якусь новину зарівно хорошу чи лиху, бо од природи ви охоче слухасте новини, як се чинять ті, котрі по своїй комплекції сангвініки, радо слухають музику і за столом бувають у веселому настрої. Я сильно зрадив, коли одержав вашого листа, як той, хто знайшов дорогоцінну перлину, і показав сього листа панам Йоганнові Гроцину і Лінакру³ зі словами: «Гляньте, мої панове, гляньте! Хіба сей магістр наш не мастак у латинському стилі, здатний скласти доскональні твори й писати такі листи?» І вони побожились, що їм не під силу писати листи таким добір-

ним стилем, хоча вони й піїти, котрі орудують грецькою і латинською мовами. Вони поставили вас вище всіх, хто тільки живе в Англії, Франції, Німеччині і в інших країнах хрещеного світу. Тим-то нічого дивного, що ви стали генералом вашого ордену і що король французький дуже вас любить. Не маєте ви собі рівні ані в латинському письмі, ані в диспутуванні, ані в проповідях; надто ви вмієте благородно напоумляти короля й королеву на сповіді. Хвалили вас обидва піїти також за те, що ви доскональний оратор. Щоправда, був тут один молодик, на ймення Річард Крок. Він виступав зухвало проти вас. Казав, що ви не пишете за правилами риторичної науки, але дуже збентежився, коли се треба було доказати. Тепер він перебуває в Лейпцігу і вивчає там логіку Петра Іспанського. Уповаю, в майбутньому він буде обережніше поводитись. Але перехожу до новин. Швейцарці й ландскнехти затіяли між собою веремію й закололи одні в одних багато тисяч чоловік⁴. Треба боятися, що ніхто з них не піде до неба, бо вони чинять се задля грошей і жоден християнин не повинен убивати другого. Проте вам не до душі такі новини, бо се голода, котра навмисне бешкетує. Друга новина куди гірша: дай боже, аби не була достеменна. Пишуть-бо з Рима, що з дозволу папи «Очне дзеркало» Йоганна Рейхліна заново перекладено з нашої рідної мови на латинську і причому більше, ніж у двохстах місцях воно інакше звучить по-латині, ніж переклали його в Кельні магістри наші і пан Йоганн Пфефферкорн⁵. Кажуть достовірно, що в Римі одкрито читають «Очне дзеркало» й друкують разом з єврейським Талмудом. Ось звідси-то і роблять висновок, що магістри наші є підроблювачі і негідники, бо неправильно переклали сей твір, далі, вони — осли, бо не знають ні латині, ні німецької мови. Кажуть також про них, що, як вони спалили сію книгу біля храму святого Андрія в Кельні, так треба спалити їхній «Вирок» і «Рішенець» Паризького університету⁶, бо інакше будуть самі названі єретиками. Я ладен плакати кривавими сльозами, так тяжко печалюсь. Хто ж бо захоче студіювати богослов'я і магістрам нашим явити пошану, коли, чого доброго, почує про них такі речі? Усі повірять, що доктор Рейхлін ученіший, ніж магістри наші, а в се незмога повірити. Окрім того, пишуть, неначе через три місяці має появитись остаточний рішенець проти магістрів наших і що папа під страхом тяжкої покари звелить братам ордену проповідників

носити за їхню безсоромність на чорному плащі ззаду білі окуляри або лорнет на посміховище для вічної пам'яті і ганьби за те, що несправедливо гудять «Очне дзеркало» пана Йоганна Рейхліна. Кажуть далі, що їх спостигла якась соромота під час богослужіння через те, що отруїли якогось імператора. Мені не лізе в голову, аби папа був настільки дурний, що все се сповнить. Якщо він се учинить, то ми по всьому ордену будемо читати проти нього псалом: «Боже, хвали моєї не замовчуй»⁷. Взагалі-то наші панотці і магістри наші думають тепер, як їм запобігти сьому лихові. Вони хочуть виклопотати в апостольській столиці безліч індульгенцій і зібрати великі гроші в Німеччині і в Франції, аби з їх поміччю могли протиставитись сьому благодійникові євреїв, допоки він не помре, бо він уже старець, а після смерті проповідники його остаточно осудять. Будьте здорові, порадьте мені по спроможності та пособляйте благові ордену.

36

*Пустобалакун із Пессенека¹,
курсор богослов'я,
чернець ордену святого Вільгельма,
шле незліченні вітання
магістрові Ортуїну Грацію*

«Од природи ми схильні до зла» — отак читаємо в «Очевидному»². Тому між людьми чуємо завсіди більш злого, ніж доброго. Недавно у Вормсі³ я диспутовав з двома євреями й доводив їм, що їхні закони були скасовані Христом і їхнє очікування месії є чистісінька безліпиця й вигадка, а для доказу я послався на пана Йоганна Пфєфферкорна з Кельна. Вони на се захихотали і сказали: «Ваш Йоганн Пфєфферкорн із Кельна є найліпший лайдак. Не знає він ні в зуб єврейської мови і прийняв віру християнську для того, аби приховати свої мерзощі. Будучи іще євреем у Моравії, він дав одній жінці ляпаса, аби вона не могла дивитись на прилавок, де міняли гроші, захопив понад двісті флоринів і чкурнув з ними. В іншому місці його засудили за крадіжку до повішення, але він зумів якимось побитом оминати покари. Ми бачили живовидячки сію шибеницю, і багато віруючих християн її бачили, в тому числі й декотрі дворяни, котрих можемо вам назва-

74

ти. Тим-то вам не личить посилатись на сього крадія». Тоді я впав у лють і одказав їм: «Брешете безсоромно, сучі євреї, якби у вас не було привілеїв⁴, то я схопив би вас за волосся і викачав у гною. Усі-бо ви патякаєте таку скверну з ненависті до пана Йоганна Пфєфферкорна. Він взірцевий і ревний християнин, як рідко хто в Кельні. Се я знаю з досвіду, бо ж він сповідається із своєю супружницею у братів-проповідників, слухає дуже охоче службу божу, а коли священник піднімає святу євхаристію, тоді дивиться на неї з благоговінням, а не глядить на землю, через що з нього кепкують заздрісники. Глядить же він на землю хіба що тоді, коли відхаркується, а відхаркується він тому, що в нього набирається багацько харкотиння і вранці приймає ліки проти грудної слабості. Ви думаете, що магістри в Кельні і бургомістри телепні, бо призначили його начальником великого шпиталю й розподільувачем солі?»⁵ Будьте певні, вони не вчинили б сього, якби він не був ревним католиком. Запевняю вас, що я передам йому все до останнього слова, аби він міг боронити свою честь і вам здорово насолити, коли буде писати проти вашого віроісповідання. Ви, певно, скажете, що до нього прихильно ставляться магістри наші і бургомістри задля його вродливої супружниці. Се брехня, бо в бургомістрів самих є вродливі жони, а магістри наші не дбають про жінок, та й ніхто ще не чув, щоб якийсь магістр наш скоїв чужоложний гріх. Вона ж матрона таких непорочних звичаїв, рівної якій не знайти у всьому Кельні; вона воліла б радніше втратити око, аніж добру славу. До того ж я не раз чув од неї на власні вуха, що вона ще од матері своєї дізналася, що обрізані мужчини дають жінкам більше розкошів, ніж необрізані. Тому вона й сказала, що якщо її муж віддасть богові душу і вона вийде заміж за іншого, то і сей не повинен мати крайньої плоті. Отже, не належить їняти віри тому, що вона полюбляє бургомістрів, бо ж бургомістри не євреї і вони необрізані, як обрізаним є пан Йоганн Пфєфферкорн. Через се оставте її в спокої, а то він зладить і проти вас трактат під назвою «Сполошний дзвін», як написав уже такий проти Рейхліна. Листа сього покажіть обов'язково пану Йоганнові Пфєфферкорну, аби він удачно боронив себе од євреїв і Германа Буша. Пфєфферкорн — мій найкращий друг, він позичив мені десять флоринів, коли я одержав ступінь бакалавра богослов'я. Писав по в Бонні, де Буш і його компанія обідали в заїзді «Гладкий півень».

*Луцольд Плішивий¹, невзбарі ліценціат,
шле магістрові Ортуїну Грацію стільки повітань,
скільки гуси з'їдають зернин*

Пане магістре Ортуїне, в Ерфурті на публічних диспу-
тах два факультети — богословський і медичний — підня-
ли дуже делікатне питання. Декотрі твердять, що, коли
єврей прийме християнську віру, тоді в нього знову від-
ростає крайця плоть, себто шкіра, котру, як велить єврей-
ський закон, при народженні хлопця відрізують. Так мис-
лять богослови і мають на се важенні докази. Один з них
такий: якби було інакше, то на страшному суді євреї хре-
щені вважалися б євреями нехрещеними, бо при наготі
виявилось б, що в них немає крайньої плоти, і через те їм
сталася б кривда. Але бог нікого не хоче скривдити, отже...
і так далі. Другий доказ ґрунтується на повазі співця
псалмів, котрий каже: «І сховав він мене в день лиха, за-
ховав у таємному місці»². Він каже: «в день лиха», тобто
у день страшного суду в долині Іосафатовій³, коли всім
людям треба буде дати одвіт за скоєні лиходійства. І сі й
інші докази пропускаю задля стислості, бо ми в Ерфурті
належимо до «нових», а «нові», як знаєте, полюбляють
стислість. Чиню се також тому, що в мене кепська пам'ять,
і я не можу з пам'яті стільки цитувати, скільки панове
юристи. Інші ж гадають, що таке твердження хибне, по-
силаючись на Плавта⁴, котрий в одному зі своїх писань
каже, що вчинене не може стати не вчиненим. Із сих слів
беруть такий доказ: раз єврей, будучи євреем, втратив
якусь частину свого тіла, то не одержить він її назад як
християнин. Вони також твердять, що з аргументації бого-
словів не можна зробити правильного висновку, в против-
ному випадку з першого доказу виникло б, що ті христия-
ни, котрі втратили частину того, чим пишаються чоловіки,
через розпусту, як се часто трапляється у мирян і духовен-
ства, також були б визнані євреями на страшному суди-
лищі. Але таке твердження є ересь, і магістри наші, як
інквізитори еретичного ухилу, ніколи на се не підуть, бо
в них теж інколи в сій частині тіла трапляється пошко-
дження, але се дістається їм не од шльондр, а тоді, коли не
досить обережно миються в лазнях⁵. Тим-то я прохаю
ваше преподобіє смиренно й уклінно встановити істину в

сьому питанні вашим рішенням і запитати супружницю пана Йоганна Пфєфферкорна, бо ви з нею у превеликій приязні. Вона заради дружби вашої з її чоловіком не посоромиться одповісти вам на все, що ви тільки захочете її спитати. Я чув також, що ви її сповідник, тому можете спонукати її до відповіді, настрахавши покарою за неслухняність. Скажіть лише: «Моя пані, не стидайтесь, я знаю, що ви благопристойна жінка, як рідко хто в Кельні; я не прохаю у вас нічого соромітного, а тільки скажіть мені одверто: чи є у вашого чоловіка крайня плоть, чи ні? Скажіть, ради бога, сміливо, не стидайтесь. Ради бога, чому мовчите?» Але я не хочу вас повчати, ви краще знаєте, як вам належить поводитись з жінками. Писано дуже спішно в Ерфурті у Дракона ⁶.

38

*Падорман Пічник¹, ліценціат,
шле найпривітніше привітання магістрові Ортуїну Грацію*

Недавно ви написали мені з Кельна й дорікали за те, що я вам не пишу, а ще до того ви сказали, що читаєте мої листи радніше, ніж листи інших, бо вони мають гарний стиль і строго дотримуються правил уміння писати листи, про що, велебний муже, я слухав на ваших лекціях у Кельні. Пишу вам з дорогою душею, але в мене не завсіди є достатньо натхнення й такого матеріалу, як нині. Повідомляю вас, що тут бувають різні диспути, магістри й доктори виявляють своє обдаровання і вченість у постановці, вирішенні й визначенні різного роду понять, доказів і проблем з усіх галузей знання. Причому тут виступають знамениті й дуже вчені пііти й оратори, між котрими особливо виділяється один ², великий мастак у сій умілості, котрий присвоїв собі гучний титул, читаючи публічно свої лекції. Він каже, що він пііт над усіма піітами і крім нього немає інших піітів. А сам написав віршований трактат і сей трактат назвав дивовижно; я, щоправда, забув назву, але вона, бачиться, така: «Про гнів і жовчні настрої». У сьому-то трактаті він накинувся на багатьох магістрів та інших піітів, котрі не допускали його до лекцій через легкодумне віршоробство. Але магістри одкрито говорили йому, що він зовсім не такий чудовий пііт, як сам чваниться; магістри також в іншому сильно йому заперечують і завсіди посилаються на вас, бо ви в поезії, безперечно,

набагато більше тямите, ніж він. Притому вони вказують йому і на те, що він недостатньо розбирається, де довгий, а де короткий склад, як про се вчить магістр із Вілладье³ в третьому томі свого твору, котрий сей пііт, очевидно, поверхово прочитав. Боронять вони свою думку про нього багатьма способами. Насамперед при помочі вашого імені і то двояко. По-перше, так: «Диви, ось він хоче бути вченишим піітом, піж магістр Ортуїн, але вже само ім'я магістра на се не дозволяє. Бо магістр Ортуїн зветься Грацій, тобто «повен милості» од латинського «грація», що означає «милість», бо інакше ви не могли б творити такі глибокодумні поетичні писання без отої милості, даної вам духом святим, котрий віє, куди захоче. Ви одержали її за вашу смиренність, бо ж бог одказує гордим в їхніх просьбах, а смиренным дарує свою милість». Ті, хто читає вашу поезію і тямлять що-небудь у піітиці, твердо уповають, що не маєте собі рівного, і дуже дивуються, що той пііт настільки тугодумний і настільки безсоромний, що хоче бути вище за вас; адже навіть дитина може зрозуміти, що ви його настільки перевищуєте, наскільки «Лабіринт»⁴ перевершує «Корнута»⁵. Вони хочуть зібрати всі ваші писання і надрукувати все, написане вами в різних трактатах, приміром, у трактаті магістра нашого Тонгрського, головного настоятеля Лаврентійської бурси, в його трактаті про паскудні твердження Йоганна Рейхліна, в паризькому «Рішенці», в багатьох трактатах пана Йоганна Пфєфферкорна, котрий раніше був єврей, а тепер сей перевертень став найліпшим християнином. Вони побоюються, що інакше загинуть ваші поетичні плоди, і кажуть, що се була б найбільша соромота нашого часу і смертний гріх, якби вони пропали через недбайливість і не були надруковані. Прохають також панове магістри, аби ви були преласкаві й воліли прислати вашу оборону проти Йоганна Рейхліна, де ви дали доброго прочухана сьому зарозумілому докторові, котрий насмілюється противитись чотирьом університетам. Вони хочуть її переписати і потім вам повернуть. Сей рід тлумачення імені Грацій представляють: магістр Йоганн Кірхберг, мій найсердечніший друг, разом зо мною удостоєний ученого ступеня, магістр Йоганн Гунген, мій вельми відданий приятель, магістр Яків Нюрнберзький, магістр Іодок Віндсгейм⁶ і багато інших магістрів, моїх достохвальних друзів і ваших безстрашних вірників. Їм заперечують інші і кажуть, що сей рід тлумачення, щоправда, дуже тонкий і веде до чудового ви-

сновку, але він не був би вам до душі, бо звучить надто пихато, якби ви, приміром, почали говорити: «Ось, мої панове, мене звуть Грацій од дару небесного, котрим наділив мене своєю милістю бог у поезії і в усіх видах знання». Се суперечило б вашій смиренності, через яку ви наділені сим даром, і було б протиріччям, бо небесна милість і пиxa не уживаються в одній і тій же особі. Далі милість небесна є чеснота, а пиxa — порок, суміщатись вони не можуть, бо одна протилежність по своїй природі виключає іншу, подібно як жар протирічить холоду. Так каже магістр наш і пііт, посилаючись на «Предикації» Петра Іспанського, котрий учить, що чеснота є протилежність пороку. Але є ще інше, набагато краще, тлумачення: доводять, що ім'я Грацій бере початок од римських Гракхів⁷, якщо пропустити одну букву для милозвучності. Про них читаємо в історії Стародавнього Риму; вищепойменовані Гракхи були знамениті пііти і оратори, і не було їм в той час у Римі рівних, нікого, хто був би так бистроумний і досконально обізнаний з піітикою і риторикою, як вони. Читаємо також, що голос їхній був м'який і приємний, не грубий і не гучний, а солодкозвучний, немов флейта. Вони інколи на початку свого виступу настроювали голос свій до звуку флейти. Тим-то і народ слухав їх з великим зачудуванням і оддав їм першість перед іншими в красномовності. Від оцих-то Гракхів одержав ймення магістр Ортуїн. Істинно, ніхто не може рівнятися з ним ні в поезії, ні щодо милозвучності голосу. Він переважає всіх теперішніх піітів так, як оті Гракхи переважали всіх римських. Через се той пііт у Віттенберзі повинен мовчати і скоритися. Щоправда, він має глибокі знання, але порівняно з вами він — неначе дитина. Таку методу тлумачення відстоюють мої найсердечніші друзі⁸ Еобан Гесс, магістр Генріх Урбан, Ріцій Еврицій, магістр Георгій Спалатин, Ульріх Гуттен і передусім Людвіг Містотет, мій пан і друг, а ваш оборонець. Ви повинні написати мені, хто йде по правильній стежі, і встановити істину в сім ділі. Я хочу відправити за вас богослужіння в церкві проповідників, аби ви побороли доктора Рейхліна, котрий вас несправедливо назвав еретиком, бо ви написали у вашому вірші: «Плаче мати, кормителька Юпітера»⁹. Живіть у відмінному здоров'ї. Із Віттенберга, з замку у магістра Спалатина, котрий також шле вам стільки повітань, скільки раз співають алілуя між пасхою і зеленими святами. Іще раз будьте здорові і смійтеся завсіди.

*Миколай Світлотворець¹
пану магістрові Ортуїну Грацію шле стільки вітань,
скільки за рік плодиться бліх і вошей*

Найученіший навчителю, магістре Ортуїне! Шлю вам більше подяк, ніж у мене волосинок на тілі, за те, що ви порадили мені поїхати на студії в Кельн і жити в бурсі святого Лаврентія. Отець мій був сим сильно задоволений. Він дав мені десять флоринів і купив довгий чорний плащ із каптуром. Першого дня, коли я зайшов в університет і в вищепойменованій бурсі прийняв посвячення у спудеї², то взяв одну незвичайність, за що не пошкодував би й десяти срібних альбів³. Якийсь піт Герман Буш прийшов у сію бурсу до настоятеля в якійсь справі. Тоді магістр подав йому руку і шанобливо привітав його словами: «І чому-то я удостоївся того, що матір божа прийшла до мене?»⁴ А Буш одвітив: «Якщо у господа бога не було матері, красивішої за мене, то, певне, не одзначалася вона красою». Буш не зрозумів тонкої риторичної алегорії, прихованої в словах настоятеля сієї бурси. Уповаю, що ще чимало корисного навчусь у тутешньому благодатному університеті, такого цінного, як сей випадок. Сьогодні я купив собі статут бурси, а завтра буду аргументувати в диспуті на тему: «Чи початкова матерія являє собою буття в дії чи в потенції». Писано в Кельні у бурсі Лаврентія.

*Герборд Гнойовик¹ шле магістру Ортуїну,
своєму наставникові, мужу незрівнянної вченості,
стільки повітань, що їх злічити годі*

Ясновелебний магістре! Коли я два літа тому переїхав від вас у Цволле, ви обіцяли мені твердо, що будете часто писати і присилати ваші вірші, аби я їх почитав. Але ви сього не чините і мені не пишете, чи живі ви, чи ні, аби я знав, як вам живеться, як йдуть ваші діла, в якому вони стані. Святий боже! Як я тривожусь за вас! Благаю вас, заради господа бога і святого Юрія², звільніть мене од сієї журби, бо я боюсь, чи не болить у вас голова або чи не зчинився у вас розлад шлунка з поносом, як се вже не раз бувало, коли напаскудили ви в штани просто-таки на ву-

лиці і не помітили цього, допоки одна жінка не закричала: «Пане магістре, де се ви сіли на кал? Погляньте: у вас запаскуджена одежа і черевики». Тоді ви пішли в дім пана Йоганна Пфефферкорна, і його жона дала вам іншу одяжину. Ви повинні їсти круті яйця й каштани, печені на вугіллі, а також варені боби, посипані маком, як се чинять на вашій батьківщині у Вестфалії. А ще ви приснились мені вночі, що у вас сильний кашель і часте харкання. Тим-то їжте цукор і товчений горох, змішаний з кмином і тертим часником, і покладіть собі на пупок смажену цибулину. Далі, протягом шести днів не сходьтеся з жінками, окутуйте добре голову та крижі, і тоді видужаєте. Або ж випробуйте засіб, котрий завше давала болящим од млявості супружниця пана Йоганна Пфефферкорна; сей засіб було випробувано багато разів. Писано в Цволлі.

41

*Віліпай з Антверпена¹, бакалавр,
сердечно вітає магістра Ортуїна Грація,
свого найліпшого друга*

Навідався якось до мене один чернець із ордену проповідників, учень магістра нашого Якова Гохштрата, інквізитора, гонителя єретичної науки, і поздоровкався зо мною. Я зразу запитав його: «А як поживає мій найліпший друг, магістр Ортуїн Грацій, котрий навчив мене основ логіки й поезії?» А він відповів, що ви слабуєте. Тоді я з ляку впав на землю біля його ніг. Він облив мене холодною водою, схопив за волосся при срамотному місці й насилу привів до пам'яті. Тоді я проказав: «Ой, леле-леле, як ви мене налякали! Яка ж то болість у нього?» А він сказав мені, що у вас напух правий сосок і заважає вам у студіях. Після цього я знову опритомнів і заволав: «Га! і більш нічого? Сію недугу я в спромозі чудово вилікувати; бо в мене багатющий досвід у лікуванні. Однак, пане магістре, послушайте, звідкіль походить сія болість». Відтак я дав йому ліки від сієї болісті. Коли безсоромні жіпки побачать якогось мужчину-красеня, такого, як ви, а саме, в якого русяве волосся, карі або сірі очі, червоні губи, великий ніс, до того ж сей мужчина кремезний, тоді вони хочуть його мати. Але коли він вихований і просвічений, як ви, і нехтує їхніми милощами і привабами, тоді вони вдаються до чорнокнижництва. Сідають поночі на мітлу і верхи їдуть до красеня, котрого кохають. Вони

чинять з ним своє діло у той час, коли він спить і нічого не чуває, а тільки має сновидіння. Деякі жінки, перетворюючись у котів або птахів, ссуть з його грудей кров так, що він од слаботи ледь у спромозі ходити з поміччю палиці. Вірю, що гаспид навчив їх сієї умілості. Ми повинні перешкоджати їм таким побитом, як я прочитав у старовинній книзі з бібліотеки ростокських магістрів. Потім я сам на собі спробував сей спосіб і врешті-решт упевнився, що він надійний. У неділю вам треба взяти посвячену сіль, учинити з неї на язичі хрест і за велінням святого письма: «Ви — сіль землі»² — з'їсти її. Далі належить учинити сіллю хрест на грудях і хрест на спині, а також покласти сіль в обидва вуха, знову-таки з хрестовим знаком, причому слід стежити, аби сіль з вух не випала. Накінець треба проректи з побожним настроєм таку молитву:

Господи Ісусе Христе і ви, чотири євангелісти,
Від блудниць оберігайте, від відьом захищайте,
Аби кров мою не ссали і болю не завдавали
Великого соскам моїм, перешкоджайте їм.

Службу божу вам відправлю, кропильницю поставлю.

І тільки тоді будете мати спокій. Якщо ж вони знову навідаються, то насуться вже своєї власної крові й ослабнуть. Між іншим, як ідуть діла з доктором Рейхліном? Магістри кажуть, що він вас перемиг, але я не вірю, аби він міг перемогти преславних магістрів наших. А ще більше дивуюсь, чому ж ви не складете на нього памфлета³. Будьте здорові вовіки-віків! Вітайте від мене пана Йоганна Пфєфферкорна і його суцружницю. Скажіть, що я зичу їм більше приємних ночей, ніж у астрономів є мінут. З Франкфурта-на-Одері.

ДОДАТОК ДО ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ

1 (42)

*Антон Н.¹, уже майже доктор медицини,
себто поки що ліценціат,
котрий небавом буде удостоєний ступеня доктора,
вітає знаменитого мужа, магістра Ортуїна Грація,
свого високоповажаного вчителя*

Найвизначніший мій учителю! Оскільки ви мене недавно прохали писати вам про всілякі новини, сповіщаю, що я тільки що прибув з Гейдельберга у Страсбург для того,

аби закупити деякі складники, котрі вживаємо для виготовлення ліків. Ви, певне, знаєте, що і в ваших лікарів є звичай вирушати в інше місто, аби там купити все потрібне для своєї практики, якщо не мають чого-небудь у своїх аптеках. Але даймо спокій сьому, а поговорімо про інше. Коли я прибув туди, одвідав мене один мій хороший друг, дуже мені відданий. Ви його також знаєте, бо вдовгий час у Кельні держали його в шорах. Він розказав про якогось чоловіка, на ймення Еразм Роттердамський², раніше мені невідомого, буцімто той усе знає, у всьому розбирається і що в сію пору перебуває в Страсбурзі. Я не хотів усе повірити і не вірю ще й нині, бо мені бачиться неймовірним, аби такий собі чоловічок, як Еразм, міг стільки знати. Отож я просив настирливо того, хто мені про нього розказав, завести мене до нього, аби я міг побачити його. Мав я тоді збірник рецептів, котрому дав назву «Медичний довідник», бо завсіди беру його, коли навіщаю хворих або купую потрібні матеріали. В ньому зберігаю різні хитромудрі запитання з медичної науки. Із сього збірника я вибрав собі одне запитання з помітками і доказами за і проти. Озброєний таким побитом, я намірився виступити проти того, кого назвали великим ученим, аби переконатись, чи віп також у медицині тямить що-небудь, чи ні. Коли я сказав про се моему другові, той урядив розкішну учту, на котру запросив умоглядних богословів, знакомитих юристів і мене як лікаря-практика, хоч я і не був достойний сього. Після того як усі сіли за стіл, ми довго мовчали, і ніхто не хотів через соромливість заговорити першим. Тоді я штурхнув свого найближчого сусіда і сказав (бозна-як се мені неждано-негадано прийшло на гадку):

Зразу замовкли усі і слухали дуже уважно³.

Сей вірці іще й досі в мене у свіжій пам'яті, бо я ще тоді, коли ви тлумачили нам «Енеїду» Вергілія, намалював собі поруч з сим рядком чоловіка з колодкою на устах, аби по вашому велінню позначити собі в моїй книжці се місце. Таким чином мені дуже швидко вдалось домогтись того, що я задумав, бо сей багатознайко⁴ є, як кажуть, і пііт. В той час, як усі так мовчали, Еразм взяв річ з довгим вступом. Хай мене назвуть байстрюком, але я не второпав ні єдиного словечка, бо в нього слабенький голос. Все ж гадаю, що річ ішла про щось богословське. Він

навмисно вчинив такий вступ, аби втягнути в бесіду магістра нашого, сильно тямущого в богослов'ї, котрий сидів з нами за столом. І справді, коли Еразм закінчив свій вступ, тоді магістр наш почав глибокодумно диспутувати про буття і сутність. Повторяти сее мені нема потреби, бо ви се питання досконально вивчили. Тільки-но він скінчив, той одповів кількома словами. Потім знов настала тиша. Тоді наш гість, котрий є хороший гуманіст, почав говорити про поезію і сильно хвалив Юлія Цезаря за його писання і діяння. Коли я се почув, то відчув, що ся бесіда мені до душі, бо сам я багато читав і, будучи в Кельні, чимало почув од вас про поезію. Я так озвався: «Раз уже ви почали річ про поезію, то я не можу більше утримуватись од слова і прямо-таки тверджу, що не вірю, начебто Цезар написав свої спогади⁴, а своє твердження хочу підкріпити доказом, котрий гласить: «Кожний, хто має діло із зброєю і зайнятий всілякими турботами, не може навчитись латини. Сее стосується і Цезаря, котрий завсіди був на війні і переносив злигодні, через се не міг бути ученим і навчитись латини. Я твердо вірую й уповаю, що воно так і є і ніхто інший, як Светоній⁵, написав оці спогади, бо я не натрапив ні на кого, чий стиль був би схожий на стиль Цезаря, ніж стиль Светонія». Коли я таке прорік і ще багато іншого, що задля стислості зараз пропускаю, як вимагає стародавня приказка «Нові полюбляють стислість», тоді Еразм залився сміхом і нічого не одвітив, бо я своїми бистроумними доказами узяв верх над ним. Так і закінчилась наша учта, і я не хотів звернутися зі своїм медичним запитанням, бо бачив, що Еразм у медицині ні бе ні ме, найпаче, що він не знав, як спростувати мій доказ з поезії, хоч сам піт. Далєбі, він не такий уже знаменитий, як про нього йде поголос, бо знає не більше од іншого чоловіка. Але щодо поезії, то я погоджуюсь, що він уміє прєкрасно висловлюватись по-латині. А втім, що тут незвичайного? Протягом одного року можна опанувати сією мовою. Проте в науках умоглядних, як богослов'я й медицина, треба інакше поводитись, якщо хочеш їх вивчити. А він іще хоче вважатись богословом! Але, мій учителю, який там з нього богослов! Він цілком звичайний чоловік, бо ж йому трудно знайти слово і він нічого не тямить у суті речей. Се так, якби хтось (тут хочу вжити вдале порівняння) хотів з'їсти горіх, а з'їв шкаралупу, не торкнувшись зерна. Так, на мій дурний ум, мається з подібними людьми. Все ж у вас зовсім інший ум, ніж у мене, бо, як я чув,

ви хочете тепер сподобитись ступеня доктора богослов'я, в чому хай вам допоможе бог і пресвята богородиця. Але се я кажу мимохідь, аби не розводитись більше, ніж собі намітив. Я хотів би своєю медичною умілістю заробити собі (хай би бог дав мені багато болящих) більше грошей за один тиждень, аніж Еразм чи інший піїт за рік. Іншим разом напишу вам більше новин. Будьте здорові і живіть так довго, як довго може жити Фенікс⁶. Хай дадуть вам довге життя всі святі богоугодники. Любіть мене, як досі любили. Писано в Гейдельберзі.

2 і 3 (43 і 44)

*Галл Ткач¹ з Гундельфінгена²,
співець³ серед хороших друзів,
вітає магістра Ортуїна Грація,
свого дуже й дуже коханого вчителя*

Шановний пане маїстре! Я буду вдячний вовіки-віків за те, що ви написали мені в Ебербург⁴ вельми втішного листа і в ньому мене втішаєте, бо ж почули, що я нездужаю. Але в сьому листі ви також написали, що дивуєтесь, чому я занедужав, коли в мене немає виснажливої роботи, як її не мають зрештою й ті, котрих називають «дармоїдами», себто служники священиків. Ха, ха, ха! Я не можу стриматись од сміху. Хіба я байстрюк, що ви так недоречно запитуєте? Невже ви не знаєте, що все в руках у господа бога, і тільки він у спроможі вчинити будь-кого болящим, якщо захоче, і знову ізцілити, коли йому заманеться. Якби болість завсіди походила з праці, то тоді мені не минути лиха, хоч ви й кажете, що я мало працюю. Коли я недавно був у Гейдельберзі у моїх добрих приятелів, тоді мене змушували тяжко працювати горлянкою, а саме — пити вино, так що не було б дивним, якби я з сієї причини не надірвав собі горло; неville вам не здається, що се претяжка робота? Але хай се буде достатня відповідь на першу частину вашого листа. Далі ви пишете, аби я вам прислав якусь книжечку, в котрій було б щось корисне для молоді, бо вона знадобиться вам у заняттях з нею. Оскільки ви були для мене завсіди предорогим через численні науки, які знаєте назубок, то я не міг утриматись, аби вам не вислати одного листа з чудесної книжечки, найменованої «Збірник листів лейпцігських маїстрів»⁵.

Їх вложили знамениті магістри благодатного Лейпцігського університету. Я учинив се тому, бо, якщо вам сподобається перший лист, тоді пошлю вам усю книжку, хоч не радо що-небудь з рук випускаю. Зміст сього листа такий.

3 (44)

*Магістр Окличник¹,
найстаріший з настоятелів
Генріхської бурси в Лейпцігу,
вітає Матвія Фалькенберга²,
дворянина старовинного роду,
свого нерозлучного впродовж п'ятдесяти років
і досі вірного друга*

Оскільки вже минуло чимало часу відтоді, як ми востаннє бачились, то я вважаю за потрібне написати вам, аби не розпалась давня наша дружба, тим паче, що чув од багатьох людей, що ви іще живі й добре ся маєте, не наче ще й досі юнак. Я дізнався про се, клянусь богом святим, з превеликою радістю. Але хай прости́ть мені милосердний бог, що я сказав таку сильну клятву. О, якби бог і свята Марія дозволили вам приїхати сюди верхом! Я чув, однак, що ви вже не так радо їздите верхом, як їздили в ту пору, коли ми з вами жили в Ерфурті і в інших містах Саксонії. Там я непомалу дивувався вашій бадьорості, коли ви ганяли верхом на коні. Я сильно настрахався, як тільки почув, що городяни Вормса затіяли ворожнечу з якимось дворянином³. Боюсь, чи часом ви не вплутались в оцей спір. Адже така старовинна родина, як ваша, охоче пособляє іншій старовинній родині. В молодості ви щиро товаришували з тими, що полюбляли їздити верхи й пиячити, за що я вас частенько картав. Але тому, що все йде благополучно, то складемо належну подяку Ісусові Христу за те, що ми так довго тішимось міцним здоров'ям. Дивуюсь дуже, що ви мені ні разу не написали, хоч у вас є багато нагод передати листа у Лейпціг, і ви прекрасно знали, що я весь час тут живу. Я не можу бути таким лінивим, як ви, і тому пишу вам, бо завсіди радо пишу листи і знаю, що за весь час, коли ми жили з вами разом, я написав більше двадцяти листів різним ученим моїм ровесникам. Але забудьмо сію похибку, а також інші подібні похибки. Шляхетний пане, я дуже хотів, аби ви

були тут, коли наш найясніший герцог Саксонський улаштував своє весілля з гучними танцями⁴, на якому була тьма-тьмуща дворян. І я був на ньому од імені Лейпцігського університету разом з його ректором. Як велить звичай, ми піднесли герцогові величезний келих, а в ньому повно флоринів. Пробули ми там три дні, весь час сильно веселились і смакували їством і питвом. Був зо мною служник, а в нього були два глечики. Він добре знав, де я сиджу за столом, і поставив сії глечики під мою лавку. Нам подавали чудесне на смак вино, ви прекрасно знаєте, яке воно: найсолодше із солодких. Я п'ю його з такою насолодою, що од нього голова в мене ходить ходором, а після випивки маю звичку танцювати. І ось тоді я начерпав сього найлуччого вина, наповнив ним глек і поставив під стіл. Сеє учинив, аби в нас було що пити по дорозі додому. Далі, серед багатьох страв була дуже смачна страва з курей та інші лакомини. Тоді я взяв другий глек і поклав у нього цілу курку. А се учинив, аби достославний пан ректор і я мали що їсти по дорозі додому. Коли таке підготував, то сказав одному дворянинові: «Шановний пане, покличте сюди мого служника, я хочу йому щось сказати». Коли шляхтич се учинив і мій служник прийшов, я сказав: «Підійди-но сюди і підними мій ніжик, він випав мені з рук під стіл» (зрозуміло, що я навмисно його туди кинув). Служник заліз під стіл, підняв ніжик, забрав глеку під блузу і виніс їх так, що ніхто сього не помітив. О свята Доротеє! Якби ви були тоді з нами! Коли ми поверталісь назад у Лейпціг, яка-то приємна була дорога! Я ще два дні після сього доїдав останки, бо з'їсти всього по дорозі ми не змогли. Пишу вам, бо знаю, що й ви не від того, аби при оказії поцупити що-небудь. Ви чинили так ще тоді, коли жили разом зі мною, і сього я навчився од вас. Се воістину чудесна вмільсть, я не оддав би її навіть за сто флоринів. Недавно розказував мені один чоловік, що у вас є чудесний горбд у вашому рідному місті, в якому вирощуєте багато фруктів — груші, яблука, виноград. А коли буваєте у своїй корчмі, бо вдома не куховарите, тоді берете з собою велику торбу, в котру крадькома напихаєте булочки й смажену птицю, і все це так спритно чините, що ніхто сього не помічає. І сьому я не можу надивуватись. Гадаю, ви дійшли до такої доскональності через довге вправляння, бо тільки вправа породжує умільсть, як каже філософ у дев'ятій книзі «Фізики»⁵. Дізнаюсь також, що у вас є милоданка, котра поганю бачить на одне око.

Дуже дивуюсь, що ви вночі ще можете бути мужчиною, адже ви глибокий старик. Мене найбільш дивує те, начебто, як я чував, воно не давало вам спокою цілих шість тижнів, і ви нічого не могли з ним вдіяти. Сес, казали ви, походить од якоїсь болісті. Ох, якби тільки в мене була така болість, яким же славним коханцем був би я тоді! Але, повірте мені, я вже не здатний нині на те, на що здатний був у молодості. Уже чотири тижні пройшло з тієї пори, як я зійшовся зі своєю куховаркою поза моїм домом⁶, і відтоді пройшло чимало часу, а я не в силах злягатися з жінками. Ще одне, про що хочу вас просити, заки закінчу. Якщо у вас є якийсь хлопчик або кривний, або якщо у вашого хорошого знайомого є хлопець і сей хлопець хоче стати спудеєм, то пошліть його сюди до мене в Лейпціг. У нас багато учених магістрів, у нашій бурсі добре годують, а саме: дають двічі в день сім страв, на обід і на вечерю. Перша страва зветься «Завжди», по-німецьки каша; друга — «Безперервно», себто суп; третя — «Щоденно», себто овочі; четверта — «Часто», себто худа яловичина; п'ята — «Рідко», себто печеня, шоста — «Ніколи», себто сир; сьома — «Коли-небудь», себто яблука і груші. До сього подають нам ще й хороший трунок, котрий називається «Договір»⁷. Скажіть, чи сього недостатньо? Сей порядок ми зберігаємо протягом цілого року, і всі його хвалять. Але в житлах учнів бракує їжі, що, либонь, не біда, бо інакше наші підопічні не хотіли б учитися. Тому я написав на всіх кімнатах отакий двовірш:

Такий у бурсі устав на всі віки став:
Їжу візьми з собою, коли їсти хочеш зо мною.

Як бачите, я подекуди піїт, але вже досить сього, бо я не хочу показатись багатослівним. Писано нашвидкуруч у Лейпцігу під голубим небом. Живіть з вашою жаданкою щасливіше, ніж бджілка в чебреці або рибонька в воді. Ще раз будьте здорові.

Отже, пане магістре Ортуїне, якщо вам сподобався сей лист, то я пошлю вам усю книгу повністю, бо ж листи її, на мій скромний погляд, дуже і дуже вдалі. Зрештою, не маю про що більше писати. Живіть щасливо милістю сотворителя всього суцього. Писано в Ебербурзі, там, де я хотів би, аби й ви жили зо мною; інакше нехай дідько мене візьме. Шостої неділі між великоднем і трійцею⁸.

*Арнольд Тонгський,
магістр наш святого богослов'я,
шле повітання магістрові Ортуїну Грацію*

Велебний пане магістре! Мучуся зверх усіх мук. Нині розумію, яке правдиве речення піітів: «Ні одна біда не ходить одна», і хочу се підтвердити таким чином. Я вже слабую, і, опріч болящів, найшла на мене й інша мука, а саме така: щодня приходять до мене люди або пишуть мені з різних країв, бо ж я повсюдно став славний через книгу, написану, як знаєте, проти Йоганна Рейхліна¹. Сії люди кажуть і пишуть, що їх вельми дивує, чому ми дозволяємо Йоганнові Пфефферкорну, вихрестові, братись за перо, аби він боронив самого себе і нас усіх од напасті Рейхліна, а також заступався за нашу віру. Насправді ж він дав лише своє ім'я, а ми написали усі твори, котрі Пфефферкорн видав під своїм прізвищем. А що се достеменно правда, кажу вам скрушно, немов на святій сповіді. Кажуть також, що Йоганн Пфефферкорн склав новий твір під таким латинським заголовком: «Оборона Йоганна Пфефферкорна проти Йоганна Рейхліна», в якому переказує всі події від самого початку аж до кінця; опріч того, він переклав сію книгу на німецьку мову. Коли я се почув, то сказав, що се несусвітна брехня, бо я нічого про се не знав. А якщо він написав щось таке, то се, свідчусь богом, велика соромота, тому що він мене про се не сповістив, а раніше завсіди радився зо мною. Я гадаю, що він уже про мене забув, бо тепер слабую. Якби він у мене просив поради, то я сказав би, що досить було написати один раз. Таж я добре відаю, що писаниною ми все одно нічого не вдіємо. Річ у тім, що Рейхлін на удар відповідає ударом, бо в ньому сидить гаспид. Отож, якщо воно справді так є, то я вас гаряче прошу подбати про те, аби Пфефферкорн сього не чинив, тим паче, що ви, як коректор його книги, у спроможі завадити виходові її у світ. По-друге, я чув також (але се мене не дуже стурбувало), що ви, пробачте на сьому слові, злягалися з служебкою друкаря Квентеля, і вона сплодила дитину. Коли се виявилось, Квентель вигнав її із свого дому і з роботи. Тепер вона живе у своєму домі й заробляє перешиванням старої одежі. Я прохаю вас во ім'я нашої взаємної прив'язаності, аби

ви написали мені, чи воно достеменно так, чи ні. Я сам уже давно жадав зійтися з нею, але не міг сього вчинити з остраху, що вона ще непорочна діва. Якщо правда, що ви так вчинили, то, з вашого дозволу, тепер будемо злягатися з нею удвох: я сьогодні, а ви завтра, саме в такому порядку, бо достойнішому належить першість, адже я доктор, а ви магістр. Кажу се без наміру вас принижувати, будемо берегти таємницю і на спільні кошти утримувати її разом з дитиною. Вона, я певен, буде сим дуже задоволена, і знаю також і те, що якби я давно жив з нею, то не обсіли б мене болешці. Уповаю, однак, що, після того як очищу свої нирки, видужаю. На сьому будьте здорові. Якби мене не мучив понос, то я прийшов би сам до вас і не писав би сього листа, але все одно ви повинні мені одписати. Написано поквапом у нашій Нагірній бурсі.

5 (46)

*Йоганн Колодій Амбхаський¹
сердечно вітає Ортуїна Грація Девентерського*

Оскільки ви недавно написали мені й запитували, як ідуть мої діла в Гейдельберзі, а також просили відписати вам, чи подобаються мені тутешні доктори і магістри, то я насамперед повідомляю, що після прибуття в Гейдельберг я став кухарем у бурсі, де маю безплатне харчування, до того ж дістаю трішки грошей, як платню. Тепер я можу рости і одержати ступінь магістра. Так само чинив Бідний Генріх², котрий не мав ні книжок, ні паперу, а все написав на своїй шкіряній куртці. Таким чином і заробляв собі на прожиток Плавт³, котрий носив мішки у млин; немов осел, все ж потім став дуже вченим письменником, бо писав віршем і прозою. Зрештою, аби ви знали, які тут учені люди, то я спершу хочу ознайомити вас із більш вартими справами, а далі перейду поступово до інших, бо, як каже філософ у першій книзі «Фізики»⁴, треба переходити «від загального до часткового». Так і Порфірій⁵ переходить од загального до часткового; там Платон велить зупинитись. Та й од вартніших справ треба вести перелік, як каже язичеський наставник у другій частині твору «Про душу»⁶. Серед інших докторів богослов'я є тут один проповідник, котрий має дуже гучний голос, хоч і сам невеликий на зріст. Люди охоче слухають його казання

і вельми його поважають, бо він, божусь, чоловік учений, причому учений, клянуся богом святим, у найвищому ступені. На його казання вчащає сила-силенна народу, бо він муж милий і пускає дотепи на казальниці. Я одного разу слухав його казання на основі книг Арістотеля «Аналітика друга»⁷ на тему: «Оскільки існує, чому існує, якщо існує, заради чого існує», і все він умів сказати по-німецькому. Опріч того, він раз мав казання про дівочтво і мовив, що дівчата, котрі втратили незайманість, звичайно кажуть, що сталося се через насильство. Але проповідник сказав: «Ох, облиште се ваше «через насильство»! Я питаю: якщо хто-небудь буде тримати оголений меч в одній руці, а піхву в другій і весь час рухатиме піхвою, хіба він зможе вложити меч у піхву? Достоту так стоїть справа з дівцями». Іншим разом, на Новий рік, коли він висловлював новорічні побажання кожному станові, то спудеям у трьох бурсах (є тут спудеї «нові» і «старі»⁸) побажав: спудеям «новим» він зичив Сатурна, а пояснював се побажання таким побитом: «Сатурн є холодна планета і дуже вдало підходить для «нових», через те що вони холодні артисти, бо не дотримуються статуту Нагірної бурси в Кельні, не йдуть дорогою святого Фоми, нехтують його зводами і настановами. А томістам на Новий рік він зичив хлопця, котрий спав у Юпітера і називався Ганімед⁹. Се цілком пасує реалістам, бо Ганімед подає Юпітерові вино, пиво й солодкий напій з локриці. Сію історію відмінно пояснив Торрентин¹⁰ у коментарі до першої книги «Енеїди». Подібно реалісти вселяють спудеям умілість і знання. Чимало іншого забавного говорить він, причому так, що кожна людина може сьому дивуватись. Я гадаю, що сей проповідник не спав багато ночей, раз він усе оце так дотепно і так чудово придумав. Однак багато людей називають усе те, що він говорить на казанні, жартами, а його пустомелею, «Іоанном придуркуватим», «гусячою головою», а кажуть про нього таке тому, що він раз на диспуті слабо захищався. Тоді він провалився далеко ганебніше, ніж будь-хто інший за сто літ. Один чоловік чекав на нього біля кафедри і зняв перед ним берета (не з пошановання, але так, як се чинили євреї, коли покладали на голову Ісуса Христа вінок і стали перед ним на коліна)¹¹, і сказав: «Пане докторе, з дозволу сказати, хай бог поблагословить сію лазню». Тоді той одвітив: «Хай бог оддячить вам за се, шановний бакалавре», і ні слова більше не

сказав і пішов. Мені розказував хтось, що у нього очі зволожились, він гадав, що той проповідник плакав. Коли я почув про сії страждання, в мене заболів живіт; якщо б я знав, хто був сей нахаба, то вступив би з ним у бійку, навіть коли б він мені мав розбити голову ломакою. У сього магістра є один учень. Се, на мою думку, дуже вчений муж, хоч учень сей усього-на-всього лиш бакалавр святого письма. Він недавно, мало того, зовсім недавно, поставив близько двадцяти запитань і софізмів — всі проти номіналістів, а саме: «Чи бог міститься в категоріях, чи між буттям й існуванням є різниця, чи десять категорій реально розділяються?» Гей, гей, яке мноство опонентів появилося! Я ні разу в житті не бачив стількох опонентів в аудиторії. Сам він боронив свої твердження і здобув собі таку пошану, що навіть магістрові важко було його спростувати. Я дуже дивуюсь, як до сього міг допустити декан; гадаю, що він зсунувся з глузду через спеку, бо така поведенція суперечить статутам¹². У той час, як ішов диспут, я склав на його честь вірш, бо я частково також гуманіст:

Є один учений серед нас,
Тлумачить багато вже раз,
Чим різниться буття
Од суті чуття,
Різниця яка між ролаціями¹³
І всілякими предикаціями,
Чи бог, що небом управляє,
Якусь категорію собою являє¹⁴,
Пояснити сього досі ніхто не зумів,
Тому слава йому вовіки-віків.

Але про се вже достатньо. Тепер я хочу вам щось сказати або написати про піїтів. Є тут один піїт, що читає лекції про Валерія Максима, але він навіть наполовину мені так сильно не подобається, як подобались ви мені, коли читали лекції в Кельні про Валерія Максима. Бо той тлумачив його спрощено, а ви, як читали нам про зневагу до релігії, про сні і про ворожіння, то наводили святе письмо, а саме «Золотий ланцюг»¹⁵, як називають «Безперервну глосу» блаженного Фоми, наводили Дуранда¹⁶ та інші знаменитості богослов'я. Ви веліли нам позначати акуратно сії місця, намалювати біля них руку¹⁷ й вивчити напам'ять. Знайте також, що сюди приходять учитись не так-то багато спудеїв, як у Кельні, бо в Кельні спудеї по-

водилися так, як тут поводяться «стрільці»¹⁸. Деякі спудеї жebraють, аби прожити, на що тут не хочуть погодитись, бо тут усі мусять харчуватися в бурсі і бути занесеними у списки університету. Все ж, хоч отут спудеїв обмаль, вони зухвалі, і то так зухвалі, як багато спудеїв у Кельні. Вони, приміром, недавно скинули зі сходів одного настоятеля бурси за те, що він стояв за дверима їхньої кімнати й підслуховував, як вони бавляться. Опріч того, ці спудеї тут настільки знахабніли, що вступають у бійку з рейтарами¹⁹, як у Кельні повсякчасно б'ються з боднарами. Вони на манір рейтарів вештаються по вулицях з оголеними мечами, шаблями й мотузками, а також із свинцевими кулями, прикріпленими до мотузок, щоб сими кулями метати і потім знову тягти їх до себе. Недавно рейтари побили одного бурсака так, що той упав на землю. Але він раптово піднявся і вельми спритно захищався, всіх їх помотлопив і покалічив, а декотрі з рейтарів зазнали нападу епілепсії, і всі чимдуж дали драла. Ось ще що вам треба знати: запитайте доктора Арнольда Тонгрьського, неабиякого знавця богослов'я, чи се грішна річ грати в кості на індульгенції. Знаю, що деякі спудеї, гультяї хоч куди, програли всі індульгенції, котрі дав їм Яків Гошшрат, коли він у Майнці довів до кінця діло Рейхліна. Було їх троє і вони твердили, що сії індульгенції нікому ні в зуб не помагають. Якщо се гріх, як гадаю (навіть годі подумати, щоб се не був гріх), то я скажу се проповідникам, а вони їх здорово провчать, та й од мене їм дістанеться, бо в мене вдосталь одваги, аби їм залити сала за шкуру. Не маю вже про що писати, хіба те, аби ви передали від мене повітання служебці Квентеля, котра тепер родить. Будьте здорові, як багатоборці, атлети, кулачні бійці, гарно й велично, як каже Еразм у «Приказках»²⁰. Писано в Гейдельберзі.

6 (47)

*Венделін Закрійник¹,
бакалавр і кантор у Страсбурзі,
сердечно вітає магістра Ортуїна Грація*

Ви дорікали мені в попередньому листі за те, що я рідко пишу вам, немовби моє чорнило було з бальзаму, перо з вісону², а папір із золота. Тепер я буду писати вам

завше регулярно і частіше від усіх інших, особливо ж тому, що ви були моїм учителем у Девентері в п'ятому класі, до того ж ви мій хрещений отець — ось чому я зобов'язаний вам писати. Але тому, що в мене немає зараз ніяких новин, то буду писати вам про щось інше, хоч я й знаю, що се вас не порадує, бо ви вірою і правдою стоїте на стороні братів-проповідників. Якось не так давно ми трапезували. Був там з нами один чоловік³, котрий так дивно балакав по-латинському, що я не всі слова второпавав, тільки деякі розібрав. Він, між іншим, сказав, що хоче написати трактат, котрий має вийти до найближчого ярмарку у Франкфурті під заголовком «Каталог шарлатанів», себто домініканців. У ньому він наміряється перелічити всі їхні мерзощі, котрі вони вчинили, бо проповідники найгірші лиходійники серед усіх орденів. Іспершу буде там написано, що трапилось у Берні, як настоятель монастиря і вся чернеча старшина привели в монастир блудниць, як-то вони сотворили нового святого Франциска, яким побитом являлась блаженна діва Марія та інші святі нолларду⁴ і як потім ченці хотіли дати сьому нолларду отруту в тілі Ісуса Христа. Усе, що сі чорноризці чинили, були одні гидоти й ошуканства, і за се належало б їх живцем спалити. Далі він хоче розказати, як одного разу в Майнці якийсь проповідник зійшовся з блудницею в церкві перед вівтарем і як потім ополчились проти неї інші безсоромні жінки, як вони почали називати її «церковною блудницею», «чернечою блудницею», «передвівтарною блудницею». Се чули люди і досі знають сію блудницю. Сей латинник хоче також написати, як одного разу в Майнці у заїзді «Корона» один домініканець намагався згвалтувати служебку, коли проповідники із Аугсбурга торгували там індульгенціями. А було се так: жили вони в сьому заїзді, служебка стелила постіль, її побачив один проповідник, побіг за нею, повалив на підлогу й хотів згвалтувати. Коли служебка підняла крик, до неї прибігли на поміч, і якби не се, чернець таки згвалтував би її. Далі він поклав собі написати, як отут, у Страсбурзі, в монастирі проповідників знайшлись ченці, котрі проводили собі до своїх келій жінок через річку, яка протікає повз їхній монастир, і остригали їх. Довго сії жінки вдавали чорноризців, ходили на ринок, купували рибу в своїх чоловіків, котрі були рибалками, але нарешті вся сія витівка виявилась. Якось сії проповідники накапостили школярам. Трапи-

лось, що один проповідник прогулювався з переодягнуеною в ченця жінкою, і підійшли вони до школи. Тоді школярі силоміць затягнули двох ченців до школи і здорово їх віддубасили. Коли вони їх лупцювали, то побачили, що один з ченців — жінка. Всі тоді захихотали й відпустили обох з миром. Городяни ще довго гомоніли про сії події. Я, клянусь божим іменем, сильно розлютувався, як він розказував такі чудасії, і сказав йому: «Ви не маєте права говорити такі безліпиці. Навіть допустивши, що се достеменна істина, то все одно не смієте таке теревенити, бо може трапитись, що всі вони загинуть в одну годину; як темплієри⁵, як тільки люди дізнаються про сі плюгавства». На се він відповів: «Я знаю про них ще стільки, що не був би в спроможі описати се на двадцяти аркушах паперу». Тоді я спитав його: «Чого ради ви прагнете писати про всіх проповідників? Не всі ж вони такої поведенції. Якщо проповідники в Майнці, Аугсбурзі і Страсбурзі негідники, то все ж інші ченці благонравні». Тоді той сказав: «Чому ти запов'язався збити мене з пантелику? Я гадаю, що ти син проповідника або сам був проповідником. Назви мені хоч один монастир, де живуть благопристойні проповідники». Тоді я сказав: «А що такого вчинили проповідники з Франкфурта?» Тоді той відказав: «Невже ти не знаєш про се? Серед них є верховода, на ймення Віганд⁶. Сей-то Віганд і є призвідець усіх мерзощів. Він-бо затіяв гучну ересь у Берні, написав книжку про Везалія⁷, а потім у Гейдельберзі од неї одмовився, заклеїв її, потоптав і знищив. Він сплотив іще одну книгу, прозвану «Сполошний дзвін». Сам він не був настільки одважний, аби поставити своє прізвище, дозволив Йоганнові Пфєфферкорну видати її під своїм прізвищем. Він мав дати Пфєфферкорну половину виручки, аби його задовольнити. Віганд добре знав, що Пфєфферкорн такий чоловік, що ні на що не зважає, не дбає навіть про свою добру славу, аби лише заробити гроші, як се чинять усі євреї». Коли я побачив, що в нього набагато більше прихильників, аніж у мене, то пішов геть. Мене взяла досада, що він не був один; якби ми з ним були один на один, то я послав би його до всіх чортів. Написано в Страсбурзі в середу після свята святого Бернарда року 1516⁸.

Яків Гохштрат, смиренний професор семи вільних і благородних наук і святого богослов'я, а також магістр-викривач єретиків у деяких частинах Німеччини, себто виправляч єресі, котрий проживає в Кельні, шле повітання з ім'ям Ісуса Христа магістрові Ортуїну Грацію Девентерському

Ніколи ще селянам дощ не був миліший після довгої посухи і сонце не було жаданіше після довгої захмареності, як привним був для мене ваш лист, котрий ви прислали мені нині в Рим. Коли я його читав, зрадів так, що з радості заплакав би. Мені здавалося, що я неначе витаю у Кельні у вашій господі, де ми з вами завше цмулили по одній, а то й по дві кварта вина або пива і грали в шашки. Ось так я зрадів вашому листу. Але ви хочете, щоб я учинив те саме, що вчинили ви, себто аби я написав вам, чим займаюсь так довго тут, у Римі, і як ідуть мої діла. Се я чиню вельми радо. Отож повідомляю, що милістю божою я поки що здоровий. Все ж, хоч я здоровий, неохоче тут лишаюсь, бо справа, задля котрої сюди приїхав, повернула на зло. Я волів би ніколи не починати сього діла, бо всі насміхаються з мене і докучають на всі лади. Рейхліна знають тут лучче, ніж у нас, у Німеччині, і численні кардинали, єпископи, прелати і члени папської курії люблять його. Якби я не вплутався у се діло, то був би тепер у Кельні, їв би й пив досхочу, а тут ледве дістанеться мені часом кусок черствого хліба. Гадаю, що і в Німеччині діла погіршали, адже мене там немає. Усі тепер поголовно взялись писати книги по богослов'ю, а пишуть що кому заманеться. Подейкують, що Еразм Роттердамський склав чимало богословських трактатів. Я не вірю, що все у нього там правильно написано. Він уже раніше шпетив богословів в одному маленькому творі¹, а нині сам пише на богословські теми: се мене дуже дивує. Коли повернусь до Німеччини, прочитаю його книжчини і найду хоча б один найменший пунктик, де він помиляється, або такий, котрий я не зрозумію, тоді він побачить, що йому не буде спуску. Еразм писав також по-грецькому, а сього йому не слід було чинити, бо ми латинники, а не греки. Якщо він хоче писати так, аби ніхто його не зрозумів, чому тоді не пише також по-італійському, по-чеському або по-угорському? Його не зрозумів би тоді ні один чоловік. Наслідував би він нас, богословів (хай йому дідько), і пи-

сав би за пунктами: «Чи», «Проти», «Доводиться», «Заперечується», «Висновки», як се чинять усі богослови². Тоді і ми будемо його читати. Не можу тепер про все вам писати, не буду також описувати скрути, в котрій знаходжусь. Як тільки члени папської курії побачать мене, називають відступником і кажуть, що утік із ордену. Подібні закиди вони чинять і франкфуртському пароху Петрові Мейєру, з котрого глумляться не менш, ніж із мене, через те, що він ревно мені благоволить. Але все одно він мається кудилучче, бо в нього хороше становисько, адже він капелан кладовища, а се, божуся, становисько чудесне. Щоправда, члени папської курії, бач, твердять, що се найменші прибуткове з усіх становиськ, котрі лиш можуть бути в Римі. Але се нічого не шкодить: вони кажуть таке із заздрості. Так чи інак, Мейєр має чудесний прожиток і буде його мати, допоки не доведе до кінця свій спір з городянами Франкфурта³. Майже кожну днину ми ходимо з ним прогулюватись по Кампо ді Фйоре⁴, аби там з радістю побачити німців. Тоді приходять туди члени папської курії й показують на нас пальцями, сміються з нас і кажуть: «Глядіть-но, ось ідуть два богослови, котрі наміряються пожерти Рейхліна! Якби навіть його зжерли, то потім знову випорожняться ним». Ми терпимо такі муки, що навіть камінь змилосердився б над нами. Тоді парох каже: «Матінко божа, се не біда! Стерпимо сії муки заради господи бога, бо бог також багато вистраждав за нас. Адже ми богослови, котрі повинні бути смиренні і терпіти наругу на сьому світі». Таким чином він мене підбадьорює, та й я собі гадаю: «Нехай балакають що завгодно, адже в них немає всього того, що вони прагнуть мати». Якби ми були на батьківщині і якби з нами хтось так повівся, тоді ми також постаралися б дати йому достойний одвіт словом або вчипком, бо мені легко було б вигадати проти такого зухвальця якийсь оскарження. Недавно вийшли ми собі на прогулянку, попереду нас ішли два чи три незнайомці, а ми слідували за ними. Тоді я підняв цидулку, котру гадаю, один з них навмисне загубив, щоб ми її знайшли. Сія цидулка містила такі вірші:

Епітафії Гохштрату

1. Гнів, і скаженість, і шал, і підступність,

і злоба, й насильство

Досі на світі живуть, хоч і Гохштрат не живе:

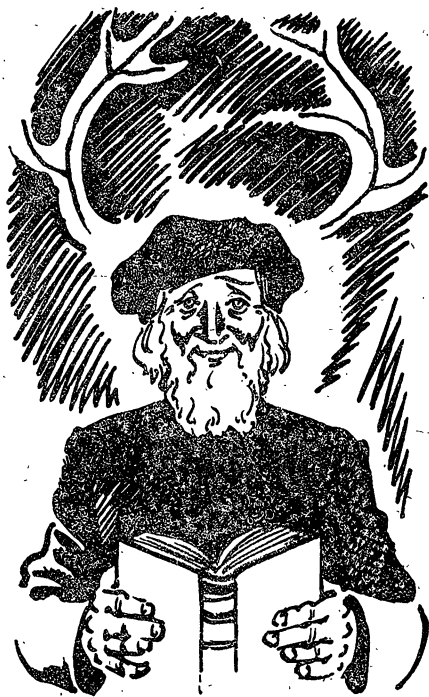
Все це для темних людей у розсаднику він повиводив,

Щоб монументом були, свідками хисту його.

2. Тис хай отруйливий виросте й чортополох на гробниці:
Хто під землею лежить — міри не відав у злі.
3. Добрі — радійте, сумуйте — лихі:
поміж вас увірвавшись,
Смерть обікрала одних, іншим — багатство дала.
4. Тут спочиває Гохштрат;
за життя чоловік цей нестерпним
Був для хороших людей, бажаним був — для лихих.
Передчуваючи смерть, він над тим побивався найбільше,
Що, коли вмре, злодіянь більше не зможе чинить*.

Коли ми з парохом знайшли отсю цидулку, пішли до-
дому і більш ніж вісім чи чотирнадцять днів мізкували
над нею і не в спромозі були її зрозуміти. Мені здається,
що сі вірші стосуються мене, бо там стоїть чорним по бі-
лому ім'я Гохштрат, з другого боку, гадаю, що вони не
мають відношення до мене, бо по-латині я не називаюся
Гохштрат, а Яків з вулиці Високої або по-німецькому Яків
Гохштрат. Тому посилаю вам сю цидулку, аби ви люб'-
язно пояснили, хто в ній мається на увазі: я чи хтось ін-
ший. Якщо вона мене стосується, в що я не вірю, то я ще не
помер, тоді вчиню розслідування, а коли знайду винуват-
ця, тоді влаштую йому таку ласню, що він уже ніколи не
захоче сміятися з мене, а вчинити таке є у моїй силі. Бо
маю тут ревного поплічника. Се мій краєнин, котрий слу-
жить конюхом у кардинала святого Євсевія. Він повинен
подбати, аби той, хто склав сії вірші, потрапив у темницю,
де йому будуть давати лише хліб і воду, нарешті чума
зведе його зі світу. Тому потурбуйтеся, будьте ласкаві,
написати мені вашу думку, аби я мав тверду певність.
Дійшла до мене також чутка, що Йоганн Пфєфферкорн
знову став євреєм, але я в-се не йому віри, бо два або три
роки тому базікали, буцімто маркграф наказав його спа-
лити в Галле. Проте се виявилось неправдою щодо нього,
бо спалений був інший єврей з таким самим прізвисьцем.
Я не вірю, що він зробився мамелюком⁵, бо сам пише про-
ти євреїв, і врешті-решт се була б велика ганьба для всіх
докторів у Кельні і для всіх братів-проповідників, бо він
був з ними у великій приязні. Хай балакають що хочуть,
я, далєбі, в се не вірю. Хай господь бог уділяє вам здо-
ров'я. Писано в Римі в заїзді «Дзвін» на Кампо ді Фйоре
21 серпня.

* Переклад Андрія Содомори.

*Листі темних людей
до магістра Орґуїна Грація Девейгерського,
що в Кельні викладає латинську словесність,
не ті давні і вже побачені,
а нові, до того ж далеко помітніші
за попередні своєю витонченістю, дотепом та блиском*

ЧАСТИНА ДРУГА

1

*Йоганн Зазнавальський¹,
милістю божою апостольський протонотарій²,
шле велебному мужу,
магістрові Ортуїну Девентерському,
своєму найдорожчому братові
сто тисяч сестерціїв повітань,
за правилами нової граматики³*

Позавчора, вельмишановний муже, я одержав книгу⁴, котру ви в своїй милості прислали мені з Кельна. Сія книга мала чи пак має назву «Листи темних мужів». Святий боже! Як я безмірно зрадів у серці своєму, побачивши сію книгу, котра містить силу-силенну прекрасних думок, написаних віршем і прозою. І зрадів я втіхою солодкою, бо побачив, що у вас вдосталь одностумців: піітів, риторів і богословів, котрі пишуть вам і разом з вами воюють проти Йоганна Рейхліна. У нас учора споряджена була пишна учта: були там також деякі члени папської курії, мужі дуже вчені й бувалі. Я поклав сію книгу на стіл. Після того, як вони почитали її трохи, я насторожився й запитав: «Мої панове, як ви гадаєте? Чому магістр Ортуїн назвав сію книгу «Листи темних мужів», а своїх друзів і сторонників темними мужами?» Тоді священик з Мюнстера, доскональний юрист, мені відповів, що слово «темнота» вживається багатозначно, як, приміром, у Зак. «Так вірі», Диг. «Про право казни»⁵, відповідь перша, в кінці. Він сказав, що се може бути прізвище якоїсь родини⁶. Так, приміром, написано: «Діоклетіан⁷ і деякі інші правителі походили від темних родителів». Тоді я штовхнув його і сказав: «Пробачте, добродію, але се тут ні при чому». Далі запитав одного знаменитого богослова⁸, котрий випивав разом з нами. Сам він із ордену кармелітів, родом з Брабанта⁹. Він сказав з поважним виглядом таке: «Славетний муже, пане протонотарію, оскільки, як каже Арістотель, «в окремих випадках корисно сумніватися», то ви у своїй мудрості і поставили мені запитання: чому магістр Ортуїн, котрий здав до друку новий збірник листів, назвав його «Листи темних мужів»? З дозволу сих панів

я скажу своєю думку, а саме, що магістр Ортуїн, муж велемудрий і проникливий, назвав своїх друзів темними мужами в містичному смислі, бо я десь прочитав премудрість, що істина схована в темені. І каже Іов: «Одкриває він глибоко сховане в темряві»¹⁰, те саме читаємо в сьомому розділі книги пророка Міхея: «Хоч я в темноті, але бог — світло для мене»¹¹. І знову-таки в сього ж Іова (28) сказано: «Мудрість від очей усього живого схована». Тим-то і Вергілій каже: «Окутує правду темнотою»¹², як я се чув од інших. Далі можна допустити, що магістр Ортуїн і його друзі є мужі, котрі досліджують таємну суть святого письма, істину, справедливість і мудрість, котра не всім доступна, хіба що тим, кого просвітив господь бог. Через се й мовиться в першій книзі Царів (138): «І темрява не затьмарить від тебе, і ніч буде ясна, як день, і темнота — як світло»¹³. Після сього, коли вищенаведений духовний муж проказав таке, всі поглянули на мене, чи я задоволений його мовою. Був там тоді Бернард Гельф¹⁴, магістр із Парижа, ще молодий, але, відчуваю, великих здібностей: він багато студіює і досяг успіхів у вільних науках, та й у богослов'ї має міцні основи. Він, хитаючи своїм звичаєм головою, з суворим поглядом озвався: «Знаєте, панове, є глибока і дуже важлива причина, чому магістр Ортуїн називає своїх друзів темними мужами: він чинить се через смиренність. Бо, як ви, може, не знаєте, але, уповаю, знаєте, що три роки тому Йоганн Рейхлін, здавши до друку збірник своїх листів, назвав його «Листи знаменитих мужів». Зваживши на се і багато помізкувавши, магістр Ортуїн сказав собі: «Ага! Рейхлін гадає, що ні в кого, лише в нього, є друзі! А що він чинитиме, коли я покажу, що і в мене є друзі, і до того ж набагато достойніші, ніж його; вони вміють писати вірші й твори далеко луччі, аніж його друзі!» Отже, на осоромлення Рейхліна, він і дав надрукувати сії листи й назвав їх «Листи темних мужів», як каже співець псалмів: «Наслав пільму і зробив темряву»¹⁵. А вчинив він се через смиренність, применшуючи й принижуючи себе, аби міг сказати разом з творцем псалмів: «Господи, серце моє не загордилось, і очі мої не заносяться»¹⁶. Тому господь бог, глядячи на його смиренність, пошле йому колись свою милість, аби він зладив нові великі писання й поназивав їх гучно. Так сказано і в книзі Іова: «І знову після темряви уповаю на світло»¹⁷. Само собою ясно, що листи друзів магістра Ортуїна написані досконально; друзі Рейхліна ніколи в житті не напишуть

ліпше, хоч би бозна-як ламали собі голови. Однак все се я сказав тому, що їх у майбутньому ждуть іще славніші діла. Уповаю, що милістю божою ми удостоїмось побачити їх у повній хвалі. А що магістр Ортуїн не турбується про пишні титули, тому так і каже: «Господь — світло мое і спасіння мое, кого мені боятися?»¹⁸ Він знає, що, принижуючи себе тепер, звеличить себе в майбутньому, як мовиться у святому письмі: «Хто себе підносить, той буде принижений»¹⁹. Читаємо також у книзі Премудрості Ісуса, сина Сіраха (20): «Буває приниження задля слави, а інший од приниження піднімає голову». А пророк Наум провіщає таке: «І ворогів його спіткає темрява»²⁰. Тоді я з побоювання, аби вони не стали ворогами або щоб хтось із них не розгнівався, коли б я сказав: «Ти мудріший», павів одне місце з Горація, котрий каже: «Спір іще досі перед судом»²¹. І я сказав їм: «Коли писатиму магістрові Ортуїну, неодмінно попрошу його, аби пояснив усе достеменно. А поки що простіть мені, що я завдав вам клопоту». Таким побитом спір був закінчений, хоч магістр Бернард сказав, що здатний сперечатися до самої смерті, навіть на кострищі, що ваша думка саме така. Отож я вас, пане Ортуїне, по-дружньому прошу, одпишіть мені, будь ласка, що ви мали на увазі, коли дали збірникові назву «Листи темних мужів». На сьому будьте здорові і живіть на славу. Писано в римській курії.

2

*Йоганн Хран*¹

*магістрові Ортуїну Грацію шле сердечний привіт
з великою до нього любов'ю і слова відданості
смирненого-слуги*

Брате й дорогий вчителю, оскільки ви недавно писали мені, що я зобов'язаний написати якийсь твір, послання чи метричний вірш, аби ви побачили, чого я навчився у вас у Кельні і в Девентері, а саме щось на осорому Йоганна Рейхліна і рейхліністів, котрі є ваші вороги-супостати, то знайте, що я доклав до сього діла всі свої сили. Посилаю вам один лист у формі вірша, схожий на листи Овідія, бо знаю, що ви радніше читаєте вірші, ніж прозу. Але вам доведеться виправити сей лист, бо «учень не вище за вчителя»². Ви повинні також перевірити довготу складів, бо я ще не досить вправний у такій умілості.

*Лист Йоганна Храпа,
новачка поміж піїтами-віршотворцями,
своєму наставникові Ортуїну Грацію*

Шле в сім посланні безмірні повітання
Магістрові Ортуїну і любов без упину
Юнак, це й не дивує, бо навчителя свого шанує.
Ортуїне дорогий, оці не нехтуйте вірші.
Незграбно вони ще звучать,
ваші ж на славу дзвенять,
Бо нерівні й ми, магістри й учні.
Так уже на світі ведеться,
що не всім усе дістається.
Сей логіку знає, той поезію вивчає,
Хто вивчив науку фізичну, а хто медичну.
Тільки в декого є здатності до всього,
Як, приміром, у вас, про що знає кожний з нас.
Ні в Кельні нема такого, ні в Римі вам рівного,
Де гризуться вельможі лихі, мов спудеї дурні;
По судах себе тягають, на бенефіції посягають.
Єсть і тут такий, лиходій не будь-який,
На парохію мою посягав і в суд на мене подав.
Але ви в науках своїх не знаєте лих оцих,
Відаєте все старання на святе писання.
Не так, як миряни клятї, ваші вороги завзяті,
Рейхлін і його голота та інша підлота,
Тобто піїти клятї і юристи, базіки завзяті,
Вони вам дошкуляють, ересь всіляку помишляють,
На вашу честь посягають, вірші гидкі складають.
Однак боронить вас Арнольд учений,
і Пфєфферкорн хрещений.
І богословів Парижа громада,
твір Рейхліна спалити рада,
Що «Очне дзеркало» зветься,
слава все ж вам дістається.
Знайте, що я сам захист віри доручаю вам,
І Гохштрату під силу ся оборона,
бо перевищив він самого
Платона,
Із мудреців він мудрець і філософії тонкий знавець.
Отож здорові будьте і вночі добре спочивайте.
Господу богу дяка превелика.

Простіть мені, якщо у сім вірші є похибки, бо помилятися властиво всім, як каже філософ. Напишіть мені про якісь новини.

Оте я в Римі писав, де яблука чудесні купував³.
Селяни їх продають і на вагу кладуть.
Сам я сеє уздрів і з дива занімів.

Амінь.

3

Магістр Стефан Ізгой¹

шле низький уклін магістрові Ортуїну Грацію

Швиденько, без зайвих вступів ви, велебний муже, повинні дізнатися, що сюди зовсім недавно прибув один доктор богослов'я, на ймення Фома Мурнер². Сам він із ордену святого Франциска з Верхньої Німеччини, а так загордився, що годі повірити. Кажуть, що він виготовляє карти до гри, і хто вміє в них грати, той вивчає граматику й логіку. Сей доктор придумав таку гру в шахи, завдяки якій можна взнати часокількість складів, удає, що знає єврейську мову, і складає вірші по-німецьки. Хтось сказав мені, що він тямить щось у всіх науках. Почув я сеє і сказав: «У всьому що-небудь, а в цілому нічого». Було тоді кілька чоловік, і вони зайшлись реготом. Сей доктор — великий друг Йоганна Рейхліна. Хай його дідько візьме! Боюсь, що він підмовить каноників та інших духовних стати на сторону Рейхліна. Недавно він сказав численним слухачам, начебто павіть хлопчак може зрозуміти всю глупоту, брехню і ненатлу злостивість кельнських богословів і їхніх прихильників. Та й побожився всім святим; що коли папа не зверне на них уваги й не покарає їх за лукавство, то в церкві і вірі християнській пастане розкол. Адже якщо папа буде їм потурати, то ніхто в майбутті не буде вчитися і навіть не помислить стати вченим. Далі він сказав, що Рейхлін за один день може принести церкві божій більше користі, ніж її вороги за сто літ. І додав: «Якщо вони благопристойні й чесні люди і якщо вони праві в суперечці з Рейхліном, то чому вони не діють самостійно? Чому вони хочуть обробляти свої діла за посередництвом хрещеного єврея, навіщо строчать наклепницькі книги супроти сього праведного доктора й підсовують їх перевертневі. Якби знайшовся в Німеччині гір-

ший і підліший чоловік, то і його вони б узяли собі в союзники. Але тут нічого дивного немає, бо лотр і шельма завсіди знайдуть спільну мову». Тут я не витримав і сказав: «Пане докторе, простіть мені, Йоганн Пфєфферкорн між усіма шанований; він вірник його величності імператора і походить з коліна Нефталіма, а се, як відаєте, старовинний рід. Він міг би чванитися своїм благородним походженням, але не чинить сього через смиренність». Тоді сей доктор сказав: «Візьміть-но ложку і зжеріть те, що ви сказали». Тоді і я сказав: «Ви гадаєте, що я не бачив ніколи людей? Я паризький магістр і два роки вивчав у Кельні богослов'я. Пане докторе, не будьте такі зарозумілі, допоки не пізнаєте людей». Доктор Мурнер відповів мені, що він не знав, що я магістр, і докинув: «Про чесність Йоганна Пфєфферкорна я чув небагацько, але те, що почув про нього, можу, безперечно, сказати, а саме: якби євреї не захотіли стратити його за скоєні ним лиходійства, то він ніколи не став би християнином». Далі він сказав, начебто йому говорив один євреї: «Ось те, що негоже євреям, гоже християнам. Ми хочемо засудити на смерть сього лиходійника, а ви, християни, його поважаєте, немовби він був муж шляхетний і вчений, хоч вам достоту відомо, чому він прийняв християнське благочестя». Тоді я одповів: «Пане докторе, послухайте хвильку, що я скажу: євреї кривдять Йоганна Пфєфферкорна, бо ж він насправді ніколи нічого не поцупив, ані не вчинив нічого лихого навіть тоді, коли ще був євреєм; а сьому можна з чистою совістю повірити. А що се достеменно правда, то ви повинні знати, бо два євреї якось намагались приписати йому одну ганебну крадіжку, але вони вчинили се з заздрощів і проклятої злобливості. Тоді він покликав їх перед імператорський суд, і вони заплатили йому 30 флоринів за витрати, чим він був сильно задоволений. Опріч того, Йоганн Пфєфферкорн походить з хорошої сім'ї. Але коли він був євреєм, то був таким, як і всі інші євреї, бо, як кажуть люди: «З вовками жити, по-вовчому жити». Тепер він, як кожний хороший християнин, їсть свинину». Тоді запитав мене доктор Мурнер: «Чи ковбасу Пфєфферкорн також їсть?» На се я одповів: «Щоправда, я не бачив ні разу, аби він їв ковбасу, але треба припускати, що раз він їсть свинину, то їсть також усе, що виготовляється із свинини». Тоді він сказав: «Що ж, ви чудово виправдали Пфєфферкорна» і тут же запитав, чи цілі в нього досі обидва вуха³. Я одказав, що коли був у Кельні, то вони

були в нього цілі й неушкоджені, і гадаю, що вони й тепер у нього цілі і будуть такими вівіки-віків. Тоді він запитав: «А що ви думаєте про Йоганна Рейхліна?» Я сказав, що я його не знаю; але мені відомо, що богослови й церковники всі, як один, вважають його єретиком, бо ж він зводить наклепи на Йоганна Пфєфферкорна та інших дуже знаменитих мужів, хоч вони нічим не провинились. Тоді він розсміявся і сказав: «Далебі, ви правильно чините, що захищаєте Йоганна Пфєфферкорна та інших достославних мужів». На се я йому одказав: «Послухайте ще ось що: сей Пфєфферкорн вельми корисний церкві божій, бо він офірував господу богові дванадцять душ⁴, як він сам щиро-сердо заневняє». Далі Мурнер запитав: «Де подарував він господу богові сії душі? Чи не в Чеському лісі?»⁵ Дуже можливо, що він з іншими розбійниками убив дванадцять чоловік, а душі їхні пішли до бога». «Ні в якому разі,— одповів я,— він подарував їх господу богові, навернувши їх на віру християнську». Тоді він сказав: «А звідки ви знаєте, що сії душі подались до бога?» Я одповів, що побожність підказує задалегідь прийняти таку мисль. Мурнер запитав: «Що ж тепер робить Пфєфферкорн?» Я сказав, що він, очевидно, ходить до церкви слухати богослужіння і казання та й чекає страшного суду, захищаючи благочестя супроти Йоганна Рейхліна. Тоді він запитав: «Невже Пфєфферкорн так довго житиме?» Я сказав: «Його душа, звичайно, буде довго жити, а тіло, безперечно, так довго не житиме». Тоді доктор Мурнер промовив: «Чудово. Пфєфферкорн достойний мати такого оборонця» і з сим залишив мене. Всі, котрі тут були, засміялись і сказали: «Далебі, пане Стефане, ви сміло відповідали йому». На се я сказав: «Я все слово в слово напишу магістрові Ортуїну». Ось, як бачите, я тепер так і чиню. Напишіть і ви мені. Я завжди до ваших послуг. Писано в Трірі.

4

*Магістр Йоганн Капелюшник¹
вітає Ортуїна Грація*

Оскільки в Євангелії написано: «Якою мірою міряєте, такою і вам буде відміряно»², то я не повинен би вам писати, раз ви мені не пишете. Проте я знаю, як вам вельми хочеться, аби я вам повідомляв новини з міста Рима, а саме

написав, в якому стані справи магістра нашого Якова Гохштрата, безсумнівно щирого християнина, котрий ревно боронить католицьке благочестя од всіляких юристів та мирських піітів. Вони-бо не мають бога перед своїми очима, як його мають кельнські і паризькі богослови, котрі оддали на знищення вогнем «Очне дзеркало» Йоганна Рейхліна. Я повинен би вам учинити так, як ви мені вчинили, себто не писати вам ні словечка, але я не хочу сього робити і ще раз прощаю вам, але з умовою, що ви мені незабаром напишете. Отож ви повинні знати, яким побитом сі юристи і противники наші, з поміччю диявола, котрий є ворог віри християнської, облесливістю здобули собі багато покровителів, зокрема з-поміж високих достойників, які не мають совісті і сильно гноблять вищепойменованого магістра нашого, докучаючи йому, немов беанові³, і називаючи його еретиком, а кельнських богословів — блазнями. Святий боже! Що ж можна сказати про се неподобство? Тож не дивно, що всі ганьблять святе богослов'я і вважають його кумедною витівкою, а богословів, котрі є немов апостоли божії, зневажають, неіначе йолопів. Повірте мені твердо, що католицьку віру спостигне через се претяжке лихо, і я боюсь, щоб у церкві не постав розбрат. Подейкують також, що апостольський намісник держить руку за Рейхліна, бо сам він пііт⁴ і ублажає юристів. Я, однак, уповаю, що його святість буде осяяна милістю духа святого і не прийме лихого рішення. Сього й господь бог бажає, котрий всесвітом управляє. Так і богородиця вважає і од піітів нас збавляє. Писано в Римі.

5

*Брат Йоганн з Вердау¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Мовлю за вас смиренні і щиросерді молитви і щлю вам незліченні повітання. Велебний муже, пишете мені, начебто ви чули, що кенські ваші діла і Йоганн Рейхлін одержав в апостольській столиці прихильну ухвалу². Іще пишете, що сильно лякастесь, аби він не взяв гору над богословами й святим нашим орденом і через се не осоромив церкви божої. О маловірний муже, невже ви так настрахались, що навіть здатні зневіритися? Адже колись, коли я разом з вами трудився в Девентері, ви не були та-

ким боягузом, а мали велику одвагу. Бо знаю достовірно, що ви одного разу побороли двох молодиків, котрі напали на вас із довгими ножами, а у вас не було ні зброї, ні щита. Але з божою поміччю ви їм дали належну відсіч, так, що один з них од страху випустив сечу. Се бачили численні люди й казали: «Господи боже, оцей Ортуїн мужній чоловік». Ви мусите знати, що тут, у римській курії, діла вершаться не так, як в іншому місці, і не так, як ви мислите. Буває так, що один раз хтось виграв, а другий програє. Але ви можете сказати: «Адже папа римський дозволив продавати, читати й друкувати «Очне дзеркало». І що з того? Якщо він раз дозволив, то хіба не може іншим разом заборонити? Хіба він не в спроможі дозволяти й забороняти? Найсвятіший папа має владу «в'язати й розв'язувати», і ніхто не має права його поправляти, бо йому дана необмежена власть тут і повсюдно, як вам відомо з Євангелія³, бо ви добре прочитаний в святому письмі. Однак я пошлюсь на канонічне право. По-перше, папі дана влада над усім світом, кан. IX, кан. IV, «Все і повсюдно»⁴. Він у силі позбавити імператора влади одноосібно навіть без собору, як указує глоса до розділу VI «До апостольської», «Про рішення і присуд»⁵. Сюди відноситься «Питання 6, розд. 100 «Про все інше». Папа не підвладний законові, а сам є уособленням закону на землі, як мовиться в глосі до XI розділу «Про обов'язки особливого судді»⁶. А якщо папа є закон, то він може чинити, що захоче, і ні на кого не зважати. І хоч би він нині сказав «так», то перегодя може сказати «ні». Отож ви повинні уповати на благополучний кінець. Бо недавно я чув од одного судді з римської курії, мужа поважного і дійшлого в науці, що ніяк неможливо, аби папа виніс присуд проти вас, бо ви відстоюєте справедливе діло, тобто діло віри. Будьте ж хоробрі в сій борні. Нехай сії тупиці горлянуть про папську заборону, ви на се не звертайте уваги, бо се пуста балаканина. Але я уповаю, що невзабарі возвіщу вам добрі новини, бо магістр наш, Яків Гохштрат, не жаліє сил, аби діло набрало іншого обороту. Недавно він улаштував учту і запросив багато старих і досвідчених членів папської курії, і навіть одного папського писаря, і декотрих суддів. Він частував їх куріпками, фазанами, зайцями, свіжою рибою, добірним корсіканським та грецьким вином. Усі кажуть, що він гонорував їх поштиво, а вони казали: «Далебі, се вельми знаменитий богослов; давайте будемо його прихильниками». Через се він тішить

себе надією. На сьому місці мені треба кінчати, бо гонець не хоче ждати більше. Будьте здорові й поклоніться од мене всім магістрам нашим та Йоганнові Пфєфферкорну. Писано в Римі.

6

*Магістр Корнелій Отупілий*¹
шле палке повітання магістрові Ортуїну

Словняючи ваше прохання, котре ви вислали мені в Рим, коли я перебував у римській курії, я зобов'язаний був доповідати вам, як ідуть діла в спорі про віру між богословами й Йоганном Рейхліном. Так ось послухайте, будь ласка. Я так квапливо виїхав звідси, що не був у спроможі написати жодного слова. Але постановив одписати вам одразу після приїзду на отчизну, що тепер і чиню. Отож знайте, що під час мого перебування в Римі діла наші йшли негаразд, а се мене сильно зажурило. Бо магістр наш Яків Гохштрат опинився в крайній нужді. Сором утратили ви, богослови, що не висиласте йому грошей. Хочете творити важливі діла, а грошей витрачати не бажаєте. Невже ви мислите, що так годиться чинити? Коли отой славетний магістр наш в'їхав у Рим з двома чи трьома кіньми, мав гроші в банку і щедро пригощав, тоді члени курії його вельми поважали. Один питав другого: «Хто се такий?» Другий відповідав: «Се один доктор з Німеччини, настільки знаменитий, наскільки се можливо, особливо мастак він у диспутах і наділений тонким філософським умом так, що рівного йому немає. Він приїхав сюди відстоювати діла віри супроти підступів мирського юриста». В той час куріали його вихваляли й говорили мені: «Шановний Корнелію, чи не могли б ви познайомити нас із сим знаменитим богословом?» Тоді було в нього багато прихильників, і діла його йшли благополучно. А тепер ви його полишили і не переказуєте грошей в достатній кількості. Якось я одвідав його в келії, зиркнув на його рясу й оторопів: уся вона кишіла вошами. Він піймав мій погляд і навів святе письмо: «Звірота твоя витала там; в благості своїй ти готовив необхідне убогому, боже»². І додав: «Губить мене моя ревність»³. Од жалощів я розплакався. Отож ви зобов'язані потурбуватись про нього, аби брати-проповідники безперебійно переказували йому

гроші. А коли вони скажуть, що їх не мають, то порадьте, аби взяли з тих, що їх виручили за індульгенції. Бо йдеться тут про діла віри, і що буде тут вчинено, буде вчинено для всієї християнської віри. Бувайте здорові. Писано в Аугсбурзі ⁴.

7

*Брат Альберт Голкар ¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Достославний муже! Недавно прийшов сюди ваш лист, велебний папе, мені призначений. З превеликою радістю я одкрив його, бо пізнав на ньому вашу печатку. Я прочитав його і зрозумів, що ваша милість хоче знати, якої думки тут люди про спір у питанні віри поміж вас, богословів, та Йоганном Рейхліном. Про се вам напишу, але ви не повинні за се на мене сердитись, бо люди тягнуть руки за Рейхліном. Усі гомонять, що богослови чинять з ним так, як книжники й фарисеї з Христом, і що Рейхлін завше був шляхетним мужем і порадником двох імператорів ². Його правознавство принесло користь багатьом державам і володарям. Усі вважають його чесним і праведним чоловіком, але богослови задрять його славі й хочуть оголосити його еретиком за допомогою лжі. Коли я таке чую, тоді й заперечую. Але ви добре знаєте, що багато собак перегавкають одну. Ось недавно два магістри, прибулі з Кельна, причому один з них дворянин, твердять, що ті, хто виступають супроти Рейхліна, всі, як один, або байстрюки, або пікчеми, або блазні. Через се тяжкий сором пойняв мою душу. Потім один з них зухвало сказав, аби всі його почули: «Шанове, послухайте-но, в чому полягає оце діло з Рейхліном! Сее діло бере початок од Йоганна Пфєфферкорна, котрий достоту і за прізвищем, і за всіма ознаками схожий на Йоганна Пфєфферкорна, котрого мучили тут розпаленими кліщами. Він також вихрещений єврей і через свої лиходійства полишив свою віру. Якби він тепер перебував тут у темниці і кат допитував його, які переступи він скоїв, то він признався б у не менших провинах, ніж той учинив. Він нацьковував кельнських богословів, а вони в свою чергу нацьковували його і разом хотіли спалити всі єврейські книги. А затіяли се для того, аби євреї потай прийшли до богословів і до вищенаймо-

ваного Пфєфферкорна з грошима й упрошували: «Залиште наші книги у спокої, за се вам дамо сорок флоринів». Декотрі євреї охоче дали б і сто, інші навіть тисячу золотих. Тоді з'явився Рейхлін і перешкодив сим намірам. Тому вони розгнівались на нього і пишуть проти нього книги, хочуть опорочити, кажучи, що він єретик. Пишуть також книги по-латинськи і підписують їх ім'ям Йоганна Пфєфферкорна, хоч він навіть і не знає латинської азбуки. А чинять таке, бо знають, що ніхто йому не буде одповідати, бо нікому неохота носити на собі сей бруд. Отож ви бачите: якби вони були достеменними богословами й чесними людьми, самі вершили б свої діла, не ховалися б і не чаїлися б за спиною сього лайдака. Опріч того, вони сплодили ще й інші книги; декотрі з них підписані Арнольдом Тонгрьським, котрий признаний був підроблювачем, проти чого він ніяк не може заперечити, і не в спроможі себе виправдати, бо ж усім в Німеччині звісно, як він підроблював твори Йоганна Рейхліна. Інший письменник серед богословів — се магістр Ортуїн Градій, син священника, котрий має коханку, і його навіть спіймали на перелюбстві. Далі є ще один, достоту вам відомий, доктор Віганд Вірт³ з ордену проповідників, про котрого також ходить погана слава. Він зладив книжку про те, що пречиста діва Марія зачата від первородного гріха, і своїми казаннями наробив багато переполоху. Перегодя змушений був одмовитись од своїх слів і писань прилюдно в Гейдельберзі, що я сам чув і бачив. Таким чином, ви бачите тепер, хто такі вороги Йоганна Рейхліна». Коли я почув таку річ, промовив: «Мій пане, ви не повинні говорити таку скверну привселюдно, навіть якщо се достеменна правда, бо через се падає ганьба на весь орден, а люди се сприймають як лихий приклад». А він одказав: «У такому разі і ви не повинні поводитися так з Рейхліном, котрого ви також намірились опорочити: тому-то він не може виправдати себе інакше, як знеславлюючи вас». Бог мені свідок, магістре Ортуїне, я дуже хотів би, аби сьому ділу прийшов кінець, бо воно приносить нам багато лиха. Люди не хотять більше давати нам милостині. Так, я бігав минулого тижня, випрошуючи сиру, і ледь зібрав п'ятнадцять куснів за десять днів; бо всі казали: «Піди-но до Йоганна Рейхліна і скажи, аби він дав тобі сиру». Хай господь бог пошле вам благополучний кінець у сьому ділі. Живіть у доброму здоров'ї й божій благодаті! Писано в Галле, у Саксонії.

*Бакалавр Матвій Зяблик¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Безмірну кількість повітань і почуттів несказанної любові шлю вам, достославний муже! Оскільки достоту знаєте, яку посаду я займаю в місті Римі, що труджусь у канцелярії і по благості божій маю хорошу службу, то нема потреби писати вам про се, тим паче, що неохоче читаєте довгі листи. Але, згідно з моєю обіцянкою, писати вам про новини з міста Рима принаймні раз у місяць надто, коли одправляються гінці і пошта, я з дорогою душею сповістив би вам, як ідуть діла на війні і про інші діла, а також про французького короля й імператора. Але ви можете подумати: «Ось вам зазнайка! Загордився, бо займає важливу посаду в Римі, тому і не помишляє написати мені і зовсім забув, що я був його навчителем, учив його поезії і вільних наук, а також грецької мови, через се він став хорошим греком». Але я запевняю вас, що воно не так. Хай мене дідько візьме, якщо я не бережу вас у пам'яті і не молюсь за вас богові. Адже і Григорій² каже, що невдячність є корінь усіх пороків. Тому, якби я з гордості не писав вам, то був би невдячним вам, своєму благодійникові. Але в мене були поважні причини, чому я не писав вашій милості, бо довгий час слабував і досі не знаю, що зі мною було. Лікар сказав мені, що в мене є щось у шлунку, і тому шлунок ледь перетравлює їжу. Позавчора я прийняв проносне і з повною поштивістю до вашої особи ознаймую, що кал з мене вийшов такий ріденький, що можна було черпати його ложкою, надто вийшла з мене якась біла грудка завбільшки з грушу. Тоді мій лікар сказав: «Ось се і є неперетравлена їжа, саме вона і спричинила гарячку». Але тепер я знову можу добре їсти, бо в мене є слава богу, хороший апетит. Коли я буду здоровий, тоді завсіди буду вам писати. На сей раз повідомляю, що святий отець досі перебуває у Флоренції³, а члени курії тут, у Римі, шпетять його за те, що не приїжджає, бо вони не в силі залагодити свої діла. Але я їм втовкмачую, що вони повинні виявляти терпеливість і не гудити папу, інакше будуть одлучені од церкви, і цитую їм закони, бо я ходжу в Сашіенцу⁴ і там павчаюсь. Є у мене вже великі успіхи в двох правах⁵, однакові як в одному, так і в другому. Але дехто каже, що у святого отця очі болящі, через

се він не в стані виходити з дому. Мусите також знати, що французький король⁶ вернувся у Францію і наміряється зібрати більше народу на війну з імператором⁷. Іспанці ладні прийти на поміч імператорові. Звідси ви можете зрозуміти, що буде велика бойня. Тим-то ми повинні в наших молитвах говорити: «Дай, господи, мир нашим дням», бо членам папської курії не до душі, аби війна точилася в сих місцях. Якщо буде мир, то ви зразу напишіть мені, де є вільний бенефіцій, чи він із парохією, чи без, чи його дають на основі патроната, чи якимось інакше. Тепер я, уже навчений життям, хотів би чого-небудь досягти. Якщо є у вас який позов, то я виступлю тут од вашого імені. Стосовно діла з Йоганном Рейхліном, то хай вам буде звісно, що магістр наш Яків Гохштрат вибрав з «Очного дзеркала» ще інші місця не менш еретичного духу, що й інші. Сам він тепер у Флоренції з папським почтом і дуже запопадливо діє. Не сумнівайтесь, що перемога буде за вами. Але і ви напишіть мені про новини. Живіть у здоров'ї і славі. Писано в Римі.

9

*Магістр Філіп Дармоїд¹
магістрові Ортуїну Граціо*

Довжелезне вам повітання довжиною в півтора фута! Велебний пане маїстре, хай вам буде звісно, що я одержав вашого листа, написаного, як звичайно, вельми поетично. В ньому ви пишете:

У Кельні я се писав, коли розкішно учтував,
Славно ми веселились, ні про що не журились.

Подумав я собі, що ви добряче хильнули, тобто, кажучи поетично, наповнились вином. Я гадаю, що ви були п'яні, як чіп, коли писали сей вірш. Пишете мені, аби я вам прислав вірш, який склав про свою подорож по Німеччині, коли навідував різні університети, маючи од богословів припоруку здобути для вас прихильність університетів у спорі з Йоганном Рейхліном, а також про те, як мені дошкуляли всілякі піїти, котрі живуть у багатьох місцях. Я сповняю вашу волю, але і ви повинні прислати мені котрийсь із ваших творів. Вручаю сей вірш гінцеві, аби

передав його вам. Знайте, що я склав сей вірш ритмічно, але не дбаючи про кількість складів. Мені бачиться, що він так буде лучче звучати; зрештою, я не вчився вмілості віршування й не печалюсь через се. Будьте здорові! З Брюгге, що у Фландрії.

*Ритмічний віршотвір
магістра Філіпа Дармоїда,
котрий він склав,
коли був курсором богослов'я і мандрував
по всій Верхній Німеччині*

Христе, тобі щем моління,
на тебе уповають усі створіння,
Ти бог усіх богів нині й навіки-віків,
Поміч мені подай, ворогів моїх перемагай,
Сатану сюди пошли і повісити накажи.
Всіх піїтів, і юристів, та інших гуманістів,
У Саксонії² од них я лиха зазнав,
коли логіку там вивчав.
Сібут³ мене навчав, медицину він також знав.
За жону старуху він має, пиво чудесне вона виготовляє.
Пііт ще там живе, що Вальтазар із Фаха⁴ ся зве.
Сильно він мені докучав, аж піт мене обливав.
Філіп Енгентін⁵ єсть там учитель,
дуже суворий мучитель.
Почав він зо мною воювати, пішов я щастя шукати.
Помислив: добре вчипю, коли в Росток піду.
А там Герман Буц⁶ перебуває,
що людей віршами погубляє.
По дорозі мене чутка застала,
що Росток зараза опанувала.
У Грейфсвальд⁷ я пішов, жителів там мало знайшов.
І туди нога моя не ступила, хоч ніч уже засутеніла.
У Франкфурт піти ум велить, що на Одері-річці лежить.
Герман Требеллій⁸ там стелив дорогу своїм віршам,
Сильно він мене зневажав і дурнолобцем називав.
Там і Остени⁹-брати, його вірні учні
Стидкими словами мене обзивали і все місто звеселяли.
І звав мене в місті всяк: «Се кельнський глупак».
В Австрію бог мене послав, але і там я горя зазнав.
Ректором Таннштеттер¹⁰ там став,
ворогувати зо мною почав.
Зрадником він мене обізвав і в буцегарню посадити казав.

Тут заступився за мене Гекман ¹¹,
але скоро Іоакім Вадіан ¹²
Через Пфєфферкорна, на мою біду, почав нову війну.
Бо той його карав, коли себе захищав.
Неповинним я себе називаю і з плачем благаю,
Аби мене одпустив, бо лиха я не вчинив.
Тоді сказав Куспініан, котрого шанує Максиміліан ¹³,
Що магістри наші всі коять смертні гріхи.
З Віднем я попрощався і в Інгольштадт подався.
Тут Філомуз ¹⁴ лютий мешкає,

проти богословів вірші складає.

Од його шаленства я втікав і в Нюрнберґ помчав.
Живе тут учений один, Піркгеймер ¹⁵ зветься він.
Допікати почав він мені, дізнався я тоді.
Що спудей він у змову залучив і всіляко їх навчив,
Як Рейхліна обороняти і за діло його стояти.
Супроти богословів він пише, бо злостью на них дише.
Книгу він одну написав і «Про лихву» її назвав,
Як у Болоньї диспутовано,

магістрами лихву обґрунтовано.

Місяць я там прожив, потім у Лейпціґ поспішив.
Ріхарда Крока тут шанують і англійцем іменують.
Коли він мене уздрів, гнівом престрашним закипів:
«Хто сього звіра сюди прислав,

у Кельні я його вже спізнав».

Заперечити я йому посмів, але він дико заревів:
«Сей — богословів слуга, Рейхліна він знєважа.
Він лайдак завзятий і боягуз триклятий».
Магістрам нашим се я сказав і мсти од них зажадав.
Вони на нього заповзялись і помстити поклялись:
Стипендію йому одібрати і з лекцій прогнати,
Аби він без плати почав з голоду здихати.
З'явився тут Мозеллан ¹⁶ і сказав: «Сей ось бовван
У тюрмі повинен сидіти і на шибениці висіти».
Чимдуж я звідти тікав і в Ерфурт помчав.
Там звісний Апербах ¹⁷ гудив мене, аж страх.
І Еобан Гесс ¹⁸, немов скажений пес,
Ходив за мною і не давав спокою.

Не одного він просив, аби ляпасом мене угостив.
Бувало, він щодня лупив мене не раз і не два
І спудеям казав усюди: «Вибийте йому зуби,
Бо він богослов завзятий і Рейхліна враг проклятий».
Крот Рубеан ¹⁹ тоді річ повів:

«Хто сього бєвзя сюди привів?»

Що се за тупак?» Кажу: «Магістр я, як-не-як».

А він на се: «Іти тобі пора,

хай не ступить сюди твоя нога».

Рішив я в Бухенвальд податись і в Кельні влаштуватись.

Але спудей один мені сказав,

що Муціана Руфа²⁰ там видав.

Той зуб на мене має і з ким мене вже чекає.

Тож я в дорогу пустився і в Мейсені²¹ опинився.

Новий враг тут об'являється;

котрий Естикампіаном²² називається.

Спудей він на мене наслав і за чуприну тягнути казав.

Спалатин²³, що сусідом його бував, од нього не одстав.

Хльосту він мені дав, аби я його не забував.

Так добряче побитий, я забрів у край необжитий.

Тут якийсь чорт лихий, а може, ангел злий

Штурма²⁴ на мене наслав, аби мене покарав.

Коли він мене пізнав, в пику мені ляща дав.

Гуттен Ульріх руку підняв і так свято вимагав,

Аби мене киями колотили і з міста виселили.

З містом я попрощався і в Аугсбург подався.

Живе там Конрад Бейтінгер²⁵ (і враг його Бруліфер²⁶),

І він притулку мені не дав, з міста геть прогнав.

Штутгарт я теж оминав, бо вчасно пригадав:

Рейхлін тут витає і благочестя підриває.

В Тюбінген²⁷ потім прибуваю і мужів багатьох стрічаю.

Книги нові вони складають і богословів зневажають.

Тут Філіп Меланхтон²⁸ нечестивцям задає тон,

Коли я про се дізнався, божився-присягався,

Якщо мертвим його найду, до Якова Святого²⁹ пішки піду.

Там і Бебель³⁰, і Йоганн, званий Брассікан³¹,

І Павло Вереандер³² проживають і в один голос волають,

Що з життям розстанусь, якщо в місті зостанусь.

Але один богослов знаний, Франциском званий³³,

Пораду корисну мені дав, аби я з міста тікав.

Тоді я рішив піти і від сих піїтів відійти.

Потім я в місто прибув, се Страсбург був.

Гербелій³⁴ дорогу мені заступив і в спір зо мною вступив.

Привселюдно мене ображав і глупаком обзивав.

Брант³⁵ під руку понався і так до мене озвався:

«Разом звідси підемо і геть попливемо

В Наррагонії³⁶ край, де дурнів хоч віднімай».

Був теж Шурер³⁷ там, товстелезний хам.

Він з мене насміхався і так до мене озвався:

«Своє манаття забирай і місто наше покидай!»
В Шлетштадт³⁸ вибуваю і там Вімпфелінга³⁹ стрічаю.
Одежа в нього вишивана і дуже засмальцьована.
А Яків Шпігель⁴⁰ сказав:

«Звідки сей бевзь тут ся взяв?»
«З Швабії»⁴¹, — йому одповідаю,

а він йолопом мене взиває.
Гнівом я закипів, тут Кіргер⁴² якраз наспів
І каже: «В Афіни йди і грецьку мову вчи».
Був і Сапід⁴³, мудра голова, й учнів його юрба,
Вони мене так потурбували, що й молитви не помагали.
Шторх⁴⁴ тут вмшався,

із сходів мене спустити намагався.
Фрігіо⁴⁵ його зупинив і мене, богослова, пощадив.

Ренан⁴⁶ мене спитав, звідки мене бог прислав.

«Із Фландрії»⁴⁷, — одповідаю і раптом одчуваю

Два удари коло вух, що майже я оглух.

В Гагенау⁴⁸ я завітав, там нову біду собі напнтав.

Бо Ангст⁴⁹ мене вдарив, зору ледь не позбавив.

Прибіг і Сецерій⁵⁰ юродивий, бакалавр сей паршивий,

Книгами в мене жбурляв, боки мені сильно нам'яв,

Ледь дух я не спустив і друга слізю просив,

Аби прийняв сповідь мою, бо од болу ледве жию.

Але опівночі я піднявся і в путь-дорогу зібрався

У Фрейбург⁵¹ поспішаю і ласки в людей шукаю,

Але там дворян юрба, сильно озброєна вона,

Рейхліна вони обороняли і мене закатувати жадали.

Дідуган тут один появляється,

що Зацієм⁵² називається.

Запитав старий сей юрист, чи я скотист,

Відповів я: «Доктор Святий — великий навчитель мій».

А він узяв мене на глум, аж реготав увесь тлум.

Аморбах⁵³ тут звідкись узявся

і так речисто озвався:

«Палицю я візьму, уму-розуму навчу».

І звідси тікав я, бо так веліла доля моя.

Далі Базель⁵⁴ я навістив, мужа вченого там стрів,

Еразмом його називають і вельми поважають.

Смиренно я його спитав і пояснити прохав,

Чи магістром його звати, чи треба ще подождати?

«Звісно», — одвітив він і вчинив поклін.

В домі Фробенія⁵⁵-друкаря буває еретиків юрма,

Гларіан⁵⁶ там розпаношівся і на мене розлютився.

В спину мене так гатив, що аж на землю повалив.
Поцади я в нього просив, милосердя бога ради молив.
На корабель я сідаю й у місто Вормс прибуваю.
Теобальд⁵⁷-лікар там проживає

і богословів зневажає.

У диспут з ним вступаю, богословів обороняю.

Він-бо їх шпетно картав, а я смиренно сказав:

«Ви — несусвітній тушак», — на голові в мене синяк

Від удару появився, і я хутко віддалився.

В Майнці я опинився і спочуття там сподобився

Бо проповідників громада була мені дуже рада.

Отець Дециматор⁵⁸ мене повітав і раду такую дав:

«У заїзд «Корона» не ходіть, а смирно вдома сидіть,

Бо ті, що там бувають, бога не почитають».

Карбахій Миколай⁵⁹ туди вчащає,

котрий школярам читає

І викладає Тіта Лівія; застав я там і Гуттіхія⁶⁰.

Образи він не забув, лавку в мене жбурнув.

Із ляку я повітря зіпсував, кулаком мене частував

Вейдман⁶¹; бовдурем назвав, а я «рятуйте!» кричав.

Кенігштейн⁶² мене штовхнув

і зі сходів униз зіпхнув.

Небезпек я врешті избавився і до Рейна направився.

Коли я на судні сидів, мене там уздрів

Доктор Мурнер Фома⁶³, францисканців гордість немала,

Каже він: «Якби не до бога увага

і ота чернеча повага.

То на очах народу скинув би тебе я в воду».

«А за що?» — я спитав. «Мовчи, глупак, —

він сказав!»

Я в пам'яті закарбував, що ти Рейхліна таврував».

Далі я в Кельн прибуваю, де друзів силу маю.

Тут мене Буш цькує і змову проти мене снує.

Цезарій⁶⁴ йому пособляє, той, що Плінія читає.

Мені вони докучають і пристрашно лають,

Бо богословів поважаю і їх радості розділяю.

І навіть граф Нейснар⁶⁵, у котрого поезії дар,

Мене ні крихти не лякає, бо хто Пфефферкорна читає,

Той достеменно знає, що й дворянство хиби має,

Хто творить негодяще діло,

той оскверняє душу й тіло.

Повість свою я скінчив,

котру університетам на хвалу зложив.

*Магістр наш Варфоломій Дурнолобець¹
магістрові Ортуїну Грацію.*

Іспершу шлю вам повітання без міри разом з поштивим уклоном. Велібний магістре, без попередніх вступів, і зайвого багатослів'я я повинен, як ви мене прохали, повідомити вас, яке становище створилося у спорі про віру. Так знайте, що діла йдуть добре, але остаточного рішення ще немає. Є тут один юрист, звать його Мартін Гронінген, доктор Сенігальський², як сам себе величає, муж дуже пихатий і гордовитий. Він помишляє перекласти латинською мовою «Очне дзеркало»; через се гне кирпу і намірений сим перекладом уславитись. Декотрі хвалять його, тому я недавно їх запитав: «У чому його знання вищі за інших?» На се мені одказали, що він вельми тямущий у грецькій мові. Отож самі бачите, він особа неважлива, бо грецька мова для святого письма нічого не варта. Мені бачиться, що він не знає ні єдиного рядка з «Книг сентенцій». Не в спроможі також укласти силогізм за формами «бароко» або «целарент»³, бо не розбирається в логіці. Недавно він назвав мене ослом, а я йому одповів: «Раз ти такий, то нумо диспутовати». Почав я сміло звертатися до нього на «ти», а він мовчав. Далі, наступаючи на нього ще навальніше, я сказав: «А я тобі доведу, що ти сам осел». Попервах таким чином: «Кожний, хто носить ношу, осел; ти носиш ношу, отже, ти осел. Малу посилку я вважаю правильною, бо ти несеш сію книгу». І се була достеменна правда, бо він справді ніс книгу, котру дав йому для прочитання Яків Квестенберг⁴. А книга ся написана проти магістра нашого Якова Гохштрата. Але він не був настільки розторопний, аби заперечити велику посилку, котру я не міг би довести, бо я добре знав, що він нічого не тямить у логіці. І я йому сказав: «Пане докторе, ви хочете встрянути в богословський спір, а се діло не вашого ума; я радив би вам облишити сей намір, бо ви нічого не петрасте в сьому предметі; опріч того, ви можете мати великі неприємності: богослови не допустять, аби юристи розбирали питання віри». Тоді він у великій досаді сказав: «Я не тільки петраю в богослов'ї, а й бачу, що ти злостива худобина». Тоді я так розлютився, що зірвався з місця, і поміж нас зчинилася страшенна лайка. А магістр наш, Петро Мейер, священик із Франкфурта, сказав: «Ходімо в корчму попоїсти, бо саме настала пора обідати.

Даймо спокій сьому невігласові, бо він не знає, що чинить; йому слід піти в школу вчитись азбуки». Але мусите знати, магістре Ортуїне, що ми наміряємося сильно відомстити йому за сію образу. Сам-бо він колись навчався в Кельні і проживав (я достеменно знаю) в Нагірній бурсі. Тож постарайтесь, аби Кельнський університет покарав його належно. Тоді ми оголосимо його клятвопорушником, бо він був занесений в університетські списки й поклявся, що буде берегти добре ім'я університету, а тепер іде рука в руку з Йоганном Рейхліном супроти університету. Я вас прохаю, учиніть се незабаром. Пришліть мені також книгу Йоганна Пфєфферкорна, найменовану «Оборона проти наклепників»⁵. Я бачив її недавно, що аж серце щемить, бо сія книга містить силу-силенну тонких доведень. Хай вам бог пошле добре здоров'ячко і мир. Амінь.

11

*Іодок Кравець¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Вічний привіт з віншуванням великого щастя, яке тільки може бути на сьому світі, навіть ще більшого, якщо се можливо, шлю вам з okazji Нового року і звіщаю, що живеться мені милістю божою добре. Пан біг уділяє мені свого милосердя, як мовиться у творця псалмів: «Вислухав господь молитву мою, господь прийме молитву мою»². Я щоденно молюся за гріхи мої і благаю, аби господь наш Ісус Христос стеріг душу мою й тіло, більше, звісно, душу, бо тіло є прах. Адже в святому письмі сказано: «Прах ти і в прах вернешся»³. Уповаю, що і ваші діла ідуть гаразд. Бо коли хтось по благості божій кається в своїх гріхах, богобоязливо возносить свої молитви й піснює, хоч і нечасто, то бог не дозволяє, аби йому діялася кривда. Я достеменно знаю, що ви недавно написали книгу⁴ проти одного єретика Йоганна Рейхліна. Вона так чудово написана, що я не міг надивуватись. Я сказав одному курсору з ордену проповідників, котрий носив сію книгу: «Мені бачиться, що сей чоловік має дві голови, раз він уміє так вдало трактувати предмет». Я дізнався також од одного курсора, що ви пишете коментар до книги магістра Арнольда Тонгрського, в котрій докладно вказано на єретичні думки «Очного дзеркала». Пришліть мені сей коментар, як тільки буде готовий, бо я упевнений, що він

буде знаменитим і пояснюватиме всі докази, достоїнства, положення, висновки й настанови, котрі тільки деякі люди сяк-так розуміють. Сей магістр наш занадто вже бистроумний у своїх писаннях, як усі альбертисти у своїх доказах. Але ви не повинні мати на мене зла, хоча ви томіст, бо великої різниці поміж альбертистами⁵ й томістами⁶ нема, багато чим вони схожі. Але Доктор Святий набагато глибший, а обдарованість сія в нього од духа святого, тому його й називають Доктором Святим, а що Рейхлін не посилається на нього в своїх творах, через се він єретик. Отож хай дідько його візьме. Недавно я розгнівався на одного юриста⁷, котрий Рейхліна захищав. Написав я метричний вірш проти нього, бо маю звичку, будучи на самоті, віршувати, наслідуючи «Умілість віршування» Бебеля⁸, вельми корисну книгу.

Вірш сей звучить так:

Свята мати Христова, небес володарко чудова,
Молінням раба дорожи, в усьому йому поможи.
Тебе він благає, богослов'я ревню обороняє.
Богослов'я Рейхлін зневажає, бо злістю палає;
Простак він окаянный, небом не осіянный,
Пам'ятай сина свого упрохати дорогого.
Аби нам помагав, факультети захищав.

Се елегія і скандується вона так, як перший віршовий розмір твору Боеція, котрий починається так: «Пісні, які колись...».⁹ Гонєць не сказав мені, що наміряється скоро вернутись, бо інакше я послав би вам ще більше віршів, складених мною на оборону церкви та благочестя. Тим-то постарайтесь переслати мепі коментар, вами написаний, тоді і я пошлю вам якусь нову книгу. Бувайте здорові. Живіть моторно, удачно, по-бдйовому. Писано в Оломоуці, в Моравії.

12

*Магістр Вільгельм Боягуз¹,
він же магістр вільних наук,
шле поштивий поклін магістрові Ортуїну Грацію*

Велебний магістре! Виконуючи ваше прохання й доручення написати вам незабарно, коли приїду в Рим, як я подорожував і як себе почував, ознаймую, що милістю божою я на сей день здоровий і жадав би почути од вас,

чи ви здорові. Хай вам буде звісно, що після прибуття в Майнц я зупинився в заїзді «Корона». Застав там якихось людей, котрі розмовляли про віру. Вони були на стороні Йоганна Рейхліна і, коли дізналися, що я з Кельна, почали говорити на сію тему ще пристрасніше й дивились на мене з презирством. Вихваляли вони Йоганна Рейхліна, а порочили магістрів наших у Кельні. Вони казали, що магістри — це кажани, які уникають денного світла, літають у темряві і чинять мерзощі. Тоді я озвався: «Треба вислухати й супротивну сторону», — і послався на «Квіти законів»². Вони ж почали мене дражнити всілякими стидкими словами так, що я не стерпів і сказав: «Яке мені діло до Рейхліна? Дайте мені спокійно поїсти за мої гроші». Ви, бач, можете сказати: «Пане Вільгельме, ви повинні були затятися і одважно їм заперечувати». Мусите знати, що так чинити в сьому заїзді не годиться. Я чув, що недавно одного чоловіка там сильно оддубасили лавкою за те, що він заступався за магістра нашого Якова Гохштрата. А вся зграя, котра харчується в сьому заїзді, дуже страшні люди: у них мечі й шаблі; один з них навіть граф³, він довготелесий і русявий. Розказують, що він піднімає озброєного чоловіка й кидає його на землю; меч його завдовжки з гіганта. Коли я його побачив, замовк і дозволив їм балакати що завгодно. Я тут же рішив вам написати, але не було тоді під рукою гінця. А коли приїхав у Вормс, ми пішли в один заїзд, в якому буває багато докторів, засідателів Імперського суду⁴. Вони говорили дивні дива про богословів. Я чув, як сі доктори оскверняли Йоганна Пфєфферкорна за його «Сполошний дзвін». Один з них сказав: «Побачите, що через кілька років розженемо на чотири вітри сих магістрів наших, і сліду по них не зостанеться». Тут я втрутився: «А хто ж тоді буде вам говорити казання з амвона і напоумляти у вірі католицькій?» Він одказав: «Се будуть чинити вчені богослови, тямущі в святому письмі, як Еразм Роттердамський, Павло Ріцій⁵, Йоганн Рейхлін та інші. Тоді я замовк і подумав собі: «Дурень дурниці верзе». Сидів там за столом один чоловік на ймення Теобальд Феттіх, доктор медицини. Я пізнав його, бо він колись жив у Кельні в Нагірній бурсі. Він оскверняв нас більше за всіх. Тоді я сказав йому: «Вам личить пригадати, що ви поклялись ректорові й Кельнському університетові». А сей грубіян одвітив мені, що він какає на всіх нас. Але достатньо про се. Пізніше, коли ми покинули Вормс, до нас підїхали

якісь страхітливі люди, озброєні луками і стрілами, і хотіли нас умертвити. Мій супутник заволав: «Ісусе, Ісусе!» А я одважно сказав їм, що кричати їм на нас нема чого, і так промовив: «Ласкаві панове, не стріляйте в нас, бо ми безборонні і зовсім не вороги ваші, а клірики, ми ідемо в Рим задля бенефіцій». Тоді один з них сказав: «Яке нам діло до ваших бенефіцій! Дайте мені й моїм хлопцям грошей на хмільне, бо інакше чорти вас візьмуть». Тоді, аби одв'язатись од них, довелося нам дати їм два флорини. А я так собі подумав: «Пийте, хай вас дідько благословить!» Мій товариш потім сказав: «Як гадаєте, чи не позвати нам їх до суду римської курії?» На се я йому одповів, що се неможливо, бо ми не знаємо їх прізвищ. Далі ми брели по страшному болоту й досягли Аугсбурга. Була злива і такий снігопад, що не було спромоги відкрити очі. Тоді мій супутник сказав: «До біса, яка холоднеча! Якби я тепер був у Кельні, то нізачо не відправився б у римську курію». Тут я пирснув сміхом. У заїзді була одна гожа дівчина. Увечері влаштували там танці, і мій товариш танцював з нею. Я сказав, що се йому не личить, бо він магістр, і такі дурощі не повинні йому бути в голові. Але він не зважав на мою пересторогу і сказав: «Якби ся дівчина погодилась поспати разом зо мною одну ніч, то я охоче з'їв би один фунт її лайна». Я вже не міг більше слухати його й навів першу главу Еклезіаста «Суєта суєт і все суєта»⁶ і пішов спати. Вранці ми прибули в Ландсберг⁷, де мій товариш уночі злягався із челядкою господаря заїзду. Коли ми рано-вранці покинули заїзд, його кінь закульгав, і я сказав йому: «Добре тобі так! Злягайся побільше із челядками!» Але якийсь коваль поміг йому. Потім ми прибули в Шонгау⁸, де купили чудесні дзеркала. Звідси ми попрямували в Інсбрук. Дорога була така погана, що коні не могли йти, а болото було таке велике, що сягало їм по животи. Так ми нарешті після багатьох клопотів приїхали в Інсбрук. Там був його величність імператор⁹ разом з васалами, придворними, вельможами, лицарями і зброносцями. Одежа на них була єдвабна, а на шиї мали вони золоті ланцюги. Декотрі з них наводили жах своїми довгими бородами і по-військовому скросеними беретами. Я боявся навіть їсти в заїзді, бо почув, як один з них говорив: «Якби я був імператором, то велів би перевішати всіх кліриків, котрі відправляються в Рим і там учаться всіляких мерзощів. Там вони опшукують один одного через бенефі-

ції, ганьблять тих, хто володіє бенефіціями в Німеччині. Се їх випа, що гроші з Німеччини пливають рікою в Рим». Таким побитом я побачив, що всі придворні не дбають ні про бога, ні про людей, отже, «хай розвіються, мов порох од вітру»¹⁰. Потім ми перейшли через одну гору¹¹, котра була вся в снігу і така висока, що, мені бачилось, сягає своєю вершиною самого неба. На сій горі мороз був такий пекучий, що мене взяв ляк, чи часом не пропасниця в мене, і подумав я тоді про свою кімнату в Кельні. А мій товарищ сказав: «Ой! Якби зо мною був тут мій кожух!» На се я йому одповів: «Ви завсіди нарікаєте на холод, коли перебуваєте на свіжому повітрі, а як тільки явитесь у заїзд, зразу кортить злягатись з жінками. Невже ви не знаєте, що злягання охолоджує чоловіка?» На се він сказав, що, на його гадку, воно не охолоджує, а навпаки, зігріває. Мусите знати, магістре Ортуїне, що в житті своєму я не бачив чоловіка більш хтивого; завше, коли ми входили в заїзд, перші слова його до слуги заїзду були: «Гей, слуго, чи є тут якась блудниця? У мене зараз такий інструмент, хоч горіхи розбивай». Далі ми прибули в Трідент¹². Хай простить мені господь бог, та й ви не майте на мене зла за те, що я напишу вам правду: я там також очистив собі нирки, побувавши потай у домі розпусти. Зате вночі я слав моління до пречистої діви Марії за одпущення сього гріха. Було там видімо-невидімо народу, котрий мав верстати путь у Верону, аби сотворити там безліч див. Розказували нам люди про важливі діла, приміром, що імператор хоче підкорити Венецію¹³. Ми побачили гармати і багато такого, чого я не бачив зроду-віку. Однієї неділі ми приїхали в Верону¹⁴. Се чудесне місто, яке має мури, вежі та різні укріплення. Там ми побачили дім Дітріха з Берна¹⁵. В сій оселі він витав. Тут переміг і умертвив силу-силенну велетнів, котрі з ним воювали. Ми хотіли продовжувати подорож, але довго не могли вирушити зі страху перед венеціанцями, бо пішли чутки, що вони затіяли війну. І се була правда, бо біля Мантуї¹⁶ ми почули канонаду, а стояли вони табором під Брешією¹⁷. Мій супутник сказав: «Тут народився Вергілій»¹⁸. Я йому одказав: «Яке мені діло до сього язичника? Ходімо лучче до кармелітів одвідати Баптісту Мантуанського¹⁹, котрий удвічі ліпший за Вергілія, як нам товкмачив десять раз Ортуїн». При сьому я розказав йому, як ви одного разу картали Доната²⁰ за те, що він твердить: «Найвченіший з піітів був Вергілій, він — найлуччий муж свого народу».

Ви сказали також: «Якби Донат жив нині, я у вічі сказав би йому, що він бреше, бо Баптіста Мантуанський стоїть вище за Вергілія». Коли ми прийшли в обитель кармелітів, нам сказали, що Баптіста Мантуанський упокоївся в бозі. Тоді я сказав: «Вічна пам'ять йому». Далі ми прибули в Болонью, де перебували святий отець папа римський і король французький²¹. Там ми були на папському богослужінні, одержали одпущення всіх гріхів, як простих, так і смертних, і висповідалися. Був там тоді й велебний отець, брат Яків Гохштрат, магістр наш і інквізитор еретичної олжі. Коли я його побачив, то сказав: «Превелебний отче, що ви чините тут? Я гадав, що ви зараз у Римі». І вручив йому вашого листа й листа магістра нашого Арнольда Тонгрського. Він одповів, що хоче домогтися від французького короля, аби Рейхлін був визнаний еретиком, а «Очне дзеркало» було спалене. А я запитав його: «Невже король розбирається в сім предметі?» На се він дав таку одповідь: «Хоч сам він нічого в сьому не тямить, але паризькі богослови його напоумили, а його сповідник Вільгельм Парві²², ревний християнин, сказав на сповіді, що не дасть йому розгрішення, якщо він не обробить папи, аби той назвав Рейхліна еретиком». Я вельми зрадив і сказав: «Дай боже, аби справились ваші слова». Там я спіткав багатьох членів папської курії, моїх знайомих, і запросив їх до себе в заїзд. Далі ми досягли Флоренції. Се красиве місто не має собі рівного в світі. Опісля ми прибули в Сієну. Є там університет, але богословів жменька. Далі пішли малі міста, а одне з них називається Мотеф'іасконе²³. В сьому місті ми пили таке добірне вино, якого не пили зроду. Я запитав корчмаря, як іменується се вино. Він сказав, що його звать «Сльози Христа». Тоді мій товариш сказав: «Ох, якби-то так Христос поплакав і в нашій отчизні!» І вихилили ми сього вина добряче. А через два дні прибули в Рим. Слава богу за те, що він збавив нас од багатьох страждань, котрі бувають в дорозі, особливо коли маєш тісне взуття. В курії я не дізнався нічого нового, хіба що побачив тварину таку велику, як четверо коней разом узятих, у неї довгий хобот завбільшки з мене. Се дивовижна тварина²⁴. Коли я її побачив, заволав: «Чудні діла твої, господи!» Я пожертвував би флорина, аби тільки ви побачили сію тварину. Вірую, що я достатньо розказав вам про себе в сьому листі. Напишіть і ви мені, бо інакше ніколи вам не напишу. Живіть у здоров'ї. Писано поквапом у римській курії²⁵.

*Фома Кандиба*¹,
смиренний доктор богослов'я,
шле поштивий уклін магістрові Ортуїну Грацію

Оскільки написано: «Спір приносить розуміння», то ви не гнівайтесь на мене, що я трохи заперечуватиму вам, бо се чиню з добрим наміром. Недавно ви написали в одному з ваших творів про якогось магістра нашого, що він дуже вчений і вже багато літ доктор, глибокий скотист, чудово розбирається в «Книгах сентенцій»; напам'ять знає всю книгу Доктора Святого «Про буття і сутність»², що «Оплот віри» він опанував як «Отче наш», а «Різновиди» Скота через пам'ятливий хист закарбував у своєму умі, неначе у воску. Нарешті ви пишете, що він член десяти університетів. Простіть, але ви тут непослідовні. Адже один член не може належати багатьом тілам, а, навпаки, одне тіло має багато членів. Так, людське тіло має: голову, ноги, руки, плечі, живіт і оте саме. Нога є членом людського тіла, голова є член людини і т. д. Людське тіло має в собі всі сії члени, а всі сії члени містяться в людському тілі, як вид підпорядковується родові. Але жоден із сих членів не має в собі кілька тіл. Якби ви сказали: сей магістр наш є тіло десяти університетів, то я знов-таки заперечив би вам. Тоді міг би хто-небудь помислити, що десять університетів є членами одного магістра і що він вміщає в собі десять університетів. Якби ми прийняли таке твердження, то через се ганьба спостигла б усі десять університетів і ми ущербили б їх честь, адже про одного чоловіка (бо ж і магістри наші є люди) казали б, що він більше достоїн, ніж десять університетів, а се випадок неможливий, бо навіть сам Доктор Святий не значить стільки, скільки десять університетів. Все-таки, як нам висловитись, якщо хочемо висловитись правильно? Зважте, що се важче. Хоч воно належить до граматики, проте численні магістри наші сього питання не розуміють. Отже той, хто внесений у списки десяти університетів, — а деякий час у них я навчався, слухаючи лекції, і шанував статут, дав клятву університетові і zostався їй вірним, поважаючи магістрів наших і докторів, — сей може сказати так: «Я — члени десяти університетів», а ніяк не можна казати: «Я — член десяти університетів». Таке речення не безглузде, хоч і є в ньому деяка неузгодженість

щодо числа, бо тут має місце прикладка, як, приміром, у Вергілія:

Гарного Корідон пастух полюбив Алекса, радости пана...³

Тут також при слові Алекс (се звичайний собі селянин) стоїть прикладка «радоці». Повірте мені, що се дуже важлива тонкість. Я навчився її, коли був у Лувені⁴ і не був ще бакалавром, коли на сію тему велись диспути протягом чотирьох днів. Тим-то не майте на мене злості за се, бо я пишу з добрим наміром. Будьте здорові. Писано в Кобленці⁵.

14

*Магістр Отто Молоток¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю вам невидиму кількість повітань, велебний магістре! Ви вчинили мені превелику милість, приславши знамениту книгу, котра називається «Оборона Йоганна Пфєфферкорна проти наклепників». Я не можу надивуватись, як сей звісний муж так удатно і тяжко картає Йоганна Рейхліна. Коли я її читав, то сказав: «Я сильно хотів би, аби сей лайдак Рейхлін здох!» Але один парох, ревний рейхлініст, завсіди мені перечить і доводить навпаки — од більшої посилки до меншої. Так, учора, коли ми під вечір вийшли гуляти, він каже: «Коли богослови поступилися Рейхліну в Німеччині, то тим паче нічого не доб'юється вони в римській курії, адже в Італії є многовчені мужі, і вони вмить збагнуть глупоту і пустоту богословів, бо в Римі не займаються такими дурницями, як у нас». До того ж він сказав: «Яка причина того, що богослови не сміють писати під своїми іменами проти Йоганна Рейхліна і його однодумців, а підставляють блазня, котрий не може втратити ні честі, ні майна, і чому вони йому приписують свої книги?» Тоді я на се так одвітив: «Пфєфферкорн справді зібрав матеріал, а магістр Ортуїн тільки переклав латинською мовою». А парох сказав: «Я сам твердо знаю, що Ортуїн зложив сію книгу по-латині, бо зразу я пізнав його стиль. Знаю також, що Ортуїн вельми хорошого походження, тобто духовного. Але скажіть мені ось що: ви мусите визнати, що Пфєфферкорн не знає

латинської азбуки. Якщо він не вміє читати, то, звісно, не годен слів розуміти. Раз він нічого ні в чому не тямить, тим паче не годен писати і зладити якийсь твір. Якщо він не годен ні читати, ні розуміти, ні писати, тим більше він не годен диспутовати в таких питаннях, котрі годен розуміти лише муж дуже вчений. Скажіть, чи ж се можливо, аби він зладив сей твір по-латині, по-німецьки або по-єврейськи?» Я сказав, що у Пфєфферкорна, бачиться, в просвіщенний ум, і я часто чув про те, що він у спроможі удатно диспутовати з божою поміччю, наділений ласкою духа святого. Діло се настільки легке, що Рейхліна може побороти в сьому випадку навіть супружниця Пфєфферкорна. На се парох дав таку відповідь: «Се достеменно правда, я гадаю, що навіть п'ять міцнющих вестфальських парубків не дали б собі ради з супружницею Йоганна Пфєфферкорна, то як справитися з нею Йоганнові Рейхліну, слабосильному старцю, хирляку, неспроможному вже сходитися з жінками. Диво дивнеє, що наш найсвятіший папа римський і імператор дозволяють сьому вражому єврейському блазневі такі нестатечні вчинки. Він навіть насмілюється входити в храм божий, говорити проповіді вірним, благословляти їх і чинити такі мерзоці, що якби се чинив мирянин, будучи християнином, то ми осудили б такого паскудника. Тим паче неподобна річ миритися з такими мерзоцями вихрещеного єврея, про котрого сказати, що він був ревним християнином, можна хіба що після його кончини. І якщо ми не можемо дозволити йому се, то тим більш не допустимо, аби він устрявав у диспути вельми вчених богословів і шпетив добропристойних мужів. Повісити його треба разом з його книгами й негожими вчинками, бо він сього давно сподобився». Я одповів, що казання Йоганна Пфєфферкорна не було духовного змісту, а мирське, себто просте напучення. Якщо мова йде про книги, то достеменно відомо, що він сам захищається проти Рейхліна, бо той ні за що його має. В своєму «Ручному дзеркалі» він спростовує хибні думки Йоганна Рейхліна. А що Йоганн Пфєфферкорн ревний християнин, виникає з того, що якби він не мислив назавжди стати християнином, то не злився б так зацекло на євреїв і не приніс би їм стільки лиха. Парох мені одвітив: «Писати й komponувати книги діло дуже поважне, і воно під силу тільки великим і вченим людям, котрі сягнули високих ступенів у науці, а зовсім не личить невігласові Пфєфферкорну. Таким побитом кельнські богослови не повинні

доводити, що Пфєфферкорн зладив сїї писання. Якби я був імператором, то велїв би повїсити Пфєфферкорна і Гохштрата на одній шибеницї». Я одповїв: «А що таке негідне вдїяв магістр наш Якїв Гохштрат? Адже він хороший підданий імператора, а се я можу довести на основї його листа імператоровї, в котрому він пише: «Хай живе й радується на віки вічні його величність імператор, і хай найдобрїший і всемогутній бог оберїгає його на благо церкви у щастї на тисячї віків». А парох проказав: «Я бачив у своєму життї страту десяти лиходїїв, але жодний з них не сподобився так смертї, як Гохштрат, котрий неслїшно знущається над неповинним і добropорядним мужем, а тепер їще упрохує проти Йоганна Рейхліна допомоги в короля Францїї, явного ворога імперїї, а се є образою для його величності. Мало того, Гохштрат навїть у Римї поскаржився на нього». А я одвїтив: «Гохштрат вершить се задля благочестя, а благочестя важливїше за імператора. Опрїч того, богослови не дбають про мирську владу». Тодї парох відїйшов зі словами: «О невинний Рейхліне, то так жорстоко обходяться з тобою безмірно нїкчемні і підлі мучителї? Хай бог тебе береже! Якщо на сьому свїтї є ще справедливїсть, то ти не будеш переможений у сьому дїлі. Тим-то я можу сказати: «Язичники будуть злитись, але нїчого не зугарнї вдїяти проти тебе»². Я одповїв про себе: «Нехай днї його будуть короткі, а достоїнство його хай візьме інший»³. Далєбі, пане Ортуїне, достатньо у нас з вами турбот. Хотїлося б, аби се дїло було вже закїнчене. Все ж пишїть менї, як їдуть дїла в римській курїї. Живїть у здоров'ї стїльки рокїв, скїльки прожив Метушалах⁴. Писано у Вроцлїавї.

15

*Магістр Петро Твердолобий¹
вітїє магістра Ортуїна Грацїя*

Дуже менї хотїлося б написати вам, пане Ортуїне, про тутешнї новини, про вїйни і битви, а також про дїло Йоганна Рейхліна, але я в такїй досадї, що не в силї од гнїву сидїти спокїйно, а через се не можу й писати. Серце в мене так калатає, немовби хтось ударив мене кулаком. Рїч у тїм, що один нїмець з Мейсена обїцяв дати менї правничий словник², а тепер його не хоче дати. Я часто

по-дружньому нагадував про се, але се нічого не помагає. Видно, він заповзявся мене помучити. Але, як ви знаєте, обіцянка є вже зобов'язаністю, тому я подав позов на нього в суд. Тоді він сьогодні написав мені лайливого листа, в котрому бештає мене як найпослідушого лотра. Я скипів таким гнівом, що не знаю, як мені тут бути. Збираюсь піти до намісника, аби той велів його заарештувати, бо підозріваю, що сей негідник помишляє про втечу. Якщо він не пришле мені незабарно книгу, то я приведу судових слуг, аби його арештували й посадили в холодну. Якщо його відшмагають разочок-два, хай тоді знає: я дам йому науку, що непристойно ближнього водити за ніс і не додержувати обіцянки. Повірте мені, запевняю вас, що я провчу сього лайдака, інакше й не варто жити на світі. Я мушу мати сію книгу, бо вже розплановую свої заняття: накупив собі правничих та інших книг, ходжу щодня на цілих чотири години в «Сапієнцу», слухаю «Інституції» й «Дигести»³, канонічне право й засади капелярського діловодства. Я знайшов тут одну вельми корисну книгу. Вона чудова, з неї дечому навчусь. Гадаю, що в Німеччині її немає. Се достоту достойна подиву книга, бо вона все удатно пояснює. Заголовок її такий: «Тяжкі судові випадки на основі «Інституцій»⁴. Вона трактує про незвичайні теми і так глибоко пояснює «Інституції», що один параграф ділить на десять частин, складена вона у формі діалогу й написана доскональним латинським стилем. Я навіть не в силі вам описати, як корисно мати таку книгу. Але, борони боже, не розкажіть про це кельнським юристам, бо вони тримають Рейхліна. Якщо вони будуть мати сію книгу, то будуть діяти більш тонко. Адже я знаю достеменно, що вам не до душі те, що я студіюю право. Ви не раз говорили мені, що я повинен вивчати богослов'я. Воно нам приносить блаженство і є в більшій шані, ніж право, котре криве чинить прямим, причому ви навели мені одне місце з Ріхарда⁵. Я, однак, скажу вам, що треба було мені так учинити, бо знання права сильно пособляє здобувати хліб. Звідси взявся такий вірш:

Гроші дають нам Гален і закони Юстиніана⁶,
Інші науки по́лову дають, закони ж — колосся.

Ви добре знаєте, що я бідний і не міг інакше вчинити. І моя мамуся написала мені, аби я сам дбав про свій про-

житок і одержу, бо вона не буде більш мені переказувати грошей. Ось такі в мене милістю божою діла. Все-таки не перестаю мислити про сього негідника, котрий мене розіслав. Від усього серця зичу вам здоров'я. Писано в Римі.

*Магістр Йоганн Капелюшник¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Більше вам вітань посилає,
Ніж Польща злодіїв має,
Більш, ніж у Чехії еретиків,
У Швейцарії мужиків,
Скорпіонів в Італії,
Левів в Іспанії,
Вошей угорських,
Постанов паризьких²,
У Саксонії пияків,
У Венеції купців,
У Римі сановників,
У Німеччині священників,
У Фрізії мореплавців,
У Франції можновладців,
У Мархії³ рибних костей,
У Померанії⁴ свиней,
Баранини в Англії,
Яловичини в Данії,
Повій у Бамберзі⁵,
Художників у Нюрнберзі,
У Празі євреїв,
У Кельні фарисеїв,
У Вюрцбурзі⁶ монастирів,
У Неаполі кораблів,
У Герцогенбуші⁷ голкарів,
У Франкфурті кушнірів,
Вельмож у Франконії⁸,
Мореплавців у Зеландії⁹,
Содомітів у Флоренції,
У домініканців індульгенцій,
В Аугсбурзі ткачів,
Влітку саранчі,
Голубів у Вестфалії,

Капусти в Баварії,
Оселедців у Фландрії,
Мішків у Тюрингії,

себто шлю вам незліченні повітання, велебний магістре, бо ви мені так дорогі, як тільки се може бути в нелицемірній любові. Але ви, мабуть, скажете, що се вдавана любов, і не повірите, що се сердечне почуття, тому я не буду про се багато писати. Адже у приказці мовиться: «Самохвальство смердить». На знак моєї любові до вас посилаю вам два дарунки на згадку. По-перше, се чотки з рогу буйвола, котрими я торкався гробниць святого Петра й Павла та інших реліквій у Римі. Опріч того, я відслужив з ними три обідні. Кажуть, що сії чотки сильно помічні проти розбійників і проти всіляких смертельних небезпек, якщо тільки прочитати з ними багато молитв. По-друге, посилаю вам одну річ, заштиту в клаптик сукна, дуже помічну проти укусів змій, бо я бачив на власні очі, як вона діє. Якщо вас (борони боже!) вкусить змія, тоді вона вам прийде на поміч: заплатив я за сію річ цілий карлін¹⁰. Був тут, у Римі, на Кампо ді Фйоре один чоловік, котрий творив чуда силою святого Павла. В нього було чимало страхітних змій, так що всі не могли надивуватись. Він доторкається до них, але вони його не кусають, а коли змія вкусить когось іншого, тоді він рятує його, даючи сію річ, заштиту в сукно. Кажуть, що він походить з того роду, котрому святий Павло дав силу зціляти таким способом. Коли святий Павло ходив ще по землі, тоді якийсь чоловік запросив його в свою господу, виявив йому велику шанобу, дотримав товариства, нагодував, напоїв і дав переночівок йому. А вранці запитав апостола: «Дорогий пане! Не гнівайтесь, я бачу, що ви великий муж і наділений особливою милістю божою; я не сумніваюся, що ви святий, бо бачив, як ви вчора творили чуда. Прошу вас, скажіть, хто ви такий?» Святий Павло тоді одвітив йому: «Я — Павло, апостол Христа». Тоді той чоловік упав на коліна і сказав: «Святий Павле, простіть, що я не знав, хто ви такий; прошу вас, помоліться богові за прощення гріхів моїх і сподобіть мене на прощання якоюсь милістю заради господи бога». І проказав святий Павло: «Віра твоя тебе спасла»¹¹ і сподобив його самого і його потомків силою зціляти людей од укусів змій¹². Той чоловік, котрий подарував мені сію річ, походить із сього роду, як він уже безліч раз довів. Тому прийміть сю річ щирсердо.

Напишіть мені новини про війни, а також повідомте ласкаво, чи не набазграв проти вас сей мерзенний юрист Йоганн Рейхлін іще якесь паскудство. Через своє зухвальство він здатний вчинити се, хоч ви своєю поведенцією йому приключки до сього не дали. Уповаю, що ви його належно провчите. А магістр наш Яків Гохштраг сказав мені, що діла його йдуть добре, і просив, аби я вам про се написав. Бувайте здорові. Писано в Римі.

17

*Фредерік Блиск¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю вам, достославний муже, купу повітань. Якщо ви ще досі не взнали, то хочу вам сповістити новину, що я тут посперечався з одним церковним півчим, котрий запишався і вдає з себе великого пана. Насправді ж він такий самий голяк, як я та інші. Якось ми з ним влаштували випивку і дудлили пиво. Він тоді сказав, що вже поставив кухоль пива й випив за моє здоров'я, але я сьому заперечив. Бог мені свідок, що я не бачив, як він пив. Я сказав: «Пане півчий, я не бачив, аби ви пили: якби я бачив, що ви пили, то охоче і вам поставив би кухоль, аби випити за ваше здоров'я, бо я досі не одмовлявся од кухля пива». Він поклявся, що вже випив за мене, і сказав, що тепер я зобов'язаний випити за нього. На се я одповів: «Іспершу випийте за моє здоров'я, тоді я вип'ю за ваше». Він сказав, що вже випив і тепер моя черга. Я одвітив, що сього не бачив, а якби навіть і бачив, то все одно я не зобов'язаний поставити пиво і немає закону, аби мене змусили пити, якщо я не хочу. А він сказав: «Саме я можу вас змусити». Я його запитав: «Де ви таке вчитали?» Він відповів: «У розділі «Якщо зажадають повернення вина»². На се я зауважив: «Ви мені наводите закон, але я не юрист, про се я ще дізнаюсь». Після сього я заплатив за випите мною пиво й зібрався піти геть. Тоді він сказав, що більше вже разом зо мною не буде пити. А я одвітив: «Ваша воля». Ось такі в мене діла, магістре Ортуїне. Напишіть і ви мені про якісь новини і живіть у здоров'ї так довго, поки горобець не заважить сто фунтів. Писано в Мюнстері.

*Брат Симон Скоморох¹,
доктор святого богослов'я, вітає магістра
Оргуїна Грація*

Відколи появилась тут книга «Оборона Йоганна Пфєфферкорна проти наклепників», написана латинською мовою, ми день у день чуємо щось нове. Одні кажуть таке, інші — сяке; одні на стороні Пфєфферкорна, інші на стороні Рейхліна; одні його вбороняють, інші його оскаржують. Постав запеклий спір, і сторони ледь кулаки не пускають у хід. Якби я поклав собі описати вам усі суперечки, котрі ведуться через сію книгу, то не вистачило б мені на се цілої олімпіади, себто чотирьох років. Все ж про се і те побіжно вам розкажу. Взагалі більшість, особливо ж мирські пііти, священники і ченці ордену міноритів, твердять, що Пфєфферкорн ніяк не міг зложити таку книгу, бо він у латині ні бе ні ме. Я тут заперечив, кажучи, що сей закид нічого не важить, хоча не одному він і пошкодив. Він слабенський, бо Йоганн Пфєфферкорн, котрий завше носить з собою перо й чорнильницю, може записувати те, що почує чи в публічних лекціях, чи в приватних бесідах, чи коли до нього приходять студеї і брати-проповідники, а також коли йде в лазню. Святий боже, скільки одних казань він чув за дванадцять років! Скільки напучень! Скільки сентенцій святих отців! Усе те він сам міг запам'ятати або ж велів запам'ятати своїй супружниці, нарешті міг занести в свою записну книжку. Надто я сказав недавно, що Йоганн Пфєфферкорн говорить сам про себе, ні на макове зерно не хвалячись, що він може все, написане в Біблії або святих Євангеліях, приточити на всіляку тему, хорошу чи погану, по-єврейськи або по-німецьки. Він знає також напам'ять усі розділи з Євангелій, котрі читаються протягом року, і може повторити їх буквально слово в слово, чого не вміють сії юристи й пііти. Окрім того, в нього є син, на ймення Лаврентій, дуже здібний юнак, котрий так заповзятливо вчився, що став блідий, немов стіна. Одне мене дивує, що Пфєфферкорн дозволяє йому брати уроки у сих бісових піітів. Він зібрав для отця висловлювання ораторів і піітів, як з книг, так і з уст своїх учителів на будь-яку тему і будь-який предмет, так що отець може посилатись навіть на Гугона². Таким побитом, Йоганн Пфєфферкорн здобув силу

знань при допомозі сього здібного отрока і чого сам не міг досягти через свою неосвіченість, того добився його син. Тим-то горе всім, котрі розп'якують брехні, начебто не сам Пфєфферкорн зложив свої книги, а їх написали кельнські маїстри й доктори. Хай зашаріється від сорому лице Йоганна Рейхліна і хай він стогне на віки вічні, бо він сказав, що не Йоганн Пфєфферкорн написав своє «Ручне дзеркало». Через се й сперечаються поміж собою вчені мужі, а ще тому, що всі докази, котрі він наводить, узяв од якихось трьох мужів³. Коли хтось запитав мене: «А хто сії три мужі?», я одповів: «Не знаю, але гадаю, що се ті самі три мужі, котрі явились Авраамові, як про се мовиться в книзі Буття»⁴. Коли я се сказав, то почали кепкувати з мене й насміхатися, немов з якогось глупака. Хай би їх чорти посікли мечами, як написано в книзі Іова⁵, котру ми саме тепер читаємо в монастирській обителі за трапезою. Отож передайте Йоганнові Пфєфферкорну, аби набрався терпеливості, бо уповаю, що господь бог пакінець учинить чудо, і поклоніться йому од мене. Вітайте також од мого імені його жону мило, як умієте, але зробіть се потай. Бувайте здорові! Написано поквалпно, без належної обдуманості. З Антверпена.

19

*Конрад Пестунчик¹
маїстрові Ортуїну Грацію*

Дивом дивуюся, велебний пане маїстре, що мої родителі не плюють мені грошей, хоч знають, що в мене в гамані нема ні шеляга, а писав я їм про се не менш як у двадцяти листах. Якщо незабарно не пришлють мені грошей, то, далєбі, вчиню інакше. Повірте мені, недавно я рішив заборгувати два або три флорини (за несплату боргу готов піти в тюрму) і, повернувшись додому, сказати їм гірку правду; хай знають, що я про них думаю. До дідька! Вони гадають, що я птах або що я маю жувати сіно, як худоба? Хай дідько мене візьме, якщо я за шість місяців мав хоч один карлін. Я весь час живлюся лише салатою, цибулею і часником, дуже рідко поїм суп бобовий чи щось із інших овочів або шинат по-італійськи. Я добре знаю, що мої брати їдять удома рибу, птицю та інші смачні потрави, а мене й не спом'януть. Довше сього

терпіти не годен, ви так і скажіть моїм родителям. А я із свого боку буду заступатися за вас перед своїм паном, аби він просував ваше діло вперед, як ви мені про се писали. Прошу вас, коли мої родителі дадуть вам гроші, вишліть їх мені зразу. Пришліть мені також грудку крейди, бо в усьому Римі неспромога дістати грудку доброї крейди, хоч би ви давали за неї цілого флорина. Адже ви добре знаєте, що без крейди мені не обійтись: вона мені доконче потрібна, бо я логік; а коли хочу зложити силогізм, не завсіди маю при собі чорнило. Та й писати силогізми чорнилом діло вельми неприємне. Пришліть мені ще німецьких шнурівок для взуття, бо італійські — негодяще дрантя, аж дивно! Посилаю вам цілющі зела, котрі доторкнулись голів святих Петра й Павла і багатьох інших реліквій. Опріч того, посилаю вам фігурку ягняти небесного², а ви поклоніться од мене достохвальному магістрові нашому Валентинові з Гельтерсгейма. Я ніколи не зміг би так досконально вивчити логіку, якби не жив в його бурсі, бо він усе вдатно пояснює, і спудеї зразу схоплюють мислі його лекцій. Будьте здорові душею й тілом. Писано при римській курії.

20

*Магістр Марквард Рогоносець¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю вам, велебний пане магістре, милі повітання з дружньою готовністю до послуг. Ви мені нагадуєте, аби я вам повідомляв про магістра нашого Якова Гохштрата, так ознаймую, що юристи сильно на нього напірають. Але, як чую, чорти їх візьмуть, бо численні кардинали тягнуть за вами руку; особливо ж кардинал Святого Христа², котрий стане папою, коли теперішній папа упокоїтись у бозі. Я чув, як він таке проказав: «Буду боронити сього знаменитого богослова Якова Гохштрата проти Рейхліна, хоч би навіть усі юристи на всьому світі були на його стороні». Так учинив той кардинал, коли супротивився твердженням Петра з Равенни³, оскільки були сильно єретичні. Ви мусите знати, пане магістре, що кардинал іще дасть прочухана всім юристам, бо він ревний прихильник богослов'я. Опріч того, він милий французькому королю й Паризькому університетові. Покійний

французський король ⁴ навіть хотів був зробити його папою. Та й, зрештою, ваші діла в благополучному стані. Вісім днів тому магістр наш Яків Гохштрат підніс щедрий дарунок референдарію ⁵ одного кардинала, котрого не хочу називати, аби той заступився за нього перед його святістю папою, а до таких хитроців він спритник великий. Пішла тут чутка, що на той світ переставився кельнський єпископ ⁶ і що новим єпископом обраний граф Нейенар ⁷. Якщо се правда, то я скажу, що кельнські каноніки глупаки, бо пііт не може бути єпископом. Се також не було б благодатним для діла віри, бо той граф ревний прихильник Рейхліна. Один член римської курії сказав мені, що коли він вирушав з Кельна в Італію, тоді граф дав йому листа для вручення Йоганнові Рейхліну. Крім того, я чув од інших, що він приятелює з багатьма піітаними й новоявленими богословами, як, приміром, з Еразмом Роттердамським. Коли я жив у Вюрцбурзі, був там також один пііт, на ймення Ульріх фон Гуттен, котрий безугавно висміював і шпетив богословів та магістрів вільних наук. Він сказав за столом у заїзді якомусь іншому дворянинові, що він тільки що одправив листа тому графу. Тоді сей дворянин запитав: «А що ви написали в сьому листі?» Той одвітив, що написав графові, аби клопотав задля благополуччя віри й заступався за Рейхліна проти богословів, щоб вони не спалили «Очного дзеркала». Він вельми вихваляв Йоганна Рейхліна і казав, що любив його, як рідного отця. Я мовчав, аби він не зміркував, що тягну вашу сторону. Тим-то я й кажу, що буде соромота, якщо Нейенар стане єпископом. Все ж я уповаю, що все се брехня. А ви напишіть мені всю правду. Будьте здорові «од підосви ноги до тімені голови», як каже пророк Ісайя ⁸. Писано в місті Римі.

21

*Йоганн Грязюка ¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Повітання разом з виявленням дружби, знаменитий муже! Я одержав вашого листа, написаного в Кельні. Зважте, що сей лист був написаний у свято святої Маргарити ², а отримав я його в день свята святого Варфоломія ³. Коли я його отримав, то сказав: «Ох, до дідька! Сей лист давно вже написаний, пан Ортуїн буде на мене

сердитись і може сказати: «Відай, він високо заноситься, бо навіть не одписує мені!» Тим-то я прошу ваше превелебіє простити мені і не сумніватися, що саме так і було, як я пишу. Ви гадаєте, що я до сього дня перебуваю в Касселі⁴, однак мій хазяїн, коли прийшов лист, послав його мені в Марбург⁵. Таким побитом збігло чимало часу, бо я був уже в Марбурзі і став навчителем двох високородних молодиків. Якщо тепер будете мені писати, то ви повинні адресувати ваші листи сюди. Я дізнався з вашого листа, що ви пишете чи пак перекладаєте чудову книгу, котру збираєтеся назвати «Захист Йоганна Пфефферкорна проти наклепників»⁶, і маєте намір її надрукувати. Пишете, що не хочете поставити на пій своє ім'я, а мислите, що лучче підписати її ім'ям Йоганна Пфефферкорна, бо Пфефферкорну не в голові такі абищиці і він не боїться Йоганна Рейхліна та його прихильників, якщо вони надумають зложити проти нього якийсь твір. Але я хотів би вам сказати ось що: «А що буде, якщо Рейхлін скаже: «Пфефферкорн не знає латини, значить, не годен написати щось таке. А написали сії мерзощі кельнські богослови й їхній пііт, Ортуїн, а пізніше вони будуть казати: «Се написав Пфефферкорн, не ми». Отож хотілося б, аби ви статечно раніше подумали, допоки так учините. Якщо потім навіть будете одмовлятись од сього твору, то Рейхлін може пізнати ваш стиль і доказати, що се ви написали. Тоді ви соромотою себе вкриєте. Простіть мені, бо я пишу се з любові до вас. Будьте здорові. Писано в Марбурзі.

22

*Іодок Лезо¹,
бакалавр, магістрові Ортуїну Грацію*

Велебний муже! Хоч я далеко од вас тілесно, але пам'ятайте, що духовно я завше знаходжусь побіля вас, спомінаючи нашу міцну дружбу, котра нас взаємно єднала, коли ми жили в Девентері. Недавно прийшов до мене один новак, передав мені вашого листа, а також передав те, що ви сказали йому: «Сей Іодок тепер у себе в отчизні, йому чудесно живеться, він зовсім не дбає про мене». Тим-то одповідіаю вам, що се брехня, бо я не з таких, і досі доскопально пам'ятаю, як ви в Девентері завсіди писали на

стіні: «Хто далеко од очей, той далеко од серця». Далєбі, коли ми вчора вечеряли і споживали рибу, котра в нашому краї зветься «плішивою» і котру мені приніс мій отець, тоді я затужив за вами і так озвався: «О, якби магістр Ортуїн був тепер разом з нами і скуштував сієї риби, я вельми зрадів би». Мій отець запитав мене: «Хто такий сей Ортуїн?» Тоді я сказав, що ви — мій старий друг, що ми разом жили в Девентері і, коли я був там з вами, ви були першим учнем, а пізніше, коли я став беаном, ви були моїм депозитором у Кельнському університеті, бо ви прийшли в Кельн на рік раніше за мене. Далі я був увесь час з вами до одержання ступеня бакалавра, потім ви одержали ступінь магістра. А я, піднесений в бакалаври, подався у Віттенберзький університет. Згодом я був тут і там учителем і вас більше не бачив. Оповідав я багато про вас і про те, як я вас одного разу розсмішив, коли прочитав вам такий вірш:

Ішов я раз в Шпандау² бережком,
Риба за мною гналась косяком.

Я розказав вам, що новаки в Шпандау переклали сей вірш з німецької мови на латинську, бо її первообраз є німецький. Ви тоді сказали, що не знали досі, як сії рибини, себто плішиві, зуться по-латині. Коли я вам прочитав вищенайменований вірш, ви сміхом залилися. Далі я оповів вам, що у нас сила-силенна сієї риби, причому риба довжиною в мою руку коштує всього-на-всього один гріш. Тоді ви сказали: «Мій боже, якби я був там!» Через се я вчора захотів, аби ви були разом зі мною. Мій отець сказав мені: «А що, хіба в Кельні нема риби?» Я одповів йому, як дорого коштує риба на ринку в Кельні. Однак ви пишете мені, що ваші діла неблагополучні і що в місті Римі зазнаєте глузу, а прихильники Йоганна Рейхліна сильно вам докучають. Повірте мені, що я так печалюсь через се, пеначе ви були б моєю рідною матусею. Все ж я уповаю, що «господь бог дасть благо, і земля наша дасть плід свій»³, себто ви, кельнські богослови, спаливши еретичні книги, принесете церкві користь своїми казаннями, доведеннями, диспутами, творами на нові теми та іншими вчинками. Хай так звершить син божий Христос, хай він буде милостивий до вас і зичливий. Амінь. Се я в Берліні писав, де риб премного видав.

*Магістр Бергольд Січкоріз¹
магістрові Оргуїну Грацію*

Шлю вам замість вітання братерської любові почування. Оскільки я вам обіцяв, достославний магістре, повідомляти про все достоту і писати, як поживаю, то радий вас ознаймити, що я вже два місяці живу в місті Римі, але до сієї пори не знайшов собі служби. Один аудитор з Роти² хотів був узяти мене до себе на службу; я втіпився і сказав йому: «Даю згоду, але скажіть, ваша милосте, які будуть мої обов'язки». Він одвітив, що я повинен служити стайничим, доглядати мула, кормити й поїти його, чистити скреблом і мити чистенько. А коли він, хазяїн, захоче поїхати верхи, мій обов'язок подбати, аби мул був готовий до їзди, себто був загнuzданий, осідланий і таке інше. Опріч того, я повинен бігти за ним до суду й назад додому. Я йому сказав, що ся робота не для мене, бо я кельнський магістр вільних наук і негоже мені виконувати такі принизливі обов'язки. На се він каже: «Якщо ти сього не хочеш робити, ремствуй сам на себе». Тим-то я тепер збираюсь вернутись на отчизну. Я маю чистити мула скреблом і прибирати стайню? Хай лучче дідько візьме сього мула разом зі стайнею! Далі, я гадаю, що се було б навсупір університетському статутіві, бо магістрові неподобно сповнювати такі гидкі діла, бо йому личить поводитись достойно. Се була б несвітська соромота для університету, якби кельнський магістр виконував такі принизливі обов'язки. Тому мені хочеться вернутись в отчий край заради рідного університету. До того ж мені не подобається в Римі. Писарі і члени папської курії тут так гнуть кирпу, що годі повірити. Один з них сказав мені вчора, що чхати хоче на кельнського магістра. А я одвітив, що чхати можна й на шибениці. Тоді він сказав, що і він також магістр, себто магістр курії, але магістр курії більш важить, ніж німецький магістр вільних наук. Я одповів, що се ніяк неможливо. І сказав: «Що ти таке верзеш? Ти хочеш мати такі права, як я? Мене п'ять магістрів суворо экзаменували, через се ти магістр несправдешній». Тоді він вступив у диспут зі мною, поставивши питання: «А що таке магістр?» Я одвітив: «Се особа, тямуща в науці, високоповажана, удостоєна вченого ступеня в семи вільних науках, котра раніше успішно склала

магістерські экзамени, а після їх здачі має привілей носити золотий перстень і шовкову смужку на плащі, поставлена високо над учнями, як цар над підданими. А називається сія особа магістром з чотирьох причин: по-перше, се слово походить од латинського *magis* — «більш» і *ter* — «тричі, «три рази», бо магістр повинен знати утричі більше, ніж звичайний чоловік; по-друге,— од латинського *magis* — «більш» і *tergere* — «лякати», бо магістр повинен наводити на учнів страх, коли його бачать; по-третє,— од *magis* — «більш» і *theron* — «страховисько», бо магістр своїм становиськом стоїть вище за своїх учнів; в-четверте,— од *magis* — «більш». і *sedere* — «сидіти», бо магістр повинен сидіти на більшому стільці, ніж його учні». Тоді він спитав мене: «Де ти таке вчитав?» Я одвітив йому, що прочитав се в «Путівнику»³. Він одразу почав ганити сію книгу і сказав, що вона нічого не варта. Але я заперечив йому: «Ти смієш порочити старі книги, а сам не знаєш більше за них. Я не чув, щоб хтось їх у Кельні ганив. Як тобі не соромно?» І пішов від нього з великою огидою. Таким побитом, хай вам буде звісно, я хочу вернутися в Німеччину, бо там магістри високошановані пани. І се слушно. Я можу довести се на основі Євангелія, бо Христос називав себе вчителем, а не доктором, кажучи: «Ви називаєте мене вчителем і господом, і слушно кажете, бо я ним і є»⁴. Однак я не можу вам писати більше, бо тепер не маю паперу, а йти на Кампо ді Фйоре далеко. Зоставайтеся здорові. Писано в римській курії.

24

*Магістр Філіп Мазун*¹
магістрові Ортуїну Грацію

Шлю вам замість повітань слова смиренної відданості. Я обіцяв вам писати про все, що почую або побачу стосовно вашого діла, котре всі слушно називають ділом віри, бо воно головним чином дотичне до християнської віри. Отож сповіщаю, що як тільки я прибув сюди, всі магістри гурмою питали мене: «Що нового, що новенького, магістре Філіпе? Що нового в Кельні?» Я відповідав їм, що не знаю нічого нового, хіба тільки те, що недавно пани богослови й інквізитори єретичної брехні з ордену проповідників спалили одну єретичну книгу, котра зветься «Очне дзеркало».

Йоганна Рейхліна. Тоді річ мовив магістр Екберт Гаарлемський², муж вельми вчений і праведний. Надто завіряю вас, що він чоловік безсторонній. Він сказав: «Ми добре знаємо, що вони спалили сію книгу, але ми й чули, що вони незаконно вчинили і через се допустилися престрашного неподобства. Бо ми тут бачили сію книгу і, видно, не знайшли в ній ніякої єретичної скверни. А найпаче дивує, що богослови винесли свій рішенець, коли діло було передане в римську курію і найсвятіший папа доручив його двом кардиналам³ і велів двом сторонам мовчати⁴. А проте кельнські богослови спалили сію книгу». Тоді я сказав, що вони вчинили так задля Паризького університету і чотирьох інших⁵, котрі виступають супроти Рейхліна. А магістр Екберт одказав: «Навіть якби десять університетів було проти сього доктора, то ви все-таки повинні слухатись папи як глави католицької церкви». Я тоді сказав: слід припускати, що стільки університетів не можуть помилятися. Він на се відповів: «Таке припущення нічого не значить; повірте мені, що се діло буде мати лихий кінець». Я не хотів з ним більше сперечатись, тільки сказав: «Хай буде так чи інакше, мені байдуже». Я осмілюся звістити вас про се, пане Ортуїне, аби ви були обачні; сильно побоююсь, що папський рішенець не буде вам до вподоби, бо первосвященик на вас дуже сердитий. Якщо програєте ваше діло в Римі, то все піде шкереберть. Ростокські магістри неприторенні вороги паризьких магістрів, бо в Паризькому університеті статут не дозволяє приймати на факультет ростокських магістрів. Але ви, либонь, самі відаєте, як вам діяти. Покірний ваш слуга. Писано в Ростопці.

25

*Магістр Адольф Брязкало¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Стільки вітань вам шлю, скільки в листі не вміщу, і гонець не в силі їх донести і радість вам принести. Не годен їх ніхто сказати, ні навіть як слід написати.

Разом із сим зичу вам бути веселим і не гризти себе ділами віри. Я не радив би вам бути таким сумним, а лучче дайте своїй душі спокій. Тут також бовкають всілякі дурниці, бо я сам кельнець, але я сміюсь і нічим не турбуюсь.

Інколи я їм відповідаю і добряче дошкуляю. Так, недавно один з них, котрий десять літ тому був у Кельні, сказав мені, що він не вірить, аби Пфефферкорн до сієї пори зостався хорошим християнином, бо він бачив його рік тому і Пфефферкорн смердів, як кожний єврей. А всі кажуть, що коли євреї вихрещуються, то вони вже більш не смердять. Через се він гадає, що Пфефферкорн справдешній шахрай. Коли богослови повірять, що він дуже ревний християнин, тоді він знову стане євреем, а довіру мати од нього не слід, бо всі люди мають у підозрі вихрестів. Тоді я сказав: «Святий боже, ви хочете доводити щось на основі підозрінь? Люди десь там гадають, що вихрещені євреї негодящі християни, значить, і Пфефферкорн негодящий християнин? Але таке доведення нічого не варте. На такій основі я міг би підозрівати, що магістр наш Арнольд Тонгрський содоміт, а се була б безліпця, бо у Кельні геть усі знають, що він чистий, як незаймана дівчина. Ви твердите, що Пфефферкорн смердить. Допустимо на хвильку, що се правда (в що я не вірю, бо ж ніколи не помічав), і в сьому випадку я гадаю, що причина сього смороду інша. Коли Йоганн Пфефферкорн був іще євреем, він торгував м'ясом, а всі отакі торговці смердять». Тоді всі, котрі чули річ мою, сказали, що сія причина правильна. Тож прошу вас, аби ви не печалилися надмірно сим ділом, бо «журба сушить кості»². Доброго вам здоров'я! Писано у Франкфурті-на-Одері.

26

*Генріх Бараноголовий¹
магістрові Ортуїну Грацію шле чолобитне вітання*

Коли я вирушав у римську курію, ви загадали мені часто вам писати і в міру потреби звертатись до вас у богословських питаннях, бо ви зможете мені їх лучче розтлумачити, ніж римські куріали. Тому нині прошу вашу милість розтлумачити, як бути, коли хтось у Венерин день, себто шостого дня тижня², з'їсть яйце з курчам усередині. Бо недавно на Кампо ді Фйоре ми сиділи в одній харчівні і їли яйця. Коли я облупив яйце, то побачив курча і показав сусідові. Тоді той сказав: «З'їжте його незабарно, поки не побачив харчівник, бо коли побачить, тоді доведеться вам заплатити йому карлін або юлій³ за курку,

Бо тут такий звичай, що треба платити за те, що харчівник подасть на стіл, а назад повернути їжу не личить. Коли він побачить у яйці курча, то неодмінно скаже: «Платіть мені за курку», а бере він за малу чи велику однаково. Я вмить проковтнув яйце разом з курчам. А вже потім згадав, що се був Венерин день, і сказав сусідові: «Що ви нарobili! Ви ввели мене в смертний гріх, бо я з'їв м'ясо на шостий день тижня». А він сказав мені, що се не смертний гріх і зовсім ніякий не гріх, бо курча слід вважати яйцем, поки воно не вилупиться. Додав, що се точно той самий випадок, коли іноді заведуться черв'яки в сирі або у вишнях, горосі, молодих бобах; все ж їх їдять у п'ятницю й напередодні апостольського свята. Але шахраюваті харчівники йменують їх м'ясом, аби здерти більше грошей. Коли я вийшов з харчівні, задумався був над сим питанням. Далєбі, магістре Ортуїне, я сильно стурбований і не знаю, як мені бути. Спитав би люб'язно поради в когось із курії, але в таких людей катма совісті. Мучить мене мисль, що курчата в яйцях — се м'ясо, бо вже постала матерія й розвинулась у члени й тіло живого створіння, до того ж в нього є жива душа. Інша річ черв'яки в сирі чи в чомусь іншому продукті, бо черв'яки належать до риб, як мені пояснив один лікар, тямущий у фізиці⁴. Ось чому щиросердо прохаю вас одвітити на моє запитання. Бо якщо ви думаєте, що се смертний гріх, то я прагну одержати одпущення гріха тут, допоки вернуся в Німеччину. А іще сповіщаю, що магістр наш Яків Гохштрат отримав з банку тисячу флоринів; уповаю, що він вигрєє діло і дідько візьме окаянного Йоганна Рейхліна та інших піітів і юристів, бо вони йдуть проти церкви божої, тобто проти богословів, котрі становлять опору церкви. Адже Христос сказав: «Ти — Петро, і на сім камені я побудую церкву мою»⁵. Оцим і припоручаю вас госпуду богу. Зоставайтесь здорові. Писано в місті Римі.

27

*Магістр Вільгельм Черногуз¹
зичить здоров'я магістрові Ортуїну Грацію*

Яка причина того, що ви мені багато пишете про себе, однак не пришлете на згадку книжку, написану вами проти Йоганна Рейхліна? І пишете мені, що постала у вас

благословенна мисль написати сію книгу, і ви уповаєте, що буде дуже знаменита книга і що друкар хоче вам за неї заплатити двадцять флоринів, якщо ви дасте йому її надрукувати. Пишете також, що пришлете мені примірник сієї книги, аби я показав її членам папської курії та писарям і завдав їм досади, бо вони не ймуть віри, що в Німеччині є такі ж здібні пііти, як в Італії. І тому було б добре, якби ви надіслали мені сію книгу. Але ви сього не чините і лиш мені раз у раз пишете, що хочете се вчинити. Я прошу вас, надішліть мені, будьте ласкаві, се писання, себто книгу. Я хочу добряче провчити декотрих писарів, бо їм здається, що тільки вони розбираються у всьому, і більш нікто. Вони гудять також мої вірші, котрі я інколи пишу. Кажуть, що вірші сії недоладні. Подивіться, однак, ви самі, чи се правда. Я посилаю вам разом з листом один мій віршотвір, котрий я уложив недавно, коли приїхав сюди магістр наш Гохштрат. Я приклеїв його до статуї Пасквіно² на честь сього доктора, бо він муж славетний, ревно пильнує єдність церкви і боронить віру католицьку од численних єретиків. Ось сей вірш.

*Вірш магістра Вільгельма Черногуза з Девентера,
котрий він зладив з okazji врочишого в'їзду
ясновелебного отця і брата Якова Гохштрата,
магістра нашого з ордену проповідників і інквізитора
єретичного інакомислення*

Хай відав кожний чоловік, молодик чи старик,
Як магістр наш іменитий, богослов дуже знаменитий,
Яковом Гохштратом іменований, всюди всіма шанований,
Прибув у се місто вічне і ходить по ньому,

мов цар величний.

З Німеччини він примчав; по жертв всіляких зібрав
Мнозтво превелике собі. Університет його тоді
Вченого ступеня сподобив, богослова славою оздобив.
Там він тонко диспутовав, багато силогізмів склав,
«Бароко» і «целарент» стосував і сим усіх дивував.
Богослови ретиві, у вірі горливі,
Інквізитором його обрали, ересь губити наказали:
Може хтось тепер спитати: «Чого тут йому шукати?»
Слухайте мене уважно, бо скажу вам поважно.
Єсть у німецькій державі доктор, тямущий у праві,
Йоганном Рейхліном його звати; на суд його позвати
В курію Гохштрат рішив і ересь йому пришив,

Бо книга його не теологічна, а сильно єретична.
Твердження там сміливі, вірі католицькій шкідливі.
Хай кожний знає, що вона євреям пособляє,
Всяк її картає, інквізитор розбирає,
Спалити вирішує, одректися її наказує,
Про яку книгу йдеться?

«Очним дзеркалом» вона зветься.

А магістр, обурений сим, незабарно прибув у Рим,
Аби діло закінчити, бо богослови не дають одпочити,
Аби в Рим візит учинив і юриста прикінчив.
Отож магістра поважайте, поклін йому отдавайте.
Коли його хто спіткає, у диспут з ним вступає.
Магістр у логіці тямущий так,
що рівного не знайти ніяк.

Вони кажуть, що сей вірш незграбно уложений і грішить проти розміру. Але я їм одказав: «Яке мені діло до розміру? Адже я не мирський піит, а богословський; через се я не печалюсь і не дбаю про такі дитячі дурниці, а клопочусь лише про мислі віршотвору». Тому, пане Ортуїне, ви повинні мені неодмінно одписати про сей вірш, а листа віддати в банк на зберігання. Повідомляю вам іще одну новину, а саме: деякі люди, звані іспанцями, ідуть походом у Ломбардію³; кажуть, що імператор прагне вигнати французького короля, а се не було б до вподоби магістрові нашому Якову Гохштрату, бо французький король заради нього ублажає найсвятішого первосвященника. Сей вельми християнський король⁴ дуже клопочеться про магістра нашого заради честі Паризького університету, бо се була б осорома тяжка, якщо «Очне дзеркало» не буде спалене. Далі писати нема вже про що. Бувайте здорові й веселі. Писано в Римі.

28

*Магістр Бернард Кандзюба¹,
один з найниціших, вітає Ортуїна Грація*

Велебний чи то пак визначний муже, хоч я не знайомий з вами особисто, але слава про вас дійшла до нас. Уже давно я дізнався про ваше діло, котре йменується ділом віри проти Йоганна Рейхліна. Зібрав я всі акти вашого процесу і щоденно диспутую з членами курії та писарями,

котрі заступаються за Рейхліна. І коли курсор богослов'я, подавець сього листа, сказав мені, що їде в Німеччину і буде верстати путь через Кельн, я сказав: «Боже милий, я мрію познайомитися з магістром Ортуїном і написати йому листа». А він на се: «Ради бога, учиніть се: він буде дуже радий. Адже він нагадував мені, коли я виїжджав із Кельна: «Скажіть усім богословам, магістрам, артистам і піітам, котрі живуть у Римі, аби мені писали, бо я не-сказанно люблю, коли люди, вчені і вельми освічені, пишуть мені листи. Вони мені пишуть, а я збираю їхні листи і з них цілу книгу зложу і дам надрукувати». На се я од-вітив Ортуїну: «Я се похваляю, бо вже бачив одну книгу, названу «Листи темних людей». Вона мене сильно радує, коли її читаю, бо сія книга чудесна і в багатьох місцях повчальна». Отож, магістре Ортуїне, прошу вас, велеб-ний, вважайте, що ми з вами познайомились, бо я ваш щирий ревнитель і люблю вас неказанно. Ви повинні припоручити мене Йоганнові Пфєфферкорну, котрий раніше був єврей, а тепер щасливо навернений на віру Хри-стову. Книгу його «Оборона Йоганна Пфєфферкорна про-ти наклепників» привезли мені з Німеччини. Я прочитав її повністю і на полях одмітив усі особливо важливі дум-ки і всі заголовки. Книга сія мені бачиться вельми цін-ною, однак скажіть йому, що при курії є один офіціал², сильно ревний сторонник Йоганна Рейхліна. Він вибрав деякі твердження з книги Йоганна Пфєфферкорна і на-магається доказати, що в тих твердженнях частково мі-ститься єресь, частково образа його величності³. Він каже також, що наміряється затіяти проти Йоганна Пфєффер-корна судове розслідування і оскаржити його в єресі та в образі його величності короля. Разом із сим листом по-силаю вам картку, на котрій виписані всі сії твердження, а поруч — мною написані спростування. Я диспутовав з сим офіціалом і обороняв Йоганна Пфєфферкорна з усіх сил. Отож будьте здорові і звольте вважати мене своїм другом і знайомим! Писано в римській курії.

Твердження, вибрані з книги Йоганна Пфєфферкор-на проти Йоганна Рейхліна та декотрих рейхліністів; сія книга має заголовок: «Оборона Йоганна Пфєффер-корна проти наклепників». Сії твердження виписані рейхліністами, бо вони начебто гнуть єресью і обра-зою його величності, але, крий боже, неправда була неправдою і буде неправдою

Твердження перше

Рейхлініст твердить: Йоганн Пфєфферкорн у своїй книзі «Оборона Йоганна Пфєфферкорна проти наклепників», в листі найсвятішому папі Льву Х⁴ і в інших творах хулить і коїть переступ, бо іменує папу «служницею господа бога», неначе він жінка, подібно до того, як ми читаємо, що одного разу папою була жінка⁵. Бо він пише (А. II, стовпчик 1)⁶ так: «Ваша святість неначе намісник господа бога на землі і служниця». Сіє твердження містить у собі ересь, бо в сьому місці Пфєфферкорн хоче сказати, хоч не одкрито, але здогадливо, що вся церква помилялась, обравши жінку папою, а се непростенна помилка. А той, хто каже, що церква помиляється, впадає в ересь, отже...

На се я одповідаю, що Йоганн Пфєфферкорн, як не-тямущий в граматиці і в латинській мові, подумав, що «папа» жіночого роду, як, приміром, «муза», бо він чув од інших людей, що «імена, котрі кінчаються на «а», є жіночого роду, за деякими винятками»; також Александр пише: «Імена на «а» жіночого роду, окрім багатьох винятків». Із сього виходить, що Йоганн Пфєфферкорн у сім трактаті пише як богослов, а богослови нехтують граматику, бо вона їм ні до чого.

Твердження друге

Рейхліністи твердять, що Йоганн Пфєфферкорн у багатьох місцях, як, приміром, в А. I і К. II, коли він хоче поклястися у своїй правдивості, каже «присягаюсь Геркулесом». Звідси видно, що Йоганн Пфєфферкорн ідолопоклонник і не вважає Ісуса Христа своїм богом, а Геркулеса, котрий був ідол у стародавніх язичників.

Я одповідаю: Пфєфферкорн клянеться Геркулесом, не думаючи про Геркулеса; можливо, і був якийсь стародавній ідол, але Пфєфферкорн уживає сей вислів як прислівник. Так само уживає його Донат⁷, знаменитий граматиқ, котрого читають у школах. Сказати «присягаюсь Геркулесом» значить стільки, що «слušно», «правильно». Або можна пояснити, як вище, а саме, що Йоганн Пфєфферкорн зовсім не дбає про граматику; або ж, нарешті, «присягаюсь Геркулесом» значить «чесне слово»; саме таке я чув від одного пііта.

Твердження третє

Рейхлініст каже: всякий, хто твердить, що підтримує церкву,— єретик. Йоганн Пфефферкорн підтримує церкву, значить, він — єретик. Доказую велику посилку: хто каже, що підтримує церкву, той допускає, що церква помиляється, і якби він її не підтримував, вона занепала б і сокрушилася б. Опріч того, такий чоловік нагадує антипапу, тобто хоче стати папою замість того папи, котрого обрала вся церква, бо підтримувати церкву є обов'язком папи. Але Пфефферкорн бере на себе сей обов'язок, значить, він стає антипапою й єретиком, раз він доводить, що папа помиляється і він негодящий пастир пастви. Мала посилка впливає із слів Йоганна Пфефферкорна, котрий у сій книзі пише, що він є «низький член церкви». Але низький член тіла є нога, бо ноги стоять на землі; але ноги підтримують тіло і якби не було ніг, тіло упало б. Виходить, Пфефферкорн допускає, що церква тримається на ньому і що він підтримує церкву.

Я відповідаю: Пфефферкорн не вживає слів у стислому і первісному їх значенні. Він іменує себе членом, себто членом церкви, як мовиться про кожного християнина, що він є часткою церкви або її членом, причому сії термини слід розуміти в широкому значенні. «Низький» він уживає замість «смирений», «простий», подібно до того, як у листі папи Йоганн Пфефферкорн каже: «Хоч я цілком недостойний припасти до найсвятіших ніг твоїх...», і т. д. Значить, не слід гадати, що Пфефферкорн говорить проти папи.

Твердження четверте

Рейхлініст каже: Пфефферкорн твердить, що християнська віра неістинна, і доводить се своїми власними словами. Так, приміром, він пише, що у вищепойменованій книзі (О. I) він сказав майнцьському єпископові: «Якщо християнська віра істинна, то Рейхлін не вчинить проти мене віроломства». Але далі він більш ніж двісті раз називає Йоганна Рейхліна віроломним, те саме чинить він і в інших своїх писаннях. Значить, він цілком ясно дає зрозуміти, що не вважає віру Христа істинною.

Я відповідаю: сії слова треба визначити точніше. Коли Пфефферкорн каже: «Якщо віра християнська істинна», то тут слід догадатися: «і Рейхлін істинний християнин». Якби Рейхлін був істинний християнин, він ніколи не

скоїв би такого віроломства. Або скажу ще ясніше: Йоганн Пфєфферкорн мислив тоді так: «Ми всі люди, а людям властиво помилятися». А його тоді зразу навернув на путь істини майнцький єпископ, і Пфєфферкорн терпеливо переніс се напоумнення й розкався. Адже він писав, що єпископ почастував його по пиці, коли він сказав сії слова; отож він одержав покару за свій гріх.

Твердження п'яте

Рейхлініст твердить: Пфєфферкорн ставить себе вище за Христа, бо він у сій книзі (F. I) каже: «Рейхлін зрадив мене, як Іуда зрадив Христа, і навіть іще гірше», немов він каже: «Набагато гірше зрадити Пфєфферкорна, ніж Ісуса Христа»; або: «Набагато більше сподобився зради Христос, ніж Пфєфферкорн»; або ж нарешті: «Христос більш, ніж Пфєфферкорн, сподобився страждань». Але таке твердження суцзя і явна ересь.

Я на се відповідаю: коли Пфєфферкорн каже, що його зрадили гірше за Христа, то сим він хоче сказати, що Рейхлін зрадив його задля імператора, а Христа зрадили задля книжників і первосвящеників, котрі нижче від імператора. Через се, бачиться, набагато гірше, себто страшніше, коли кого-небудь зрадять задля імператора, а не задля первосвящеників і книжників, у котрих нема такої великої влади.

Твердження шосте

Рейхлініст твердить: Пфєфферкорн ще раз ображає його величність імператора і притому багато раз, бо він каже (O. I): «Всі друзі і сторонники Йоганна Рейхліна, князі та інші люди, вчені і невчені, грішать тим, що вони пособляють Йоганнові Рейхліну». Але ж серед таких у Німеччині не менше десяти князів є, і сам пан імператор, а також чимало кардиналів і єпископів у Римі, та й сам найсвятіший отець папа Лев, котрий недавно, прочитавши листа Йоганна Рейхліна, дуже хвалив сього мужа і сказав, що буде його обороняти од всіляких ченців. Те саме казали вельми поважні кардинали: святого Марка, святого Юрія, святого Хризогена та багато інших⁸.

Одповідаю: Пфєфферкорн учинив се з любові до істини, а вона вища за папу, імператора, всіх кардиналів, єпископів і князів. Через се він у кінці свого спростування

(О. III) виправдує себе: «Я захищався, керуючись однією лише істиною і нікого не ображаючи. Бо в пророцтві Ієремії⁹ мовиться: «Проклятий, хто удержує меча його од крові» і «Лучче впасти в руки людськії, аніж у руки всемогутнього бога»¹⁰. Отже, він гадає, що ліпше образити папу й імператора, ніж істину, тобто бога, бо бог і є істина.

Твердження сьоме

Рейхлініст твердить: Пфефферкорн у сій же книзі допускається ересі й образи величності, бо він пише (О. I, стовпчик 2): «Тут воюють не мечем, не потугою, не виходить на поле бою із списом солдат разом з царем (це гріх гордині)». Отже він каже, що йти на війну і виступати на поле бою є гріх гордині, але се чинять папа й імператор і так завше діяли численні люди, котрі є у сонмищі святих. Значить, якщо йти на бій є гріх гордині, то всі святі і нинішній імператор, а також папа коять смертний гріх, а із сього виходить, що церква помиляється, іменуючи їх святими. Тож Пфефферкорн прямо виступає проти канонічного й цивільного права, проти імператора й папи, проти церкви й імперії.

Я спростовую: сії слова слід визначити точніше, бо вони означають, що ті, хто воює зі зброєю в руках і йде у бій, коять гріх гордині, якщо вони без слухної причини кривдять інших. Коли ж імператор і папа ведуть війну, тоді допускається, що вони чинять се задля оборони церкви й імперії. Виходить, Пфефферкорн їх не ганить.

Твердження восьме

Рейхлініст твердить: Пфефферкорн звинувачує імператора в брехні, бо він пише проти Рейхліна (О. II, стовпчик 1): «Я, навпаки, кажу, що він зрадник бога й людей і лукавий повіреник його імператорської величності». У сих словах він цілком одкрито виступає проти імператора і називає його брехуном, бо наш пан імператор у своєму листі папі, а також у багатьох указах і постановах називає Йоганна Рейхліна своїм вірним дорадником і помічником. А називаючи його брехуном, чи не наносить він йому найбільшої образи? Через се він заслуговує покарання за образу величності.

Спростовую: сей текст слід розділити і так поставити розділові знаки, аби після слова «величність» стояла крапка

з комою. Можливо, Рейхлін є вірник імператора в його ділах, але він не був вірний Йоганнові Пфєфферкорну, як се доводить той численними доказами. Отож ніхто не повинен мислити, начебто Йоганн Пфєфферкорн виступає проти імператора, бо він чесний підданий імператора і се доводить у своїх багатьох книгах, написаних по-німецьки й по-латині.

Твердження дев'яте

Рейхлініст твердить: найголовніше, найважливіше, страшне, прєпаскудне, предиявольське, препекельне те, що Йоганн Пфєфферкорн звинувачує папу й курію, приписуючи їм гріх брехні. Бо він пише (I, 4): «Зрештою, все, себто його повноваження з міста Рима¹¹, одержане не дуже праведним, чи то пак неправедним побитом, мало турбує непоправного єретика». Се повноваження дав йому папа, отже, Йоганн Пфєфферкорн ганить папу за те, що він неправильно вершить суд, а се така ересь, що Пфєфферкорн достойний потрійного спалення на кострищі.

Я відповідаю: Пфєфферкорн не каже там, що папа або римська курія несправедливо дали се повноваження, а тільки хоче дати зрозуміти, що Рейхлін придбав його неправедним способом. Тож він називає неправедним Рейхліна, а не папу.

Твердження десяте

Рейхлініст твердить: Пфєфферкорн коїть переступ: ображає імператорську величність; бо він явно зводить паклепи на імператора і кельнського єпископа. А саме: каже, що якийсь інквізитор єретичної брехні з повеління імператорської величності і з дозволу кельнського єпископа спалив у Кельні «Очне дзеркало». Але се суцця брехня, бо його величність не повелівав, а єпископ не дозволяв. Якби імператор повелів се інквізитору, він не турбувався б про Рейхліна і не писав би папі, аби той обороняв його вірника од заздрісних і лукавих богословів. Значить, Пфєфферкорн явно коїть підробку, бо він підробляє або перекручує імператорські повеління.

Я відповідаю: про кельнського єпископа говорити нема потреби, бо він упокоївся в бозі¹². Про самого імператора Йоганн Пфєфферкорн пише досить ясно, але не досить ясно про первісне рішення імператора. Бо коли Йоганн Пфєфферкорн почав свою хвалебну боротьбу за діло віри

тим, що він прагнув спалити єврейські книги, тоді імператор, пак, намірявся спалити всі книги, противні вірі Христовій. Саме такою і є книга Йоганна Рейхліна: ото ж імператор, як бачиться, мав намір і її спалити. Через се Пфефферкорн пише, що імператор постановив у такому дусі, але, очевидно, не остаточно й неясно. Опріч того, він гадав, що для нього достатньою підставою була постанова імператора про єврейські книги, до котрих належать і єретичні книги. Я чув навіть, що якби імператор зостався при тому хвалебному рішенці, богослови намірялись учинити обшук у всіх книговидавців у Німеччині і спалити всі скверні книги, особливо ж книги сих ново-явлених богословів, котрі не основуються на вченні Доктора Святого, Доктора Глибокодумного, Доктора Серафічного і Альберта Великого. Се було б похвально і вельми корисно; уповаю, що се в майбутньому станеться. Хай се буде до впадоби госпуду богу, котрий владарює «над усім і через усіх»: вовіки-віків. Амінь.

29

*Екберт Безіменний¹
вітає магістра Ортуїна Грація*

Велебний пане і неоціненний друже! Уже давно не було в мене гінців, аби через оказію передати вашій милості листа, інакше я не раз написав би вам. Тому пробачте мені, я охоче написав би вам, якби в мене були гінці. Ви пишете мені, що магістр наш Валентин з Гельтерсгейма² просив вас нагадати мені, що я виїнен йому два флорини за лекції, котрі я слухав, коли жив в його бурсі³. Ознаймую вас, що я не збираюсь йому нічого давати. Бо він мені багато наобіцяв: казав, що мене щедро винагородить, якщо я кожного дня двічі або тричі виходитиму на берег Рейна і придивлятимусь, чи не прийшли кораблі з нижче або вище розташованих областей; а коли будуть на них нові спудеї, то я повинен їх намовляти, аби вступали в його бурсу⁴. Бог свідок! Я привів йому не менше двадцяти нових спудеїв і збавив чимало часу, бігаючи туди-сюди. Було б лучче, якби я той час студював науки. А він мене обдурив і дзуськи дав. Опріч сього, він нас у бурсі погано годував: давав пісне м'ясо і кисле питво. Ви, будьте добрі, скажіть йому се, хай згадає про все. А ви будьте здорові і живіть у любові. Писано в Лувені.

*Валтасар Випивальський¹,
бакалавр богослов'я, шле магістрові Ортуїну
Грацію поштиве повітання*

Шлю вам дяку безмірну, нескінченну, невимовну, незліченну, незрівнянну, невичерпну за те, що ви надіслали мені книгу пана Пфефферкорна «Оборона Йоганна Пфефферкорна проти наклепників». Я так зрадів радістю не-притворенною, коли її одержав, що аж стрибав. Вірю непохитно, що се про Йоганна Пфефферкорна пророчить Іезекііль, 9: «І покликав він чоловіка, одягненого в льняну одежу, котрий при поясі мав писарський каламар». Йоганн Пфефферкорн завше має при собі такий каламар і записує на проповідях та інших зібраннях речення і слова, достойні уваги, а потім з них складає свої твори. Ви вельми мене радуєте, коли шлете мені його книги, бо вони написані так удатно, що аж подив бере. У Відні мені заздять, що я знайомий з ним. А коли згадую його, кажу: «Друг мій Йоганн Пфефферкорн». З сієї книги я зрозумів, що серед богословів є різнодумство стосовно «Очного дзеркала», бо одні присудили її на спалення, як у Парижі і в Кельні, інші — на повішення, як радить наш магістр Петро Мейер, котрий, уздрівши «Очне дзеркало», вигукнув громоподібно: «На шибеницю сію книгу, на шибеницю!» Усім вам треба зберігати однастайність, тоді зможете подолати того єретика. Коли я сію негідь прочитав, жажнувся страшенно і проказав: «Якщо однині поміж богословів не буде згоди, диявол зрадіє». Однак уповаю, що з часом настане поміж нами згода. Все ж я гадаю, що магістр наш Петро неправий, він сам і його однодумці, котрі твердять, що «Очне дзеркало» треба повісити на шибениці. Бо книга сія єретична, а єресь заслуговує спалення на кострищі. Адже єретиків спалюють вогнем, а вішають злодіїв. А можливо, гадають вони, що «Очне дзеркало» согрішило й через крадіжку. Бо Йоганн Пфефферкорн сказав, що в сій книзі Йоганн Рейхлін украв у нього честь, котру він не продав би за 20 флоринів, бо два євреї, котрі також викрали в нього честь, заплатили йому за се 30 флоринів. Хоч як би там воно було, я жадав би, аби ви були однастайні. У нас тут новин нема, хіба що піїт Іоахім Вадіан, прихильник Рейхліна, став ректором університету. Хай господь бог погубить се зборище піїтів і юри-

стів і «не залишить жодного, хто мочиться при стіні»². Я помишляв навіть, чи не піти з університету, бо що робити мені там, де ректором став піїт? І рейхліністів тут тьма, як у жодному університеті. А саме: ректор Іоакім Вадіан, і Георгій Коллімітій Таннштеттер, нині медик, а раніше математик, і Йоганн Куспініан³, радник імператора, і ще якийсь іменований Фомою Решем⁴, і Симон Лазіус⁵, земляк Йоганна Рейхліна та багато інших. Але магістр наш Гекман⁶ відстоює наше діло: він еказав, що буде боронити богословів аж до кінця свого життя. І звелів передати вітання вам та Йоганнові Пфєфферкорну. Бувайте здорові в ім'я боже. Писано у Відні. Іще раз живіть у здоров'ї, допоки Пфєфферкорн останеться християнином.

31

*Альберт Пень¹
магістрові Ортуїну Грацію Девентерському*

Шлю вам, велебний пане маїстре, замість повітання слова сумирного послушення. Прохаю вас щиросердо простити мені люб'язно за те, що не пишу вам часто, бо, бог свідок, у Римі така несвітська спекота, що я не в силі ні виходити на вулицю, ні сидіти вдома. Через сію спеку я не годен ні писати, ні творити що-небудь. А ви добре знаєте, який се важкий труд писати твори, бо ви самі казали мені в Кельні, що за тиждень ви можете зложити ледве один хороший вірш. При сьому навели слова піїта Горація², котрий учить, що дев'ять літ треба потратити на написання удатного твору. Я також гадаю, що саме так потрібно чинити, бо треба бути обачним і зважати на те, аби все взаємно узгоджувалось. Інколи не досить, аби все доладно узгоджувалось, а потрібні іще риторичні оздоби згідно з двадцятьма приписами «Епістолографічного поради́ника»³ і згідно зі «Способом епістолографії» Понція⁴ чи Павла Ніава⁵, котрий був маїстром у Лейпцігу. Також сі-новоявлені піїти⁶ стали сильно причепливі і, як тільки хтось напише що-небудь, вони тут як тут варнякають: «Глядіть! ось тут, ось там кульгає латинська мова». Вони хизуються своїми новими термінами і ганяють стару граматику. Але в таку спеку я не годен більше писати. Тому вибачте мені і бувайте здорові. Писано в Римі.

*Магістр Генріх Рехетар¹
магістрові Орґуїну Грацію Девентерському*

Велебний магістре, насамперед повідомляю як головне, що я програв своє діло в двох інстанціях, і якщо програю іще в третій інстанції, то тоді хай сам чорт стає абатом. Я сильно боюся сього, бо один суддя сказав мені: «Далебі, якби я був на вашому місці, то не подавав би справу на апеляцію, бо ви неправі». Таким побитом, я не знаю, що мені діяти. Гадаю, що нинішній рік для богословів не благополучний, бо навіть позов достохвального мужа, пана магістра нашого Петра Мейєра проти франкфуртських каноніків нічого йому не дає, бо вони тяжко утискують сього праведного та благочестивого душею пастиря. Гадаю, що сії каноніки чинять так задля Йоганна Рейхліна, котрого вони дуже люблять за його поезію. Отож, аби догодити йому, вони переслідують сього превелебного отця. Він лютий ворог Йоганна Рейхліна, і се не дивно, бо він заступається за свій факультет. Адже Йоганн Рейхлін ворог богословів, а магістр наш Петро богослов, отже... Кожному дозволяється обороняти свій факультет, і так чинить Петро Мейєр. Подібно і магістр наш, інквізитор огидної ересі, пан Яків Гохштрат, не може довести до пуття своє діло в римській курії, бо всі члени курії хочуть тепер стати шіттами і через се нехтують богословами та яро виступають проти них. Все ж я уповаю, що вони мало чого доб'ються, бо господь бог зглянеться на слуг своїх і спасе їх. Недавно я чув, що імператор написав папі листа на захист Йоганна Рейхліна. Там він вказує, що якщо його святість не захоче покласти край сьому ділу і не винесе присуду, то він сам потурбується про оборону свого повірника. Ну і не біда! Раз папа тягне сторону богословів, то я зовсім не боюсь. Чув я також од одного поважного чоловіка, офіціала римської курії, таке: «Яке нам діло до сієї писанини? Якщо в Рейхліна є гроші, хай він їх шле сюди, бо в курії треба мати гроші, інакше нічого тут не вийде». Інший чоловік у великій довірі сказав мені, що магістр наш Яків знову дав чимало всіляких дарунків на згадку декотрим референдаріям. І тепер вони виявляють йому більшу шану: коли стрічають його, розмовляють з ним вельми люб'язно. Тому тепер наші надії зросли. Якщо я втрачу бенефіцію, то тоді, як знаєте, буду кло-

потати про вікаріат² у Нейсі³. Мій адвокат сказав мені, що я маю повне право на се. Ось що я тільки-но згадав: тут недавно побував один чоловік і сказав, що Ерфуртський університет наміряється відмінити своє рішення чи постанову проти Йоганна Рейхліна. Якщо так станеться, тоді я скажу, що всі тамтешні богослови зрадники і брехуни. Я завсіди буду їх ганьбити сими словами за те, що не заступилися за свій факультет і не боронять ревного у вірі Якова Гохштрата, котрий є світочем богословів, а його вчення й оборона католицької віри сяють, неначе зоря. Уповаю, що якби прийшли єретики або турки, він вміло диспутував би з ними, розгромив би їх тонким розумуванням і навернув би на віру християнську, бо нема рівного сьому богослову. Недавно він велемудро диспутував в «Сапієнці»⁴. Тоді один італієць сказав: «Я не думав раніше, що в Німеччині бувають такі богослови». Але інший твердив, що магістр наш Яків не досить тямущий у святому письмі і не осягає належним побитом писань Ієроніма й Августина⁵. На се я одповів: «Ради бога, що ви кажете! Адже сей доктор давно осмислив такі речі, а тепер заглибився в інші, набагато глибші питання». Дай боже, аби він не збився з правильної стежі, тоді ми візьмемо верх і виженемо піітів з усієї Німеччини. Постараємось також заткнути пельку клятим юристам, коли будуть мати справу з богословами, бо вони будуть боятись, аби богослови не наслали на них інквізитора й не спалили їх як єретиків. Уповаю, що з божою поміччю така покара спостигне Йоганна Рейхліна, бо ми його судді. Як мирські солдати боронять правосуддя на землі, так ми диспутами й казаннями боронимо церкву. Але простіть мені за велемовність і в добрім здоров'ї ся майте! Писано в римській курії.

33

*Петро Лахмітник¹,
ліценціат святого богослов'я, зичить міцного
здоров'я магістрові Ортуїну Грацію*

Оскільки ви, велебний муже, якось написали мені, що дуже дивуетесь тому, яка сила-силенна розвелась нині знаменитих докторів у Кельні, скільки є мужів, котрі ще не мають ступеня, але ось-ось будуть магістрами нашими, і як

багато там пречудових богословів, назвавши магістра нашого Гохштрата, і магістра нашого Арнольда Тонгрського, і магістра нашого Ремігія, і магістра нашого Петра, котрий в мій час начальствував у бурсі Кнек², і ліценціата Рутгера³, і багатьох інших, що нині проживають у Кельні, а також Йоганна Пфєфферкорна, котрий, хоч і не духовна особа, а із знаннями сімох вільних наук; хоч він ніколи й не ходив до християнської школи й не вивчав логіки, проте, як пишете, має глибокий розум і просвічену душу. Адже й апостоли не були вчені, а відали все. І ви гадаєте, що дух святий може наповнити ущерть вищепойменованого Йоганна Пфєфферкорна всіма священними знаннями, як сказано в святому письмі. Згадали ви також двох магістрів наших у Майнці — соборного проповідника Варфоломія Цеендера⁴ і священника Петра Бертрама⁵ та у Франкфурті — Петра Мейера, котрий дивує казаннями: захоче — спонукує людей до сміху, захоче — до плачу і своїми казаннями творить чудеса. Відповідно до сього зичу, аби ви діяли одностайно й вигнали окаянних юристів і мирських піітів або позатикали їм роти, аби не наважились писати таку погань у книгах. Коли ж захочуть що-небудь писати, хай покажуть іспершу магістрам нашим, чи годиться таке друкувати. Якщо магістрам нашим таке не сподобається, тоді не належить друкувати, а спалити. Іще повинні магістри наші видати постанову, аби ні один юрист чи пііт не писав нічого богословського і не вводив у священне богослов'я нову сію латину, як це чинить Йоганн Рейхліп і ще якийсь чоловік, котрий зве себе «Приказки Еразма»⁶. Вони не мають належного знання в богослов'ї і, як гадаю, ніколи не брали участі у публічних диспутах і не складали силогізмів, як велить звичай. Вони мають намір жати чужий посів, але богослови не можуть ніяк сього допустити. Отож прошу вас, аби ви попросили отих учених мужів, про яких пишете, хай вони підготуються до диспутів з новими латинниками й рознесуть їх ущент. А якщо почнуть говорити, що знають грецьку і єврейську мови, ви скажіть, що богословам сії мови ні до чого. Святе письмо удатно перекладено, а інші переклади не потрібні. Нарешті, ми не повинні вивчати сії мови з погорди до євреїв та греків. Бо євреї, побачивши, що ми вивчаємо їхню мову, скажуть: «Ось християни засвоюють нашу науку і без неї не можуть оборонити свої віри». А се була б велика осорома для християн, а євреї більше утвердилися б у своїй вірі. Греки одщепилися од церкви, через се їх треба вважати недруга-

ми, а їхню вченість не годиться використовувати християнам. Гаряче прагну, аби ви так чинили, а відтак написали мені, що із цього вийшло. Бувайте здорові. Пи́сано в Гальберштадті⁷.

34

*Магістр Йоганн Кругій¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю вам повітання просте і не оздоблене пишними словесами, як се звикли чинити магістри-пііти, котрі не ходять прямою стежею разом з богословами:

У Христі вас вітаю і бога слізною благаю,
Аби нас спасав, а Рейхліна покарав.
Юрист він досвідчений, бігме,
Але в богослов'ї ні бе ні ме.
Якби хотів диспутувати, з богословами воювати,
Хай він нічого не доведе, а пропадом пропаде.
У письмі святому, усім нам дорогому,
Треба знання мати, супротивника подолати,
Тонко аргументувати, у тісний кут його заганяти.

Святий боже, я зовсім не мав наміру писати вам віршами, однак пишу. А се вийшло самохіть. До того ж сії вірші не являють собою мирську й нову поезію, а старовинну, яку допускають магістри наші в Парижі і Кельні та в інших містах. В мій час, коли я був у Парижі, розказували, що один давній магістр, котрий жив у колегії Монтмартр, переклав усю Біблію віршем², звичайно, таким, як мій. Але пора возвістити новини, для вас вельми благовісні, а саме: Рейхлін, очевидячки, не може вже так багато студіювати, як раніше, бо в нього очі слабнуть усе дужче й дужче, як написано в книзі Буття: «І помутився зір його, і не може він більше бачити»³. Недавно прибув сюди із Штутгарта один бакалавр, котрий був у нього вдома. Я удавав, що нічого не знаю про ворожнечу поміж вами і Рейхліном, і спитав його: «Милий бакалавре, не гнівайтесь на мене за те, що вас про щось питаю. З вашого дозволу, я дуже хотів би дізнатись насамперед, чи здоров іще Рейхлін». Він одказав, що Рейхлін здоров, але погано бачить без окулярів. Тоді я сказав: «Скажіть мені далі, що ви знаєте про

його спір стосовно віри. Я чув, що він сперечається з декотрими богословами; вірую, що вони неправі (се я сказав іронічно); як ідуть там діла? Гадаю, що він пише щось проти богословів». Той одвітив мені: «Про се не знаю, але охоче розкажу вам, що я бачив у нього, коли провідав його вдома. Він сказав мені: «Добрий день, пане бакалавре, сідайте». У нього на носі були окуляри, перед ним лежала книга, написана чудернацькою азбукою. Я зразу помітив, що вона не написана ні німецькою, ні чеською, ні навіть латинською мовами. Я спитав його: «Високошановний пане докторе, як називається сія книга?» Він одвітив, що се Плутарх, книга, написана грецькою мовою, і трактує про філософію. Тоді я попросив: «Почитайте мені, ради бога». Я певен, що він обізнаний з дивними науками. Далі я побачив, що в нього під лавкою лежить якась невеличка книжка, свіжо надрукована. Я спитав Рейхліна: «Високоповажаний пане докторе, що се за книга лежить тут?» Він одказав: «Се пасквіль, котрий мені недавно надіслав з Кельна один мій друг, він написаний проти мене, зложили його кельнські богослови, а тепер твердять, що сію книгу написав Йоганн Пфєфферкорн». Тоді я спитав: «Що ви тепер робитимете? Не хочете їм одомстити?» На се він одвітив: «Ні в якому разі. Я вже достатньо відомщений. Тепер не зважаю більш на такі дурниці, бо мій зір ледве дозволяє займатися тим, що мені корисне». А називається сія книга: «Оборона Йоганна Пфєфферкорна проти наклепників». Нічого більше я не знаю про доктора Рейхліна». Таке повів мені вищепойменований бакалавр. Отож, пане Ортуїне, радійте. Бо якщо у Рейхліна болящі очі, то він не зможе багато читати й писати, а се для нього ущерб. Вам не треба заспокоюватись, ви повинні і далі писати проти нього. Писано в Ульмі⁴.

*Магістр Вільгельм Боягуз¹
од душі здоровить магістра Ортуїна Грація*

Визначний і преславний своєю невсипущою повагою муже, висловлюю вам мою пошану, бо ви мене у вчений ступінь просували. Ви написали мені, як вам вручено було мого листа, в котрому була описана моя подорож у римську курію. Пишете, що з нього видно, як кріпко я вас люб-

лю. Ви вправі таке писати, бо се достеменна правда. Вас я ношу в своєму серці і люблю щиросердо. Пишете також, аби я вам повідомив, себто розповів, як мені живеться. Отож знайте, що я служу в одного нотаря з Роти, стараюсь для нього про харчі, ходжу на ринок купувати городину, квасолю, хліб, яловичину і таке інше, прибираю в помешканні, аби все було готово, коли прийде з суду мій хазяїн і його співтрапезники. При цьому я ще знаходжу час учитися. Недавно сказав мені мій хазяїн, що якщо я з божою поміччю побуду в нього рік-два, то він допоможе мені дістати бенефіцій, як раніше він поміг багатьом. І в се можна повірити, бо він мене сильно любить. Особливо ж полюбив мене недавно, коли побачив, що я піт. Тоді він сказав, що буде мене любити все дужче й дужче. Так і сталося. Поміж його співтрапезниками є один піт, з числа оцих нових пітів. За столом він завсіди балакає про поезію і тяжко картає старих отців церкви та граматиків, таких як: Александр², Грецист³, Йоганн Гарландський⁴, Ремігій та інші. Недавно він сказав, що той, хто хоче навчитись писати удатні вірші, повинен знати Діомеда, і довго розводився про сього Діомеда. Я на се одвітив: «Далебі, дивуюсь, що ви так вихваляєте оцих нових граматиків, коли все про віршописання знайдете в третій частині Александра, а саме про стопи, часокількість складів, умілість скандувати тощо. Опріч того, сей Діомед не був хороший християнин. Так, я десь прочитав, що в нього були коні, котрі поїдали людей, і він сам давав їм в поживу людей»⁵. Тоді той член курії захихотав і став глузувати з мене. Потім він спитав мене, яким є перший склад у слові Абакук⁶ — довгим чи коротким? Я одповів: «Я вбачаю тут різницю: якщо се ім'я власне, то перший склад може бути довгий або короткий, бо так пише Александр: «Часокількість складів у власних іменах визначається по-різному, на що я не раз вказував». Але якщо спитати, який склад сього слова по природі, то треба зважати на природу імен загальних, тоді побачимо, що перший склад короткий, бо Александр каже: «а» перед «в» у початкових складах, за винятком тих слів, котрі є винятками, — коротке». Тоді він став ще дужче глумитися з мене і сказав: «Іди геть, ти, кельнський пустомеле, із своїм Александром, паризьким ослом; таких, як він, тепер безліч». Після сього він ще довго глузував із славного Александра, а потім пішов. А я сказав сам собі: «Завтра я вам ще щось покажу». На другий день я приніс вірш, котрий склав уночі на хвалу Александра, надсилаю і вам

один примірник. Коли мій хазяїн побачив сей вірш, похвалив мене і сказав: «Ти — молодець». І ще сказав-отакє: «Дорогий Вільгельме, невже ти вмієш писати такі вірші? Я сього досі не знав. За се я буду надалі ще дужче тебе любити». Тож уповаю, що все в мене буде гаразд, і коли пан біг хоче, то я ще осягну важливе становище і знову повернуся в Німеччину, аби стати там священиком. Бувайте здоровенькі навіки-віків. Писано в римській курії.

*Епіграматичний вірш, складений Вільгельмом Боягузом
з Кельна, магістром семи вільних наук,
на хвалу Александра Галла*

Граматику хто хоче знати,
Той Александра повинен вивчати,
Він чотири частини має і знання корисні вселяє.
Молоко і мед хлопцям дарує, як «Достопам'ятна глоса»
трактус⁷.

Якщо ж метри хочем знати, частину третю треба взяти.
Так і я чинив і дечого себе навчив.

36

*Йоганн Арнольд і¹
шле силу повітань магістрові Ортуїну Грацію*

Уповаю, що ви вже чули або вам багато раз говорили про те, що я недавно з якоїсь благонамірної внутрішньої спонукки вибрався в Рим до курії, аби одержати невеличкий бенефіцій, або парохію, або, нарешті, вільне місце священика, щоб мати утримання до кінця своїх днів, мати їжу й одєжу, якщо дозволить благість господня. Через се, клянусь Геркулесом, чи пак богом, ви не повинні так рідко писати мені приязно натхненні і любовно складені листи. В них задушевно показуєте, як ся маєте душевно й тілесно, і яку долю послало вам боже провидіння, котре було споконвіку. Так каже Лактанцій², про котрого я саме зі щирим захватом слухав лекції тут, у «Сапієнці». Опріч того, прибув сюди з Кельна й північних країв Німеччини один товариш. Він привіз листи, передані ним з різних місць. Із них я дізнався, що ви здали до друку книжечку³, котра, бачиться, була озаглавлена, тобто названа, «Листи темних людей магістрові Ортуїну Грацію». У сьому томику чи книжечці містяться листи, котрі, як я зрозумів зі слів того

товариша, написали вашій милості в братерській любові ваші друзі і знайомі. Ви вмістили там і мого листа, і я був вельми зачудований і мило вражений, що ви сподобили мене такої велетенської честі й увічніли мою славу. Оцим я повідомляю вас, що я за се ладен виразити таку дяку, наскільки се в моїх силах. Далі сповіщаю, що я повністю присвятив себе освоєнню штуки поезії і через се тепер пишу іншим стилем, ніж раніше. Бувайте здорові на безконечний час. Писано в Римі.

37

*Брат Юрій Дурило¹
магістрове Ортуїну Грацію*

Возношу смиренну молитву за вас госпуду богу разом з належним благоговінням до вас, магістре Ортуїне. Ви надіслали мені сюди книгу Йоганна Пфефферкорна, найменовану «Оборона Йоганна Пфефферкорна проти наклепників». Задовольняючи ваше прохання, я показав її всім магістрам у Парижі, а також богословам з нашого ордену. Вони одностайно сказали: «Глядіть-но, в Німеччині є знамениті богослови. Якщо простий чоловік² пише такі книги, то що в такому разі можуть написати люди вчені і з ученим ступенем?» Хтось спитав мене, чи й князі виявляють велике пошанування Йоганнові Пфефферкорну. Я одповів, що почасти являють, почасти — ні; він вірний і високошановний дорадник імператора в справі єврейських книг і примноження віри християнської. Також покійний майнцський єпископ³ сильно його любив і обіцяв пособляти йому у всьому в міру своїх сил. Коли ж Пфефферкорн подорожував по всіх усюдах в питанні віри, тоді він дав йому багацько грошей на дорогу. Інший богослов спитав: «Чи ревно займається Йоганн Пфефферкорн вищепойменованими справами?» Я сказав, як мовиться у вашому листі: «Се він ревно чинить. Без нарікань об'їздив усю Німеччину, хоч се було йому в той час не на руку, бо треба було виховувати й утримувати діточок і супружницю, котрих він полишив удома. Правда, богослови в його відсутність вчинили пребагато благодійств супружниці його і раз у раз втішали її, бо знали, що муж увесь поринув у діла віри. До неї учацала чернецька братія з нашого монастиря і говорила: «Ми тяжко жалкуємо, що ви такі самотні». На се вона

одвічала: «Заходьте до мене, будьте добрі, частіше, бо я й справді така самотня, неначе вдова, і втішайте мене якомога частіше». Однак теперішній єпископ майнцський⁴ недолюблює Йоганна Пфєфферкорна, а се від того, що декотрі вірники його тягнуть руку за Рейхліна і сильно ненавидять богословів. Сей вищепойменований єпископ не хотів допустити до себе Пфєфферкорна, коли той мав намір вручити йому «Оборону проти наклепників», як я дізнався з вашого листа. Так одповідав я. Тоді хтось спитав: «А хто такий Пфєфферкорн?» Я одповів, що він був єврей, а тепер благополучно прийняв християнську віру, муж він богобоязливий, походить з високого коліна Нефталіма. А той сказав: «Воістину, благословенство, котре було дано Нефталіму, спевнилось на Йоганні Пфєфферкорні. Бо говорив Яків синові своєму Нефталіму (Буття, 49): «Нефталім — олень бистрий; мова його прекрасна». Після сього численні маістри наші, ліценціати та інші богослови прочитали сію книгу сторінка за сторінкою, слово за словом, главу за главою. Однак є тут один чоловік з Верхньої Німеччини⁵, котрий студіює грецьку мову; він вештається скрізь, патякає, що се неправда, начебо Пфєфферкорн — вірник імператора, ніколи ним він не був, і що імператор написав римському папі й заступився за Рейхліна, бо не хоче, аби богослови утискали його ревного та благочестивого повірника. Подібно Яків Фабер з Етапля⁶, про котрого ви вже багато начулися, одкрито тримає руку за Йоганна Рейхліна, хоча богослови його попереджали, аби сього не чинив. Оповідують також, що він написав в одному листі в Німеччину, що паризькі богослови повелися з Йоганном Рейхліном, як євреї з Христом. Але хай він говорить що завгодно, все-таки більшість парижан на нашому боці задля честі університету й з ненависті до юристів. Через се ви повинні підвестися духом, радіти і тішитися. Бувайте здорові навіки-віків. Писано в Парижі.

38

*Деметрій Фалерський¹
вітає маістра Ортуїна Грація*

Ви запитуєте в своєму листі, як поводить ся наш університет у справі віри, чи він на вашому боці, чи на боці Йоганна Рейхліна. Ознаймую, що тут і всюди в усій Швей-

царії братчики з ордену проповідників мають лиху славу і впали в неласку через отих неповинних братів, котрих було спалено в Берні². Але я ніколи не повірю, що вони вчинили те, що про них оповідають. Через се монастирі їхні обезлюднили, а монастирі братчиків святого Франциска дедалі зростають. І якщо милостиню проповідникам дає один чоловік, то двадцять чоловік дають міноритам, августинцям та іншим. Кажуть також, начебто є пророцтво, що весь орден проповідників має цілком щезнути. Опріч того, живе тут один богослов (так він сам себе іменує, але мені бачиться, що се радніше піїт), зветься він Еразм Роттердамський³. Його багато хто шанує, мов якесь світове чудо. Се той самий, хто написав книгу «Приказки», котру ви мені колись у Кельні показували, причому сказали: «Навіщо нам здалися «Приказки» Еразма, коли в нас є «Приказки» Соломона? Сей Еразм держить руку за Рейхліна і завше хвалить його. Недавно він здав у друк якісь листи, котрі вислав у римську курію, папі римському та декотрим кардиналам. У сих листах він славить Рейхліна і порочить богословів. Коли я побачив сії листи, то сказав: «Коли магістри наші уздрять їх, то, певне, пошлють його під три чорти». Таким побитом і наш університет, котрий дуже поважає Еразма, тягне сторону Рейхліна. Прибув сюди піїт Гларіан⁴, котрий, як відаєте, чоловік вельми зухвалий. Він розказує всіляку скверну про вас і інших богословів. Каже, що наміряється написати книгу про мерзощі проповідників і достоту описати все, що скоїлося в Берні. Я охоче попросив би його по-дружньому не чипити сього, але він престрашний чоловік, дуже гнівливий і завсіди радий пустити в хід кулаки, через се хай дідько його візьме. Уповаю, що з Рима прийде вирок на догоду богословам, і тоді все буде добре: якщо ж сей вирок буде на догоду Рейхліну, тоді чорт запанує. Зичу вам здоров'я. Писано в Базелі.

39

*Конрад Джура¹
здоровить магістра Ортуїна Грація*

Прийміть мій поштивий уклін і слова сердечних почуттів до вашої персони, велебний пане магістре. Я часто вам сповіщав, що живу тут неохоче. Певен, що сам нечистий заніс

мене сюди, і не можу ніяк звідси вибратись. До того ж нема тут такого вишуканого товариства, як у Німеччині. Люди тут не такі товариські, і гніваються, коли хтось раз у день похмелиться, і узивають такого свинею. Не грішу тут з жінками, бо блудниці тут вимагають багато грошей, а самі вони незрівнянні. Правду кажу, жінки в Італії бридкі до знемоги, хоча й носять гарну одягу з шовку та оксамиту. Коли вони трішки постаріються, починають горбитись і ходять, неначе б мали чинити огидну людську потребу. Опріч того, вони їдять часник і через се пристрашено смердять. Італійки чорноволосі і не такі білолиці, як німкені. На обличчі вони бліді, як смерть. А коли стрічаються рум'янощокі, то, безсумнівно, сей рум'янець неприродний, бо вони підмальовують обличчя. Ось чому мені не до вподоби тутешні жінки. Кажуть також, що шкідливо грішити тут з жінками улітку. Тоді я подумав: «У такому разі я вернуся в Німеччину, де сходиться з жінками завжди годиться». Часто згадую, які у нас з вами були коханки в Девентері і як ми кепкували з того молодика, котрий також кохався у вашій полюбовниці, але вона охоче напудила б йому в рот. Тепер я дізнався, що ви живете з дружицею Йоганна Пфєфферкорна, причому добропристойно, бо усе се діється потай, і вона, подейкують, добрих звичаїв. І се похвально, коли хтось має свою коханку, надто коли сходиться з нею потай. Мені також оповідали, що Йоганн Пфєфферкорн якимось посперечався з вами і сказав: «Пане Ортуїне, їжте зі своєї тарілки, а мені дозвольте їсти з моєї». Ви довго не могли втямити, у чому річ, бо сей чоловік сильно дотепний і завше говорить загадковими фразами. Але один наш приятель пояснив вам сіі загадкові слова таким побитом: «Їжте зі своєї тарілки» — означає: «Ви спить із своєю жоною», «а мені дозвольте їсти з моєї тарілки» означає: «Ви не торкайтесь моєї жони, а зоставте її мені». Я попрахав одного пііта, аби він найшов сю приказку в «Приказках» Еразма. Але він мені одповів, що не може надібати її в нього. Тоді я сказав: «Із сього роблю висновок, що сей автор неповний». Коли я почув таке про Йоганна Пфєфферкорна, то подумав, що він дуже ревнивий чоловік, якщо так чинить. Адже приказка каже: «У друзів усе має бути спільне», хоч декотрі твердять, що виняток повинні становити жони. Все ж йому не годилось було сердитись на вас, бо ж у вас нема дружини, а з тими, котрі нічого не мають, ми зобов'язані усім ділитись. Почув я також, що ви водитеся з челядкою книговидавця.

Квентеля², так що навіть дитинка від цього народилась. Не личило вам се чинити, себто вертати нові діри. А тут нема ні старих, ні нових, через се наміряюсь вернутися в Німеччину. Живіть у здоров'ї так довго, поки жайворонок не заважить сто центнерів. Писано в Римі.

40

*Магістр Йоганн Храп¹
шле вітання магістрові Ортуїну Грацію*

Пишете мені, ваща милосте, що ви вельми радуєтесь моему віршованому листу, недавно мною складеному, і кажете, що ви ніколи не бачили нічого подібного. Наскільки можу втямити, ви хочете, аби я завше вам так писав. Але я повинен сказати, та й ви самі добре знаєте, що завжди писати вірші не у змозі людини. Ви знаєте се по самому собі, хоч ви проречисті на красне слово і вмієте побогато писати віршів. Але, як люди звикли говорити, «олія не завше напохвати»². Отож у вас то рясно плодяться вірші, то вас більше тягне до прози. Я пригадую, як одного разу сказав вам у Кельні: «Пане Ортуїне, складіть для мене, будьте ласкаві, якийсь вірш». А ви одповіли мені: «Аполлон зараз не зі мною»³. І ви сказали, що інколи протягом десяти днів ледь можете написати добрий вірш, бо повітря не дозволяє; тоді треба почекати деякий час. Тим-то Овідій каже:

Бистро час промина, підповзає тихо старість⁴.

Отож, коли Аполлон буде мені милостив, я напишу вірш і пошлю вам. Пишете також мені, аби я вам сповістив якісь новини. Але я нічого не знаю, хіба тільки те, що тут перебувають троє знаменитих богословів, котрими пишається вся Німеччина. Вони створили нам добру славу в усій курії. Двох із них ви, zapewне, добре знаєте, а саме: ясновелебного отця, пана магістра нашого Якова Гохштрата і пана магістра нашого Петра Мейєра, пароха з Франкфурта; третій — се пан Каспар, проповідник із Кемптена⁵, ліценціат святого богослов'я і невзабарі магістр наш. Вони хочуть залагодити три важливі справи. Перший з них, магістр наш Яків, відстоює справу віри проти Йоганна Рейхліна, котрий славиться як єретик і ним напевно і в. Другий, себто магістр наш

Петро, судиться з франкфуртськими каноніками, котрі не хочуть визнати його права на парохію, через се він і приїхав сюди, до римської курії, і дає тут канонікам перцю. Третій, себто пан Каснар, веде спір про святу олію з якимись ченчиками, котрі живуть за мурами Кемптена і тримають у себе святу олію. Коли треба людей помазати олією, то в місті нема для сього святої олії. Тим-то вищепойменованій ліценціат хоче змусити тих ченців, аби оддали святу олію місту для всенародного блага. Інших новин нема, але і ви нічого мені не пишете.

Опіці божій вас поручаю, хоробрості левиної вам бажаю. Красивим будьте, як Абсалон⁶, мудрим, як Соломон, Багатим, як Асвер⁷, поетичним, як Гомер. Святим, як Хреститель Іоанн⁸; хай здохне Рейхлін-пан І мирські пііти усі, котрі годяться вам в учні.

Ось так, я не хотів складати віршів, а все-таки склав; навіть не знаю, як се вийшло, що я написав вірш. Хвала богові всевишньому! Бувайте здорові! Кінець. Амінь. Ягве. Писано в римській курії.

41

*Магістр Симон Кабанець¹
шле силу превелику повітань
магістрові Ортуїну Грацію*

«Дивне твоє знання — високе; не можу його осягнути»², — так каже творець псалмів. Сії слова прямо-таки пасують до мене, коли я намагаюся зрозуміти вчення вашої милості, з котрим недавно ознайомився по книзі, найменованій «Промови магістра Ортуїна»³. Святий боже! Як високо ви вознеслись і яким великим чоловіком стали, а колись, давно, ви були в мене тупим учнем. Але нині ви стали вище за свого вчителя, хоча в святому письмі сказано: «Учень не вище за вчителя»⁴. Коли я побачив сію книгу, заволав надсадно: «О, Ортуїне, дивне для мене твоє знання і дуже високе; я не в змозі умом його осягнути». І воістину вопо «дивне», бо ніколи я не йняв би віри, що ви, будучи моїм учнем, здатні будете писати такі гарні й чудові твори; адже божою милістю я був вашим навчителем і наставником; нині вельми пишаюсь вами. Воістину воно і «дуже високе»,

бо колись ваше знання не було таке разуче, а тепер воно просвітлене духом святим. Ви колись (простіть мені) не хотіли вчитися, і я частенько вас шпетив найпослідущими словами, коли ви не знали, який се відмінок «мене» чи «себе» і який час «писатиме», «писатимуть». Часто я вам повторяв такий вірш:

Дурнолобцем смію тебе назвати,
Бо нічого не хочеш знати.

Але тепер ви можете вчити мене, і для мене не буде осоромою стати вашим учнем. Отож і кажу: «Не в спроможі умом осягти се», тобто дійти до сього, бо Сократ говорив: «Що вище за нас, се не для нас»⁵. Але й далі пишіть такі досконалі твори і станете славетним чоловіком. Зичу вам кріпкого здоров'я. Писано в Любеці.

42

*Магістр Ахацій Підсвічник¹
шле численну кількість повітань
магістрові Ортуїну Грацію*

Вельми дивуюсь, високошановний муже, що пишете всім вашим товаришам і друзям у Римі, а тільки мені не пишете, хоча й обіцяли, що будете завсіди мені писати. Але я дізнався од одного чоловіка, котрий прибув сюди з Кельна, що ви хочете осягнути ту вмідість, про яку я вам колись оповідав, а саме: як учинити, аби якась жінка вас сильно полюбила. Хоч ви мені ще про се не писали, все ж я хочу навчити вас сієї вмідості, аби ви пізнали, як я вас люблю. Я не маю наміру щось приховувати од вас, а хочу навчити вас того,

«чого не хотіли в давнину відкривать навіть друзям»².

Суть сієї вмідості така. Але ви не смійте нікого навчати сієї вмідості, бо я держу її в такій суворій таємниці, що навіть рідного брата не навчив би її. Оскільки вас люблю більше, ніж рідного брата, хочу посвятити вас у таємниці сієї вмідості. Отож учиніть так: якщо ви любите якусь жінку, то повинні спитати, як її звати і як звати її матір. Допустимо, що ви любите якусь жінку на ймення Барвара,

а її мати зветься Ельза. Тоді постарайтесь дістати волос із голови сієї Варвари, а коли одержите сей волос, то ви повинні виявити скруху та висповідатись — принаймні щиросердо висповідатись. Потім утворить з ярого воску фігурку жінки і відправте три служби божі і в сей час обв'яжіть тим волосом навкруг шиї сієї фігурки. Далі вранці спершу вислухайте службу божу, потім візьміть новий скляний горщик з водою, розпалить вогонь у щільно закритій кімнаті, покадіть у ній ладаном, засвітіть свічку із свіжого воску, в якій повинна бути крихітка воску з великодньої свічки. Після сього прокажіть таке заклинання над фігуркою: «Заклинаю тебе, воскова фігурко, потугою всемогутнього бога, дев'ятьма хорами ангельськими, силою Косдріеля, Болдріаха, Торнаба, Ліссіеля, Фарнаха, Пітраха і Старніала³, покажи мені у всьому єстві і плоті Варвару, дочку Ельзи, і вчини, аби вона покорилася моїм жаданням». Після сього напишіть на голові фігурки срібним грифелем такі імена: «Астраб+Аріод+Більдрон+Сідра+» і опустіть фігурку у горщик з водою, поставте його на вогонь і прокажіть таке заклинання: «Заклинаю тебе, Варваро, дочко Ельзи, потугою бога всемогутнього, дев'ятьма хорами ангельськими, силою Косдріеля, Болдріаха, Торнаба, Ліссіеля, Фарнаха, Пітраха і Старніала, силою імен Астраба, Аріода, Більдрона і Сідри, аби ти мене в сію хвилину полюбила і явилась незабарно до мене, бо я скнію од любові». І тільки-но вода стане теплою, заклинання дійде до бажаного наслідку. Вона полюбить вас, хоч би навіть перед тим не бачила вас і навіть не знала, де ви перебуваєте. Сей спосіб непомильний і завжди приносить користь. Повірте мені, що сія вмлість дуже цінна і я, присягаюсь, не звірив би вам сієї таємниці, якби не любив вас усією душею. Але і ви повинні повідомити мені якусь таємну науку. Живіть у вічному здоров'ї. Писано в римській курії.

*Брат Отто Пляшкотрясило¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Возношу за вас теплу молитву до господа премилостивого замість повітань. Велебний муже, ви пишете, що ми, богослови, зобов'язані слати дяку всемогутньому богу за те, що богослов'я нині процвітає, і за те, що по всій Німеччині є си-

ла-силенна вчених богословів. Усі люди, пани і слуги, дворяни й селяни, шанують їх дуже, іменують магістрами нашими за їхню мудрість і, стрічаючи їх, знімають перед ними капелюхи й шапки зі словами: «Моє поважання вам, достохвальний і велебний магістре!» Коли магістр наш іде вулицею, то всі виявляють йому своє пошановання, неначе б ішов якийсь князь. І слухно так чинять, бо магістри наші є немов апостоли божі на падолі земному. Так велемудро ви пишете мені у вашому листі. Але я мушу вам заперечити і сказати, що ваші думки пасують для Кельна, але не до інших міст. Найпаче тут, на моїй отчизні, магістри наші із ченців не шановані людьми, а каноніки й вельможі явно виказують їм зневагу. Зате мирські богослови здобули шанобу й високо піднялись. Як мені бачиться, се не слухно. На першому місці повинні завсіди стояти чернечі богослови, бо вони набагато більше духовні, і чернечий богослов небесною мудрістю стоїть вище за мирського богослова. Адже ченці прямо-таки створені на се, аби воздавати хвалу господу богу всеблагому, святій богородиці, блаженній діві Марії, святим мученикам, віруючим і так далі. На мою гадку, се велика помилка, коли люди більше виявляють своє благоговіння мирським духовним, аніж чернечим духовним. Також у Верхній Німеччині мирські богослови сильно запишались і починають ворогувати з богословами-ченцями, хоч самі набагато більше належать суєтному світові, а через се більше віддалені від царства небесного. Адже ви добре знаєте, що сказав Христос: «Ви, що пішли за мною, сядете і ви на дванадцяти престолах судити дванадцять колін Ізраїлевих»². А ченці, котрі зреклись вітцівського майна й відгородилися від оманливого світу, підійшли близько до царства небесного. Простіть, що я пишу таке про мирських богословів, бо і-ви до них належите. Але в Кельні зовсім інакше: там усі смиренні й повні пошани до ченців. Та й ви своєю ревністю в справі віри скидаєтесь на ченця. Пам'ятаю, одного разу в Кельні ви сказали: «Пане Отто, я пострижуся в ченці вашого ордену, бо в мене є велика тяга до сього». Отож я пишу вам з великою довірою, бо мені не до впадоби, що тепер декотрі мирські богослови загнули кирпу, як, приміром, тутешній доктор Йоганн Рейсс³, проповідник соборного храму нашого міста. Його тут вельми шанують; усі каноніки й вельможі його люблять за те, що він уміє говорити красні слівця. Але сей доктор лихословить в адресу ченців. Один чоловік, котрий з ним часто обідає, сказав мені, що він

ходить своєю стежею, він ні альбертист, ні скотист, ні ок-
каміст ⁴, ні навіть томіст; а коли хтось питає: «Достохваль-
ний пане докторе, якою стежею ходите?», то він відказує:
«Я ходжу стежею Христа», Рейсс сміється, коли доктори бо-
гослов'я іменують себе магістрами нашими. Опріч того,
він нехтує ченцями і каже, що нема чого надягати рясу,
бо можна спасти душу іншим побитом. Твердить, що бог
не зважає на одєжу. Оскільки він не шанує ченців і святих
отців церкви, мені бачиться, що він еретик. Рейсс також
читає проповіді на незвичайний лад, не так, як всі інші,
бо не ставить глибокодумних питань, не шукає доказів на
них, не розв'язує сії питання і не робить висновків, а веде
свою річ просто й дохідливо. Через се дивом дивуюсь, що
віруючі побожно слухають його казання, хоч він зовсім
непутящий проповідник. При двох okazіях я помітив, що
він недолюблює ченців. Раз, коли ви, кельнці, разом з усім
вашим орденом почали були похвальний спір з доктором
Рейхліном, я тоді приніс йому картку, на котрій був на-
писаний рішенець проти Йоганна Рейхліна, аби спалити
його еретичну книгу, а він сам має одректися од сієї книж-
ки. Я сказав йому, як велів мені наш провінціал ⁵: «Досто-
хвальний пане магістре, ось вам рішенець, на основі кот-
рого Рейхлін об'являється еретиком, а його книга має бути
спалена. А тому оголосить се з казальниці. Опріч того,
упрохуємо вас, аби ви воліли тримати руку з нами проти
сього заклятого еретика». Тоді він прочитав рішенець у
питаннях віри і сказав: «Тут бачу застереження, аби ніхто
не посмів продавати «Очного дзеркала», допоки судом сіє
діло буде розглянуте й вирішене. З сього не випливає, що
належить об'явити Рейхліна еретиком». Я одповів, що мож-
на робити висновок з цього, що його книгу забороняють
продавати, і попросив, аби він з казальниці все-таки засту-
пився за наше діло. На се він одказав так: «Ах, дайте ви
мені спокій! Я тут для того, аби сіяти слово боже, а не для
того, аби когось оскверняти, бо написано в святому письмі:
«Хто осквернить одного зі смиренних оцих віруючих у ме-
не...» ⁶ і т. д. Отож я не міг його напоумити, аби пособляв
нам у ділі віри. Те саме я помітив при другій okazії. Коли
брат Яків з нашого закону перебував тут і роздавав індуль-
генції, котрі ми одержали з Рима для аугсбурзького мона-
стиря, він тоді прохав вищепойменованого доктора Рейсса
похвалити з казальниці сії індульгенції і намовити жінок
та інших, аби вергали гроші в шкатулку, бо сі пожертви
принесуть церкві користь. Але Рейсс дозволив йому гово-

риту все що завгодно, але жодним словом не згадав індульгенцій. Якось брат Яків сказав йому: «Глядіть-но, ви заздрите нам, що ми збираємо гроші, але ми їх збираємо, хоч би навіть у вас з превеликої досади й серце розірвалось». Надто брат Яків сказав з казальниці: «Погляньте! Тут — індульгенції і листи з відпущенням гріхів; що там написано, се суця правда, і личить у них вірити, як в Євангеліє. Хто з вас купить сії індульгенції, тому будуть відпущені гріхи, неначе сам Христос зійшов з небес і одпустив вам гріхи ваші». Тоді доктор Рейсс заперечив і сказав: «Ніщо не личить порівнювати з Євангелієм. Хто чесно живе, той іде по праведному путі. Якщо ж хтось роздобув собі хоч би й цілу сотню індульгенцій, але не жив доброзвичайно, то він все-таки пропаде пропадом, і сії індульгенції не допоможуть йому. А, навпаки, той, хто прожив свій вік добропрстойно, або той, хто хоч согрівив, але покався й жив далі праведно, той, передрікаю вам, увійде в царство небесне, і йому ніяка поміч не знадобиться». Таким побитом я зрозумів, що доктор Рейсс ворог ченців. Мені бачиться також, що він тягне руку за Рейхліном, хоча я й не певен сього. Тим-то подумайте самі, що про се можна сказати. Я гадаю, що кельнські богослови удостоїлись великого пошановання і що там мирські богослови живуть у злагоді з ченцями, не те, що тут, у нас. Але я уповаю, що богослови зрадіють, коли подолають Рейхліна у спорі за віру, бо за нас наш єдинородний спаситель. Амінь. Писано в Бюрцбурзі.

44

*Петро Вормський¹
шле магістрові Ортуїну Грацію
щиросерде повітання*

Знаменитий муже, оскільки ви до мене дуже прихильні і вельми люб'язні, я бажаю зробити для вас усе, що в моїх силах. Ви казали мені: «О Петре, коли будете в Римі, подивіться, чи немає там нових книг, і надішліть мені декілька з них». Так ось я посилаю вам одну таку книгу, тут надруковану². І, оскільки ви хвалений піїт, вона, сподіюсь, буде вам не без пожитку. Бо сказав мені в суді один нотар, либонь, тямущий книголюб, що книга ся є джерело поезії, а її автор, іменований Гомером, є батько всіх піїтів;

сказав він також, що є ще інший Гомер, котрий пише грецькою мовою. Тут я озвався: «Ради чого мені здалася грецька? Латинська ліпша, бо хочу послати книгу в Німеччину магістрові Ортуїну, котрому грецька балаканина ні до чого». І спитав я його, про що пишеться в сій книзі. Він одвітив, що там мовиться про якихось людей, званих греками. Вони воювали проти інших людей, званих троянцями, про котрих я чув уже раніше. У сих-то троянців було велике місто, греки його обложили і стовбичили там цілих десять літ поспіль. Троянці подеколи чинили вилазки на них, і скипала там несусвітна січа, — рубали вони один одного так страшно, що все поле було залите кров'ю, і річка, котра там протікає, вся наповнювалася кров'ю і ставала зовсім червона, неначе не вода в ній, а справдешня кров. Гамір битви сягав аж до неба, і один воїн метнув камінь, котрий не в спроможі були підняти двадцять чоловік, а один кінь навіть заговорив і віщував. Однак я не йому віри таким безліпцям, бо вважаю се неможливим; по правді кажучи, я не знаю, чи можна вірити сій книзі. Будьте добрі, напишіть мені вашу гадку з цього приводу. Бувайте здорові і нині, і присно, і ввіки-віків. Писано в Римі.

45

*Йоганн Небиліцькожер¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Оскільки написано: «Друга пізнаємб в біді»², то я й хочу побачити, чи ви мене ще пам'ятаєте. А про се можу дізнатись таким побитом. Подавець сього листа — мій родич, дуже здібний і голінний юнак, котрий хоче студіювати вільні науки. Отець хотів послати його в тутешній університет, але я відраяв його від сього наміру, бо мені хочеться, аби син студіював за старою методою, як студіював я сам. Тому-то прохаю вас, аби ви взяли його під свою опіку. Хоч я сам альбертист, але не буду печалитись, якщо ви його помістите в Нагірцу бурсу, де вчаться за методою Фоми Аквінського, бо тамтешній ректор походить з Верхньої Німеччини. Опріч того, між томістами й альбертистами, по суті, нема різниці, хіба тільки те, що альбертисти твердять: «прикметники йменують» і що «рухоме тіло є суб'єкт у природі», а томісти доводять: «прикметники не йменують» і «суб'єктом у природі є рухоме буття». Далі. Альбертисти

твердять, що логіка «є наука про путь од малих посилок силогізму до великих», а томісти, навпаки, кажуть, що логіка «є путь од великих посилок силогізму до малих». Так само альбертисти твердять, що «рухоме тіло в порожньому просторі рухається з перервами», томісти ж кажуть, що «рухоме тіло в порожньому просторі рухається безперервно». Альбертисти твердять, що «в молочній дороги натура небесна», а томісти кажуть, що «в молочній дороги натура елементарна». Але тут не йдеться про те, аби відстоювати те чи інше положення, а про те, аби триматися старої методи. Мені хочеться, аби сей юнак харчувався в бурсі, аби ви держали його в послушенстві і аби він не виходив з бурси, коли йому забагнеться. Якщо він скоїть якийсь переступ, то дайте йому доброї нагінки, бо в книзі Притч Соломонових (глава XXIII) сказано: «Не залишай юнака без покари; якщо покараєш його різкою, він не помре; покараєш його різкою, але спасеш душу його од пекла». І прищепіть йому навиків, аби ходив на диспути в бурсі, не дозволяйте ходити на лекції Цезарія та інших піітів. Радію дуже, що Буша, як мені пишете, вигнали з Кельна; він був для університету завадою, бо своєю поезією баламутив уми спудеїв. Тут також є два пііти: Еобан Гесс і Петрей Апербах³. Вони мої неприятели, але я на них не звертаю уваги. Всюди, де вони мене побачать, одразу починають вести річ про справу Йоганна Рейхліна, тягнуть за ним руки і злословлять богословам. Але я вперто мовчу, хоч недавно сказав: «Йоганн Пфефферкорн добре знає, хто такий Рейхлін, і йому ще покаже». Я показав їм книгу Пфефферкорна, названу «Оборона Йоганна Пфефферкорна проти наклепників», після сього пішов. Господи премилостивий, поблагослови, аби рішенець у спорі з Рейхліном був вам на догоду, інакше сії пііти добряче посміються над нами. Отож майте в опіці сього юнака і будьте здорові. Писано в Ерфурті.

46

*Магістр Конрад Торбохвар¹
шле багатократні повітання
магістрові Ортуїну Грацію*

«Мають вони вуста, але не говорять, мають вони очі, але не бачать; мають вони вуха, але не чують»², — каже творець псалмів. Сії слова можуть служити вступом і темою для

мого листа. Магістр Ортуїн має вуста, але він не говорить, а саме не говорить ніколи членам папської курії, котрі їдуть у Рим, таке: «Повітайте од мене поштиво пана Конрада Торбохвата». Має він очі, а не бачить, що я написав йому силу-силенну листів, і не відповідає мені на них, немовби їх не читав і навіть не бачив. Нарешті, Ортуїн має вуха, але не чує, бо я велів багатьом моїм товаришам, котрі відправлялись у ваші краї, поклонитись йому. Але він не почув моїх повітань, бо він на них не відповідав. Ви тяжко грішите, а оскільки я люблю вас, через се ви зобов'язані мене любити. Але ви сього не чините, бо не пишете мені. Я сильно хотів би, аби ви мені якомога частіше писали, бо я радуюсь од душі, коли читаю ваші листи. Проте я чую, що у вас багато слухачів і що ви нарікаєте на те, що Буш і Цезарій переманюють у вас учнів і спудеїв, хоча вони не здатні так алегорично тлумачити піітів, як ви се чините, і наводити святе письмо. Мислю, що нечистий сидить у сих піітах. Вони призводять до погуби всі університети. Чув я од одного старого лейпцігського магістра, котрий тридцять шість літ був магістром, що в його молоді роки справи в університеті йшли добре, бо на двадцять миль навкруги не було жодного пііта. Він оповідав також, що тоді спудеї охоче ходили на лекції, як формальні, так і матеріальні³, поведенція їх у бурсі була похвальна. Було б великою осоромою, якби якийсь спудеї ішов вулицею і не мав під пахвою Петра Іспанського⁴ або принаймні «Основи логіки»⁵. Граматики носили з собою завсіди «Частини» Александра⁶, «Путівник», «Граматичні настанови для хлопців»⁷, «Малий твір»⁸ або ж «Думки» Йоганна Сінтена⁹. І в школах учні завсіди слухали з великою увагою, вельми поважали магістрів вільних наук: кожний раз, як тільки вони побачили магістра, то так страхались, немовби побачили самого гаспида. Він оповідав також, що в той час чотири рази в рік спудеї удостоювались вченого ступеня бакалавра, і кожного разу по п'ятдесят-шістдесят чоловік зразу. У той час університет сильно процвітав. Хто в університеті провчився півтора року, одержував ступінь бакалавра, а хто провчився три роки або ж два з половиною, той ставав магістром. Родителі були сим дуже задоволені і охоче давали синам гроші, бо вони бачили, що їхні сини осягають учені титули. А нині спудеї хочуть слухати лекції про Вергілія, Плінія та інших нових авторів; хоч слухають лекції п'ять літ, все-таки не удостоюються вченого ступеня. Коли ж такі спудеї верта-

ються додому, родителі їх питають: «Ким ти став?» Одно-
відають, що вони ніхто, зате студіювали поезію. Родителі
не знають, що се значить. І коли побачать, що сини — не
граматіки, то нарікають на університет, шкодуючи, що
змарновано гроші. Потім вони говорять іншим: «Не поси-
лайте ваших синів в університет, бо вони там не вчаться
і не трудяться, а лише вештаються ночами, гроші ж наші
на їхню науку йдуть намарне». Далі той магістр оповідав
мені, що в його час ¹⁰ у Лейпцігу було коло двох тисяч спудеїв,
близько цього було в Ерфурті, у Відні було чотири
тисячі, у Кельні також, як і в інших університетах. А тепер
у всіх університетах, разом узятих, не набереться стільки
спудеїв, скільки їх було колись в одному або в двох універ-
ситетах. Лейпцігські магістри сильно нарікають на малу
кількість спудеїв і винуватцями сього називають піітів.
Коли родителі посилають своїх синів у бурси або в колегії,
то ті не хочуть там zostаватись, а йдуть до піітів і вчаться
у них всіякого непотребу. Він іще оповідав, що в давніші
часи у нього було сорок бурсаків, і коли він ішов у церкву,
на ринок, або гуляти в Трояндовий парк ¹¹, всі вони йшли за
ним. Студіювати поезію тоді вважалось тяжким пересту-
пом. І коли хтось на сповіді зізнався, що потай слухав лек-
ції якогось бакалавра про Вергілія, то священник накладав
на нього тяжку покуту, а саме: піснювати кожної п'ят-
ниці або кожного дня проказувати сім раз покайний пса-
лом. Магістр той присягався мені своєю совістю, що на його
очах не допустили до магістерського екзамену одного спудея,
бо один з екзаменаторів побачив, що той у свято чи-
тав Теренція. Ох! Якби тепер в університеті були такі
порядки, як колись, то я не стовбичив би тут, у курії! Бо
що нам нині чинити в університеті? Прибутку катма, бо
спудеї не хочуть більше жити в бурсах і вчитися у магі-
стрів. З двадцяти спудеїв ледве один жадає сподобитись
ученого ступеня, а всі інші хочуть учитися в гуманістів.
Коли читає магістр, то в залі мало спудеїв, а пііти на своїх
лекціях збирають таку кількість слухачів, що прямо-таки
дивом дивуєшся. А се призводить університети до погуби
у всій Німеччині. Отож ми повинні молити бога премило-
сердного, аби поздыхали всі пііти, бо «лучче нам, аби один
чоловік умер...» ¹² і т. д., себто лучче, аби повмирили пііти,
котрих не так уже багато в кожному університеті, ніж аби
загинули всі університети. Напишіть мені незабарно, а
якщо не напишете, то я напишу превелику скаргу на ваше
недбальство. Живіть у вічному здоров'ї. Писано в Римі.

*Брат Бенедикт із Шотландії¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Замість повітання прийміть від мене братерську і сердечну любов. Спевняючи ваше прохання, повідомляю, що ваш лист був доставлений мені на свято Михаїла². Я хочу одвітати на сей лист дуже ретельно. По-перше, ви питаєте, чому ми, брати-проповідники, співаємо грубшим голосом, ніж інші ченці. Я гадаю, що се відбувається з тої причини, про котру сказано в пророка Ісайї (59): «Всі ми ревемо, мов ведмеді, і воркочемо, мов голуби». Через се я вірую, що святий Домінік хотів здійснити сіє пророцтво. По-друге, ви питаєте мене, хто, на мою гадку, святіший: святий Фома чи святий Домінік³. Відповідаю: є різні думки, і доктори нашого ордену диспутують на сію тему на різний лад. Одні доводять, що святий Домінік святіший чеснотами своїми за своє святе життя, а не достоїнством ученості, а святий Фома, навпаки, святіший достоїнством ученості, а не чеснотами свого життя. Інші гадають, що безперечно святіший святий Домінік з двох причин. Перша причина оснований на тому, що святий Домінік був засновник нашого ордену, святий же Фома, котрий також належав до сього ордену, був його учень, а «учень не вище за вчителя»⁴, отже... і т. д. Друга причина така: вченість не має пальми першості перед життям і діянням. Якщо навіть святий Фома був ученіший, ніж святий Домінік, то своєю вченістю він ще не стає святіший. Інші ж твердять, що святіший, безперечно, святий Фома, бо поміж усіма святими нема другого доктора, котрого іменували б Доктором Святим, окрім одного святого Фоми. Таким чином, як Арістотель через свою знаменитість удостоївся ймення «філософ», Павло — ймення «апостол», так і святий Фома іменується «святим». Тому він не тільки вченістю, а й святістю своєю набагато святіший од святого Домініка. На се одвічають, що святий Фома іменується святим не тому, що він святіший од усіх святих, а тому, що він святіший од інших святих докторів, а через се він не святіший од святого Домініка. Один старець із нашого ордену хоче показати мені старовинну книгу, котра забороняє диспутувати про те, хто із святих має першість перед іншим. Через се я полишаю се питання і не буду його до щирця розтлумачувати. По-третє, ви питаєте про мою думку, чи Пфєфферкори буде вірним християнській вірі. Відповідаю:

«Далебі, не знаю, що мені на се сказати, бо се діло дуже хистке. Адже нам достоту відомий той випадок, що трапився в храмі святого Андрія в Кельні, як один декан сієї церкви, вихрест, довгий час зоставався вірним християнському благочестю і жив праведно. Але пізніше на смертному одрі він звелів принести зайця й собаку і пустив їх вільно; собака вмить упіймав зайця. Тоді він випустив кішку й мишу, і кішка спіймала мишу. Після сього він таке сказав усім, котрі стояли довкіл його ложа: «Дивіться, як сії створіння вірні своїй природі! Подібно і єврей не полишить ніколи своєї віри, і я хочу сьгодні померти добрим євреєм». По сій мові він оддав богові душу. В пам'ять про сей випадок городяни Кельна поставили бронзові фігури, котрі і досі стоять на стіні перед кладовищем. Таке ж я чув іще про одного вихрещеного єврея, котрий, також будучи при смерті, велів принести великий камінь, покласти його у горщик з водою, поставити на вогонь і варити сей камінь. Горщик стояв на вогні добрих три дні. Тоді сей вихрест спитав, чи камінь зварився. Йому одвітили, що ні, бо неможливо, аби камінь міг зваритися. На се він сказав: «Як сей камінь ніколи не стане на вогні м'яким, так і єврей не може стати сущим християнином. Євреї навертаються на християнську віру задля користі, або зі страху, або для того, щоб когось зрадити, отож я хочу померти нині чистокровним євреєм». Таким чином, далебі, пане магістре Ортуїне, належить боятися за Йоганна Пфефферкорна, хоча я уповаю, що премилостивий господь явить йому свою милість і збереже його в християнській вірі. Все-таки ми зобов'язані завжди говорити, що він на все життя зостається християнином, а чинити так мусимо хоч би з уваги на Йоганна Рейхліна і його сторонників. По-четверте, ви питаєте, що я думаю про власні назви, чи не творять вони множини, як гадають давні граматики, приміром, Александр та інші, чи творять її, як твердять нові, приміром, Діомед і Прісціан⁵. Одвічаю: треба сказати, що власні імена не творять множини, бо вони власні імена. Але деколи вони змінюються у множині, і тоді їх треба вважати загальними іменами, як, приміром, «два Якови», себто два апостоли, котрі обидва мали ім'я «Яків»; «два Катони»⁶, себто двоє царів або двоє мудрих римських сенаторів, котрих так називали, або ж «три Марії», себто три жінки з таким ім'ям. Я одповів вам у міру сил моїх. Якби я знав се ще лучче, то одповів би вам ще лучче. Тож добросердо прийміть мою одповідь.

Поклоніться од мене багато раз магістрові нашому Арнольдові Тонгрському, моєму найдорожчому навчителеві. Живіть у здоров'ї. Писано в Цволле.

48

*Йоганн Телець¹
магістрові Ортуїну Грацію
шле приятельське повітання*

Високошановний пане і велебний магістре, знайте, що я вельми дивуюсь, як ви можете не давати мені спокою, пишучи кожний раз: «Напишіть мені щось новеньке». Вам вічно хочеться знати новини, але в мене і без того сила-силенна всіяких справ. Через се новини мені не в голові, а бігаю я, мов окаянный, сюди-туди, клопочучись про благополучний рішенець, аби одержати жирний бенефіцій. Але на сей раз вволю ваше прохання й напишу вам так, що в майбутньому не будете турбувати своїми новинами. Ви, певне, чули, що у папи був велетенський звір, іменованний слоном². Папа дуже його цінував і міцно любив. Тепер хай буде вам звісно, що звір сей спустив дух. Коли він був болящий, папу сушила невимовна журба-печаль; він зібрав багатьох лікарів і сказав їм: «Учиніть, що у ваших силах тепер вдіяти, і спасіть мого слона». Лікарі старалися зо всіх сил, дивилися сечу слона, дали йому проносне, котре коштувало п'ятсот золотих флоринів. Все ж вони не могли нічого вдіяти, аби слона пронесло, і слон здох. Папу охопила велика скорбота. Кажуть, що він заплатив за слона тисячу дукатів, бо се був дивовижний звір з предовгим, грубезним хоботом. Коли слон бачив папу, він вклякав і кричав громоподібним голосом: бар, бар, бар. Я мислю, що нема в усьому світі рівні сьому звірові. Оповідають також, що французький король і імператор Карл уклали мир³ на багато літ і заботились-заприсяглися жити в мирі. Але багато гадають, що сей мир хисткий і недовговічний. Я не знаю, чи се правда, чи ні; не турбуюсь про се, бо, коли вернусь до Німеччини, осяду у своїй парохії і заживу на славу. Там у мене тьма-тьмуца гусей, курей і качок; можу тримати при своїй господі п'ять або шість корів, котрі будуть давати молоко для виготовлення масла і сиру. Задля сього я триматиму куховарку, котра буде все се робити. Куховарка мусить бути похилих літ, бо молода могла б спокушати мою гріховну плоть, і я тоді, крий боже,

міг би согрішити. Вона також буде мені прясти, а для сього я буду купувати їй льон. Буду кормити іще дві або три свині, аби мати смачну шинку, бо ж для мене головне — мати вдома вдоволь харчів. А коли заріжу вола, половину продам селянам, а половину закопчу собі. За домом у мене город; там посаджу часник, петрушку й цибулю, буду вирощувати капусту, буряк та інші овочі. Взімку сидітиму в своїй кімнаті і готуватимусь до казань для селян на основі збірників «Готові казання»⁴, або «Учень»⁵, або на основі Біблії, щоб бути якнайлучче підготовленим. Влітку ходитиму на риболовлю або трудитимусь в городі. Не хочу морочити собі голову війнами, бо хочу жити для самого себе, читати недільні проповіді й правити богослужіння. Не буду дбати про мирські діла, бо вони псують душу. Бувайте здорові! Писано в римській курії.

49

*Філіп Кравець з Ерфурта¹,
магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю вашій шановній особі сердечні повітання з почуттям поштивої поваги. Велебний магістре! Недавно ви писали мені, що якийсь пїт у Німеччині, з ім'ям Еразм Роттердамський, написав багато книг, особливо ж надіслав листа папі римському², в якому він славословить Йоганна Рейхліна. Так знайте, я бачив сього листа. Іще бачив я іншу велику книгу, йменовану «Новий завіт»³. І сію книгу Еразм послав папі. Я мислю, що йому хочеться, аби вона була первосвященнику до вподоби, але я сподіваюся, що сього не буде. Магістр папського двору⁴, муж знаменитий і достохвальний, сказав, що він спроможний довести, що той Еразм вретик, бо він у кількох місцях ганить Доктора Святого і ні за що має богословів. Опріч того, він написав книгу, названу «Похвала Глупоті», котра містить багато порочних і гидких тверджень, а подеколи явне й блюзнірство. За се паризькі магістри поклали собі спалити сію книгу. Таким побитом, я не вірю, що папі римському буде до вподоби сія велика книга. Також магістр наш Яків Гохштрат плекає добрі сподіванки. Вчора він запросив мене на учту і запевнив, що він, як йому сказав один кардинал, одержить благополучний рішенець папи. Проте Йоганн Вік⁵, повірник Йоганна Рейхліна, чинить йому всілякі завади. У моїй присутності магістр наш Яків сказав йому:

«Гляди-но! Ти тепер дієш мені наперекір, але повір, що коли перемога буде за мною, то я дам тобі такого перегону, що віде в Німеччині не знайдеш супокою». Іншим разом він сказав йому: «Я знаю, що в Рейхліна нема грошей, аби тобі їх давати, а ти ще такий легкодухий, що хочеш увесь орден озлобити?» Живе тут також іще один доктор, а саме Мартін Гронінген⁶, котрий лагодиться перекласти «Очне дзеркало». Я дізнався, що магістр Яків дасть йому потаймиру сто флоринів, аби той навмисно спотворив текст «Очного дзеркала». Коли він се вчинить, тоді ви подолаєте Рейхліна. Уповаю, що сей доктор так учинить. Якщо ви знаєте щось про се діло, то напишіть мені. Кріпкого вам здоров'я. З Рима.

50

*Магістр Адольф Брязкало¹,
шле магістрові Ортуїну Грацію
повітань без міри і ліку*

Ви вже, певне, дізналися недавно од мене, що тут зо мною всі сперечаються про Йоганна Рейхліна і про діла віри. А нині сповіщаю вас, що коли ви прислали мені книгу Йоганна Пфєфферкорна, найменовану «Оборона Йоганна Пфєфферкорна проти наклепників», я пішов до одного чоловіка², котрий зо мною завсіди сперечається, і показав йому в сій книзі одне місце, в кінці, а саме О. II, де написано таке: «Двадцять літ тому, наскільки пам'ятаю, про рокував нам у Кельні Йоганн Ліхтенберг³, чи пак паломник і «пустельник Рут» (його пророцтва надруковані в Майнці, як по-латині, так і по-німецьки). Він так пише на шістнадцятій сторінці: «Будьте обережні, кельнські філософи, аби хижі вовки не увірвались до вашої вівчарні. Бо у ваш час станеться у вашій церкві щось нове й нечуване; хай всемогутній бог одверне од вас се лихо». Коли той чоловік прочитав се місце, то хвилюку стояв мовчки і роздумував тяжко, потім сказав: «Я дивуюсь глупоті богословів. Ви гадаєте, що всі люди — діти, коли можете вмовляти в них таку безліпицю? Але оскільки кельнські богослови хочуть бути такими глибокодумними, то я покажу вам також пророцтво про Йоганна Рейхліна, набагато більш достовірне. Відтак я покажу вам, що і се пророцтво, котре вони наводять, віщує на користь Рейхліна, а не проти нього. Загляньте в першу главу пророка Софонії⁴; там пророк каже:

«І станеться в той час таке: я перешукаю зі світильниками Єрусалим і покараю тих, котрі задубіли на дріжджах своїх і кажуть у своїх серцях...» і так далі. Тепер, оскільки ви, кельнці, осмілюєтесь наводити святе письмо як вам заманеться, то послухайте, як я можу розтлумачити слова пророка. Отож господь бог каже в устами пророка: «І буде в той час таке: я зі світильниками огляну Єрусалим». Се значить: я навіщу церкву мою, аби її обновити й усунути в ній ухили, якщо тільки вони є. «Зі світильниками огляну», себто з поміччю таких великовчених мужів Німеччини, як Еразм Роттердамський, Йоганн Рейхлін, Муціан Руф⁵ та інші. «І навіщу тих», себто богословів, «котрі задубіли», себто впираються на своєму, «на дріжджах своїх», тобто в запліснявілому, безглуздому й темному богослов'ї, котре вони самі собі вигадали кілька віків тому, знехтувавши стародавніх і великовчених богословів, які правдиво тлумачили святе письмо. Не знають вони ні латинської, ні грецької, ані єврейської мов, аби належно тлумачити святе письмо. Ось так, занедбавши істинне і первісне богослов'я, вони тільки й чинять, що диспутують, аргументують і ставлять непутящі запитання. До того ж вони твердять, що боронять віру католицьку, хоч нема нікого, хто б оскверняв сію віру. Таким чином вони намарно збавляють час і не приносять церкві божій ні крихітки користі. Аби їх диспути були хоч трішки церкви помічні, то вони могли б повернути сії диспути на благо церкви, мандруючи по світу і проповідуючи слово боже, як се чинили апостоли, а також диспутувати з греками, аби їх напоумити возз'єднатися з римською церквою. Якщо ж їм така дорога надто далека, то хай подадуться принаймні в Чехію, аби навернути сей народ⁶ силогізмами й доказами. Але вони сього не чинять, а диспутують про всілякі безліпиці. Через се господь їх «покарає» і пошле інших учителів, тямущих у грецькій, латинській та єврейській мовах. Бог викине «сі дріжджі», себто безглузді мудрації, брехливе богослов'я і темні тлумачення святого письма, і люди принесуть свої світильники, освітять святе письмо і оновлять старе, істинне богослов'я. Так, недавно вищепойменованний Еразм виправив книги блаженного Ієропіма і дав їх друкувати⁷. Він також виправив Новий завіт⁸, а се, гадаю, набагато корисніше діло, ніж якби двадцять тисяч скотистів і томістів сто літ сперечались про «буття і сутність». Коли він скінчив, я озвався: «Помилуй мене, боже! Що я чую! Ви тим самим, по суті, вже одлучені од церкви!» Я хотів одійти од цього,

але він мене зупинив і сказав: «Вислухайте мене принаймні до кінця». Я відповів: «Не хочу слухати до кінця». Тоді він сказав: «Послухайте хоч, як я тлумачу ваше пророцтво». Я, подумавши, погодився, бо се не шкідливо вислухати одлученого од церкви, лише не личить з ним їсти і пити. Тоді він почав так: «Будьте обережні, кельнські філософи». Я не сказав «богослови», а «філософи», бо богослов'я кельнців радніше є філософія, себто софістична вмілість, а не богослов'я, бо се не що інше, як чортівське пустослів'я і безглузда балаканина. «Аби хижі вовки...» — се Яків Гохштрат, Арнольд Тонгрський та їм подібні. Вони олжею й лукавством навально і сказано нападають на невинних овець, якими були і є Петро з Равенни⁹ і Йоганн Рейхлін. Сих мужів богослови жадають об'явити еретиками, бо заздять їм у вченості й славі і хочуть їх погубити, а самі неспроможні вчинити стільки блага, скільки вчинили сії великовчені мужі. Через се богослови й найменовані вовками, котрі чигають на славу і життя нічим неповинних людей. Так, вони добрих сім літ мучили й переслідували повсюдно нещасного старця Йоганна Рейхліна¹⁰ і, якби всемогутній бог не збавив його од сього лиха, вони б його до щирця розтерзали. Тим-то не личить іменувати Рейхліна хижим вовком, бо він за все своє життя ні на кого не нападав, себто він ніколи нікого фальшиво не звинувачував і ніколи ні пером, ні словом не посягав на життя і славу ближнього. Тепер зважте, що означають такі слова: «Аби не увірвались у вашу вівчарню». Але ж сей добродішній Рейхлін ніколи не проникав у Кельнський університет, тим паче не в голові його були ні кельнські богослови, ні кельнська церква, бо у нього були більш важливі діла. Тому й не можна його назвати одним з тих хижих вовків, котрих, як каже Ліхтенберг, треба вигнати з кельнської вівчарні. Далі: «Бо у ваш час станеться щось нове й нечуване», бо «ні око того не бачило, ні вухо не чуло, ні на ум не приходило»¹¹, аби такого велевченого і добродішного мужа, котрий багатьом поміч подавав і нікого не скривдив, в похилих літах так жорстоко й лукаво мучили, гнобили й переслідували. Далі сказано: «В церкві вашій». Се аж ніяк не може пасувати до Рейхліна, бо він тихо-мирно живе поза межами кельнської церкви, а саме в Констанцькому єпископстві»¹². «І уповаю, що придуть собаки» — себто вірні пастирі овечої отари, котрі без заздрощів і злоби, смиренно і вірно пастимуть овець Христових, тобто християнський люд. «І розтерзають тих вовків,

котрі пустошили вівчарню божу, і очистять церкву божу», себто виженуть усіх бридких і скверних богословів, котрі нічого не знають, а тільки чваняться, що все знають». Коли він се сказав, я пішов геть і побожився всіма святими, що напишу про все в Кельн. Прошу вас смиренно розповісти се магістрам нашим і Йоганнові Пфєфферкорну, котрий, так би мовити, є писар кельнців і ладнає дивні писання, аби злостиво допікати піітам своїми творами. Той, хто таке розказував, родом із Берліна. І якщо хочете знати його ім'я, то напишіть мені, а я вам незабарно його назву. Жив він до того в Бонні, де його богослови здорово провчили. Але він і далі гудить богословів. Він гидкий християнин і вперто тримається своєї неправоти. Через се після смерті потрапить у геєну вогненну. Хай бог спасе од неї вас, богословів і братів-проповідників, навіки-віків. Амінь. Писано у Франкфурті-на-Одері.

51

*Йоганн Помагач, по-латині Юпітер¹,
магістрові Ортуїну Грацію*

Шлю вам повітання і висловлюю свою смиренну повагу до вашої персони. Велебний пане магістре, ви пишете мені, що дуже дивуєтеся через те, що я йменую себе Юпітером. Повідомляю вам таке: коли під час перебування у Відні я слухав лекції про поезію, тоді жив там молодий пііт, учень Конрада Цельтіса², на ймення Георгій Сібут³. Він був моїм приятелем, і ми завсіди трималися разом. Одного разу він сказав мені: «Ти йменуєш себе Юпітером, бо по-латині Юпітер значить те саме, що по-німецькому Помагач». Ось так відтоді мене йменують Юпітером. Той пііт нині живе у Віттенберзі. Там він оженився із старою бабою, котрій сповнилось уже сімдесят вісім або і більше літ. Я навістив його раз, коли їхав з Пруссії. Тоді та старуха сиділа за піччю. Я спитав його: «Се ваша мати?» Він одвітив: «Ні, ся богобояща жінка — моя супружниця». Далі я спитав його: «Чому ви взяли собі за жоїну таку стару бабу?» Він одказав мені, що вона ще добре сповняє свої супружні обов'язки. Опріч того, у неї багато грошей, вона вміє варити гарне пиво, потім продає се пиво і накопичує гроші. Тоді я сказав: «Ви слушно вчинили», — і спитав його: «Як звати вашу супружницю?» Він одвітив: «Я зву її: моя Корінна, моя Лєсбія, моя Цінтія»⁴. Але полишмо се.

Ви пишете мені, що вам бачиться, буцімто невзабарі настає день страшного суду, бо світ такий зіпсутий, що більш гріховним стати вже й годі йому, а звичаї людей стали такі лихі, що дивуєшся диву. Юнаки хочуть бути рівними старцям, учні — магістрам, юристи — богословам. Через се велике сум'яття охопило людство, появились численні еретики і лжехристияни, як: Йоганн Рейхлін, Еразм Роттердамський, якийсь Вілібальд, Ульріх Гуттен, Герман Буш, Яків Вімпфелінг, котрий пише пасквілі проти августіанців, Себастьян Брант⁶, котрий пише проти проповідників (хай простить йому господь) і ганебно їх гудить. Таким побитом, у вірі творяться скверні неподобства. Я охоче вірю вам, бо сам читав, що такі явища провіщають близький страшний суд. Але тепер я повинен сповістити вам іще таку річ, мною почуту. Один отець-чернець присягався, що се істина, бо вже прийшов на світ антихрист⁶, але він ще немовля. Він також оповідав мені, що один чернець із ордену картузіанців⁷ мав одкровення. Коли той чернець-картузіанець спав у келії, почув голос із неба, котрий волав: «Загине світ! Загине світ!» Тоді неймовірний страх поймав того ченця. Він хотів щось сказати, але тільки проказував тихцем молитви проти диявольського насланя. Тоді сей голос ізнову заволав і втретє дав себе почути. Тоді чернець духом своїм второпав, що се голос божий, і сказав: «За що, господи боже?» На се голос одказав: «За гріхи». Тоді знову чернець спитав: «Коли, господи?» Голос відповів йому: «Через десять літ». Тому я сильно боюсь. Коли ходив по Болонї, то почув, що там живе один городянин, сповнений духом святим, а йменується він Рілла⁸. Сей дух оповідає йому дива про французького короля, імператора, папу і про кінець світу. Я сам читав сїї пророцтва. Таким побитом, написав вам усе, що знаю. На сьому припоручаю вас опіці господа бога. Писано в римській курії.

52

*Генріх Пивосмоктун¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Спершу висловлюю вашій милості свої сердечні почування з готовністю до послуг. Я завсіди готовий тут, повсюдно і на всіх місцях зробити для вас усе, що в моїй спроможності. Велебний пане магістре, посылаю вам знамениту і дуже корисну книгу. Мені бачиться, що сїя книга написана гар-

чим стилем; містить багато глибокомудрих тверджень. Іменується «Розумові основи богослужень»². Я купив її на ярмарку і сказав тоді: «Ся книга підходить Ортуїну Грацію. Слава богу, що знайшов її, я пошлю сію книгу йому, бо він недавно надіслав мені книгу Йоганна Пфєфферкорна, названу «Оборона Йоганна Пфєфферкорна проти наклепників», котру написав сей муж ради оборони святої віри проти Йоганна Рейхліна та його полигачів і дав їм у ній доброго чосу». Але ви можете спитати: «Чого ради він посилав сію книгу? Чи він гадає, що в мене не досить книг?» Одповім, що я посилаю вам її не тому, що у вас мало книг. І якщо так гадаєте, то ви мене сильно ображаєте, бо я вчинив се з добрим наміром. І ви не повинні вірити, що я мало вас ціную, боуцімто у вас мало книг, адже я достеменно знаю, що у вас книг хоч одбавляй. Коли я був у вашій господі в Кельні, то навіч побачив, що у вас тьматьмуща книг великих і малих. Одні з них були в дерев'яній оправі, інші в пергаменті, декотрі були оправлені червоною, зеленою й чорною шкірою, а деякі були оправлені шкірою лише до половини. Ви сиділи із щіткою в руці для змітання пилу з книг. Тоді я сказав: «Магістре Ортуїне! Далебі! У вас сила-силенна добірних книг і в якому пошануванні ви їх тримаєте!». А ви сказали мені, що завжди по сьому можна пізнати, хто вчений, а хто ні. Бо хто шанує книги, той шанує науку, і, навпаки, хто не шанує книг, той не шанує науки. Сію вашу засаду я бережу в своєму серці і буду берегти вовіки-віків. Амінь. Писано в Нюрнберзі³.

53

*Йоганн Волоцюга¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Ви написали мені недавно дуже огудного листа, в котрому мені докоряєте за те, що вам не пишу, як ідуть діла в спорі про віру проти Йоганна Рейхліна. Коли я прочитав сього листа, то сильно розсердився і сказав сам собі: «Чого ради він пише мені таке, адже я написав йому вже два листи, і відтоді не минуло ще й півроку. Гінці, певне, не передали йому сих листів, то що я можу тут удіяти? Повірте мені, що я написав вам достоту і по пунктах усе, що тільки знав. Але гінці, певно, не передали вам сії листи. Спершу я написав вам, що по дорозі з Флоренції в Рим я стрівся з ясновелєбним отцем, братом Яковом Гохштротом, магістром нашим і інквізитором зрєтичного інакомислення. Він

путь верстав з Флоренції, де клопотався у вашому ділі з поміччю французького короля. Тоді я зняв свого капелюха зі словами: «Достохвальний отче, чи се ви, чи се не ви?» Він одвітив: «Воистину я і є»². Тоді я сказав: «Ви — мій пан, магістр наш Яків Гохштрат, інквізитор еретичної олжі?» Він мені одказав: «Так, се я». Я подав йому руку і сказав: «Боже мій, як се так, чому ви йдете пішки? Се велика осорома, що такий іменитий муж іде пішки по болоті і гною». Він одвітив: «Одні їдуть на возах, інші на конях, в ми йдемо з ім'ям господа бога на вустах»³. На се я сказав: «Але ж сьогодні злива і холодно». Тоді він підняв руки до неба і заволав: «Росіть, небеса, згорі, і хай хмари проливають правду»⁴. Я так собі думав: «Боже мій! Чи се не страшне видовище, що такого знаменитого магістра нашого спостигло таке лихо? Два роки тому я бачив, як він в'їжджав у Рим на трьох конях, а тепер пішки ходить?» І я поспитав його: «Чи не хочете мого коня?» Він одвітив мені віршем:

Хто іншим хоче дати, «чи хочете» не мусить він питати.

Тоді я сказав: «Йй-богу, високоповажний, я одержав собі вільне місце пароха, а тому мушу поспішати, інакше я охоче дав би вам свого коня». З сими словами я його полишив. Тепер ви вже знаєте, як стоять справи, а також бачите самі, що сей магістр наш перебуває у великій нужді. Через се подбайте про гроші для нього, у противному разі справи віри повернуться в лиху сторону. До того ж довірник Йоганна Рейхліна Йоганн фон дер Вік⁵, муж дуже діяльний і всюдисущий, клопочеться за його діло. Недавно він написав проти магістра нашого Якова скверний твір так, що я дивуюсь, що господь не покарав його на очах усіх. Надто він недавно шпетив гідкими словами вищепойменованого магістра нашого і сказав йому прямо у вічі: «Я з поміччю правди доможусь, що ти упокоїшся у ганьбі, нужді й скорботі, а Йоганн Рейхлін восторжествує. Усі богослови побачать се, хоч би їм з досади очі вилізли на лоба». Із сього я роблю висновок, що вищепойменований Йоганн фон дер Вік насмілюється явитись ворогом усіх богословів. Він — чоловік зухвалий і до того безсоромний, що годі повірити. Я чув, як магістр наш Яків сказав: «Якби його не було тут, то я одержав би благополучний рішення одразу ж після приїзду в Рим». І се щира правда, бо я чув і від інших, що коли магістр наш Яків Гохштрат при-

їхав перший раз у римську курію, то він виглядав так страшно, що всі члени курії його боялись. І жоден повірник не хотів заступитись за Йоганна Рейхліна, бо вони боялись магістра нашого. Яків Квестенберг⁶ (він друг Рейхліна) шукав по всьому Риму повірника і не міг найти, бо усі твердили, що у всьому іншому вони ладні йому пособляти, але стосовно справи віри вони бояться, аби магістр наш Яків не завів їх на кострище як еретиків. І ось, коли йшли отак діла, прибув той доктор Йоганн фон дер Вік (хіба він достойний такого ступеня?) і сказав Якову Квестенбергу: «Я ладен боротися з нестямною сього ченця». Магістр наш Яків явно погрозив йому: «Я постараюсь, аби ти пожалкував, що писнув хоч одне слово за Рейхліна». Колись я чув з його вуст, що як тільки одержить рішенець супроти Рейхліна, то як стій позве до суду того доктора де Віка і об'явить його еретиком, бо він у словах його познаходить еретичні думки. Але тепер діла йдуть інакше. Повірте мені; що діло наше стоїть неблагополучно, бо тепер на десять сторонників Рейхліна не знайти жодного сторонника богословів. Недавно, коли після диспуту тут голосували⁷, то за Рейхліна було подано вісімнадцять голосів, а за богословів сім, причому і сії сім не сказали, що «Очне дзеркало» треба спалити, а лише сумнівалися. Через се я нічого доброго не сподіваюсь. Ви повинні зробити все, що у ваших силах, аби Йоганн Вік помер, бо він винен у тому, що діла Йоганна Рейхліна йдуть добре, а діла богословів погано. Якби його не було, то до сього не дійшло б. Таким побитом, я уповаю, що сим листом заслужу вашої похвали, а ви не будете більш мене шпетити. Бувайте здорові. Писано в римській курії.

54

*Вільгельм Брікот¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Оскільки ви завсіди жадаєте, аби я вам писав про новини, і, хоч я вам часто пишу, ви все-таки не даєте мені спокою, тому я хочу написати вам іще раз, сподіваючись, що се буде достатньо. З римської курії мене сповістили, що Матвій Зяблик², ваш вельми щирый сторонник, упокоївся навіки. Декотрі члени курії, його земляки, прохали мене скласти з-сієї okazji надгробний напис. Я зладив такий вірш:

Вічний спокій тут знайшов Зяблик, славетний богослов, Одягнений в чорну тогу; молись за нього богу.

За все своє довге життя випив він море добірного вина. Вірі він ревно служив, людям охоче благо творив.

Прошу вас, аби ви мене велемудро повчили, чого ради паризькі богослови додали до свого рішення про «Очне дзеркало» Рейхліна такі слова: «...не гудячи самого автора, котрого задля смиренної покори й заради його інших похвальних писань вважаємо католиком». Так от я не можу второпати, чому «Очне дзеркало» треба спалити як книгу еретичну без осороми для Йоганна Рейхліна, котрий написав сію книгу і ще досі її ревно обороняє. Як мені бачиться, творець, як діюча причина, достойний більшого осуду, аніж те, що він створив. Далі. Мені хотілося б, аби лувенські богослови не написали були в своєму посланні пані римському³, що рішення паризьких магістрів і осуд «Очного дзеркала» їм сильно припали до вподоби. Адже папа римський може помислити: «Ага! Ось тепер я бачу, що богословів охопило одне почування, а саме чиста заздрість. Якби вони були справдешні богослови, мало того, якби вони були справдешні християни, то вони повинні б співчувати ближньому в горі, а не радуватись і тішитися». Повірте мені, що се сильно пособляє ділу Рейхліна. Тепер усі будуть вірити, що його переслідують із заздрощів, а насправді се суцця неправда. Бо сей супротивник, або радніше брат у Христі і його сторонники, себто приятелі Йоганна Рейхліна, тяжко осквернили Йоганна Пфефферкорна, котрий оборонявся і писав правду. Сам Пфефферкорн запевняє, що він ладен оддати життя, якщо написав хоч крихітку олжі, хоч у творця псалмів і написано: «Кожна людина — брехун»⁴. Не може тут стояти на заваді те, що Йоганн Пфефферкорн од хлоп'ячих літ удосконалювався (яка ганеба!) у всіляких небожних ділах і переступах, як сам пише в «Обороні проти наклепників». Бо якщо хтось навіть довгий час був чоловіком безчесним і грішним, то він все ж може потім стати доброчесним. Мати благомисленну думку про Йоганна Пфефферкорна велить наша богословська повинність, бо він милістю та благістю святого духа і через хрещення, так би мовити, заново народився. Тепер він став побожним, в чому не сумніваюся, і навіки-віків зостанеться християнином. Я дізнався, що вас хтось сильно паплюжить, повсюдно розказуючи, що ви син богослужителя і до того ж незаконносплоджений. Я дивуюся, що сі

негідники зовсім не мають сорому і такі зухвалі. Але у вас, певне, є докази про ваше законне народження. Я дуже жадав би позвати до суду тих, хто такі безліпиці ширить. Прохаю вас докласти всіх сил для справи віри, аби сей окаянний еретик повис на шибениці. Бувайте здорові. Писано у Вормсі.

55

*Магістр Сильвестр Гріцій¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Оскільки я поклявся, що буду боронити свій факультет і турбуватись повсюдно про його благо, то нині прагну написати вам достоту, хто тут держить руку за богословів, а хто тягне сторону Рейхліна, для того, аби ви сказали богословам, як їм далі бути. Іспершу скажу, що в заїзді «Корона»² бувають декотрі харчівники, котрі виказують зневагу магістрам нашим і братам із ордену проповідників. Вони домоглися того, що в сьому заїзді ніхто не дає милостині проповідникам. Прізвища кількох із них я знаю. Один з них іменується Філіп Кейльбах³. Він завше славословить Рейхліна. Якось магістр наш Петро Мейєр, парох з Франкфурта, дав йому доброї нагінки. Прізвище другого — Ульріх фон Гуттен. Се справдешній звір. Раз він сказав, що якби брати-проповідники заподіяли йому такі капості, як Йоганнові Рейхліну, то він став би їхнім ворогом, і якщо спіткає якогось ченця з сього ордену, то обріже йому вуха і ніс. У нього багато друзів навіть у дворі майнцського єпископа, котрий також став палким сторонником Рейхліна. Але тепер сей єпископ (хвала богу!) забрався звідси, аби удостоїтися ступеня доктора, і цілий рік його тут не буде. Хай дідько його візьме! Далі, перебувають тут два брати високого коліна, Отто і Філіп фон Бок⁴. Вони також гноблять богословів. Одного разу під час священного дійства⁵, котре магістри наші справили в Майнці проти «Очного дзеркала», магістр наш Яків Гохштрат давав на підставі свого становиська інквізитора індульгенції всім присутнім. Тоді сі два брати разом з іншими негідниками грали в кості на індульгенції на очах богословів, котрі в той час були в заїзді. Є там іще якийсь чоловік на прізвисько Йоганн Гуттіхій⁶, котрий також ваш ворог. Окрім того, є тут іще один, недавно удостоївся ступеня доктора прав. Іменується він Конрад Вейдман⁷. Він пособляє всім, хто діє проти вас. Є там іще доктор, котрий раніше був

магістром семи вільних наук за новою методою. Зветься він Евхарій⁸. Далі, є там Миколай Карбахій⁹, котрий читає лекції про поезію. Сюди належить Генріх Бруманн¹⁰, вікарій тутешнього собору й удатний органіст. Я завсіди кажу йому: «Ви більше турбуйтеся про свій орган, а богословів полиште в мирі». Але найважливіше те, що сливе всі каноніки стоять за Рейхліна; окрім них, за Рейхліном тягнуть руки численні інші магістри, котрі люблять поезію, прізвиськ їх, однак, не пам'ятаю. Тепер напишу вам про наших друзів і сторонників. Є тут у вас друг, дуже знаменитий муж, на ймення Адуларій Шван¹¹. Він шляхетного роду, в його гербі є келих. Отець його був ливар, котрий відливав дзвони. Ваш друг уміє вправно диспутувати за методою скотистів, а також знаходити сильні аргументи. Він каже, що з перших слів зажене Рейхліна в глухий кут, як тільки доведеться з ним диспутувати. Другий ваш дуже палкий сторонник іменується Генріх Ган¹², інакше Дзвонар, бо він полюбляє дзвонити. Се вельми винахідливий муж, муж дивного ума і такий здібний, що віри не ймеш. Він ревно диспутує, і, коли диспутує, то сміється і своїм сміхом пошле противника в дурні. Коли він побачив еретичні місця Йоганна Рейхліна, сказав, що навіть за одне з них варт було б спалити Рейхліна. Далі, поміж вашими сторонниками є тут молодий шляхтич і бравий вояк на ймення Матвій Фалькенберг. Се дуже і дуже войовничий муж; завсіди носить при собі зброю і їздить верхи. За столом сидить завше попереду, а не ззаду, бо якби сидів позаду і виникла війна, то він не міг би зразу вступити в бій і громити ворогів. Так каже. Він дуже тонкий аргументатор за старою методою. Твердить, що якщо Рейхлін не здасться, то він прийде вам на поміч з сотнею коней. Крім того, є тут також один майнцький городянин на прізвище Віганд фон Сольмс¹³. Хоч він іще молодик, але такий вчений, що вченістю може зрівнятися з першим-ліпшим магістром. Він сказав, що радо подиспутував би з Рейхліном навіть за десять флоринів. Недавно він у диспуті так перехитрив Йоганна Гуттіхія, що той зовсім розгубився і неспроможний був сказати ні слова, ні півслова. Разом з ними по вашій стороні стоїть іще пан Вернер¹⁴, котрий чудесно обізнаний з твором Фоми Аквінського «Проти язичників» і напам'ять знає від початку до кінця «Різновиди» Скота. Він каже, що якби магістр наш Яків Гохштрат не витав тепер у римській курії, то він самохіть пішов би в Рим і переміг би Йоганна Рейхліна. Сії вище-

пойменовані ваші друзі кожної педілі збираються в господі достославного мужа, магістра нашого Варфоломія¹⁵, котрий і є главою всіх ваших друзів. Там вони бесідують на вельми поважні теми, сперечаються, причому один боронить твердження Рейхліна, а інші аргументують проти нього, через се їхні диспути бувають сильно повчальні. Про інших ваших сторонників я нічого не знаю, бо з ними особисто не знайомий. Але як тільки про них щось дізнаюся, то напишу вам. Тепер припоручаю вас госпуду богу. Писано в Майнці.

56

*Гільберт Порретоній¹,
магістр вільних наук і бакалавр двох прав,
магістрові Ортуїну Грацію
шле незліченну безліч
чудових повітань*

Шлю вам повітання і зичу доброго дня, велебний муже. Я прочитав вашого листа, котрого ви надіслали мені в Інгольштадт, і добре зрозумів вашу думку. Ви пишете мені, що вас вельми радує те, що я після того, як став богословом, тепер студіюю право. Се, як вам бачиться, було б прекрасно, якби декотрі богослови були обізнані з правом, аби бути в спроможі сперечатися з юристами. Ви написали мені кілька термінів, аби дізнатись, що вони означають, бо вони, на вашу думку, терміни правничі. І воістину вони правничі. Ось вам тлумачення сих термінів на основі глоси Аккурсія². Із сього тлумачення ви зрозумієте, що в мене є глибоке знання права. Так, «широка смужка»³ — се ознака високого сану, або кажуть також, що се металева палиця, котру військовий трибун кидав у гущу ворогів, і тоді всі враз починали так хоробро битися, що назад забирали сію палицю. «Абаками»⁴ називаються дорогі посудини. «Корінфські»⁵ — се посудини з простого матеріалу, приміром, із соломи або очерету, котрі продаються в Болоньї. «Півень галлінацький»⁶ — се півень кастрований, а тому нічого не вартий, котрий, як кажуть, хоробро б'ється із змією; або він називається так тому, що любить курей (по-латині gallina — «курка»). «Діета» — се таке місце в палаці, де пани стоять при вогні. «Хор» — се великий гурт слуг, котрі співають при супроводі музичного інструмента, званого «хор». «Центумвіри»⁷ — се римські сенатори, котрих було сто чоловік. «Патрицій» — се отець принца (по-латині pater principis). Завсіди, коли будете сумніватися

в двох правах, напишіть мені незабарно, а я вам усе належно поясню, так само добре, як сам Йоганн Рейхлін або якийсь інший юрист у сій піднебесній. На сьому кінчаю. Бувайте здорові. Писано в Інгольштадті.

57

*Галієн Падеборнський¹
вітає магістра Ортуїна Грація*

Велебний магістре! Страшенний страх пойняв мене од чутки, котра дійшла до мене. Од неї в мене волосся дйба стало. А йдеться ось про що. Майже всі спудеї і клірики, котрі прибувають сюди з Кельна, розказують, що ходять чутки, начебто брати-проповідники хочуть самі проповідувати якусь нову віру, не чекаючи, поки Йоганн Рейхлін вийде переможцем у спорі про віру. Хтось навіть сказав, неначе можливо, що коли папа не винесе ухвали їм на догоду, то вони виберуться в Чехію² і там будуть підбурювати еретиків проти церкви і папи римського³, аби таким побитом відомстити за зневагу. О найдобріший пане Ортуїне, постарайтесь відраяти їх од сього непутнього вчинку, бо се була б велика ересь. Уповаю, однак, що сії чутки — се суца неправда. А сам я поміркував собі подумки: «Вони, пак, тільки папі грозять і хочуть його налякати, аби він подумав: «Якщо я видам рішенець їм не на догоду, то їх усі будуть дуже зневажати й ненавидіти. Весь світ стане їм ворогом, ніхто не буде більше давати їм милостині, а їхні обителі прийдуть у занепад. Вони підуть у Чехію або навіть у Туреччину і будуть там проповідувати, що християнська віра не є істинним благочестям, а тоді сотвориться велике зло». Хай буде, що буде. Я хотів би, аби ви, богослови, набралися терпеливості і не діяли проти папи, бо таким побитом усі християни стануть вашими ворогами. Отож бувайте здорові во ім'я єдинородного сина божого. Писано в Бремені.

58

*Магістр Ір Лірник¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Купу повітань вам, велебний магістре! Прийшли сюди, в університет, ваші писання, зложені проти Йоганна Рейхліна. Старі магістри їх дуже хвалять, зате нові й молоді

чі за що їх мають і кажуть, що ви з заздрощів мучите добрягу Рейхліна. Коли ми раду радили, чи винести осудний рішенець проти «Очного дзеркала», чи ні, то сії новаки, не досить іще навчені вірою, заперечували старим магістрам і твердили, що Рейхлін ні в чому неповинний і ніколи не писав нічого еретичного. Таким побитом, вони до сього дня нам шкодять і не допускають осудного рішення стосовно «Очного дзеркала». І я не знаю, що буде далі. Гадаю, що університет пропаде через оцих піітів, котрих така кількість, що незмога повірити. Допіру прибув сюди якийсь Петро Мозеллан², котрий греком себе йменує. Перебуває тут іще один пііт, котрий читає лекції про грецьку мову. Його прізвище — Ріхард Крок³, а прибув сюди з Англії. Недавно я сказав: «Яка чортівня! Він прибув до нас з Англії? Я впевнений, що якби там, де росте перець, був лише один пііт, то і той переїхав би сюди, у Лейпціг». Саме через се в магістрів обмаль учнів, а се справдешня осорома. Я пам'ятаю іще той час, коли магістр ішов у лазню, а за ним тяглося більше учнів, ніж тепер у свято, коли він іде до церкви. Спудеї були тоді такі смиренні, немов ангели. А тепер вештаються туди-сюди, легковажать магістрів, всі хочуть жити в місті і не хочуть харчуватися в бурсі. Через се в магістрів дуже мало столовників. Із сієї причини недавно на промоції лише десять чоловік сподобилися ученого ступеня бакалавра. А коли в нас ішли екзамени, то магістри поклали собі провалити декількох спудеїв. Тоді я сказав: «Ніяким чином! Якщо ви провалите хоч одного, то потім ніхто більше не з'явиться на екзамен і ніхто не буде силкуватися одержать вчений ступінь, а всі підуть до піітів». Через се ми на екзаменах проявляли превелику поблажливість. А поблажали ми спудеям у таких випадках. По-перше, в випадку віку. Якщо хтось хоче бути підвищеним у бакалаври, то йому повинно сповнитись принаймні шістнадцять літ. Якщо ж хоче стати магістром, то йому повинно сповнитись двадцять літ. Але якщо хто молодший, то тоді можна дати йому потачку. По-друге, ми даємо потачки при гречній поведенції. Так, коли спудеї не віддають належного пошановання магістрам і удостоєним вчених ступенів, то тоді таких провалюють на екзамені. Далі зважають на те, чи спудеї не осоромились неподобствами, а саме: чи не бешкетували на вулицях, не учащали до блудниць, не носили зброї, не тикали, звертаючись до магістрів і священників, не галасували в аудиторіях і бурсах. Потретье, потачка дається, якщо спудеї не досить осилили

науку й недостатньо сповнили вимоги. Недавно на екзамені я спитав одного спудея: «Скажи-но, яка причина того, що ти нічого не відповідаєш?» Сей спудей відповів, що він дуже лякливий. На се я сказав: «Я не вірю, що ти лякливий, а радніше гадаю, що ти несусвітний невіглас». Він тоді сказав: «Далебі, пане магістре, мої превеликі знання глибоко в мені сокриті, але вони не хочуть об'явитися». Зваживши на се, я дав йому потачку. Таким побитом, ви бачите, що університети сильно занепадають. Є серед моїх спудеїв один молодик, котрого я недавно допитував по причині його переступу. Він почав мені грубіянити й тикати на мене. Тоді я сказав: «Се я тобі нагадаю при екзамені на вчений ступінь». Сим я натякнув йому на те, що його провалю. На се він одвітив мені бридкими словами: «Я випорожнюсь на ваш учений ступінь бакалавра і поїду в Італію, де вчителі не обманюють спудеїв і де не питають про такі безліпиці, коли удостоюють ступеня бакалавра. Якщо хто воістину вчений, то йому виявляють честь, якщо ж хто-нічого не знає, того вважають ослом». Я в досаді сказав йому: «Ах ти негіднику! Ти смієш нехтувати ступенем бакалавра, котрий прикрашає вчених мужів?» Він відповів, що й магістрів зневажає, до того ж сказав таке: «Я чув од мого друга, що в час його перебування в Болонї там на магістрів вільних наук з Німеччини дивились як на беанів, а не як на спудеїв. В Італії вважається осоромою, коли хто одержав ступінь магістра або бакалавра в Німеччині». Ось такі-то негожі діла трапляються тепер. Через се мені хотілося б, аби всі університети діяли дружно і прогнали всіх піїтів і гуманістів, бо вони несуть погибель університетам. Шлють вам пренизькі уклони: магістр Довголатальський ⁴, магістр Негелін ⁵, магістр Пічник ⁶, магістр Арнольд Вюстенфельд ⁷ і доктор Ієронім Дунгесгейм з Оксенфурта ⁸. Бувайте здорові. Написано в Лейпцігу.

59

*Йоганн Дерев'яноложка ¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Ви доручили мені розпитувати всіх торговців, котрі прибувають сюди з різних сторін на ярмарок, стосовно змови, про котру ми вам писали. Річ у тім, ще декотрі піїти й юристи змовилися, що будуть боронити Йоганна Рейхліна

і писати проти кельнських богословів і братів-проповідників, якщо вони незабаром не залишать у спокої вищепоіменованого Йоганна Рейхліна. Отож ознаймую вас, що я з усіх сил старався вволити ваше прохання, розпитуючи і нишпорячи, і наостанку зайшов до одного книгопродавця з Верхньої Німеччини. Він розказав мені превеликі дива, назвав багатьох людей і сказав, що бачив навіть їхні листи, котрі вони посилають собі взаємно. Найперше він розказав мені про доктора Мурнера, котрий є, так би мовити, главою всього сього товариства. Вищеноіменований торговець знав достовірно, що Мурнер написав книгу про негожі вчинки проповідників, а другу — на оборону Рейхліна. Потім він назвав Германа Буша і сказав, що бачив листа Буша, в якому той обіцяв своїм товаришам, що не буде пасти задніх і сміло боронитиме Рейхліна. Опріч того, він сказав, що в сій змові бере участь кельнський канонік, граф Нейснар, котрий написав про богословів дивні-предивні історії і хоче їх незабаром надрукувати. У сього графа тьма-тьмуща друзів поміж дворян, котрих він своїми писаннями підбурює проти богословів і намовляє їх, аби виявляли свою прихильність Йоганнові Рейхліну. Сюди ж належить якийсь Вілібальд, котрий живе, відай, у Нюрнберзі. Сей Вілібальд лякає нас погрозами і твердить, що своїми творами дошкульно провчить богословів. Тоді я сказав: «Хто вмирає од погроз, тому на похороні замість дзвонити будуть пердіти». Далі сей книгопродавець назвав мені одного пііта в Ерфурті на ймення Еобан Гесс. Він іще молодий літами, але вже знаменитий пііт. У сього ж Гесса є ще і друг, котрий зветься Петрей Апербах. Сії два пііти саме тепер пишуть книги і, якщо богослови не помиряться з Йоганном Рейхліном, наміряються їх невзабарі надрукувати. Крім них, у Лейпцігу перебуває якийсь англієць², лиш не знаю, як його звати, але бачиться мені, що се той самий, котрий два роки тому був у Кельні. І він належить до сієї змови. Поміж змовниками є також Вадіан з Відня, котрий, як кажуть, страшний пііт. Також у курії є кардинал, а саме Каспар Урсин³. Сей вміє писати грецькі вірші, обіцяв Рейхліну свою поміч і також хоче прилучитись до змови. Книгопродавець іще розказав мені, що він чув, начебто змові співчують: Філіп Меланхтон, Яків Вімпфелінг, Беат Ренан і Миколай Гербелій. Він сказав, що вони писали листи Ульріхові Гуттену, котрий тепер навчається в Болонї, аби прилучився до них. Про інших змовників торговець нічого не чув. Тоді я розпитував інших торговців,

чи й Еразм Роттердамський тягне руку за вищепойменованим Рейхліном. Один купець одвітив мені так: «Еразм держиться особно. Але се достеменна істина, що він ніколи не був другом богословів і братів-проповідників. Він у своїх писаннях і промовах відверто боронить і виправдовує Йоганна Рейхліна, а також у листах папі римському». Од інших торговців я дізнався, що до зграї змовників належить Павло Ріцій. Дехто навіть поговорює, що Йоганн Куспініан і Конрад Пейтінгер, котрих дуже цінує імператор, пособляють змовникам і чинять усе, що в їхніх силах, на зло кельнським богословам, а на славу Рейхліну. А один спудей з Ерфурта, мій знайомий, сказав, що найзлостивіший з-поміж усіх, котрі стоять за Рейхліна, се Конрад Муціан⁴. Він такий запеклий ворог богословів, що затуляє вуха, коли хтось згадає кельнських богословів. Сей спудей розказав мені, що бачив добрих двадцять листів Муціана, в котрих він прохає якихось своїх друзів, аби ті стали рейхліністами. Ось усе, про що я начувся тепер, а коли дізнаюсь більше, тоді вам напишу. Живіть у благословенстві Христовім. Писано у Франкфурті.

60

*Магістр Вернер Штомпф¹
шле повітання магістрові Ортуїну Грацію*

Сповіщаю вас, достохвальний муже, що я, коли одержав вашого листа, перелякався так, як тільки може перелякатися людина. Лице моє почервоніло, волосся на голові стало сторч. Я гадаю, що настрахався не менше, ніж у Червоній залі² в Кельні, коли мав стати бакалавром і здавати іспит. Тоді я також боявся страшенно, аби пани екзаменатори мене не провалили. Ви пишете, що діло віри в Римі йде погано. Святий боже! Що нам тепер чинити? Сії окаянні юристи й пііти заповзялись погубити весь факультет вільних наук і богословський. Також тут, в нашому університеті, вони насмілюються капостити магістрам та богословам. Хтось із них сказав недавно, що бакалавр права в процесії повинен іти перед магістром вільних наук. На се я сказав: «Се неподобство. Я вам доведу, що магістри вільних наук стоять вище за докторів права, бо доктори права тямущі в одній науці, а саме в праві, а магістри є магістри семи наук і таким робом вони знають набагато більше».

Тоді він сказав мені: «Піди-но в Італію і скажи, що ти лейпцігський магістр, тоді побачиш, як тебе там провчать». Я сказав, що можу оборонити свій магістерський ступінь не гірше од того, хто удостоївся сього ступеня в Італії. Я пішов від нього і непомалу зажурився, що наш факультет зневажають, а се дуже погано. Магістри вільних наук повинні управляти університетами, а тепер осмілюються управляти ними юристи, а се велике неподобство. Окрім того, я хочу вас утішити, аби ви не вдавались у відчай у справі віри, бо уповаю, що господь прийде нам на поміч. Живіть у здоров'ї так довго, покіль Пфєфферкорн зостанеться християнином. Писано в Лейпцігу, в Князівській колегії.

61

*Петро Милосердний¹,
учитель граматики і профєсор логіки,
шле справдешнє повітання
магістрові Ортуїну Грацію*

Велебний пане магістре, тут, у підгір'ї Гарца², споконвіку є звичай, що кожний день бувають випивки. Одна випивка йменується бюргерською; починається вона о двадцятій годині і тягнеться до четвертої або до п'ятої години. Друга йменується нічною або пізньою випивкою; починається о п'ятій годині і тягнеться до восьмої або дев'ятої години, а то й до десятої; деколи вона тягнеться навіть до дванадцятої і першої години ночі. Коли багаті міщани, бургомістри й цехове начальство, побувавши на першій випивці, вволю нажлуктились, платять за випите і йдуть додому. Але молоді спудеї та інша братія, котрі ні про що не турбуються, зостаються на пізню випивку, допоки тіло й душа приймає напої. Так і ми недавно засиділись на пізній випивці, а саме я і пан Петро, чернець з ордену проповідників, великий ваш поклонник, з легкої руки Якова Гохштрата, кельнського інквізитора нечестивої ересі. Було се між десятою й одинадцятою годиною ночі. Ми багато диспутували про походження вашого прізвища³. Я додержувався тої гадки, що ваше прізвище походить од римських Гракхів. Але пан Петро, не менш тямущий у словесності, твердив, що таке тлумачення негодяще, а доводив, що ви зветесь Грацій од латинського слова «грація», себто благодать, послана вам всевишнім. Був там тоді

якийсь ледащо, котрий говорив такою химерною латиною, що я ледь зрозумів його. Він сказав, що ви йменуєтесь Грацієм, ні од Гракхів, ні од грації, себто благодаті божої, і наговорив такої безліпиці, що я спитав: «А звідки ж тоді походить прізвище Грацій? Адже численні, вмудровані наукою, мужі се питання досліджували й дійшли висновку, що прізвище Грацій походить од Гракхів або од слова «грація», себто «благодать», «милість». Тоді він сказав: «Всі, котрі диспутували з сього приводу, були друзі Ортуїна Грація, і вони тлумачили се прізвище довільно і в догоду магістрові, однак їхні твердження далекі од істини». Тоді пан Петро спитав його: «Що таке істина?» Він думав, що той буде мовчати, як се вчинив Ісус Христос, коли його так спитав Пілат. Але він не змовчав, а сказав: «В Гальбердштадті⁴ перебуває кат Грацій. Він Ортуїну Грацію доводиться дядьком по лівій матері, і ось од сього ката Грація і успадкував своє прізвище». Тут я не був у спроможі далі слухати і озвався: «Гей, приятелю! Се тяжка образа; я противлюсь сьому, і магістр Ортуїн не полишить сього без покари. Я знаю, ви говорите такі неподобства з задрощів до Ортуїна Грація. Адже всі потомки дістають прізвище од свого вітця, а не од матері. Чого ради сей магістр перейняв прізвище матері і дядька по матері, а не по вітцю, як усі інші люди?» Тоді він відповів мені зухвало і так голосно, що всі почули: «Се достеменно правда, і воно достеменно так, як ви кажете, але він соромиться назвати свого вітця, бо його отець був священик. Отож якби він носив прізвище по вітцю, то всі знали б, що він син священика і блудниці, а таких синів прийнято називати байстріюками». Тоді я знову гнівно заволав: «Як се може бути? Адже Ортуїн Грацій — кельнський магістр! А сей благословенний університет має статут, котрий дозволяє давати вчений ступінь лише законнонародженим, отже... і т. д.». Тоді він одвітив: «Удостоює Кельнський університет ученого ступеня законнонароджених чи незаконнонароджених — все одно магістр Ортуїн зостанеться байстріюком на віки вічні». Тоді я йому: «А що, якщо папа своєю владою його узаконив? Адже тоді він був би законнонародженим; а ти скоїв би тяжкий гріх через те, що суперечиш церкві римській». На се він сказав: «Якби його навіть тисячу раз усиновили, то все ж він не став би тим самим законнонародженим». І навів такий приклад: «Се схоже було б з євреєм, коли б його охрестили тільки свяченою водою, а не зійшов на нього дух святий, то вода тут нічого

не помогла б, і він зостався б далі євреєм. Так і сії байстрюки, виплоти священиків і шлюх, зостаються незаконнонародженими; бо закон не дозволяє священикам женитися з блудницями, через се усиновлення таких дітей неправомірне». Тоді я ще спитав його: «Що ти гадаєш про пана Йоганна Пфєфферкорна?» В одвіт він сказав: «Я твердо упевнений, що він до сього дня зостався євреєм». Тут він повторив вищепойменованій приклад і приточив місце з Євангелія Матфея, де написано: «Якщо хто не може ввійти у царство небесне»⁵, а оскільки Пфєфферкорн ніколи не родився од духа святого, то сія вода нічого йому не поможе, і він зостанеться на віки вічні євреєм». На се я йому не міг нічого відповісти, ми встали, я і пан Петро, і пішли спати. А тепер чую, що сей нікчема чваниться, будімото він нас подолав у диспуті і що він ученіший за мене й пана Петра. Отож прошу вашу милість ласкаво написати мені, як бути з цими доводами стосовно всиновлення, а також хрещення Йоганна Пфєфферкорна, і як затулити рота сьому горланю. Я ладен служити вам все своє життя. Будьте здорові.

62

*Майстер Граціан¹,
виполювач бур'яну, себто вішатель злодіїв,
чвертувач зрадників,
знищувач підроблювачів і наклепників,
палій еретиків та інших,
шле силу-силенну повітань синові своїй сестри,
магістрові Ортуїну*

Дорогесенький небоже і достохвальний пане магістре! Оскільки уже минуло багато літ, як ми з вами не бачились, я подумав, що добре було б написати вам листа. Почув я про вас багато див, бо слава про вас розійшлася далеко. Гомонять, що ви відомі всім, хто хоч трішки вчений, і не тільки в Кельні, а навіть за Ельбою і Рейном, надто у всій Італії і Франції. Кельнці особливо вас поважають за вашу превелику вченість, з котрою ви пишете твори проти якогось доктора і мирського пііта Йоганна Рейхліна задля оборони віри католицької. Вони з таким подивом глядять на вас, що кожного разу, коли ви йдете вулицею, на вас показують пальцями і кажуть: «Се йде магістр

Ортуїн, котрий збиткується над піїтами». Знали б вони, що ви мій небіж, то ще більш показували б на вас пальцями. Адже і я тут, у Гальберштадті, сильно знаменитий і показую свою вмільсть перед превеликим здвигом народу, причому люди виявляють мені таку ж шану, як і вам. Коли я йду вулицею, то й на мене показують пальцями, як на вас показують у Кельні. Я незмірно радію, що люди вельми поважають вас і мене. Чував я також, що в Кельпі живуть іще й інші мужі, ваші друзі, і також пишуть проти доктора Рейхліна, а саме Яків Гохштрат, інквізитор еретичного блуду, і магістр Арнольд Тонгрський, настоятель бурси святого Лаврентія. Всі люди вірять, що ваша трійця осяяна світлом істинної католицької віри, і гадають, що ви — троє великих світильників або ліхтарів. Сюди прилучається ще й четвертий, немов свічник чи всяча лампа, котра не так яскраво світить, як ви, а саме пан Йоганн Пфєфферкорн. Не сумніваюсь, що якби всіх вас чотирьох з вашою премудрістю прив'язати до міцної палі на високому місці і підпалити купу сухого хмизу, то запалахкотіло б велике світло світу, набагато яскравіше, ніж те, що було в Берні². Але, дорогенький небоже, я просто жартую. Все ж, кинувши жарти, уповаю, що ваша четвірка ще стане світлом для всього світу. Бо се неможливо, аби таке велике знапня, котре у вас сокрито, мало зогнити. Мені іще розповідали, що ви недавно хотіли зійтися з якоюсь старою бабою, котра продає скляний посуд біля колодязя в Кельні. Вона заверещала, люди з ліхтарями визирнули з вікон і побачили вас. Далєбі, мені до душі такі ваші витівки, бо вони в сам раз підходять моєму ремеслу і близькі вам, богословам. Недавно прийшла сюди чутка, що в Кельні перебуває один піїт. Він єдиный вважає вас блазнем і називає свинопасом, себто достойним свиней і свинюшника. Боже милий! Якби я тільки знав, хто сей — піїт, то повісив би його навіть дарма. Наприпослідку, любий небоже, сердечно прошу вас старатись, аби слава ваша розійшлась по всьому світу. Зрештою, я знаю, що вам зовсім не треба нагадувати про се, бо ви самі добре се знаєте і успадкували сію прикмету од дідів, прадідів, прапрадідів і прапрапрадідів. Найперше ви навчилися сього од вашої матері, любої моєї сестри; коли вона почула, що незаконнонароджені діти завсіди набагато щасливіші од законнонароджених³, то побігла до священника і зійшлася з ним, аби спородити такого великого мужа, котрий іще прославиться на весь світ. Бувайте здорові! З Гальберштадта.

*Йоганн із Швейнфурта¹,
магістр семи вільних наук,
шле тисячу і трохи більше привітань всезнаючому,
дивовижно вченому і просвіченому
мужу Ортуїнові Грацію,
котрий чудесно навчає в Девентері
грецької і латинської мов²*

Іспершу висловлюю вам своє чолобитне пошановання і послушенство, наставнику мій, тямущий у багатьох науках. Ви мені не так давно написали про вашу перемогу над Йоганном Рейхліном, котрий зухвало воював проти вас і Йоганна Пфєфферкорна, мужа, з божої милості осяяного істинною вірою християнською. Сповістили ви також, що папа загадав Рейхліну мовчати³, так що він не сміє більше нічого писати, «аби не трапилося з ним чогось гіршого», як каже г-сподь наш в Євангелії⁴. Таж раніше у своєму «Очному дзеркалі» він писав такі дивні-предивні речі, що їх не могли зрозуміти магістри наші; все ж вони оголосили його єретиком, бо в їхніх книгах стоїть не так, як він написав. Опріч того, їх новий богослов, котрого г-сподь бог, як каже святе письмо, «воздвиг із каменя»⁵, аби став на сінням Авраама, а саме Йоганн Пфєфферкорн, не писав так, навіть натхнений божественним видінням і одкровенням, а також достовірними віщуваннями своєї жони. Я багато чував, що вона наділена даром пророкування, а се вам лучче звісно, ніж мені, бо ви часто буваєте в неї, коли Йоганна Пфєфферкорна немає вдома. Однак, бог свідок, я так і не второпаю, яким побитом Рейхлін був переможений вами або папою. Недавно до чотирьох факультетів, котрі були досі, приєднали новий факультет. Усі на сьому факультеті хвалять Рейхліна і кажуть, що вони його вивчили; вони ні за що цінують факультет артистів⁶ і твердять, що артисти такі великі й зарозумілі осли, що не в спроможі сказати по-латині два-три слова. О лишенько! Сії бісові тварюки збивають на манівці чимало невинних юнаків, котрі, змарнувавши багато літ і неначе занурившись у сію смердючу гноївку всілякого варварства, вертаються в отчий дім і неспроможні нічого говорити, опріч: «Доводять», «Одвічають», «Питають». Їх кумирами стали Татерет⁷, Версор⁸, Перверсор⁹, Бурідан¹⁰, Брюссель-

ський ¹¹ та інша йому подібна неосвічена потолоч. Дивує те, що навіть перший-ліпший слудей або шмаркач осмілюється говорити, що він більше тямить у філософії Арістотеля, аніж той, хто ось-ось має стати бакалавром або магістром, хто прослухав повний курс і одержав тверді знання. До того ж вони не шанують магістрів, а коли спіткають кого-небудь з них на вулиці, то навіть не торкаються беретта, як сього вимагає добропристойність, і всі вони прагнуть учапати в дім, добре знаєте, в який. Не слухають лекцій про «Висновки» Марсілія ¹², ні про «Підкорення» ¹³, ні про «Основи логіки» ¹⁴, через се неможливо, аби вони були достоту просвічені і могли брати участь у диспутах. Але полиймо се. Повідомляю вам новину, що Якова Вімпфелінга ¹⁵, котрий також палкий рейхлініст, один чернець, на ймення Павло Ланг ¹⁶, добряче провчив. Сей чернець зумів переконливо й проречисто довести, що Вімпфелінг у книзі, названій «Про неподільність», написав не те, що належить. Він твердив, що мудрості містяться не лише в чернечому каптурі, а се ж брехня. Вищепойменований чернець написав проти Вімпфелінга книгу, котра була потім схвалена капітулою або синодом ордену святого Бенедикта в Рейнгардсбруні ¹⁷ року божого 1509. Вона написана вправною латиною. Навіть хтось сказав, що вона слдIVE така хороша, як «Доктринал» Александра. Через се я дуже радуюсь, що така латина прижилась поміж ченцями. Кажуть також, що сія книга своїм латинським стилем переважила навіть стиль Цицерона, але я сьому не йняв віри, бо се на одну ноту зависоко. А в книзі сій чернець на вчений лад суперечить Рейхліну метрично, прозаїчно й ритмічно. Він твердить, як гадаю, цілком достеменно, що все знання міститься в чернечих каптурах, себто в ченцях; бо, переходячи од нижчого до вищого, ченці склали коментарі до правил граматики, до Доната, до Петра Іспанського ¹⁸, до фізики, до метафізики й етики; вони тлумачили їх своїми коментарями і у всіх науках виявились великими вчителями. Але, з вашого дозволу, я роблю тут певні розрізнення. По-перше, стосовно «носіїв каптурів», бо сія назва пасує багатьом людям. Пасує вона насамперед чехам; вони носять такі довгі каптури, що аж сягають нижче пояса. Але в сих каптурах, запевне, зовсім премудрості нема, а радше ересь. По-друге, сія назва пасує свреям, бо вони також носять каптури, але знання їх не прикрашає, бо вони не належать до християнської віри. По-третє, пасує вона магістрам нашим, котрі сильно просвічені, але не в

найвищому ступені. По-четверте, пасує вона ченцям; саме вони наділені знаннями в найвищому ступені, як, приміром, ви. Отож прохаю вас, допоможіть сьому ченцеві, бо й ви належите до сього розряду, себто носите каптур, як люди, найменовані вище у третьому пункті. Я дізнався, що в Вімфелінга у Страсбурзі сила-силенна виучеників, і їх мені недавно хтось назвав. Один з них зветься Яків Штурм¹⁹, він дворянин і, як кажуть, вправний латинник. Другий — се Оттомар Лусціній²⁰, котрий знає грецьку мову рівно добре, як Рейхлін, уміє цитувати місця з твору «Поза ухвалою»²¹ і «Дигест», а також з Біблії, а се не повинно дивувати, бо він навчався у Парижі. Сюди належать іще Лука Батодій²², Йоганн Русер²³, Йоганн Сапід²⁴ та багато інших. Всі вони силкуються помагати Вімфелінгу проти носіїв каптура, тобто ченців, і їх сильно ганьблять у своїх писаннях. До того ж усі кажуть, що сей Павло в ораціях надто недоладний, що він дев'ять разів полишав орден, що він неспокійного духу та великий, як се написав власноруч Тритемій²⁵ у листі до Ієроніма Гунгерсгейма з Оксенфурта²⁶. Яка шкода, що хтось так марнує папір і чорнило, а також час, як се він чинить. Кажуть також, начебто святий Ієронім так пише одному ченцю: «Хай ніколи не виходить з твоїх рук і хай завсіди буде перед твоїми очима Псалтир»²⁷. Якщо се правда, то він приневолює ченців чинити те, чого насправді чинити не належить. Тож тоді ченці не повинні нічого іншого чинити, лиш читати Псалтир. Але я гадаю, що се неправда, бо святий Ієронім був чернець і тим самим він не писав би проти них. Я наслухався також гидкої та недоречної балаканини одного виученика Вімфелінга, котрому я якось не так давно сказав сміло в лице: «Ваш учитель Вімфелінг глибоко помиляється, коли виступає проти книги папа абата Тритемія, проти ченців, бо ченці помітні своєю ученістю та святістю і дуже корисні. Ченці тепер єдина надійна опора церкви». Тоді той відповів: «Є різниця поміж чорноризцями; їх можна поділити на три розряди: по-перше, святі й корисні чорноризці, але вони вже в раю; по-друге, ті чорноризці, котрі не приносять користі і не шкодять; вони намальовані в церквах; по-третє, ті, котрі до сього дня живуть — сі шкодять всіляко, і, звісно, вони не святі, надто вони такі ж гордовиті, як мирські люди. Нарешті, вони тягнуться до грошей, бо вельми добро полюбляють і люблять вродливих жінок. Я недавно вернувся з Гейдельберга. Поблизу Гейдельберга живе великий абат, опасистий

здоровило. Він вигнав усіх ченців з колегії святого Якова і сказав, що задасть їм перцю, і більш нічого не сказав. Але ченці кажуть, що вони взяли втямки, чому сей добренький абат так вчинив. Річ у тім, що палатин хоче повернути на іншу стежу, бо в Гейдельберг прибув якийсь пііт²⁸, котрий навчить ченців і всіх спудеїв говорити новою латиною. Тоді сей опасистий абат зразу зрозумів, як може повернутися сей жарт, і сказав: «Мої ченці не повинні вчитись нової латини, бо потім будуть чванитися, що знають більше за мене; а я тоді був би поміж ними, неначе похмурий осел серед мавп». Але насправді таке доведення безпідставне, бо воно не складається з двох частин і висновку з нього не зробиш. Я посилаю вам сію книгу, а ви повинні її надрукувати, бо в ній багато важливих доказів проти сього ж Вімпфелінга, котрий пащекував проти ченців. Він зразу пошиється в дурні, коли прочитає, що господь Ісус Христос був ченцем, а святий Петро був ігуменом, Іуда Іскаріотський — скарбничим, Філіп — воротарем, і таке можна сказати про інших святих. Усе те сей просвічений і глибоковчений чернець Павло Ланг доводить так тонко, що Вімпфелінг і його виученики не в спроможності будуть суперечити ні єдиним словом. Все ж якийсь вімпфелінгіанець відповів мені прямо в очі, що ченці брешуть так само, як і найбезчесніші шинкарі, і вони хочуть, аби Христос був потворною машкарою і тварюкою з каптуром, та й суперечив мені во ім'я Христа. Тоді я так настрахався, що наклав повні штани, так що всі стали затуляти собі носи. Але що буде, то буде: я твердо уповаю, що кінець кінцем усі прийдуть у сум'яття од такої вченості і будуть говорити: «Сам біс наслав нам сього ченця; яким побитом він став таким велемудрим і доскональним у всіх науках? Хіба міг він стати таким ученим, якби не був натхненим господом? Таж він не був у жодному університеті і досі ще новак, однак знанням рівний магістрам, ба навіть стоїть вище, з дозволу сказати, за найзнаменитіших магістрів наших». Навіть сам Фома Мурнер, чернець і дуже бистроумний доктор, урочисто з церковної казальниці твердив, що господь Ісус Христос був чернець, і вмів свою думку ревно захистити. Але один виученик Вімпфелінга не захотів повірити, що Христос був чернець, і сказав такий вірш:

Вирити ніяк я не годен, Христе, в тебе,

вбраного в каптур,

Одіж ся лиш обман: олжу ховає і зло.

Лжесвятий Франциск ²⁹, допіру одкритий у Берні,
Показав усім: вірить не слід ченцям.

Але що нам до того, що він не ладен вірити в Христа, каптуроносія? Тоді він стане єретиком, як і інші, котрі були осуджені разом з Рейхліном у Парижі, Кельні та інших університетах. Прохаю вас, аби ви помістили на початку сієї книги вірш, котрий я написав з великою ревністю на похвалу автора сієї книги, тобто ченця Павла Ланга. Переважно я писав той вірш нічною добою, коли лежав у ліжку і знехотя роздумував. Таким робом я став віршувальником, так би мовити, піїтом уві сні. Ось сей вірш:

Вімпфелінга книга ся картає, лотром його звиває.

Ланг Павло її написав і сильно всіх зачудував.

Зладив її метрично, не менш і риторично,

Що в науці лиш тих панують, кого ченцями йменують.

Тритемій се ствердив, Еберггард підтвердив,

Також Павло Вольц, і Рутгер, та разом з ними Шурер,

Піемонтан і Сіберт таке ж кажуть і легко се докажуть.

Учені се знамениті і ченці імениті ³⁰.

Вімпфелінга шпетили, в пух і прах розносили.

Вімпфелінг і Бебелій, а з ними і Гербелій,

Штурм і Шпігель-пан, Лусціній і Ренан,

Русер і Сапід, також Батодій і Гвід ³¹,

Розбиті вони лежать, усі, як один, мовчать.

У мішок їх Ланг загнав і тричі прокляв.

Ні у греків старих, ні в піїтів нових

Їм нічого не знайти, аби Лангу відповісти.

Бувайте здорові, вельми просвічений наставнику, любіть мене взаємно, бо я прославлю ваще ім'я на віки вічні. Писано в імперському місті Шнерсгеймі ³² на вулиці Довгій, де сільські парубки щонеділі ревуть так, що аж серце розривається. Першого року од створення світу.

2 (64)

*Пан Повновинський з Великопляшкової гори¹
иле вічне повігання
велебному магістрові Ортуїну Грацію*

Хоч ви, велебний магістре, у мирській латині (як мені хтось сказав) ні бе ні ме, за що я вас міцно люблю, і хоч ви не ганяєтесь за пишними словесами, як се чинять піїти,

все ж ви знаєте, «де ви повинні лежати вночі», як каже мудрий Соломон у Притчах своїх². І якось не дуже-то в голові нам, що чинять оті новатори в латині, приміром, Еразм Роттердамський і Йоганн Рейхлін. Я також не дбаю про них, бо се не дотичить суті святого письма. Хай вони та інші докучають старим богословам своїми писаннями. Я не можу взяти до тям, чого ради вони оскверняють Новий завіт і писання блаженного Ієроніма, співставляючи їх з єретичними книгами. Адже святий Павло каже: «Греки завсіди брехуни»³, через се мені бачиться (з дозволу знаменитих магістрів наших), що все письменство мирське не що інше, як олжа. Отож я роблю висновок: усякий, хто хоче опорочувати святе письмо брехнею, той єретик, отже... Однак, вони і самі добре знають, що звідси виникає. Я гадаю, що для них була б велика ганьба, якби я прямо-таки дійшов висновку, що вони єретики. Ой, якби тільки вони знали, що в мене такий проникливий ум, то не попадалися б мені на очі. Тільки ви мовчіть до кінця, а там видно буде, чим усе кінчиться. Що ж до новин, то я не можу утриматись, аби вам не написати таке. Сидів я якось собі, не пам'ятаю точно коли, на одній учті; було там багато гордівливих молодиків. Поз'їжджались вони на сію учту з різних країн: хто з Англії, хто із Страсбурга, хто з Відня, був хтось із Вімпфена, на ймення Ангелін⁴, був, нарешті, один чоловік з Рима, запевне, член римської курії. Говорили всі, як самі знаєте, про се і те. Наприпослідку зайшла річ і про справу Рейхліна. Тоді один з них, коли почув, що я супротивник Рейхліна, зірвався з місця і сказав: «Хай лучче не попадається мені на очі богословський брехун із Кельна, бо я як стій викаструю його, а найпаче магістра Ортуїна Грація». Я, звісно, прикусив язика і мовчав, ніби води в рот набрав. Озвався ще один чоловік, небагатий, котрий втратив багато бенефіцій в римській курії і через се лихословив на усіх членів курії. Він теревенив про всілякі дива з див, як-от: «Я завжди дивом дивуюся, що всі сі панове з великими каптурами, котрі іменують себе богословами й живуть у тому місті⁵, де надруковані трактати про Доната за методою святого Фоми і граматичні регули за старою методою з таким віршем:

Прийми догмати великого Доктора Святого;

а між ними ченці, котрі хочуть інших зробити єретиками,— чому вони не шпетять і не шукають єретичного блуду в тих, у кого зібралось багацько парохій: у кого шість,

у кого десять, у кого навіть двадцять, а то й більше. А громадять сії панотці тьму грошей; у них у буфетах стільки пляшок і келихів, неначе б вони були синами князів чи графів. Тримають у себе наложниць, пишно одягнених, з коштовними нашійниками, з перськими на пальцях, з багатими шубами, немовби сії жінки були супружницями рицарів. Трапляється, що дехто з таких священників удостоїться трьох санів каноніка і набиває кишені грошвою, так що можна справляти безліч гульбищ. Адже душпастир може належати до одного хору, а до інших ні, бо в інших хорах ніхто його не замінить, аби він віддавав хвалу господу богу і слав моління за живих і мертвих. Чи се справедливо мати видимо-невидимо парохій? Чому не розбираються такі неподобства і чому не допитують таких богословів у присутності численних нотарів і свідків, як се було вчинено в Майнці ⁶, і не питають їх: «У що ви вірите? Так чи ні? Вірите чи не вірите? Що думаєте про таїнства церкви божої? Скажіть, скільки є таїнств? Яку віру плекаєте ви в серцях своїх про святу євхаристію? Чи є у ній тіло і кров Христова? Якщо ви вірите в них, чому ж тоді, одслуживши службу божу (якщо тільки одслужите хоч одну в рік) і вернувшись додому, ви дозволяєте, щоб одразу ж ваша наложниця, котра своїм поведженням і виглядом справжнісінька шльондра, разом з вами або веселилася за столом, або ж у спальні жартувала, сваволила, витворяла з вами різні штуки? Скажіть-но: якщо ви вірите, що набоженство святе й богосподобне діло, як мовиться в трактатах і постановках богословів, чого ж се ради у вас стільки парохій, що їх досить було б для утримання п'яти або шести побожних священників, котрі охоче відправляли б службу божу, залюбки говорили б казання до народу й духовництва, котрі давали б добрі поради на хвалу божу заради спасіння душі, задля свободи церкви, карали б за провини, молилися б господу богу за папу, за короля, за єпископів та за всіх християн, просили б про мир і здоров'я, як мовиться в тихій відправі після «Святий» і «Тебе, найласкавіший отче». Якщо ви вірите, що з богослуження походить стільки блага для живих і мертвих, чому ж тоді ви не оддасте те, чого у вас надміру, і не роздасте його іншим чесним, богобоящим, ученим людям, аби таким чином славословити бога, аби душі померлих скоріше спаслися з вогню чистилища, аби бог змілосердився над нами і не насидав на нас віспи, аби не побив нам виноградників та посівів градом і морозом, аби не було на землі великого голоду?

Якщо ви не вірите, що служба божа дає стільки благ, то вас, далєбі, належало б запідозрити в єресі. Так, ви воістину гірші єретики, аніж Везалій і доктор Рейхлін». Ось такі новини я хотів би вам, велебний магістре Ортуїне, написати, як всі вони сполучно йдуть супроти вас, тримаючи руку за Рейхліна. На мою думку, я достоту впевнився, що сам гаспид сильно догоджає Рейхліну, тож нам застається добряче випорожнитись. Зостаюся з пошаною.

Із Шпейєра я се писав, де про вас дива чував.

Всі рейхліністи горлають,

що в Кельні брехуни-проживають.

Але я за вас уболіваю, бо терпеливість вашу знаю.

Незмірно мене радує, що терпеливість овечу маєте.

Все вмiєте стерпіти так, як ні один богослов-неборак.

3 (65)

*Великовченому магістрові чорнокнижництва
Ортуїну Грацію, кельнському богослову,
магістр Бартол Пугач¹*

Прийміть моє повітання, якщо ласка, великовчений пане магістре Ортуїне! Мені хтось колись десь оповідав про вас, що ви тяжко слабуєте, а коли ви болящий, то поводитесь так, немов божевільний. Я се хвалю у вас, бо таке поводження властиве усім тим, хто обізнаний з чорнокнижництвом², себто тим, хто вмiє загнати дідька в пляшку або щось подібне. Адже всі такі люди в більшості вигадків бувають деколи божевільними. Опріч того, вони повинні бути байстрюками, як, приміром, ви (се сказав мені мій дуже сердечний друг). Річ у тім, що чорт не так охоче улещує законнонароджених, як байстрюків, через те, що байстрюки його найлуччі підручні. Якби ви були ченцем, тоді у вас були б усі дані для такої вмiлості і ви були б чудесним знаряддям у руках дідька. Адже коли дідько сам не в спроможі куди-небудь увійти або коли сам не в силах що-небудь удіяти, то він завсiди посилає туди якусь зловредну стару бабу або ченця. Я досі достеменно не знаю, чи ви чернець, чи ні. Якби ви були ченцем, то я вельми тішився б, бо ченці більшою мірою наділені таким даром; вони дуже зухвалі і раз щось задумають, то й довести до наслідків здатні. Так, я нещодавно чув про одного ченця,

на ймення Павло Ланг, котрий склав знаменитий віршовий трактат проти Якова Вімпфелінга і в ньому його добряче-таки полаяв. Кажуть, що сей Павло, з дозволу сказати, дев'ять раз тікав з монастиря; та й те, чого ніхто не зважить вчинити, він учинить. Я вірю, що він доволі недомкуватий і що він байстрюк. Є в нього третя особливість, за котру я його вельми хвалю, а саме: він у всьому схожий на вас, бо і ви маєте діло з дідьком. Але, з вашого дозволу, полишмо се. У мене є одне магічне заклинання, про яке я з дорогою душею написав би вам одверто, але боюся, що, коли ви будете в приступі божевілля, ваш слуга може знайти сей лист і коли прочитає його, то дідько візьме мене й слугу. Тому-то я вчиню тақ, як звик чинити, коли знаю якусь таємницю. Тоді й пишу сію таємницю на папері без чорнила і таким побитом ніхто не в спромозі її прочитати, хіба що байстрюк. Отож і в сьому випадку я поклав собі так учинити. Ось вам се заклинання: ³

Уповаю, що ви добре мене зрозуміли і що все се суцц правда. Я забороняю вам, і заклинаю вас силою всього чорнокнижництва не навчити нікого сієї замови. Будьте здорові! З міста Рупрехтсау⁴. Невзабарі ви іще більш довідаєтеся про мене і до того ж про іще важливіші діла, коли се буде вам до впадоби.

4 (66)

*Магістр Авраам Ісаак з роду Амінадаб¹
поштиво вітає магістра Ортуїна Грація*

Велемудрий навчителю лихих і добрих наук. Ознаймую вашу милість, що тепер хочу сповнити свою обіцянку, яку я дав вам на ваше прохання, коли від'їжджав од вас із Кельна. Я обіцяв тоді, що повсякчасно буду вам писати новини. Найдужче було б вам до впадоби, якби я сповіщав про сього підступного юриста Йоганна Рейхліна, з котрим у магістра нашого Якова Гохштрата чимало мороки в римській курії в ділі віри. Вашу волю з дорогою душею постараюся вволити. По-перше, знайте (а розповім усе «од створення світу»), що коли я під час канікул верстав путь

у Рим, то не мав гіршої біди, як те, що мені страшенно хотілось пити, особливо, коли ми з супутниками піднімались на високі Альгауські гори². Коли я прибув до Рима, став особистим слугою одного кардинала недалеко од Кампо ді Фйоре. Служив я йому ревно вісім місяців за парохію в Кальбертсгаузені, що в Волленберзькій єпархії³. І одержав на сію парохію буллу з дванадцятьма печатками всіх кардиналів, а найсвятіший отець для більшої поваги скріпив буллу своєю печаткою. Тоді я з превеликою радістю виїхав звідси й жадав оселитися в парохії. І враз дізнаюся, що попередній парох ще не переставився. Тоді я тяжко розлютився і сказав: «Хай тисяча чортів учинить тут розгром! Як се так? Я маю втратити свої гроші?» До того ж се невеличка парохія. Якби я про се знав, то заради неї не їздив би в Рим. Гадаю, що ся парохія може приносити двадцять флоринів прибутку в рік. Ви, звісно, знаєте, що я особисто не зостануся в тих краях. Лучче волів би мати парохію в Девентері близько нашої вітчизни з прибутком у сто флоринів і зі скромною дівчинкою літ дванадцяти, аніж у тій гірській місцині з прибутком у тридцять флоринів і хитрою шістдесятилітньою старою бабою. Така парохія могла б бути до душі комусь іншому, а не мені. По-друге, повідомляю вам, магістре Ортуїне, що потім я не був у спроможі вернутися в курію через війну в Італії⁴, бо повсюдно там вештаються розбійники-злидарі. Якби хто-небудь забрав у мене одежу, то я тоді втратив би ту крихтинку свого майна, як сказала одного разу якась старушенція, коли побила свої яйця на мості в Гейльброні⁵. Таким робом, я зостався разом з кількома добропорядними членами курії цілих два місяці у Вімпфені⁶, в якійсь долині. Там Йоганн Грейфер⁷ навчив мене однієї гри. Він чоловік дуже гойний, бо одного разу дав з'їсти своїм шести товаришам, у числі котрих був і я, цілих сім яєць, і ні на одно менше. Гра сія по-італійськи зветься «Trent-uno»⁸. Я ніколи не бачив її в римській курії, але нічого тут дивного немає, бо я мусив невідступно пильнувати мула в конюшні. Послухайте-но, чим ми весь час у Вімпфені займалися. Ми сходились деколи біля школи, де завсіди збиралось товариство хоч куди. Був там один чоловік з прізвисьмом Георгій Спікул⁹, котрий чудесно пояснює способи злягання. Він тлумачить сей предмет так ясно, як ви нам тлумачили третю частину граматики Александра «Про віршування». Кожного разу, коли я слухаю, як докладно він оповідає про сії блаженні любові, в мене розпалюється плотська хіть.

Я навчився від нього багато чого (простіть мені, бо се річ природна). Далєбі, я охоче заплатив би один карлін, аби ви вміли так вишукано злягатися з жінками, хоча б заради жони Йоганна Пфєфферкорна. Я певен, що вона покохала б вас тоді ще дужче, більше од усіх кельнських богословів. Милий боже, та наука любощів не різнитья од тієї, яку ви мені показували в маленькій книжечці, написаній ззаду наперед¹⁰. А тепер послушайте, що трапилось потім. Одного разу за випивкою всі в один голос спитали мене (оскільки я був у Римі в курії), як іде спір про віру між Йоганном Рейхліном і кельнцями. Я сказав: «Бігме! Я дуже боюся за сього доброзвичайного мужа, Йоганна Рейхліна, бо він непомірно бідний, аби довести своє діло до благополучного кінця. Ченці-проповідники зі своїми мішками, повними сиру, підуть далі, аніж один-єдиний чоловік з грішми». Тоді один з присутніх сказав: «Святий боже! Які безсоромні бувають сії ченці, коли збирають сир. Недавно побував у моєму домі брат Н. з тутешнього монастиря і хотів згвалтувати мою сестру. Він погнався за нею по сходах у верхні кімнати, біг за нею, кинув її на ліжко, заходився уже підняти рясу і далі чинити своє. Тоді моя сестра зарепетувала: «Пане Н., пане Н., зоставте мене. Я так заверещу, що всі почують, і тоді сам чорт випорожнитья на вас!» На се він одказав: «Ні в якому разі! Не кричи! Я куплю тобі якусь річ на ярмарку, що буде коштувати цілих півфлорина». Тут увійшла моя мати, він зліз, але в нього ряса випиналася так, немов під нею був зуб од вил». Тоді інший чоловік сказав: «Якби цей лайдак обійшовся так з моєю сестрою, я вихолостив би його, а оте послав би в оцті іншим ченцям, щоб з'їли під час храмового свята». На се перший відповів: «Пробі, я не дорікаю сьому ченцеві за сє поведження, бо їх тримають завше під замком. Я певен, що якби в спідниці появилась ослиця, то й вона не була б у безпеці. Як же міг триматись чорноризець, побачивши жінку?» Тоді один з них поклявся і сказав, що Йоганн Рейхлін хоче написати книгу про всі мерзощі чорноризців у Німеччині, а збирає для сього всілякі негожі вчицьки чернечої братії один чоловік, котрий роз'їжджає по всій країні уздовж і впоперек. Книгу сію Рейхлін наміряється подарувати папі і сказати: «Чому сей Гохштрат не викорчовує розпусти між ченцями?» Він казав, що всі ченці, коли потіють, смердять, мов цапи, і що вони в його вітчизні заразили сим усіх безсоромниць; отож коли він сам у приступі хтивості хоче очистити нирки, то через сей

сморід йому здається, що він злягається з ченцем. А ви, магістре Ортуїне, як прихильник ченців, вже подбайте, аби поставили інквізитора над їх непогамовною похитливістю, окрім Якова Гохштрата, котрий є інквізитором еретичного блуду; тоді діла у них підуть на лад. Бодай би вони вїтворяли се принаймні потай, як се чинять їхні ігумени, котрі приводять шльондр у свої келії, де їх ніхто не може побачити. Таким побитом, усе було б пристойно, а явно сходиться з блудницями — се превелика соромота для всього ордену. Тож постарайтесь навести лад у сьому ділі. Після сієї випивки я знов одправився в римську курію і досі там жду божої милості. Майте ся в доброму здоров'ї. Писано у Римі в рефекторії ¹¹ на Капітолії.

5 (67)

*Брат Ноллерій Колочка з Калабрії ¹
магістрові Ортуїну Грацію*

Замість повітання підношу вам мої богоугодні молитви. Ваша богословська знаменитість знає уже, що я прочанином прийшов з гори Сінай. Однак ви не знаєте, скільки я вистраждав за той час, коли розстався з вами в Кельні. Надміру довго було б усе те описувати, та й нема в мене іншого друга-вірника, котрому міг би я поскаржитись на мою недолю. Коли я кажу що-небудь у монастирі, то мені зразу відповідають: «Ой, не для того ти став ченцем, аби тобі добре жилося». Не так, нечестивці, не так. Я не годен добрати, звідкіля всі оці нещастя походять, хіба що од лихої долі. Так, магістр наш Яків Гохштрат марно потратив велику суму грошей, бо лотр Рейхлін його ревні старання звів нанівець своїм «Очним дзеркалом». Мені думается, що всі наші монастирі повинні більше всього старатися слати інквізитору гроші, бо він мусить бути щедрим і давати деколи гостинці кардиналам, аби вони вирішили діло на його користь, а не на користь Йоганна Рейхліна. Через се наші монастирські настоятелі одпускають нам менше вина, хоча Соломон каже: «Музика, жінка і вино веселять серце людини» — перша глава Притч Соломонових, 12 ². Я також завсіди вправляюсь у музиці, співаючи псалми в хорі і виводячи трелі; се трапляється нерідко, і тому тут мало приємного. Говорити ж про жінок я неспроможен, бо ні одної не бачу, хіба що тоді, коли йду на ри-

нок з нашим кухарем купувати яйця, а також, коли ходжу по селах забирати буряк і городину. Якби тілесна хіть у мене взяла верх при якійсь жінці, то не могла б та жінка встояти переді мною. Коли тепер іще зменшують нам порції вина, то яка втіха нам зосталася? Бодай наполовину ми жили в такому достатку, як нині ордени або як священики, котрі разом з нами давали обіт скромності Святому Духу. Ви запевно знаєте, як добре живеться ченцям ордену Святого Духа³: вони мають на чернечій рясі подвійний білий хрест (+) і не так чисто виголені, як ми. Коли в них однімають якусь утіху, приміром, коли їм дають менш вина через якийсь переступ, то тоді їм дістаються інші втіхи. Так, вони можуть сходитися з блудницями. Допоможе в цім ділі кульгавий Йоганн, котрий рубає їм дрова й повзе на руках і на колінах. Ви тут можете заперечити, сказавши: «Таке розпутне життя не личить ченцям ордену Святого Духа». На се я відповідаю: «Я чув достовірно, що їхній ігумен, хоч він чоловік похилих літ, кульгавий та сивоголовий, хоч у нього очі гнояться, все-таки він ласий на таке (зрештою, він не завсіди на сее спроможний) і держить собі в келії полубовницю. А коли якоюсь до щирця натішиться, видає її заміж за якогось мужика і дає їй пристойний посаг із скарбниці Святого Духа, котрий ніколи не вичерпується, бо над нею витає особлива милість Святого Духа. Потім він роздобуває іншу служебку і з нею витворює те ж саме, про що я вже вище писав. Таким побитом, орден сей потаймиру сильно помножується. Тепер я наведу вам приказку, котра в людей на язичі: «Коли абат, себто отець ігумен, покладе на стіл кістки, тоді чернеча братія може грати». А смисл сього такий: «Коли наші прелати похилого віку такі розпутні і ведуть таке скверне життя, то й ми, їхні підлеглі, вправі наслідувати їхній приклад». Се слушний логічний висновок, бо в трактаті «Про види підлеглості» я побачив написане чорним по білому, що прелат «підкорює собі особисто», а, згідно з Марсілієм⁴, «підкріплює себе знизу матеріально»⁵. А тепер переходжу до суті справи. Я дуже хотів би, аби магістр наш Яків Гохштрат, коли не зуміє нічого здобути в Римі у спорі з Йоганном Рейхліном, виклопотав для нашого ордену м'якші правила, ніж вищепойменовані. Річ у тім, що й нас непокоять плотські пристрасті. Я достеменно знаю, що прожив би короткий вік, якби не міг «очистити старий осад», котрий зібрався од тих сирів. Простіть мені, що я веду з вами річ за просто,

себто говорю те, що в мене лежить на серці. Я безугавно боюсь, аби наше діло не кінчилось неблагополучно, як діло бернське. Ви, певне, мене зрозуміли. Пан магістр наш Йоганн Амфоратик⁶ шле вам силу-силенну повітань. Він став знаменитим мужем, він-бо тепер нащ проповідник. Усі його вельми хвалять; він удатно підсилює свої проповіді наочними прикладами. Так, 1516 року він мав казання про муки Христові і взяв тоді з собою на казальницю палицю; коли він прочитав вирок Понтія Пілата, витягнув з-під рясц тую палицю і розломив її навпіл, неначе скіпетр. Просто жаль було дивитись на се. Старі баби ридали гіркими сльозами, як колись святий Петро, коли побіля вогнища почув голос півня. Доброго вам здоров'я; передайте моє повітання магістрові нашому Якову Гохштрату, коли він вернеться в Рима.

6 (68)

Магістр Йоганн Ткач¹

*шле стільки привітань Петрові Свинокабану²,
скільки краплин у морі і пилюнок на сонці*

Знайте, найлюбіший друже, що я одержав вашого листа, в котрому пишете про Еразма Роттердамського й питаєте, що я думаю про нього. Хай вам буде звісно, і повірте мені, що я, будши іще юнаком, прочитав чимало книг гуманістів: Стефана Фліска³, Грециста⁴, Сінтена⁵, Фацета⁶, Флорета⁷ і всіх старих піітів, так би мовити, знаю напам'ять. А щоб з'ясувати істину, я написав книгу, названу «Квітник», з котрої ви можете (не буду сам себе вихваляти) достеменно дізнатись, які в мене знання, і ще багато про що. Я кажу се тільки для того, аби ви не гадали, що вам брешу! Я можу достовірно висловити свою думку про сього Еразма. До того ж я досліджував «Очне дзеркало» й «Кабалу» Рейхліна⁸, що вам, запевне, добре відомо. А щоб не бути багатослівним, скажу, що ні за що маю Еразма через те, що він ворог ченців і безугавно лає їх. Так, він твердить, що вони незугарні осли, ненавидять благородні науки, а вміють лише їсти й співати псалми. Але коли він таке каже, то набріхує на самого себе. Бо він сам осел із ослів, та й добре знає тільки латинську мову; вміє досконально висловлюватись по-латині, а більш нічого не знає. Він написав багато книг, особливо ж «Ко-

рабель дурнів»⁹ і коментар до Ієроніма, в котрих те й робить, що гудить ченців. Далєбі, я скажу йому, що коли він не зоставить ченців у спокої, тоді ми доберёмось до нього, як добрались до Рейхліна, навіть якби його у сто крат більш поважали папа¹⁰ й імператор Карл¹¹. Надто ми вже бачили ще більших гордіїв, ніж він, і все ж ми їх поскромими. Я скажу вам щось важливе, але ви нікому про се ні слова, ні півслова, бо інакше дідько мене візьме. Магістр наш Яків Гохштрат і всі магістри наші в Кельні і в Кембріджі тлумачать коментар до Ієроніма і так, і сяк, і, як я передчуваю, з ним діло кепське. Я навіть за сто флоринів не хотів би бути на місці Еразма. Кажуть, що він там розвів тьму бур'яну, а гадає, що ніхто сього не помітить. Однак магістри наші не такі дурні; вони добре знають, «де в траві лежить змія», як каже Александр¹². Я не був у спромозі все запам'ятати, але те і се пам'ятаю досі. Так, Еразм твердить, що святий Ієронім не був кардиналом, а се, безперечно, образа його величності. Опріч того, він поганої думки про святого Юрія і Христофора, про мощі святих, про священні свічки, про таїну сповіді. У багатьох місцях він блюзнить, бо суперечить Доктору Святому¹³ і Доктору Глибокодумному¹⁴, а також твердить, що їхнє богослов'я нічого не варте. Усе таке магістри наші збрали в одну книгу і прагнуть погубити його як еретика, як вони вчинили з Йоганном Везалієм у Майнці¹⁵. Якщо ж він здумає брикатись і писати проти них наклепи, тоді вони діждуться його смерті й осудять усі його книги. Ось так уміють діяти магістри наші. Оскільки ви дуже любите новини, то знайте, що мінорити будуть мати тепер генерала, а домоглись вони сього в римській курії за шістнадцять тисяч дукатів. Черниці з монастиря святої Клари сильно бояться, аби обитель їхню не спостигла реформа, тому всі свої статки переносять до міста, а самі лежать, годні співчуття, на голих лавах. Дехто натякає, що доктор Мурнер має з ними сходини, але се суцця неправда, бо він кастрований євнух. Про інших ченців у мене склалась погана думка, раз вони всі до них бігають. Помер у місті член курії, у котрого було двадцять дві жирні парохії. Пііти, котрі тут живуть, пишуть проти нього багато віршів. Більш нічого я не знаю, хіба що тільки те, аби господь бог беріг вас здоровим до тої пори, допоки хтось не пережене собаки. Бувайте здорові. Із Страсбурга.

*Марко́льф Шкандиба
Йоганно́ві Дзеньдзеленському¹ із Рорбаха²*

Шлю вам незліченні і безсмертні повітання, коханий Йоганне! Ви написали мені не так давно кілька новин, котрі я неохоче сприйняв, а саме, що Йоганн Рейхлін здобув собі превелику славу поміж своїми піітами, бо зладив книгу, названу «Кабалістика» або «Кабала», і тепер навіть прихилив до себе самого папу римського. Я вельми хотів би дізнатись, що таке «Кабала». Довго шукав я у своєму «Католиконі», і в «Перлині з перлін», і в творах Бритона³, але ніяк не зміг знайти, що се означає. Написав я також листа магістрові Ортуїну Грацію, але він мені не одписує. Так чи інакше, магістри наші зібрались на нараду й досліджували сію книгу. Але одного разу нічною добою на учті, де ми так щедро попивали, що кожному належало заплатити по три гроші за трапезування (через се в мене тепер катма грошей), я дізнався од магістрів наших, що Рейхліну біди не минути, бо він у сій «Кабалі» понаписував щось неподобне проти Доктора Святого й нинішніх докторів богослов'я. Опріч того, він каже, що син божий був створений богом вітцем, а також наговорив іще всілякої безліпиці. Опріч того, він спотворює богословські терміни «творити» й «чинити», те саме можна сказати й про інші. Він не зважає на докази, питання і софізми Доктора Святого. Через се богослови хочуть спалити сію книгу, бо кажуть, що вони її не розуміють, а чого не розуміють, те спалюють, отже... і т. д. Адже кожний магістр наш є вчителем і світочем світу, крім того, книга сія містить у собі чимало висловлювань Піфагора⁴, а той був чорнокнижником, чорнокнижництво ж — вчення заборочене, як випливає з LXVI, питання 10, глави ніякої, а також із конону «О ви, осли»⁵. Про се говорять як Доктор Святий, так і Арістотель у IX книзі «Фізики»⁶ про незнання. Далі, у книзі про «Кабалу», багато написано поєврейськи, чого магістри наші неспроможні прочитати, багато також написано там погрецьки. Бо магістри наші не дбають про такі марниці, а турбуються про важливіші речі, тим-то вони запросили Йоганна Пфефферкорна, наполовину християнина, наполовину єврея, котрий тямить у єврейській мові. Ось тепер він пантрує, чи немає в сьому меді отрути. Але я над сим не буду спійнятись, бо ми

побачимо се ще на ярмарку у Франкфурті, і тоді поговоримо про се докладно з магістром нашим Ортуїном Грацієм. Бо магістри наші послали його на ярмарок накупити нових книг, які там продаються, і тоді магістри будуть їх також розглядати. Про інші новини я не можу вам нічого більше написати, хіба тільки те одне, що один магістр наш із ордену проповідників у Страсбурзі, якого звали «доктор Ісус»⁷, дременував з обителі. Про нього розказують всіляку погань, чого переказати не осмілююсь. Численні зухвалі віршувальники пишуть вірші, в котрих його сильно шельмують. Сії вірші вони розкидають на ринку і в церкві, а се мене кидає в досаду. Я хотів би, аби вони сього не чинили, бо можуть сим озлобити проповідників. Поміж інших віршів я знайшов такий:

Кліру орудник і злодій, втікач і розпусник безстидний,
Вічної він тюрми, вогнища заслужив.
Ворог священників він і любитель жіночої вроди,
Налякавшись вогню, мов грабіжник, утік.
Монастир він осквернив, викравши там ігуменю.
Всі неподобства біс монахом сим учинив.

Ось подивіться, які негожі штуки витворяють сії злостиві шибеники, нікого вони не шанують. Але я клянуся богом святим, що вся причина лише в тому (як слушно сказав Александр⁸), що як тільки трапиться що-небудь у Страсбурзі, то пііти звикли зразу тлумачити се на всякий лад і писати вірші на сію матерію. Невзабарі я напишу вам більше про все те. Живіть у добрім здоров'ї. Із Шлетштадта.

8 (70)

*Магістр Мологочок¹
із раю, смиренний до краю,
славутному Ортуїну повітання шле,
котрий, мов осел, реве,
пійтів латинських картає та й грецьких ні за що мав,
нікчем усяких захищає, вождем кельнців себе називав*

Я чув, що про вас, магістре Ортуїне, розповідають предивні плюгавості й незвичайні мерзощі. Присягаюсь богом святим і милостивим, я ніколи в житті не чував про такі

капості, котрі ви й інші магістри наші коїте найдоброчеснішому і найвченішому панові Йоганну Рейхліну. Все ж, коли я почув про сії нестатечні вчинки, то не міг надивуватись, що ви, осли в чернечій рясі й натурфілософи або прямо-таки природжені дурнолюбці і в двадцять раз дурніші од найпослідушого дурня, силкуєтесь нікчемно і безглуздо мучити благочестивого і вченого мужа. Але одному лиш незмінно дивуюся, хто вас научив так штукарськи перекручувати і спотворювати благопристойні думки благочесного мужа. Все ж кінець кінцем подумав я собі, що такі негідні діла могли вчинити лише гидкі виплодки людського роду, котрим початок дав Іуда Іскаріотський, бо потомство йде слідами свого отця, як сього вчить випадок з Йоганном Пфєфферкорном. Ви всі його друзі, бо «свій свояка вгадає здалека». Тому на шибеницю всіх вас! Хай вас поведе туди кат зі своїми помічниками, а ви скажіть: «Моліться за нас!» Але оскільки все се суцця правда і я вам особисто пишу, то ви повинні сказати також іншим, котрі сидять разом з вами «у сій раді нечестивців», як каже творець псалмів². Тільки глядіть, аби не дізнались про ваші неподобства незліченні люди, бо кожний буде знати, хто ви такі. Але клянусь всіма святими, я зажурився й боюсь, аби друкар не вкрав у мене копії сього листа. Якщо тільки все се правда, то хай вас господь помилує. Тоді я не буду в спроможі зарадити лихові. Все-таки хочу дати вам мудру пораду: моліться безперестанно навколішках вісім днів і, піснюючи, проказуйте благання до святої Єлени, котра знайшла хрест Ісуса Христа. Тоді я знов знайду сей лист, і діла ваші підуть на лад. Ось бачите, все я чиню для вас, аби люди були хоч трішки кращої про вас думки. Бувайте здорові. З Гейдельберга. Писано в кульгавого Ліпсія³, котрий якось сказав комусь поцілувати його в задницю. Ой, яка шкода, що вас там не було разом з ним! Не треба було б вам, короткозорому схоласту, окуляри надівати, щоб Ліпсія в задницю поцілувати.

ПРИМІТКИ

ЧАСТИНА ПЕРША

1

¹ По-німецьки Лангшнейдер. Припускають, що йдеться тут про Людвіга Лангшнейдера, лейпцігського бакалавра, який у 1507 і 1528 роках був ректором Лейпцігського університету.

² *Повноправний бакалавр богослов'я* — бакалавр, який виконав усі умови для здобуття вченого ступеня ліценціата. Наукові ступені середньовічного університету в порядку черговості від найнижчого до найвищого були такі: бакалавр, ліценціат, магістр, доктор.

³ Арістотель, «Категорії», розд. 7.

⁴ Еклезіаст, 1, 13*.

⁵ Матф., 4, 7; Лука, 4, 12.

⁶ Притчі Соломонові, 2, 6.

⁷ *Учта Арістотеля* — бенкет, який влаштовували для своїх екзаменаторів особи, що одержали вчений ступінь.

⁸ Краці вина того часу, названі від місцевості, де вони виготовлялись: *кецшенбродське* — від міста Кецшенброда, що біля Дрездена в Саксонії (тепер НДР); *рейнське* — від назви ріки Рейн, з винограду, вирощуваного в прирейнських землях Німеччини.

⁹ Краці тогочасні сорти пива, названі від назв міст, де вони виготовлялись: *ейнбекське* — від назви міста Ейнбек, що в землі Ганновер (тепер ФРН); *торгауське* — від назви міста Торгау, що в Саксонії на річці Ельбі (тепер НДР); *наумбургське* — від назви міста Наумбург, що в Саксонії (тепер НДР).

¹⁰ *Теодоріх з Ганди* (Бельгія) — чернець ордену кармелітів, доктор теології, противник Рейхліна. Кельнські богослови відрядили його в Паризький університет, щоб він від їхнього імені домагався засудження паризькими богословами твору Рейхліна «Очне дзеркало» як єретичного.

* «Листи темних людей» щедро пересипані (з пародійною метою) цитатами з Біблії: із Старого завіту, цитатами з книг Буття, Царів, Суддів, Іова, Псалтиря, Притч Соломонових, Пісні пісень, Премудрості Соломона, Еклезіяста, Ісайї, Ієремії, Іезекіїля, Міхея, Наума, Софонія; із Нового завіту — цитатами з євангелій Матфея (скор. Матф.), Марка (скор. Марк.), Луки, Іоанна, Діянь апостолів (скор. Діяння), Послань апостолів Іоанна і Павла.

¹¹ *Кармеліти* — чернечий орден, заснований в XII столітті, назва його походить від гори Кармель у Палестині, поблизу якої стояв їхній монастир.

¹² *Сім вільних мистецтв*, тобто наук (по-латині *septem artes liberales*) — навчальні предмети в середньовічних школах і університетах. Містили вони в собі два цикли (ступені): тривіум, до складу якого входили: граматики, риторика, діалектика; і квадривіум, куди входили: арифметика, геометрія, астрономія і музика. Вивчалися ці дисципліни на т. зв. артистичному факультеті, тобто підготовчому, обов'язковому для всіх, хто бажав слухати лекції на інших факультетах. Старшими факультетами були: богословський, медичний і юридичний. Термін «мистецтво» (лат. *ars*) вживався в середньовіччі для позначення як науки, так і художньої діяльності — музики, малярства, співу, танцю, а також ремесла.

¹³ Прізвище вигадане. Можливо, під ним мається на увазі Йоганн Рогге, ректор Лейпцігського університету в 1515 р.

¹⁴ *Скотист* — прихильник номіналізму, філософського напрямку, засновником якого був шотландський філософ-схоласт, теолог Йоганн Дунс Скот (1270—1308).

¹⁵ *Магістр* — по-латині означає «учитель»; жонглюючи значенням цього слова, богослови-схоласти присвоювали собі право йменувати себе вчителями віруючих.

¹⁶ Назви тлумачних словників латинської мови, які користувалися широкою популярністю в середні віки на заході Європи: «Каталікон» — грецька назва, що означає «Всеохоплюючий [лексикон]» — словник латинської мови, складений італійським ченцем Джованні Бальбі в XIII ст.; «З того» — латинсько-німецький словник, виданий в 1467 р., скопійований з «Каталікона»; дивовижна його назва являє собою перші слова довгого заголовка («З того-то «Каталікона» вийшли різні словники...»); «Короткий лексикон» — словник пера Рейхліна, надрукований в 1478 р., засуджений гуманістами як тип середньовічної лексикографії; «Перлина з перлин» (тобто найдосконаліший із досконалих) — латинсько-німецький словник, який часто перевидавався між 1480 і 1520 роками.

¹⁷ *Андрій Деліч* — ректор Лейпцігського університету в 1513 і 1519 роках.

¹⁸ *Публій Овідій Назон* (43 до н. е. — 17 н. е.) — видатний римський поет, автор збірок «Любовні елегії», «Наука кохання», «Засоби від кохання», «Героїди», поем «Метаморфози» і «Фасти», елегій «Скорботні елегії» і «Послання з Понту».

¹⁹ *Марк Фабій Квінтіліан* (бл. 35 — бл. 95 н. е.) — римський письменник, його твір «Освіта оратора» (в 12 книгах) є основним джерелом відомостей про римське ораторське мистецтво.

²⁰ *Гай Вергілій Аквалін Ювенк* — іспанський священик, жив у часи римського імператора Константина Великого (перша половина IV ст.); написав віршовану «Євангельську історію» («Історію Ісуса») в 4 книгах.

²¹ *Горацій*, «Поетичне мистецтво», р. 50—51:

Слово створити, незнає Цетегам,— хай мають поети
Право на те, але з нього розумно нехай користають.

(Переклад А. Содомори)

²² *Девентер* — місто в Голландії, місце народження Ортуїна Грація.

²³ *Арнольд Тонгський* — див. передмову; тут ідеться про його полемічний твір, озаглавлений «Розділи, або Положення, дуже підозрілі у виявленні співчуття до іудеїв, почерпнуті з німецької книжчини пана Йоганна Рейхліна, доктора двох прав...».

2

¹ Особа вигадана.

² *Брати-проповідники*, або домініканці — католицький чернечий орден, заснований 1215 р. іспанським богословом Домініком (1170—1221) з метою боротьби проти єретичних рухів. Проповідниками вони називались від того, що проповіді вважали основним засобом впливу на віруючих.

³ Не кожний священик мав право відпускати всі гріхи; деякі випадки належали до компетенції єпископа, який, однак, міг дати таке право тому чи іншому священикові.

⁴ *Офіціал консисторії* — головний помічник єпископа; консисторія — колегіальний єпархіальний орган з церковно-адміністративними функціями.

⁵ *Жовте кільце*. — в середні віки в Західній Європі спеціальними розпорядженнями були встановлені відзнаки для євреїв для відрізнення їх від решти населення, а саме: для чоловіків — жовте кільце, для жінок — дві білі смужки, нашиті на одязі.

⁶ *Перодряп* — особа вигадана.

⁷ *Віттенберг* — місто на річці Ельбі в окрузі Галле (тепер НДР), в якому був заснований в 1502 р. університет, славнозвісне виступом Мартіна Лютера (1483—1546) — засновника протестантського віровчення — лютеранства, голови реформації в Німеччині.

3

¹ *Георгій Сібут* — німецький поет (писав по-латині), учень славнозвісного поета-гуманіста Конрада Цельтуса, жив на зламі XV—XVI ст.

² *Мирські піти* — так «темні люди» називають гуманістів, прихильників нової ідеології, протиставляючи їх богословам-схоластам.

³ *Гергард Цотфі* — схоластичний професор теології, ректор Кельнського університету в 1505 р., автор коментаря до граматичного трактату Александра Вілладье під назвою «Достопам'ятна глоса» (по-латині «Glossa notabilis»). Глоса — грецьке слово, що означає «тлумачення», «інтерпретація».

⁴ У середні віки існували студентські гуртожитки, звані бурсами. Бурса Кнек (Куік) у Кельні одержала назву від Йоганна Куіка, який у 1449 р. був її настоятелем. Крім неї, були в цьому місті бурси: «Нагірна» (назва від Ламберта де Монте), «Лаврентійська» та інші. Бурси безпосередньо підлягали університетам; кожний студент зобов'язаний був у бурсі жити й харчуватися.

⁵ *Рутгер Сікамбр* — богослов і письменник, ректор Кельнського університету в 1519 р.

4

¹ Особа вигадана.

² Тобто курфюрста Саксонського Фрідріха III Мудрого (1486—1525), в чий володіннях було місто Віттенберг.

³ Натяк на «чудо», сфабриковане домініканцями для обману наївних віруючих у швейцарському місті Берні, про що розповідається в інших листах.

5

¹ Особа вигадана.

² Ульріх фон Гуттен.

³ *Петро Мейер* — парох церкви св. Варфоломія у Франкфурті-на-Майні, один з лідерів табору обскурантів.

⁴ Вияв особливого презирства.

⁵ «*Книги сентенцій*» — твір Петра Ломбарда (бл. 1100— бл. 1164), широковідомого теолога-схоласта (учня відомого середньовічного філософа Абеяра), паризького єпископа, прозваного «вчителем сентенцій». Складався цей твір з чотирьох томів і містив перелік церковних догм, цитат з Біблії і висловлювань отців церкви.

⁶ Іоанн *Сулпіцій Веруланський* (родом з міста Веролі, поблизу Рима, в італійській Кампанії) — професор латинської мови в Римі, автор багатьох трактатів з граматики, стилістики і теорії віршування латинською мовою, коментатор творів античних письменників, жив у XV ст.

⁷ В одному із своїх листів один з найстаріших церковних письменників, «отець церкви» Ієронім Благенний (340—420), що переклав латинською мовою Біблію (т. зв. Вульгата), де писав: «Поживою диявола є пісні поетів, мирське знання і риторичні прикраси».

⁸ Йдеться, очевидно, про «Очне дзеркало» Рейхліна.

⁹ Яків *Гохштраг* (родом з Гоогстратена, поблизу Антверпена;

бл. 1460—1527) — домініканець, доктор богослов'я, інквізитор Кельна, Майнца і Тріра, запеклий ворог гуманістів, зокрема Рейхліна. В «Листах темних людей» він іменується то Гохштрат, то Гохштратен, — у перекладі вживається одна форма: Гохштрат.

¹⁰ Іоанн, 8, 48.

¹¹ Ремігій де Мальмундаріо — ректор Кельнського університету в 1498 р.

6

¹ Особа вигадана.

² Грек — тут у значенні «грецист», «знавець грецької мови». Мається на увазі Річард Крок, англійський вчений, який викладав грецьку мову спочатку в Парижі, потім у Німеччині (помер у 1530 р.).

³ Урбан Беллунський — францисканець, автор підручника грецької мови, виданого вперше 1497 р. у Венеції, дуже популярного наприкінці XV — початку XVI ст.

⁴ Генріх Квентель — кельнський друкар, власник друкарні, в якій Ортуїн Грацій деякий час працював коректором.

7

¹ Особа вигадана.

² Римська література знає двох Плініїв. Це: Г. Пліній Секунд Старший (23—79) — римський учений і державний діяч, письменник, автор «Природознавчої історії» в 37 книгах, і Г. Пліній Секунд Молодший (62—114) — римський державний діяч і письменник, епістолограф і оратор, збереглися його «Листи» і «Панегірик Траянові».

³ Арістотель, «Метафізика», кн. 1, розд. 2.

⁴ Лука, 6, 43.

⁵ Валентин з Гельтесгейма — кельнський богослов, ректор Кельнського університету в 1503 р., викладав логіку (помер у 1526 р.).

⁶ Г. Саллюстій Крісп (86—35 до н. е.) — славетний римський історик, автор «Війни з Югуртою», «Змови Катіліни», «Історій».

⁷ Йоганн Борск із Вроцлава — прихильник світської літератури.

⁸ Александр Віладьє (званий також Галлом) — вчений монах, жив наприкінці XII і початку XIII ст.; автор підручника латинської мови в чотирьох частинах у віршованій формі під назвою «Доктринал», виданого в 1209 р., дуже популярного в середні віки на заході Європи.

⁹ Карл Маннекен (по-латишськи Вірул) (помер 1493 р.) — вчений-схоласт, автор підручника епістолографії, критикованого гуманістами за бездарний стиль.

¹⁰ Клар Флорентій *Ремігій* (XIII—XIV ст.) — домініканець, богослов, автор багатьох творів на богословські і філософські теми, коментатор античних авторів, зокрема граматиків: Доната, Прісціана і Марціана Капелли.

¹¹ *Іоанн Гарландський* (інакше Джон з Гарланда) — англійський філолог і поет (XI ст.). Йому приписують авторство книги «Корнут, або моральні двовірші» — твору морального змісту, написаного гекзаметром і призначеного для школярів. Дивну назву «Корнут...» — латинське слово (досл. «Рогатий»), пояснює автор таким чином: «Подібно до того, як тварини захищаються парю рогів, так я висловлюю свої думки з допомогою двовірша».

¹² «*Сполучення слів*» — граматичний трактат Іоанна Сінтепа (XV ст.), видатного граматики-педагога, автора підручників латинської мови, коментатора граматики Александра Вілладье.

¹³ *Павло Шнефогель* (у латинізованій формі Ніав) — професор семи-вільних мистецтв у Лейпцігському університеті, автор цінних підручників з граматики і стилістики латинської мови, а також порадирика, як писати листи.

¹⁴ *Таг* — тепер Тежу (Тахо), ріка на Піренейському півострові. Про її золотий пісок згадують античні автори.

¹⁵ *Язичники*, тобто гуманісти, які вище цінували античних письменників, ніж християнських.

8

¹ Особа вигадана.

² *Талант* — найбільша в давні часи вагова і грошова одиниця, широко розповсюджена в Греції, Месопотамії, Єгипті, Сирії. Аттичний талант як вагова одиниця дорівнює 26,2 кг.

³ У 1514 р. був опублікований твір Ортуїна Грація, спрямований проти «Очного дзеркала» Рейхліна, під назвою «Замітки Ортуїна Грація, професора семи вільних мистецтв, з приводу гидкої злоби, присвячені всім християнам».

⁴ Йдеться про постанови богословського факультету Паризького університету, надруковані Квентелем у Кельні 1514 р., які засуджували «Очне дзеркало» Рейхліна як шкідливу книгу.

⁵ *Яковіти* — прихильники інквізитора Якова Гохштрата.

⁶ Псалтир, 19, 5.

⁷ *Фрейбург* — стародавнє місто на півдні Німеччини в землі Баден-Вюртемберг (тепер ФРН), недалеко від кордону із Швейцарією, з старовинним університетом.

9

¹ *Конрад із Цвіккау* — вчені припускають, що під цим ім'ям мається на увазі Конрад Рейхенбах із Цвіккау, який у 1515 р.

працював у Віттенберзькому університеті. Крім цього листа, йому належать ще 13 і 21 листи. *Цвіккау* — місто в Німеччині (тепер НДР).

² Іезекіїль, 23, 43.

³ Очистити нирки, тобто зійтися з жінкою, заспокоїти сексуальну хіть.

⁴ Очевидно, мова тут про любовні елегії Овідія.

⁵ Псалтир, 103, 15; Притчі Соломонові, 17, 22.

⁶ За право мати коханку священник зобов'язаний був платити єпископу певну суму. Це в просторічній мові називалось «молочною десятиною».

⁷ Див. примітку 9 до листа 7. Александр Галл, інакше Александр Вілладье.

⁸ Герман Буш (1468—1534) — талановитий німецький пост-гуманіст, приятель Ульріха Гуттена, одностудець Рейхліна, викладав у різних університетах Німеччини. Коментував твори Плавта, Ціцерона, Сілія Італіка, Марціала, Клавдіана, Петронія, Ювенала та інших.

10

¹ Невідомо, чи йдеться про особу вигадану, чи реальну.

² Арістотель, «Метафізика», кн. 1, розд. 1 (початок).

³ Імовірно, мається на увазі Ульріх Гуттен.

⁴ Їдке глузування з віршів схоластів, тому що застосовувати стільки різних розмірів в одному вірші — абсурд. Вірш Арнольді — явна пародія на поезію.

⁵ «Очне дзеркало» Рейхліна було спалене Гоццратом та іншими богословами в Кельні 10 лютого 1514 р. як твір «небезпечний і шкідливий для релігії».

⁶ *Давнє письменство* — античні автори.

11

¹ Особа вигадана.

² *Петро Іспанський* (1224—1277) — домініканець, вчений схоласт, богослов і філософ, згодом папа римський Іоанн XXI, написав кілька компендіумів з питань логіки, найважливішими з яких були «Основи логіки» (по-латині «*Summulae logicales*»). Вони служили основним підручником з логіки протягом століть.

³ Тоді папою був Лев X (1513—1521), покровитель літератури і мистецтва, при ньому у Ватикані працювали великі майстри Мікеланджело, Рафаель, Андреа дель Сарте, Браманте та інші; до домініканців ставився недружелюбно.

⁴ *Фома Аквінський* (1225—1274) — італійський теолог-схоласт, систематизатор ортодоксальної схоластики, засновник томізму,

тобто філософсько-богословського вчення, яке являло собою сплав аристотелізму з християнською доктриною. Виступав за підпорядкування розуму вірі, був ворогом вільнодумства і демократії. Одним з головних його творів був полемічний трактат *«Проти язичників»*, в якому він захищав християнську віру. Канонізований католицькою церквою в «святого». Коментатор творів Арістотеля, зокрема «Етики».

⁵ Парохом церкви св. Мартіна був тоді Варфоломій Цеендер, запеклий ворог Рейхліна.

⁶ У соборі німецького міста Трір начебто зберігався саван, яким оцовите було тіло Христа. Цю «священну реліквію» використовували церковники для викачування грошей з наївних віруючих.

⁷ Силогізм «рогатий»: «Чого ти не втратив, те маєш; рогів ти не втратив, отже, ти їх маєш».

⁸ Цитата з листа християнського письменника Ієроніма римському папі Дамазу. Ієронім ужив цей вислів у переносному значенні, розуміючи під «шатою господнею» єдність церкви, а гуманіст — автор цього листа — потрактував його дослівно для гумористичного ефекту.

⁹ *Куріали* — члени папської курії.

¹⁰ *Лаврентій Корвін* (1465—1527) — поляк за національністю, філолог і поет, викладав у Кракові, Торуні і Вроцлаві, написав підручник латинської граматики під назвою «Нова латинська метода».

¹¹ *Йоганн Брассікан* (по-німецькому Кольбургер) — магістр семи вільних мистецтв, жив на зламі XV і XVI ст., автор підручника «ГраMATика», викладав латинську мову і філософію в Тюбінгенському університеті.

¹² *Валерій Максим* — римський письменник I ст. н. е., автор «Знаменитих діянь і висловів» — збірника розповідей про важливі історичні події і влучних висловів.

¹³ *Доктор Глибокодумний* (по-латині «Doctor Subtilis») — прізвисько Йоганна Дунса Скота, філософа-схоласта і теолога, прихильника номіналізму, наряду в середньовічній філософії, який, на протилежність середньовічному реалізмові, вважав, що реально існують лише поодинокі індивідуальні речі, а загальні поняття (т. зв. універсалії) — це тільки назви, знаки, або імена, породжені людським мисленням; є відбиттям речей, що існують реально.

¹⁴ *Доктор Непохитний* (по-латині Inrefragabilis) — англійський теолог, професор теології і філософії у Паризькому університеті. Інакше Александр Гельський (бл. 1170—1245) — автор величезного твору «Основи загальної теології», представник реалізму, тобто об'єктивно-ідеалістичного напрямку в середньовічній схоластиці, який, на протилежність номіналізмові, вважав, що загальні поняття

(універсалії) існують незалежно від речей, є не відображенням предметів і явищ матеріального світу у свідомості людей, а реальними духовними сутностями, які становлять субстанцію речей.

¹⁶ *Доктор Серафічний* (по-латині Seraphicus) — Іоанн Фіданца (1221—1274), прозваний блаженним Бонавентурою, францисканець, теолог і філолог, учень Александра Гельського, великий авторитет середньовічної схоластики, схоласт-містик, автор твору «Містична теологія», написав коментар до «Сентенцій» (1250—1255).

¹⁶ *Доктор Святий* (по-латині Sanctus) — прізвисько Фоми Аквінського; у нього було ще й інше прізвисько: «Доктор Всеосяжний».

¹⁷ *Порфірій з Тира* (233—304) — античний філософ; представник неоплатонізму, коментатор Арістотеля. Тут мається на увазі його книга «Вступ в Арістотелеві «Категорії», або «Про п'ять загальних понять».

¹⁸ *Універсалії* — філософський термін, який вживався для позначення загальних понять (напр., «людина», «добро»). У часи середньовіччя точилися запеклі суперечки між номіналістами і реалістами навколо питання, що існує реально — універсалії чи окремі речі. Реалісти твердили, ніби універсалії існують реально поза людським розумом і досягаються тільки з допомогою умогляду; номіналісти (напр., І. Дунс Скот, У. Оккам), у поглядах яких були матеріалістичні тенденції, вважали, що реально існують тільки поодинокі речі, а універсалії є лише іменами, поняттями.

¹⁹ *Яків з Ганди* — домініканець, богослов і поет, жив на зламі XV і XVI ст.

12

¹ Особа вигадана.

² У середні віки в широкому вжитку були спеціальні підручники складання листів. Можливо, тут мається на увазі якийсь з епістографічних підручників Карла Маннекена або Павла Ніава (Шнефогеля).

³ У німецькому місті Шпейєрі відбувся 29 березня 1514 р. собор, який виправдав Рейхліна і дозволив йому друкувати свої твори.

⁴ *Аудитори консисторії* — члени папського трибуналу (т. зв. роти) в Римі, найвищої судової церковної інстанції в католицькій церкві, яка розглядала апеляції на єпископські рішення.

⁵ На соборах у Констанці (1414 р.) і Базелі (1432 р.) ставились питання про зверхність собору над папою, але вони не знайшли схвалення.

⁶ Про це провіщення мова йде докладніше у листі 50.

⁷ *Мінорити*, або францисканці — чернечий орден, заснований у 1209 р. італійським богословом Франциском Ассізьким.

Августинці — чернечий орден, заснований нібито Аврелієм Августиним Блаженным (IV ст. н. е.), а насправді в XIII ст.

⁸ Іронічно сказано, бо орден домініканців, інакше проповідників, був одним з найбагатших орденів, хоч за статутом домініканці повинні були жити з милостині.

13

¹ «Наука любовців», тобто «Наука кохання» — твір римського поета П. Овідія Назона.

² Премудрості, 1, 4.

³ Суддів, 14, 6.

⁴ Царів, 11, 3.

⁵ Еклезіаст, 3, 12 і 22.

⁶ Пісня пісень, 4, 9, 10.

⁷ *Самуїл Ліхтенберг* — професор семи вільних мистецтв у Гейдельберзькому університеті, бездарний поет.

⁸ Пісня пісень, 8, 7.

⁹ Псалтир, 148, 12.

14

¹ Особа вигадана.

² *Йоганн Гекман* — богослов, ректор Віденського університету в 1507, 1510 і 1517 р. Він не дозволив Ульріхові Гуттену читати лекції в цьому університеті. Ймовірно, Гуттен і є автором цього листа.

³ Очевидно, йдеться про Ульріха Гуттена, який у 1511 р. прибув у Відень, коли ректором університету був згаданий Гекман.

⁴ Стародавні римляни у розмові вживали другу особу однини, так і робив Гуттен, прекрасний знавець класичної латинської мови, але схоласти через свою неосвіченість визнали це за невихованість, бо самі в розмові і письмі користувалися другою особою множини.

⁵ Мова про місію інквізитора Я. Гохштрата, який перебував у Римі, щоб домогтися вирішення суперечки з Рейхліном на користь кельнських богословів.

15

¹ Особа вигадана.

² *Альберт Великий* (Альберт фон Больштедт, народився 1193 р., за іншими даними — 1206 р., помер 1280 р.) — німецький філософ, природознавець і богослов, представник ортодоксальної схоластики, вчитель Фоми Аквінського.

16

¹ Особа вигадана.

² Ціцерон, «Про державу», 12, 15. Ціцерон — римський державний діяч, оратор, письменник, філософ-еклектик.

³ Називати когось незаконнонародженим вважалось у той час

особливою ганьбою; гуманісти вдаються до такого прийому, аби дискредитувати Ортуїна Грація.

⁴ Матф., 10, 24; Лука, 6, 40.

⁵ Лука, 18, 12. Тут міститься притча про фарисея і митаря, які молились в одному храмі. В молитві фарисея виявились його гордіня і лицемірство, а в молитві митаря — скромність і справжня побожність.

⁶ Псалтир, 115, 2.

⁷ Матф., 7, 2; Марк, 4, 24; Лука, 6, 8.

⁸ Там же, 7, 1; Лука, 6, 37.

⁹ *Бенефіцій* — у католицькій церкві прибуткова посада (парафія тощо).

17

¹ Особа вигадана.

² *Йоганн Кребс із Зоммерфельда* (по-латині Естикампіан) (1460—1520) — видатний німецький гуманіст, учитель Гуттена, пропагандист античної культури в Німеччині, викладав словесність у ряді німецьких університетів.

³ Див. примітку 12 до листа 1.

⁴ Сім смертних гріхів: хіть, скупість, жорстокість, гнів, заздрість, гордість, обжерливість.

⁵ Див. примітку 2 до листа 11.

⁶ *Святий учитель* — Фома Аквінський.

⁷ Див. примітку 17 до листа 1.

⁸ Студенти університету давали клятву дотримуватися статуту, бути дисциплінованими, виконувати накази влади, захищати честь університету.

⁹ Мова про герцога Саксонії Георгія Бородатого (1500—1539).

¹⁰ *Йоганн Матей Тіберін з Ротенбурга* (по-латині Еритрополітан) — доктор медицини і магістр семи вільних мистецтв, схоласт, автор об'ємистого твору релігійного змісту, виданого в Лейпцігу 1514 р.

¹¹ *Публій Теренцій Афер* (185—159 до н. е.) — римський комедіограф; до наших днів збереглося шість його комедій.

¹² Мається на увазі книга Ортуїна Грація «Замітки Ортуїна Грація, професора семи вільних мистецтв, з приводу гідкої злоби...», опублікована в 1514 р.

¹³ Лука, 22, 15.

18

¹ *Петро Негелін* був магістром Лейпцігського університету. Він згадується ще й в 58 листі.

² Ієремія, 1, 6.

³ Перша книга Самуїлова, 15, 22.

⁴ *Хорал* — церковний багатоголосий хоровий спів, хвалебна духовна пісня, яка культивувалась у католиків і протестантів; *фігурал* — особливий вид хорала, в якому три або чотири голоси супроводять мелодію хорала.

⁵ *Капніоном* називався Рейхлін по-грецьки (від грецького слова «капнос» — «дим»), а не по-єврейськи.

⁶ Мова про собор у Шпейері; див. примітку 3 до листа 12.

19

¹ Особа вигадана.

² Напевне, мається на увазі Герман Буш.

³ «*Достопам'ятна глоса*» містила коментар лише до двох із чотирьох частин граматичного твору Александра Вілладьє.

⁴ *Александр* — Александр Вілладьє, автор-граматики латинської мови.

20

¹ Особа вигадана.

² Свято архангела Михаїла у католицькій церкві — 24 вересня.

³ Підручник граматики латинської мови невідомого автора «Грамматичні настанови для хлопців».

⁴ «Малий твір» — шкільний підручник граматики, скорочений варіант «Доктринала» Александра Вілладьє (див. примітку 9 до листа 7).

⁵ Філософський твір, який являв собою вступ до «Фізики» Арістотеля; часто видавався на зламі XV—XVI ст.

⁶ *Цеолле* — місто в Голландії.

21

¹ Псалтир, 23, 7 і 9.

² Магістр Конрад освідчується в коханні словами, почерпнутими з Біблії (Псалтир, 44, 3, і Пісня-пісень, 4, 7).

22

¹ Особа вигадана.

² Див. примітку 6 до листа 11.

³ В кафедральному соборі міста Кельпа начебто зберігались моці «трьох волхвів зі Сходу», які, за євангельською легендою, прийшли здалеку, щоб уклонитись новонародженому Ісусу Христу (Матф., 2, 1—2). Імена цих трьох царів: Каспар, Мельхіор, Вальтасар.

⁴ Псалтир, 25, 5.

⁵ Повний заголовок цієї книги такий: «Оплот віри проти ворогів християнського віровчення». Це полемічний твір, написаний фран-

цисканцем Альфонсом де Спіна в 1459 р., в якому автор нападає на єретиків, магометан і євреїв.

⁶ Псалтир, 34, 5.

⁷ Еклезіаст, 10, 14.

⁸ Між францисканцями і домініканцями віддавна йшла запекла суперечка про непорочне зачаття діви Марії. Домініканці заперечували цю догму і сфабрикували у Берні (Швейцарія) появу богородиці, яка нібито особисто свідчила проти францисканців. Коли нарешті ошуканство було викрито, чотирьох організаторів цього «чуда» в 1509 р. було публічно спалено.

⁹ Такі чутки розповсюдились у зв'язку з раптовою смертю Генріха VII (помер у 1313 р.).

¹⁰ Псалтир, 54, 16.

¹¹ Перше послання Іоанна, 3, 10.

23

¹ Особа вигадана.

² Премудрості, 9, 9.

³ Там же, 9, 8.

⁴ Там же, 9, 5.

⁵ Псалтир, 30, 7.

⁶ У 1514 р. в місті Галле був страчений за тяжкі кримінальні злочини однофамілець Йоганна Пфєфферкорна. Цей факт гуманісти — автори «Листів темних людей» — використовують для того, щоб знеславити Пфєфферкорна.

24

¹ Особа вигадана.

² Мова про твір «Захист Йоганна Рейхліна Пфєрцгеймського, доктора двох прав, проти кельнських наклепників», Тюбінген, 1513 р. В ньому Рейхлін дав рішучу відсіч своїм злостивим наклепникам, зокрема назвав Грація інтелектуально обмеженим; доводив, що він не знає добре ні латинської, ні грецької мов.

³ Йдеться про імператора Максиміліана I. Похід цей відбувся у 1514 р.

⁴ Стефан *Брунейзер* (інакше Бруліфер) із Сен-Мало (XV ст.) — францисканець, послідовник філософії Дунса Скота, написав філософський твір «Різновиди на основі Скота» (різновидами, по-латині *formalitates*, називалися різні точки зору, з яких розум може розглядати речі або явища).

⁵ «*Щит томістів*» — повна назва цього твору така: «Щит від стріл, скерованих проти священного й непорочного зачаття діви Марії». Написав його в 1484 р. домініканець Григорій Ортер — професор богослов'я і філософії в Лейпцігу. Твір опублікований

у Венеції в друкарні *Альда* Мануція (1450—1515), знаменитого венеціанського друкаря і видавця античних класиків.

⁶ Аніцій Манлій Северин *Боецій* (бл. 450—524) — римський філософ, ідеаліст-еклектик, послідовник філософії Платона в неоплатонівському забарвленні, коментатор і перекладач творів Арістотеля латинською мовою. З його оригінальних творів найважливішим є «Про втіху, яку дає філософія», один з найбільш читабельних творів у середньовіччі. Книгу «Про шкільне навчання» написав не Боецій, а Фома Брабантський у 1263 р., в якій мова йшла про звичаї студентів Паризького університету.

25

¹ Особа вигадана.

² Про нього згадується в листі 13.

³ Йдеться про книгу Йоганна Дунса Скота «Грамати́ка умоглядна, або про способи позначення» з галузі філософської граматики.

⁴ Автор листа хоче подати в суд Віденського університету скаргу за образу, бо університет за існуючим положенням повинен був захищати честь особи, яка одержала вчений ступінь при цьому університеті.

⁵ «*Тріумф Капніона*» («Капніон» — це переклад на грецьку мову імені «Рейхлін») — твір невідомого гуманіста, можливо, Ульріха Гуттена або Германа Буша, надрукований пізніше, у 1517 р., але в рукописному вигляді відомий членам ерфуртського гуртка гуманістів.

⁶ *Артисти* — в середньовіччі артистами називали тих, хто займався вивченням семи вільних мистецтв (по-латині *artes*). Артистичний факультет — факультет, на якому вивчались сім вільних мистецтв. Див. примітку 12 до листа 1.

⁷ *Інгольштадт* — місто в Баварії.

⁸ *Яків Лохер*, на прізвисько Філомуз, тобто любитель муз (1470—1528) — гуманіст, поет-лауреат, викладав в Інгольштадтському університеті, видавав класиків античної літератури.

26

¹ Особа вигадана.

² Мабуть, йдеться про Філіпа Фюрстенберга, друга Ульріха Гуттена.

³ Послання апостола Павла до римлян, 10, 15.

⁴ Перекручене речення з книги пророка Ізекіїля, 18, 30 і 33, 20. Там написано: «Кожного з вас я буду судити, Ізраїлів доме, за його дорогами».

¹ Особа вигадана.

² Домініканці з ініціативи інквізитора Я. Гохштрата постановили врочиство спалити 13 жовтня 1513 р. «Очне дзеркало» Рейхліна. Запросили на це «свято» богословів з Кельна, Ерфурта та інших міст Німеччини, але до спалення не дійшло, тому що архієпископ Майнца не дав на це дозволу.

³ Варфоломій Цеендер — один із запеклих ворогів Рейхліна.

⁴ 10 лютого 1514 р. ченці ордену домініканців справді спалили в Кельні «Очне дзеркало».

⁵ Мільтенберг — стародавнє місто в Баварії (тепер ФРН), розташоване на річці Мен.

¹ Особа вигадана. Цей лист дає уявлення, як схоласти-богослови безглуздо пояснювали давньогрецьку міфологію, співставляючи міфологічні персонажі невпопад з біблійними.

² Алгоритичне тлумачення текстів античних авторів широко практикувалось середньовічними богословами. Так, наприклад, вони доводили, що четверта еклога Вергілія містить у собі провіщення про народження Ісуса Христа.

³ Перше послання апостола Павла до коринф'ян, 2, 14.

⁴ *Фома де Валлейс* — англійський богослов-домініканець, автор книги: «Тлумачення «Метаморфоз» Овідія в моральному дусі», надрукованої в 1509 р.

⁵ *Піфон* — страхотливий змій, убитий богом Аполлоном.

⁶ *Левиафан* — за Біблією, потворна морська тварина, що нагадує дракона.

⁷ Псалтир, 103, 26.

⁸ Там же, 90, 13.

⁹ Іезекііль, 5, 10.

¹⁰ Псалтир, 44, 15.

¹¹ Пісня пісень, 1, 3.

¹² *Каллісто* — аркадська німфа, коханка бога Юпітера (Зевса). Ревнива Гера, дружина Юпітера, перетворила Каллісто у ведмедичку. Юпітер дав Каллісто безсмертя, перетворивши її на сузір'я Велика Ведмедичка.

¹³ *Аглавра* — одна з дочок Кекропа, засновника Афін. Афіна покарала Аглавру, вселивши їй пристрасну любов до бога Гермеса, який був коханцем її сестри; вона від ревнощів до сестри перетворилась у камінь.

¹⁴ *Єропа* — дочка фінікійського царя Агенора. Зевс у вигляді бика схопив її і доставив на Крит, де вона народила Зевсу Міноса і Радаманта.

¹⁵ Псалтир, 44, 11—12.

¹⁶ *Кадм*, брат Європи, подався на розшуки схопленої Зевсом сестри, але Дельфійський оракул велів йому облишити цей намір і йти вслід за коровою, яку він стрів, а там, де корова зупиниться, заснувати місто. Так була заснована Кадмея, цитадель міста Фів у Беотії, одній з областей Середньої Греції.

¹⁷ *Актеон* — міфічний мисливець. Полюючи, Актеон побачив богиню Діану (Артеміду), яка купалася; розгнівана богиня перетворила Актеона в оленя, і його розтерзали власні собаки.

¹⁸ Вахх двічі родився: Семела, дочка Кадма, стала вагітною від бога Зевса; підступна Гера, яка постановила її згубити, з'явилась їй у вигляді старої жінки й порадила, щоб Семела попросила Зевса з'явитись їй в усій величі бога-громовержця. Зевс виконав її просьбу і з'явився перед нею в сяйві блискавок, які спопелили Семелу. Дитину, яка ще не народилася, Зевс вийняв з утроби матері, зашив собі в стегно і доносив. Цим немовлям був Вахх (Діоніс).

¹⁹ За «Метаморфозами» Овідія (кн. IV, р. 55 і далі), Пірам і Тісба покохали одне одного всупереч волі батьків. Вони домовились зустрітись за містом (Вавилоном). Тісба прийшла першою, але, побачивши левицю, втекла, загубивши хустину. Пірам, який прийшов пізніше, знайшов подерту хустину і, гадаючи, що Тісба загинула, прохромив себе мечем. Тісба, вернувшись, убиває себе також над тілом коханого.

²⁰ *Вулкан* (*Гефест*) — бог вогню і ковальства — народився кволим, і роздратований батько Юпітер (Зевс) викинув його з Олімпу на землю. Вулкан не загинув, але став кульгавим.

²¹ Псалтир, 35, 13.

29

¹ Є припущення, що під цим ім'ям ховається Яків Лемп (помер у 1532 р.), тюрінгенський богослов, якого студенти називали «Лумп», тобто «нікчема», «лотр».

² Послання апостола Павла євреям, 12, 6.

³ Магістром названий Йоганн Пфєфферкорн іронічно, тому що він не мав наукового ступеня і не знав латинської мови. «Сполошний дзвін» вийшов у світ наприкінці 1514 р.

⁴ Іоанн, 21, 15.

30

¹ Особа вигадана.

² Матф., 22, 12.

³ Там же, 23, 12; Лука, 14, 11.

⁴ Псалтир, 46, 6.

⁵ Там же, 68, 4.

⁶ Лука, 19, 40.

⁷ Псалтир, 33, 7.

⁸ Діяння, 1, 11.

⁹ Псалтир, 33, 18.

¹⁰ В книзі пророка Іезекіїля, 5, 5 (а також у Псалтирі, 24, 12), Єрусалим розглядається як центр світу.

¹¹ У Біблії нема згадки про дзвін, лише в «Першому посланні апостола Павла до коринфян» (15, 52) згадується труба, звук якої скличе живих і мертвих на страшний суд.

¹² *Беат Ренан* (1485—1547), родом з Ельзаса — видатний гуманіст, один з найважливіших його творів — «Історія Німеччини» в 3 книгах.

31

¹ *Варфоломій Кольтн і Вілліброрд Ніцери* — особи вигадані.

² *Вільгельміти* — чернечий орден, заснований в XII ст. італійцем Гуїльгельмо (Вільгельмом). З XVI ст. він ледве животів.

³ *Курсор богослов'я* — викладач (лектор) богослов'я, який читав і тлумачив «святе письмо»:

⁴ *Бегінки* — релігійне жіноче товариство, яке виникло в XII ст. в Нідерландах, згодом поширилось у Німеччині і Франції. До складу його входили заміжні жінки й дівчата, які не складали чернецької обітниці, зміст життя вбачали в молитвах і доброчинстві, доглядові за хворими й бідними, проповідуючи ідеї, суперечливі офіційним ученням католицької церкви, зазнавали переслідувань з боку церковників.

⁵ У середньовічних бібліотеках особливо цінні книги прив'язували до ланцюгів (їх звали «ланцюгові книги»), щоб їх не вкрали.

⁶ «*Комбібіляції*», замість «Компіляції», назва перекручена, вжито її, щоб показати неписьменність схоласта. Книга ця, яка мала полегшувати читання богословських джерел, зокрема творів отців церкви, — сатирична вигадка гуманістів.

⁷ Див. примітку 15 до листа 11.

⁸ *Генріх із Гассії* (по-німецьки Лангенштейн) і *Верней*, а точніше, Гервей, — богослови XIV ст., обидва писали коментарі до «Книг сентенцій» Петра Ломбарда.

⁹ *Лолларди* — середньовічне релігійне братство, мало вплив головним чином серед ремісників. Виникло близько 1350 р. в Антверпені під час чуми для догляду за хворими і для організації похоронів загиблих. Згодом поширились такі братства в Нідерландах і в Англії. Їх члени ставили перед собою завдання скромно жити й допомагати іншим матеріально й морально.

¹⁰ «*Учень*» (по-латині «Discipulus») — збірник проповідей, складений домініканцем Іоанном Герольтом (XIV—XV ст.).

¹¹ «*В'язка часів*» (по-латині «Fasciculus temporum») — також збірник проповідей невідомого автора (XV ст.).

¹² *Фульда* — місто в землі Гессен (тепер ФРН), із монастирем бенедиктинців.

¹³ *Серафічна наука* — вчення блаженного Бонавентури, прозваного «Доктором Серафічним».

¹⁴ Аврелій *Августин* Блаженний (354—430) — християнський богослов, філософ-містик, автор творів «Про божу церкву», «Сповідь» тощо.

32

¹ Особа вигадана.

² Герман Буш критикував Ортуїна Грація за те, що той у навчанні користувався засудженим гуманістами підручником латинської граматики Доната. Який твір Буша під назвою «Вступ» мається тут на увазі — невідомо.

³ *Великий Пес* (по-німецьки Магнус Гундт) з Магдебурга (1449—1519) — магістр вільних мистецтв, бакалавр богослов'я і медицини, ректор Лейпцігського університету в 1499 р.; *Молодший Пес*, мабуть, син попереднього, згадується у 1520 р. серед лейпцігських учених.

⁴ Діяння, 9, 5 і 26, 14.

⁵ *Матвій Шурер* — гуманіст, доктор семи вільних мистецтв, власник друкарні в Страсбурзі у роках 1508—1519, друг Еразма Роттердамського, видавець його творів.

33

¹ Особа вигадана.

² Йоганн *Цезарій* (по-німецьки Кайзер, бл. 1460—1551) — гуманіст, викладав грецьку мову і літературу в Кельвні.

³ Ця улюблена танцювальна пісня XVI ст. збереглася до наших днів. Зміст її такий: пастух з Нейштадта готовий віддати свого коня тому сміливцеві, якому його жінка не посміє заперечувати, але не знаходить нікого, хто сповнив би таку вимогу, через це кінь залишається за ним.

⁴ «*Гербарій*» — книга про рослини, зокрема про лікарські рослини. Такими «гербаріями» були книги Валафріда Стратона (IX ст.), Ламберта з Сент Омера (XII ст.), Альберта Великого (XIII ст.) та інші.

⁵ *Драхма* — грошова й вагова одиниця (4,37 г) в Стародавній Греції. У середні віки (і навіть до недавнього часу) вживалась як аптекарська міра ваги: аптекарська драхма дорівнювала 3,732 г.

34

¹ Особа вигадана.

² Притчі Соломонові, 2, 7.

³ Іоанн, 16, 24.

⁴ Річард з Міддлтона — чернець францисканського ордену, богослов і юрист (XIII ст.). Тут мається на увазі його коментар до твору Петра Ломбарда «Книги сентенцій». Див. примітку 5 до листа 5.

⁵ Псалтир, 108, 6.

⁶ Мова про давню християнську легенду про святого Христофора, якому явився Христос у вигляді малого хлопчика й попросив перенести його через бурхливий потік. Він виконав це, і тому бог дарував йому «вічне раювання». Христофор — слово грецького походження, означає «хрестоносець».

⁷ Псалтир, 103, 25.

⁸ Автор книги «Компіляції». Див. примітку 6 до листа 31.

⁹ Псалтир, 62, 2.

35

¹ Особа вигадана.

² Під цим ім'ям, імовірно, слід розуміти Вільгельма Парві (по-французьки Гійом Петі), домініканця, сповідника французького короля Людовіка XII, який сприяв засудженню твору Рейхліна «Очне дзеркало» Паризьким університетом.

³ Не Іоанн, а Вільгельм *Гроцин* — видатний англійський гуманіст (помер 1522 р.), професор грецької словесності в Оксфордському університеті, вчитель Еразма Роттердамського; Фома Лінакр (1460—1524) — англійський гуманіст, філолог і професор медицини в Оксфорді, невтомний пропагандист античної літератури в Англії, приятель Рейхліна.

⁴ Мова про кровопролитну битву при Маріньяно, що в Ломбардії, на південь від Мілана, яка відбулася тут 13 і 14 вересня 1515 р. і закінчилась перемогою французького короля Франциска I над швейцарцями і герцогом Медіоланським.

⁵ Кардинал Грімані наказав перекласти «Очне дзеркало» Рейхліна латинською мовою і порівняти з перекладом, здійсненим раніше Гохштратом. Виявилось, що переклад цього інквізитора був неточним і навмисно спотвореним.

⁶ Рішення Паризького університету, яке засуджувало «Очне дзеркало» Рейхліна.

⁷ У 108 псалмі (8 абзац) читаємо: «Нехай дні його будуть короткі, хай інший маєток його забере», тобто молитись про смерть папи.

36

¹ Особа вигадана.

² «Очевидне» (по-латині «Authentica») — частина твору П. Ломбарда «Книги сентенцій», яка трактувала про первородний гріх.

³ *Вормс* — стародавнє місто на Рейні (тепер ФРН).

⁴ Починаючи з XII ст., євреї в Німеччині вважались безпосередніми слугами імператора, і через це їм була забезпечена охорона від нападів.

⁵ У Кельні була спеціальна посада наглядача над громадськими соляними складами.

37

¹ Особа вигадана.

² Псалтир, 26, 5.

³ Долина Іосафатова лежала на північ від Єрусалима і в «Книзі пророка Іоїля», 3, 12, була названа місцем божого суду.

⁴ У Плавта, римського комедіографа (бл. 254—184 до н. е.), («Амфітріон», р. 844) думка протилежна: «Того, що було, зовсім не було».

⁵ Коли в Ерфурті поширився сифіліс, населення вважало, що причиною цього є низька чистота в громадських лазнях.

⁶ За середньовіччя будинки в містах не були позначені помирами, а певними зображеннями (тут було зображення дракона). Будинок із зображенням дракона справді був колись в Ерфурті. В ньому мешкали викладачі і студенти місцевого університету.

38

¹ Вважають, що під цим ім'ям слід мати на увазі Конрада Кахельофена, лейпцігського друкаря, або Йоганна Кахельофена з Інгольштадта.

² Імовірно, йдеться про Георгія Сібута. Див. прим. 1 до листа 3.

³ *Александр Вілладьє* — автор підручника граматики латинської мови. Див. примітку 8 до листа 7.

⁴ «*Лабіринт*» — твір Ебергарда Бегуенського, званого грецистом, виданий 1124 р.

⁵ Корнут — див. примітку 11 до листа 7.

⁶ Особи реальні, але нічого конкретного про них невідомо.

⁷ Мова про римських політичних діячів *братів Гракхів*, один з них: Тіберій Семпроній Гракх був народним трибуном у 133 р. до н. е., а Гай Семпроній Гракх був народним трибуном у 123 і 122 роках; обидва захисники прав плебеїв і загинули в боротьбі з патриціанською верхівкою.

⁸ *Сердечні друзі: Гелій Еобан Гесс* (1487—1540) — один з найвидатніших німецьких гуманістів, поет, і оратор; *Генріх Урбан* — вчений гуманіст (XV—XVI ст.); *Річцій Еврицій Корд* (1486—1535) — поет, професор медицини в Магдебурзі; *Георгій Спалатин Бурггардт* (1482—1545) — німецький гуманіст, богослов, прихиль-

ник Реформації; *Ульріх Гуттен* — див. Передмову; *Людвіг Місто-тер* — учитель і захисник Ортуїна Грація.

⁹ Так назвав богородицю діву Марію Ортуїн Грацій, в чому Рейхлін вбачав блюзнірство.

39

¹ Особа вигадана.

² Обряд посвячення новака (беапа) супроводжувався жорстоким глузуванням з боку студентів.

³ *Альби* — дрібна монета.

⁴ Лука, 1, 43. Такими словами свята Єлизавета, за легендою, привітала діву Марію, коли та відвідала її. А магістр привітав Буша цими словами тому, що Буш був автором поеми про діву Марію.

40

¹ Особа вигадана.

² *Святий Юрій* вважався одним з найбільших благодійників серед святих.

41

¹ Особа вигадана.

² Матф., 5, 13.

³ Насправді Ортуїн Грацій написав полемічний твір: «Замітки Ортуїна Грація, професора семи вільних мистецтв, з приводу гидкої злоби...»

Додаток до першої частини

1 (42)

¹ Єдиний лист без прізвища автора.

² *Еразм Роттердамський* (1466—1536) — видатний гуманіст епохи Відродження, автор сатиричного твору «Похвала глупоті». У Страсбурзі зупинився він у 1514 р., вертаючись з Англії у Базель (Швейцарія).

³ Вергілій, «Енеїда», кн. 2, р. 1.

⁴ Маються на увазі твори римського державного діяча, полководця і письменника Г. Юлія Цезаря «Спогади про галльську війну» в 7 книгах і «Спогади про громадянську війну» в 3 книгах.

⁵ *Гай Светоній Транквілл* (бл. 75—160) — римський письменник, автор біографій 12 римських імператорів від Цезаря до Домініціана під заголовком «Життєписи дванадцяти цезарів».

⁶ *Фенікс* — легендарний птах, який за уявленнями стародавніх греків жив дуже довго; досягши глибокої старості (за легендою, через кожних 500 років), він спалював сам себе й відроджувався

з власного попелу молодим і оновленим. У сучасній мові Фенікс — символ вічності, відродження.

2 (43)

¹ Особа вигадана.

² *Гундельфінген* — місто в Баварії (тепер ФРН).

³ *Співець* — тут мова не про професійного співця, а про людину, що любить поспівати в веселому товаристві.

⁴ *Ебербург* — замок Франца фон Зікінгена. Очевидно, тут, перебуваючи у 1515 р., написав цього листа Ульріх Гуттен.

⁵ Заголовок фіктивного збірника листів.

3 (44)

¹ Особа вигадана.

² Особа з таким прізвиськом фігурує ще в листі 55; невідомо, чи йдеться про фіктивну особу, чи реальну.

³ Мова про війну Ф. Зікінгена з городянами міста Вормса, яка тривала від березня 1515 р. до 1518 р.

⁴ Йдеться про шлюб саксонського герцога Генріха з мекленбургською герцогинею Катариною, який відбувся 6 липня 1512 р. у Фрейбурзі, на якому і була присутня делегація з Лейпцига.

⁵ Арістотель, насправді «Метафізика», кн. 1, розд. 1.

⁶ *По за моїм домом* — тому що церковні закони не дозволяли тримати на парафії коханок.

⁷ Що мається на увазі під словом «договір» — важко сказати; можливо, йдеться про поганеньке пиво.

⁸ *Трійця* — зелені свята.

4 (45)

¹ Мається на увазі полемічний твір Арнольда Тонгрського проти Й. Рейхліна: «Розділи, або Положення, дуже підозрілі у виявленні співчуття до іудеїв...»

5 (46)

¹ Імовірно, йдеться про Йоганна Курріфекса (по-німецьки Вагнера) з Ландсберга, лейпцигського магістра, доктора медицини; амбхаським (від неіснуючого міста Амбхас) він названий для насмішки через його претензії на дворянський титул.

² *Бідний Генріх* — таке прізвисько одержав Генріх Самарійський з Флоренції, який з великого багатія і щасливця став злидарем; у 1191 р. він написав твір «Про мінливість долі».

³ Римський комедіограф Плавт працював деякий час у мірошника, обертаючи жорна. Про це пише Авл Геллій, «Аттічні ночі», кн. III, розд. 3.

⁴ Арістотель, «Фізика», кн. 1, розд. 1.

⁵ Порфірій, «Вступ у категорії», кн. 2, розд. 35.

⁶ Арістотель, «Про душу», кн. 2, розд. 4.

⁷ Арістотель, «Аналітика друга», кн. 2, розд. 1.

⁸ «Нові» і «старі», тобто номіналісти й реалісти — представники протилежних напрямів у середньовічній філософії в суперечці про універсалиї. Див. примітку 18 до листа 11.

⁹ *Ганімед* — син дарданського царя Троя, вродливий хлопець, якого викрав орел Зевса на небо. Там він став підчашиком на учтах богів.

¹⁰ *Торрентин* — Герман ван Беек Торрентин (кінець XV — початок XVI ст.), графік і коментатор творів Вергілія.

¹¹ Матф., 27, 29.

¹² Всупереч статутам, бо статuti не дозволяли проводити диспути в часи спеки.

¹³ *Ролациї* — лжевчений схоластичний термін невідомого походження.

¹⁴ Арістотель у трактаті «Категорії» виділяв десять категорій: сутність (субстанція), кількість, якість, відношення, місце, час, положення, стан, дія і підпадання дії, розглядаючи їх як відображення і найвище узагальнення об'єктивної реальності.

¹⁵ «Золотий ланцюг» — твір Фоми Аквінського. У присвяті папі римському Урбану IV автор називає його «Безперервний виклад», назва «Золотий ланцюг» прийнялась після смерті Фоми Аквінського. Старі видання цього твору мали назву «Безперервна глоса».

¹⁶ *Гійом Дуран* (у латинізованій формі, Гвілельм Дуранд, 1230—1296) — вчений-схоласт, домініканець, його філософські погляди характеризують собою перехід схоластики від реалізму до номіналізму, розробленого згодом У. Оккамом. Він — автор твору «Розумові основи богослужень».

¹⁷ У середньовічних рукописах і стародруках на полях креслили біля важливіших місць долоню з вказівним пальцем, скерованим на це місце.

¹⁸ «Стрільцями» названі тут бідні учні, які жили з милостині, випрошували їжу і співали по вулицях за гроші.

¹⁹ *Рейтар* (рейтери) — кінні наймані війська в Західній Європі у XVI—XVII ст.; тут у значенні: охоронці порядку.

²⁰ Еразм Роттердамський уклав збірник прислів'їв і афоризмів античних авторів під назвою «Адагія» (1500 р.).

6 (47).

¹ Особа вигадана.

² *Вісон* (з грецької *býssos* — тонкий льон) — дорога біла або пурпурова матерія, вживана в Стародавній Греції і Римі. У середні віки її виготовляли в місті Таранто (Італія).

³ Імовірно, йдеться про Генріха Лоріта Гларіана (1488—1563); поета, гуманіста, автора книжки про домініканців, яка, однак, з друку не вийшла.

⁴ *Ноллард*, або *лоллард* — те саме, що еретик; тут ідеться про Йоганна Стцера, багатого купця в Берні, якого домініканці використали як знаряддя для фабрикації «чуда».

⁵ *Темплієри* (від лат. *templum* — храм), або храмовики — члени католицького духовно-рицарського ордену, заснованого в 1119 р. у Єрусалимі для захисту «святих місць» і прочан. Наприкінці XIII ст. темплієри переселились до Франції. В 1307 р. король Філіп IV (Красивий) звинуватив їх у ересі і різних злочинах і конфіскував їхні численні маєтності. У 1312 р. орден остаточно було скасовано.

⁶ Вірт *Віганд* (кінець XV — початок XVI ст.) — домініканець, професор теології у Франкфурті-на-Майні, богослов, людина невірноваженого характеру, ініціатор процесу в Берні.

⁷ *Йоганн Рухрат з Везеля* (у латинізованій формі *Везалій*) — магістр семи вільних мистецтв, богослов, переслідуваний інквізицією, ув'язнений як еретик і помер у в'язниці 1481 р.

⁸ Тобто 25 серпня 1516 р.

7 (48)

¹ Мова про твір Еразма Роттердамського «Похвала глупоті».

² Мається на увазі звичай схоластів писати трактати за установленною схемою й номенклатурою, за поділом на тези, докази, заперечення, висновки тощо.

³ Петро Мейер судився з франкфуртськими каноніками з приводу прибутків з парафії.

⁴ *Кампо ді Фйоре* (Квіткове поле) — площа в Римі. На ній відбувалися жадливі сцени спалювання еретиків. Тут у 1600 р. був страчений Джордано Бруно. Вона була улюбленим місцем прогулянок німецьких відвідувачів Рима.

⁵ *Мамелюк* — те саме, що «відщепенець», «ренегат», тому що єгипетські мамелюки набиралися з християнських хлопців, віхованих у магометанській вірі й фанатизмі.

ЧАСТИНА ДРУГА

1

¹ Особа вигадана.

² *Апостольський протонотарій* — таке звання мали сім високих чиновників папської курії, а також значна кількість духовних

осіб на різних становищах у католицькій церкві. До цих останніх належить і богослов Зазнавальський.

³ ...сто тисяч сестерційів повітань, за правилами нової граматики.— Сестерцій — дрібна срібна монета в Стародавньому Римі: богослов Зазнавальський вживає його для позначення міри і вважає це рисою «нової граматики», тобто стилю гуманістів.

⁴ Йдеться про першу частину «Листів темних людей», яка вишла окремим виданням у 1515 р. (в кількості 41 листа) та поширеним виданням у 1516 р. (48 листів).

⁵ Посилання на «Дигести» — частину юридичного збірника, виданого за правління імператора Юстиніана (527—565 рр. н. е.). Юридичні параграфи цитуються тут згідно з прийнятими в той час скороченнями: в середньовіччі, посилаючись на юридичні джерела, наводили не номери книг, розділів, параграфів тощо, а перші їх слова, як правило, — в скороченому вигляді. *Зак.— Закон, Диг.— Дигести.*

⁶ Так пише історик Евтропій, автор «Огляду історії Риму» в 10 книгах, виданого у 367 р. н. е.

⁷ *Діоклетіан* — римський імператор (284—305 рр. н. е.) — творець абсолютної монархії.

⁸ Мабуть, мова про згаданого вже в попередніх листах Теодоріха з Ганди — див. примітку 10 до листа 1 першої частини.

⁹ *Брабант* — бельгійсько-голландська низина: Брабапт Північний — частина Голландії; Брабант Південний — частина Бельгії.

¹⁰ Іов, 12, 22.

¹¹ Міхей, 7, 8.

¹² Вергілій, «Енеїда», кн. 6, р. 100.

¹³ Не в книзі Царів, а в Псалтирі, 138, 12.

¹⁴ *Бернард Гельф* — особа вигадана.

¹⁵ Псалтир, 104, 28.

¹⁶ Там же, 130, 1.

¹⁷ Іов, 17, 12.

¹⁸ Псалтир, 26, 1.

¹⁹ Матф., 23, 12.

²⁰ Наум, 1, 8.

²¹ Горацій, «Про поетичне мистецтво», р. 78.

2

¹ Особа вигадана.

² Матф., 10, 24.

³ Йдеться про апельсини, які автор листа (німець) уперше в житті побачив.

¹ Особа вигадана.

² *Фома Мурнер* (1475—1537) — францисканець, пімецький поет-сатирик. У сатиричних творах «Закляття дурнів», «Цех майстрів» він викривав пороки свого часу: розклад вищих кіл суспільства, захланність католицького кліру, самоуправство феодалів тощо. У пам'флеті «Про великого лютеранського дурня» (1522 р.) Мурнер виступив проти реформ Лютера. Видав латинською мовою підручники логіки і граматики з малюнками та картами, за допомогою яких учні в дохідливій формі вчилися основ логіки і граматики.

³ Крадіям у покару відрізали вухо.

⁴ Пфефферкорн у своєму «Захисті проти наклепників» хвалився, що навернув на християнську віру дванадцять євреїв.

⁵ *Чеський ліс* мав погану славу: у той час там часто-густо грабіжники нападали на подорожніх.

4

¹ *Капелюшник* (по-німецьки Гутер) — доктор богословських наук у Ерфурті. Див. також прим. 1 до листа 16 цієї ж частини.

² Матф., 7, 2; Марк, 4, 24; Лука, 6, 38.

³ *Беан* — новак, так у середні віки в Західній Європі називали новоприйнятого в університет студента; до беанів прикріплювали студентів старших курсів (депозиторів), які мали ознайомлювати їх з життям університету і студентської громади. Старші студенти звуцались з беанів, глумилися з них, вимагали грошей.

⁴ Папа римський Лев X мав славу знавця літератури і мистецтва.

5

¹ *Йоганн з Вердау* — доктор права, ректор Лейпцігського університету в 1486 р. *Вердау* — місто в окрузі Цвіккау на річці Плейсі (тепер НДР).

² Мова про часткове засудження дій Гохштрата римською курією у січні 1515 р.

³ Матф., 16, 19.

⁴ Схоласт навмисно перекручує зміст цитованого місця: мова там іде не про папу, а про всю католицьку церкву. *Канон* (тобто канонічне правило) «Все і повсюдно» з послання папи римського Геласія (V ст.) звучав так: «Свята Римська церква має право судити про всіх і вся, але нікому не дозволено виносити рішення про неї».

⁵ Згадана глоса була видана в часи папи римського Інокентія IV (1243—1254).

⁶ У цій глосі зовсім не мовиться про те, що папа стоїть понад усіма законами, а лише про те, що в деяких випадках можна апелювати до папи.

6

¹ Особа вигадана.

² Псалтир, 67, 11.

³ Там же, 118, 139.

⁴ *Аугсбург* — місто в Баварії (тепер ФРН).

7

¹ Особа вигадана.

² Двох імператорів — тобто німецьких імператорів Фрідріха III і Максиміліана I.

³ *Віганд Вірт* — домініканець, професор богослов'я у Франкфурті-на-Майні. Див. примітку 5 до листа 6 (47) додатку до першої частини.

8

¹ *Матвій Зяблик* (по-німецькому Фінк) — магістр семи вільних мистецтв, філолог, богослов і віршописець.

² Про якого Григорія йдеться — невідомо.

³ Папа Лев X прибув у Флоренцію 30.XI 1515 р. і перебував там до 28.II 1516 р.

⁴ *Сапієнца* (латинське слово, що означає «Мудрість») — навчальний заклад у Римі, заснований папою Боніфатієм VIII у 1303 р., в якому вивчались юридичні науки. При вході до того закладу був викарбуваний напис: «Початок мудрості — страх божий».

⁵ *Два права* — канонічне (церковне) і світське.

⁶ Франциск I.

⁷ Максиміліан I, який у 1516 р. зазнав невдачі у війні з Франциском I.

9

¹ Особа вигадана. Лист цей цікавий з уваги на перелік усіх визначніших німецьких гуманістів того часу.

² У *Саксонії*, тобто у Віттенберзькому університеті.

³ Див. примітку 2 до листа 3 першої частини.

⁴ *Вальгазар Фабріцій із Фаха* — німецький гуманіст, ректор Віттенберзького університету у 1517 р.

⁵ *Філіп Енгелтін* Енгельбрехт (помер 1528 р.) — магістр семи вільних мистецтв, професор поетики, його високо цінував Еразм Роттердамський.

⁶ Див. примітку 8 до листа 9 першої частини.

⁷ *Грейфсвальд* — місто на півночі Німеччини в окрузі Росток (тепер НДР) із старовинним університетом, заснованим у половині XV ст.

⁸ *Герман Требеллій* — видатний німецький гуманіст, поет, учитель Ульріха Гуттена.

⁹ *Йогани і Александр фон дер Остени* — поети, учні Требеллія, товариші Гуттена.

¹⁰ *Георгій Коллімітій Таннштетгер* — професор астрономії і медик, в 1512 р. був ректором Віденського університету.

¹¹ Див. примітку 2 до листа 14 першої частини.

¹² *Іоакім Вадіан* (по-німецьки Іоакім фон Ватт) із Сант-Галлена (1484—1551) — поет-лауреат, ректор Віденського університету в 1516 р., однодумець Рейхліна, друг Гуттена.

¹³ *Йоганн Куснініан* (по-німецьки Шпісгаммер) — поет-лауреат, учень Цельтіса, професор поезики у Віденському університеті, ректор цього ж університету у 1500 р. *Максиміліан* — німецький імператор того часу.

¹⁴ *Філомуз* — див. примітку 8 до листа 25 першої частини.

¹⁵ *Вілібальд Піркгеймер* (1470—1530) — визначний учений, гуманіст, друг Рейхліна, автор твору «Про лихву, яку схвалює теологія», в якому він описав суперечку між богословами і юристами в питанні про лихву.

¹⁶ *Петро Шаде*, за прізвиськом *Мозеллан* (від річки Мозель) (1493—1524) — німецький гуманіст, професор грецької словесності в Лейпцигському університеті, рейхлініст.

¹⁷ *Петрей Апербах* (1497—1532) — німецький гуманіст, друг Гуттена і Гесса, рейхлініст.

¹⁸ Див. примітку 8 до листа 38 першої частини.

¹⁹ *Йоганн Крот Рубеан* (по-німецьки Єгер) — учитель і друг Ульріха Гуттена.

²⁰ *Конрад Муціан Руф* (1472—1526) — німецький гуманіст, друг Еразма Роттердамського і Цельтіса, рейхлініст.

²¹ *Мейсен* — місто в Саксонії на річці Ельбі (тепер НДР).

²² Див. примітку 2 до листа 17 першої частини.

²³ Див. примітку 8 до листа 38 першої частини.

²⁴ *Йоганн Штурм* (XV—XVI ст.) — німецький гуманіст, визначний знавець латинської мови.

²⁵ *Конрад Бейтінгер* (Пейтінгер, 1465—1547) — вчений-гуманіст, прихильник Рейхліна.

²⁶ Див. примітку 4 до листа 24 першої частини.

²⁷ *Тюбінген* — місто в землі Баден-Вюртемберг на річці Неккар (тепер ФРН).

²⁸ *Філіп Меланхтон* (1497—1566) — визначний вчений, гуманіст, професор грецької словесності у Віттенберзькому університеті.

²⁹ *Святий Яків* — апостол, страчений Геродом Агріпшою у 42 р. н. е.; його тілні останки, за легендою, були перенесені у 800 р. в місто Компостеллі; до його гробу християни ходили на прощу.

³⁰ Генріх *Бебель* (1472—1516) — видатний німецький гуманіст, професор латинської мови й поезики в Тюбінгенському університеті, поет-лауреат.

³¹ Див. примітку 11 до листа 11 першої частини.

³² Павло *Верандер*, або *Гереандер* (XV—XVI ст.), — знавець грецької і латинської мов.

³³ *Франциск Стадіан* — визначний грецист і латиніст.

³⁴ Миколай *Гербелій* — німецький гуманіст, прихильник Рейхліна, видавець книжок.

³⁵ Себастьян *Брант* (1457—1521) — визначний німецький гуманіст, автор сатиричної поеми «Корабель дурнів», в якій талановито і дотепно висміяно пороки тогочасного суспільства.

³⁶ *Наррагонія* — країна дурнів.

³⁷ Матвій *Шурер* — доктор семи вільних мистецтв, автор нової граматики латинської мови, з 1506 по 1521 рр. видавець книжок у Страсбурзі, в тому числі творів Еразма Роттердамського.

³⁸ *Шлетштадт* — місто в Ельзасі (Франція).

³⁹ Яків *Вімпфелінг* (1450—1528) — німецький гуманіст, з 1471 р. викладав у Гейдельберзькому університеті, а з 1501 р. жив у містах Ельзасу (Страсбурзі, Шлетштадті), займаючись головним чином педагогічною діяльністю. Його «Коротка історія Німеччини до наших днів», що вийшла латинською мовою у 1505 р., — це перша спроба написати загальнонімецьку історію. В своїх педагогічних творах відстоював важливість освіти для народу.

⁴⁰ Яків *Шпігель* (бл. 1482 — бл. 1538) — небіж Вімпфелінга, визначний юрист і гуманіст.

⁴¹ *Швабія* — область на півдні Німеччини.

⁴² Йоганн *Кіргер* (XV—XVI ст.) — канонік у Шпейері, друг Еразма Роттердамського.

⁴³ Йоганн *Санід* (по-німецьки Віц, 1490—1561) — видатний педагог, керівник школи в Шлетштадті.

⁴⁴ *Шторх* — особа маловідома.

⁴⁵ Павло Костянтин *Фрігіо* (по-німецьки Зейденштікер) — доктор богослов'я, діяч Реформації.

⁴⁶ *Ренан* — див. примітку 12 до листа 30 першої частини.

⁴⁷ *Фландрія* — колись графство в Нідерландах, сьогодні розділене між трьома державами: Бельгією, Голландією і Францією.

⁴⁸ *Гагенау* — місто у Франції.

⁴⁹ Вольфганг *Ангст* — німецький гуманіст, друг Гуттена, рейхлініст.

⁵⁰ Йоганн Сецерій (по-німецьки Зетцер) — друкар, видавець лютеранських книг.

⁵¹ Фрейбург — див. примітку 7 до листа 8 першої частини.

⁵² Ульріх Зацій (1461—1535) — визначний юрист, знавець римського права.

⁵³ Боніфатій Аморбах (1495—1562) — доктор філософії, професор юриспруденції.

⁵⁴ Базель — одне з головних міст Швейцарії, тут проживав Еразм Роттердамський.

⁵⁵ Йоганн Фробеній (1460—1527) — друг Еразма, славетний друкар і видавець книг.

⁵⁶ Генріх Г'ларіан (1488—1563) — поет-лауреат, рейхлініст.

⁵⁷ Теобальд Феттіх — доктор медицини, прихильник Рейхліна.

⁵⁸ Див. лист 27 першої частини.

⁵⁹ Миколай Карбахій видав кілька книг твору Лівія «Від заснування Рима» в німецькому перекладі.

⁶⁰ Йоганн Гуттіцій (бл. 1480—1544) — дослідник римської старовини, ворог кельнських домініканців.

⁶¹ Конрад Вейдман — юрист, учень Зація, професор Майнцького університету.

⁶² Йоганн Кенігштейн — особа маловідома.

⁶³ Мурнер — див. примітку 2 до листа 3 цієї ж частини.

⁶⁴ Цезарій — див. примітку 2 до листа 33 першої частини.

⁶⁵ Граф Герман фон Нейснар (1491—1530) — учень Цезарія, високоосвічений гуманіст, меценат літератури, друг Гуттена, прихильник Рейхліна.

10

¹ Особа вигадана.

² Мартін Гронінген з Бремена (помер 1521 р.) — видатний юрист, який здобув докторський ступінь в італійському містечку Сенігалії (в античності воно називалось Сена Галльська), що розташоване на побережжі Адріатичного моря. Гронінген точно переклав «Очне дзеркало» Рейхліна з німецької мови на латинську і цим довів, що переклад Гохштрата, який він подав у римську курію як доказ єретичних поглядів Рейхліна, неточний, сповнений помилок і перекручень.

³ «Бароко» або «целарент» — форми силогізмів, позначені мнемонічними словами, в яких голосні букви вказували на різновиди посилок (великої й малої) і висновку.

⁴ Яків Квєстенберг — знаменитий юрист, тонкий знавець давньогрецької й латинської мов, як учений і приватний секретар папи Льва X користувався значною повагою при папському дворі, пристрасно заступався за Рейхліна. Книжка, яка згадується в листі, це, очевидно, коментар церковного письменника Афанасія

до Псалтиря, перекладений Рейхліном у 1519 р. і присвячений Квестенбергу.

⁵ Повний заголовок цієї книги такий: «Захист Йоганна Пфєф-фєркорна проти наклепницьких і злочинних «Листів темних людей», яка вийшла в Кельні 1516 р.

11

¹ Особа вигадана.

² Псалтир, 6, 10.

³ Буття, 3, 19.

⁴ «...книгу» — тобто «Замітки Ортуїна Грація, профєсорa семи вільних мистецтв, з приводу гідкої злости...».

⁵ *Альбертисти* — послїдовники Альберта Великого. Див. примітку 2 до листа 15 першої частини.

⁶ *Томісти* — послїдовники Фоми Аквінського. Див. примітку 4 до листа 11 першої частини.

⁷ Очевидно, йдеться про Мартіна Гронінгена.

⁸ Книга «Мистецтво віршування» німецького гуманіста Генріха Бебеля користувалася значним успіхом. Див. також примітку 30 до листа 9 цієї ж частини.

⁹ Цитата походить з книги Боеція «Про втіху, яку дає філософія».

12

¹ Особа вигадана. Вільгельм Боягуз також автор листа 35 цієї ж частини. Він подвійний магістр — магістр богослов'я і семи вільних мистецтв.

² Збірник термінів і цитат з цивільного права, складений в алфавітному порядку на основі творів визначних юристів, виданий у Страсбурзі 1496 р. і популярний наприкінці XV — початку XVI ст.

³ Мова про Франца Зікінгена і його дружину, який вів затяжну війну з Вормсом від 1515 до 1518 р.

⁴ *Імперський суд* (Reichskammergericht) — верховний суд Німеччини того часу, утворений в 1495 р., який складався з голови і шістнадцяти асесорів (засідателів).

⁵ *Павло Ріцій* — богослов, знавець давньогрецької, латинської і єврейської мов, філософ і лікар, профєсор філософії в Падуї, переклав твір Рейхліна «Кабала» на латинську мову.

⁶ Еклезіаст, 1, 2.

⁷ *Ландсберг* — місто в Баварії (тепер ФРН).

⁸ *Шонгау* — місто в Баварії на південь від Ландсберга.

⁹ *Імператор* — Максиміліан I.

¹⁰ Псалтир, 34, 5.

¹¹ Гора Бреннер в Альпах.

¹² *Трїдент* (по-італійськи Тренто) — місто в Північній Італії.

¹³ Мова про похід Максиміліана I в 1516 р.

¹⁴ *Верона* — місто в Північній Італії.

¹⁵ *Дітріх з Берна* — легендарний німецький богатир, один з головних персонажів «Пісні про Нібелунгів».

¹⁶ *Мантуя* — місто в Ломбардії.

¹⁷ *Брешія* — місто в Північній Італії.

¹⁸ Вергілій народився 70 р. у селі Анди близько Мантуї в Північній Італії.

¹⁹ Іоанн *Баттіста Мантуанський* (по-італійськи Джованні Баттіста Спаньолі, 1448—1516), уродженець Мантуї — богослов, генерал ордену кармелітів, філософ, поет-графоман, здобув славу «другого Вергілія».

²⁰ Елій *Донат* (IV ст. н. е.) — римський граматик, автор біографії Вергілія, але такого вислову в ній немає.

²¹ Зустріч папи Льва X і французького короля Франциска I відбулася у грудні 1515 р.

²² Див. примітку 2 до листа 35 першої частини.

²³ *Монтефіасконе* — місто в Італії недалеко від Рима, славнозвісне продукцією добірних сортів вина.

²⁴ Мова про прирученого слона, подарованого португальцями папі римському Льву X. Про цього слона мова буде ще у 48 листі цієї частини. Про нього розповідають різні мандрівники, які відвідували у той час Рим.

²⁵ Лист цей, на думку вчених, написаний Ульріхом фон Гутеном, який восени 1515 р. відбув в аналогічну подорож з Майнца у Рим.

13

¹ Особа вигадана.

² Твір Фоми Аквінського.

³ Вергілій, «Буколіки», еклога 2, р. 1.

⁴ *Лувен* (Льовен) — місто в Бельгії із стародавнім університетом у провінції Брабант, порт на річці Діль.

⁵ *Кобленц* — місто в землі Рейнланд-Пфальц (тепер ФРН), на лівому березі Рейну.

14

¹ Особа вигадана.

² Псалтир, 2, 1.

³ Там же, 108, 8.

⁴ *Метушалах* — за Біблією, жив 969 років (Буття, 5, 27).

15

¹ Особа вигадана.

² *Правничий словник* — складений латинською мовою близько 1424 р. невідомим автором «Словник двох прав», в якому в алфа-

вітному порядку подавався перелік і пояснення юридичних термінів.

³ «*Інституції*» і «*Дигести*» — заголовки двох частин зводу цивільного права, створеного в часи правління імператора Візантії Юстиніана (527—565), який здійснив кодифікацію правових норм, звану кодексом Юстиніана.

⁴ Юридичний твір, автором якого був Вільгельм Аккурсій (1246 — бл. 1314), професор Болонського університету.

⁵ Див. примітку 4 до листа 34 першої частини.

⁶ Тобто професії лікаря і юриста дуже прибуткові. Клавдій Гален (II ст. н. е.) — видатний лікар античності; тут фігурує як символ медичної науки. Юстиніан (VI ст. н. е.) — римський імператор, за часів якого була проведена кодифікація римського права, фігурує як символ юридичної науки.

16

¹ Особа вигадана. Богослов Капелюшник є ще й автором листа 4 цієї ж частини.

² Натяк на постанову паризької Сорбонни, яка засудила твори Рейхліна.

³ *Мархія* — мархіями називалися від часів Карла Великого (742—814), творця великої імперії, до складу якої входили Франція, Західна та Південна Німеччина, Північна і Середня Італія, Бельгія, Голландія та Північна Іспанія, прикордонні області його монархії. Тут мається на увазі Бранденбурзька мархія.

⁴ *Померанія* — середньовічне герцогство на узбережжі Балтійського моря (тепер у складі ПНР під назвою Поможе).

⁵ *Бамберг* — місто в Баварії (тепер ФРН).

⁶ *Вюрцбург* — старовинне місто в землі Франконія (тепер ФРН).

⁷ *Герцогенбуш* — місто в Голландії.

⁸ *Франконія* — німецьке князівство в західній частині Німеччини між річками Рейном і Майном.

⁹ *Зеландія* — приморська частина Голландії з численними островами.

¹⁰ *Карлін* (карліно) — золота монета, вперше карбована королем Неаполя й Сицилії Карлом I Анжуйським. Звідси і її назва. Наступники Карла I карбували і срібні карліни. Поступово карлін здобув широкий грошовий обіг.

¹¹ Марк, 5, 34; Лука, 7, 50; 8, 48.

¹² Оповідка ця почерпнута з легендарного життєпису св. Павла.

¹ Особа вигадана.

² Цитата з «Дигест», 12, 1, де мова йде про повернення взятого в позику, а не про вино; видите за чесь здоров'я.

¹ Особа вигадана.

² Мабуть, ідеться про, домініканця Гугона де Пратофлорідо (італійського монаха Уго з Фольето, що поблизу Флоренції) — богослова XIV ст. (помер 1322 р.), автора збірника церковних казань.

³ Пфєфферкорн у своєму «Ручному дзеркалі» називає «трьох преславних і пресправедливих мужів», яким імператор Максиміліан I доручив перевірити, наскільки слухна вимога Пфєфферкорна знищити всі єврейські книги, а саме: Ангела де Бесутіо, Пія Балдунга і Григорія Рейша.

⁴ Буття, 18, 2. Християнські богослови вбачали в трьох мужах, які явились перед Авраамом, трьох ангелів — Михаїла, Гавриїла і Рафаїла.

⁵ Не в книзі Іова, а в книзі Есфір, 9, 5.

¹ Особа вигадана.

² Воскова облатка, на одному боці якої було витиснуте зображення «ягняти небесного» з корогвою, на другому — папської руки з ключами. Ці облатки освячував у Римі особисто папа римський у великодню суботу.

¹ Особа вигадана.

² Мається на увазі Бернардіно Каравахала (помер 1522 р.), покровитель інквізиторів Якова Гохштрата. Після смерті папи Льва X папою він, однак, не став.

³ *Петро з Равенни* (по-італійськи П'єтро Франческо Томазі, бл. 1448 — бл. 1510) — визначний юрист, викладав правознавство в багатьох університетах Італії і Німеччини, в тому числі і в Кельнському університеті, звідки його в 1508 р. вигнав інквізитор Гохштрат.

⁴ Мова про Людовіка XII, який помер 1 січня 1515 р.

⁵ *Референдарій* — службовець, який виконував функцію секретаря: доповідав начальникові про поточні справи, заяви, просьби тощо.

⁶ *Кельнський єпископ* — Філіп фон Даун-Еберштейн (помер 1515 р.).

⁷ Єпископом кельнським був обраний не граф Герман фон Нейе-

нар, відомий пімецький гуманіст, а граф Герман фон Від на місце померлого в серпні 1515 р. Філіпа фон Даун-Еберштейна.

⁸ Ісайя, 1, 6.

21

¹ Особа вигадана.

² Тобто 13 липня; культ *святої Маргарити* був у той час дуже поширений у Західній Європі.

³ Тобто 24 серпня.

⁴ *Кассель* — місто в землі Гессен на річці Фульдї (тепер ФРН).

⁵ *Марбург* — старовинне місто в землі Гессен на річці Лех (тепер ФРН), славнозвісне одним з найбільших в Європі монастирем домініканців.

⁶ «Захист Йоганна Пфєфферкорна проти наклепників» був опублікований у липні 1516 р. Деякі з «темних людей» (див. також лист 27 цієї ж частини) вважають Ортуїна Грація фактичним автором цього твору.

22

¹ Особа вигадана.

² *Шпандау* — фортеця поблизу Берліна.

³ Псалтир, 85, 12.

23

¹ Особа вигадана.

² *Рота* (по-латині «колесо») — верховний трибунал при римській курії, названий так від круглого стола, за яким сиділи судді, коли виник цей трибунал (XIII ст.).

³ «*Путівник*» (по-латині *Vademecum*) — підручна книжка, яка містила основні відомості з різних галузей знання, — у цьому випадку — з граматики.

⁴ Іоанн, 13, 13.

24

¹ Особа вигадана.

² *Екберт Гаарлемський* — магістр семи вільних мистецтв, ректор університету в Ростоці 1517 р., приятель У. Гуттена.

³ ...*двом кардиналам* — тобто кардиналам Грімальті і Аккольті.

⁴ Було це 18 лютого 1514 р.

⁵ Крім Сорбонни, проти Рейхліна висловились університети: Кельнський, Ерфуртський, Майнцький і Лувенський.

25

¹ Особа вигадана. Фігурує також як автор 50 листа.

² Притчі Соломонові, 17, 22.

¹ Особа вигадана.

² *Венерин день* — тобто п'ятниця. В країнах Західної Європи зберігались язичеські (римські) назви днів тижня (за планетами). *Шостим днем* п'ятниця названа тому, що рахунок днів тижня починався, як у євреїв, з неділі.

³ *Юлій* — назва дрібної срібної монети, яку почав карбувати папа Юлій II (1503—1513 рр.), звідки і пішла її назва.

⁴ «*Фізикою*» в середні віки називали науку про природу в широкому розумінні — як живу, так і неживу.

⁵ Матф., 16, 18.

¹ Особа вигадана.

² Мова про скульптурну групу «Марфоріо і Пасквіно» (так вона називалася в італійців, яка, мабуть, зображала Ахілла й Аякса). До постамента цієї скульптури дотепники приклеювали глузливі вірші, памфлети, карикатури (звідси і пішла назва «пасквіль»).

³ Весною 1516 р. німецький імператор Максиміліан I на чолі величезної армії перейшов Альпи, щоб вигнати французів з Північної Італії.

⁴ Епітет французького короля.

¹ Особа вигадана.

² *Офіціал* — чиновник, мабуть, Яків Квестенберг. Див. примітку 4 до листа 10 цієї ж частини.

³ Наведені нижче твердження (артикули), нібито зібрані рейхліністами, — не що інше, як пародія на справжні твердження, які містились у книгах обскурантів, зокрема в книзі Арнольда Тонгрьського «Розділи, або Положення, дуже підозрілі у виявленні співчуття до іудеїв...» і в «Захисті проти наклепників» Пфєфферкорна, який звинувачував Рейхліна не лише в ересі, а й в державній зраді та образі імператора.

⁴ Папа Лев X. Див. примітку 3 до листа 11 першої частини.

⁵ Згідно із середньовічною легендою, в 855 р. папою римським стала жінка під іменем Іоанна.

⁶ А. II, стовпчик 1. — Книга Пфєфферкорна «Захист проти наклепників» складалась з 14 аркушів, з яких кожний налічував 4 сторінки, тобто всього було 56 сторінок. Сторінки не були нумеровані, а аркуші позначені латинськими великими буквами від А до О. Текст був надрукований в два стовпчики. Такий спосіб друкування книжок був поширений у середні віки.

⁷ Елій *Донат* — див. примітку 20 до листа 12 цієї ж частини.

⁸ *Кардинали: святого Марка... Хризогена* — кардинали церков з іменами цих святих.

⁹ Ієремія, 48, 10.

¹⁰ Цигата з другої книги Царів, Параліпоменон (Хронік), 2, 13, але в перекрученому вигляді, бо там написано: «Краще потрапити в руки бога, того що милосердя його велике, ніж у руки людей».

¹¹ Йдеться про комісію, призначену папою Львом X, яка засідала в Шпейєрі під головуванням місцевого єпископа і 29 березня 1514 року звільнила Рейхліна і його твори від закиду в ересі.

¹² Кельнський єпископ Філіп помер у серпні 1515 р.

29

¹ Особа вигадана.

² *Валентин з Гельтерсгейма* — див. примітку 5 до листа 7 першої частини.

³ ...в його бурсі — тобто в Нагірній бурсі у Кельні.

⁴ Базельські статuti з 1477 р. забороняли такого роду методи набору студентів.

30

¹ Особа вигадана.

² Тобто не залишить при житті нікого з чоловічої статі. Так автор книг Царів (Перша книга Царів, 16, 11) визначає чоловіків.

³ *Вадіан* (Ватт), *Коллімітій Таннштеттер*, *Куснініан* — див. примітки 12, 10, 13 до листа 9 цієї ж частини.

⁴ *Фома Реш* — богослов, поет-лауреат, був у 1520 р. ректором Віденського університету.

⁵ *Симон Лазіус* (помер 1532 р.) — доктор медицини, професор Віденського університету.

⁶ *Гекман* — див. примітку 2 до листа 14 першої частини.

31

¹ Особа вигадана.

² Гораций, «Про поетичне мистецтво», р. 386.

³ Латинський підручник епістолографії невідомого автора під назвою «Двадцять вказівок для витонченого складання листів», який містив зразки гарних листів.

⁴ Підручник складання листів маловідомого Понція.

⁵ *Павло Ніав* — див. примітку 13 до листа 7 першої частини.

⁶ Новоявлені пііти, тобто гуманісти.

32

¹ Особа вигадана.

² *Вікаріат* — посада заступника священника. Вікарій одержував, як правило, третину прибутків з парафії; решту забирав ректор, тобто номінальний держатель посади.

³ *Нейс* — містечко в землі Північний Рейн поблизу теперішнього Дюссельдорфа (ФРН).

⁴ *Сапієнца* — див. примітку 4 до листа 8 цієї ж частини.

⁵ *Ієронім і Августин* — «отці церкви», «християнські письменники».

33

¹ Особа вигадана.

² *Петро* — імовірно, Петро Зульс — теолог, ректор Кельнського університету в 1518 р. Про бурсу *Кнек* див. примітку 5 до листа 3 першої частини.

³ *Рутгер*, Арнольд Тонгрський і Ремігій згадувались уже раніше: див. примітки 6, 23, 11 до листів 3, 1, 7 першої частини.

⁴ *Варфоломій Цеєндер* — див. лист 27 першої частини.

⁵ *Петро Бертрам* — майнцьський парох.

⁶ «*Приказки Еразма*» — йдеться про «Адагії» — збірник латинських прислів'їв і сентенцій Еразма Роттердамського. Схоласт заголовок книжки розуміє як прізвисько людини.

⁷ *Гальберштадт* — місто в Німеччині поблизу Магдебурга (тепер НДР).

34

¹ Особа вигадана.

² *Петро де Ріга* — богослов із французького міста Реймс (кінець XII — початок XIII ст.), який декілька книг Біблії виклав у віршовій формі і назвав свій твір «Аврора».

³ *Буття*, 27; 1.

⁴ *Ульм* — місто в землі Баден-Вюртемберг на Дунаї (тепер ФРН).

35

¹ Див. лист 12 цієї ж частини.

² *Александр* — див. примітку 9 до листа 7 першої частини.

³ *Грецист* — прізвисько середньовічного граматака Ебергарда Бетунського (XII ст.).

⁴ *Йоганн Гарландський* — див. примітку 12 до листа 7 першої частини, автор книги про «відкладні» дієслова латинської мови.

⁵ Схоласт сплутав тут Діомеда, римського граматака з V ст. н. е., з Діомедом, царем фракійського племені бістонів, який годував своїх коней незвичайної краси і сили людським м'ясом.

⁶ *Абакук* — ім'я одного з пророків Старого завіту, як ім'я загальне — «тупак».

⁷ Мова про коментарій до граматичного твору Александра Вілядьє, складений Гергардом Цотфі під назвою «Достопам'ятна глоса». Див. примітку 4 до листа 3 першої частини.

¹ Див. лист 10 першої частини.

² Луцій Цецілій Фірміан *Лактанцій* (III—IV ст. н. е.) — отець церкви, християнський письменник, автор твору «Божественні установа» латинською мовою; тут посилання на згаданий твір, кн. 2, розд. 9.

³ Йдеться про першу частину «Листів темних людей», видану в 1515 р.

¹ Особа вигадана.

² *Простий чоловік* — бо Пфєфферкорн не був магістром.

³ Урієль з Геммінгена помер 3 лютого 1514 р.

⁴ Альбрехт Бранденбурзький, наступник Урієля з Геммінгена на престолі єпископа майпцького, був покровителем гуманістів; про нього залишилися захоплені відгуки Ульріха фон Гуттена.

⁵ *Чоловік з Верхньої Німеччини* — очевидно, мається на увазі Вільгельм (Гійом) Коц, лейб-медик французьких королів Людовіка XII і Франциска I (помер 1532 р.), визначний знавець античної медицини.

⁶ *Яків Фабер з Етапля* (по-французьки Жак Лефєвр д'Етапл, 1455—1536) — видатний французький гуманіст, філософ, філолог і теолог, один з найбільш відданих Рейхліну гуманістів, виступав проти засилля схоластики в Паризькому університеті.

¹ Особа вигадана, названа ім'ям Деметрія Фалерського (бл. 345—286 до н. е.) — афінського державного діяча, оратора, вченого і письменника, автора трактатів з історії, філософії, граматики і риторики, які не збереглися. У час панування Птолемея I Сотера (305—283 до н. е.) він став засновником знаменитої Александрійської бібліотеки в Єгипті.

² *Спалено в Берні* — див. примітку 8 до листа 22 першої частини.

³ Еразм Роттердамський перебував у Базелі в роках 1514—1516, але постійним місцем перебування обрав це місто в 1521 р.

⁴ *Гларіан* — див. примітку 56 до листа 9 цієї ж частини.

¹ Особа вигадана.

² Генріх *Квентель* — див. примітку 4 до листа 6 першої частини.

¹ Особа вигадана. Див. лист 2 цієї ж частини.

² Такий вислів у Ювенала, «Сатири», кн. 7, р. 99.

³ Порівн.: Горацій, «Пісні», кн. 2, пісня 10.

⁴ Овідій, «Фасти», кн. 6, р. 771.

⁵ *Каспар* — особа маловідома; *Кемптен* — місто в Баварії на річці Іллері (тепер ФРН).

⁶ *Абсалон* (інакше Авессалом) — за Біблією, син єврейського царя Давида, найвродливіший юнак серед євреїв, який виступив проти свого батька і в битві з військом Давида, зазнавши поразки, почав тікати на мулі, але зачепився за гілля дуба і певис на ньому, а мул утік. Полководець Давида Іоав убив Авессалома трьома стрілами. (Друга книга Царів, 13—18).

⁷ *Асвер* (інакше Ахашверош) — перський цар, згадуваний в пам'ятці єврейської релігійної літератури — «Книзі Есфір» (виникла близько 150 р. н. е.), яка розповідає про перебування євреїв у перській неволі і про героїчний подвиг знаменитої біблійної жінки Есфір.

⁸ *Іоанн Хреститель*, або Предтеча, який провіщав прихід Ісуса Христа і хрестив його в річці Йордані.

¹ Особа вигадана.

² Псалтир, 138, 6.

³ Повний заголовок цієї книжки, написаної латинською мовою, такий: «Деякі прегарні промови Ортуїна Грація Девентерського, який викладає у Кельні словесність», Кельц, 1508.

⁴ Матф., 10, 24.

⁵ Такий вислів приписує Сократу Лактанцій («Божественні установлення», кн. 3, розд. 20).

¹ Особа вигадана.

² Цитата з твору «Доктринал» Александра Вілладье, Передмова, р. 4.

³ *Косдріель ... Старніал* — імена духів, таємних сил, які впливали на людське життя.

¹ Особа вигадана.

² Матф., 19, 28.

³ *Йоганн Рейсс*, уродженець Вюрдбурга, — доктор богослов'я, знаменитий проповідник, прозваний другим Ціцероном і Августином (помер 1517 р.).

⁴ *Оккаміст* — прихильник філософської системи Вільяма Оккама, учня Дунса Скота (1270—1349), одного з найвидатніших авторитетів серед схоластів, званого Доктором Непереможним.

⁵ *Провінціал* — високий чернечий сановник, якому підлягали всі монастирі певної округи (провінції).

⁶ *Матф.*, 18, 6.

44

¹ Особа вигадана.

² Мова про латинський переклад «Іліади» Гомера, виданий в Римі 1474 р.

³ Грецький текст поем Гомера появився у Венеції 1504 р.

45

¹ Особа вигадана.

² Латинське прислів'я. Див. Ціцерон, «Про дружбу», 17.

³ Цезарій, Буш, Гесс, Апербах — гуманісти, які згадувались уже в попередніх листах: див. примітки 2, 8, 8 до листів 33, 9, 38' першої частини і примітку 17 до листа 9 цієї ж частини.

46

¹ Особа вигадана. Див. лист 19 цієї ж частини.

² Псалтир, 115, 5—6.

³ «Формальні» лекції — такі, які полягали в тлумаченні текстів латинських авторів; «матеріальні» — полягали в обговоренні коментарів і диспутах у бурсах.

⁴ *Петро Іспанський* — див. примітку 2 до листа 11 першої частини.

⁵ «*Основи логіки*» — твір Петра Іспанського.

⁶ «*Частини*» — мається на увазі граматичний твір Александра Вілладье «Доктринал» про частини мови.

⁷ «*Путівник*» і «Граматичні настанови для хлопців» — згадувані вже раніше підручники латинської граматики; див. примітку 3 до листа 23 цієї ж частини і примітку 3 до листа 20 першої частини.

⁸ Див. примітку 4 до листа 20 першої частини.

⁹ «Думки про першу і другу частини Александра» — граматичний трактат Йоганна Сінтена (помер у 1498 р.), вчителя Еразма в Девентерській школі, про дві частини граматичного підручника Александра Вілладье.

¹⁰ Тобто близько 1480 р.

¹¹ *Трояндовий парк* (по-німецьки Розенгартен) в Лейпцігу — улюблене місце прогулянок городян Лейпціга.

¹² Іоани, 11, 50.

¹ Особа вигадана. Щоправда, серед кельнських богословів був не Бенедикт, а Фома з Шотландії, який відстоював непорочне зачаття діви Марії.

² Тобто 29 вересня.

³ *Святий Фома чи святий Домінік* — маються на увазі Фома Аквінський і Домінік, засновник ордену домініканців.

⁴ Матф., 10, 24.

⁵ *Діомед і Прісціан* — римські граматиками IV—V ст. н. е., названі тут «новими», бо гуманісти часів Відродження, нехтуючи середньовічними підручниками граматиками, давали перевагу античним граматикам у той час, як «темні люди» середньовічних авторів граматиками називали «старими». З цього безглузлого протиставлення насміхалось багато гуманістів, у тому числі й Еразм Роттердамський.

⁶ *Катони* — 1) Марк Порцій Катон (234—149 рр. до н. е.) — політичний діяч і письменник; 2) Катон Утіцький (95—46 рр. до н. е.) — філософ-стоїк, фанатичний республіканець; схоласт виявляє повну неграмотність, називаючи їх царями.

¹ Особа вигадана.

² Про цього слона, улюбленця папи Льва X, згадуються в листі 12 цієї ж частини. Папа спонукав навіть поета Барабалло написати похвальний вірш на честь слона.

³ Йдеться про мирний договір, укладений між французьким королем Франциском I та імператором Карлом V 13 серпня 1516 р. Взагалі французький король Франциск I протягом 20 років чотири рази воював з імператором Священної Римської держави Карлом V за владу над Міланом і Бургундією.

⁴ «Готові казання на всілякі пагоди і про святих» — збірник зразкових казань латинською мовою на неділі і свята, призначений як посібник для католицьких священиків.

⁵ Див. примітку 10 до листа 31 першої частини.

¹ Особа вигадана.

² Листа папі Льву X Еразм написав 1 лютого 1516 р.

³ «Новий звіт» грецькою мовою з латинським перекладом і присвятою папі Льву X видав Еразм Роттердамський в Базелі у 1516 р.

⁴ *Магістр папського двору*, тобто начальник папського двору (magister sacri palatii). Був ним тоді (приблизно у 1516 р.) домініканець Сільвестро Маццоліні де Пріеріо.

⁵ *Йоганн фон дер Вік* — доктор правознавства, палкий прихиль-

ник Рейхліна, захищав його справу у Ватикані, синдик міст Бре-мена і Мюнстера, по-звірячому закатований мюнстерськими бо-гословами в 1533 р. як поборник Реформації і еретик.

⁶ *Мартін Гронінген* — див. примітку 2 до листа 10 цієї ж час-тини.

50

¹ Особа вигадана. Див. лист 25 цієї ж частини.

² До У. Гуттена.

³ *Йоганн Ліхтенберг* (XV ст.) — астролог при дворі німецького імператора Фрідріха III; його віщування, опубліковані в книзі «Віщування, або Практична астрологія», мали багато перевидань латинською мовою і багатьма сучасними європейськими мовами; сам він називав себе «пустельником Рут», маючи на увазі са-мотній спосіб життя, який він вів довгі роки на горі Клермон в Ельзасі, запозичивши ім'я з біблійної «Книги Рут», названої так ім'ям її героїні — моавітянки Рут (моавітяни — семітське плем'я, яке в давнину населяло східний берег Мертвого моря).

⁴ Софонія, 1, 12.

⁵ *Муціан Руф* (латинізована форма Конрада Рута) — див. при-мітку 20 до листа 9 цієї ж частини.

⁶ Тобто навернути гуситів.

⁷ Еразм Роттердамський видав твори блаженного Ієроніма в 1516—1518 роках.

⁸ *Новий завіт*, виправлений Еразмом Роттердамським, вийшов у світ 1516 р.

⁹ *Петро в Равенні* — див. примітку 3 до листа 20 цієї ж частини.

¹⁰ *Старця...* — Рейхліну 22.II 1515 р. виповнилось 60 років (на-родився він 1455 р.).

¹¹ Перше послання апостола Павла до коринфян, 2, 9.

¹² *Констанцьке єпископство* — в Швейцарії, назва походить від міста Констанци.

51

¹ Особа вигадана. Схоласт, який по-німецьки називається Гель-ферінг — «помічник», порівнює своє прізвище з ім'ям римського верховного бога Юпітера, яке в середні віки, неправильно етимо-логізуючи, пояснювали як «помічний батько».

² *Конрад Цельтіс* (1459—1508 рр.) — славетний німецький поет-лауреат доби Відродження.

³ *Сібут* — див. примітку 1 до листа 3 першої частини.

⁴ *Корінна, Лесбія, Цінтія* — героїні любовних віршів Овідія, Катулла і Проперція.

⁵ *Вілібальд, Герман Буш, Яків Вімфелінг і Себастьян Брант* згадувались уже раніше. Див. примітки 15, 39 і 35 до листа 9 цієї ж частини та примітку 8 до листа 9 першої частини (Герман Буш).

⁶ *Антихрист* — грецьке слово (досл. «противник Христа», «той, хто не вірить у Христа»); за «Одкровенням» Іоанна, перед приходом Ісуса Христа на страшний суд з'явиться на світі Антихрист, який буде винищувати християн, поки його парешті не переможе і не знищить Христос.

⁷ *Картузіанець* — чернець ордену картузіанців, заснованого в XI ст. у Франції і найбільш поширеного в цій країні. Назву свою срден узяв від французької місцевості Шартрез (у латинізованій формі Картузія), що біля Гренобля.

⁸ Невідомо, хто такий згаданий тут Рілла.

52

¹ Особа вигадана.

² Згадана книга Гійома Дюрана (по-латині Гвілельма Дуранда), великого авторитета в галузі канонічного права, була однією з найперших друкованих книжок і як звід знань з літургії займала важливе місце в богословській літературі. Див. також примітку 16 до листа 5 (46).

³ *Нюрнберг* — місто на річці Заале (тепер НДР).

53

¹ Особа вигадана.

² Такими словами («Ісход», 3, 14) відкривається бог Мойсею. В устах Гохштрата звучать вони як явне блюзнірство.

³ Псалтир, 19, 8.

⁴ Ісайя, 45, 8.

⁵ Див. примітку 5 до листа 49 цієї ж частини.

⁶ Див. примітку 4 до листа 10 цієї ж частини.

⁷ ...після диспуту тут голосували... — 2 липня 1516 р. призначені папою судді-експерти на відкритому засіданні виправдали Рейхліна від закиду в ересі.

54

¹ Можливо, мається на увазі богослов Фома Брікот, професор Сорбонни, коментатор творів Арістотеля, Петра Іспанського та інших.

² Див. лист 8 цієї ж частини.

³ Лист лувенських богословів папі Льву X про книги Рейхліна був написаний 23 травня 1515 р.

⁴ Псалтир, 114, 2.

¹ Особа вигадана. Можливо, це ім'я утворене, щоб передати гру імен: Грацій і Гріцій.

² Див. лист 11 першої частини.

³ *Філіп Кейльбах* — франкфуртський вчений, одностудець Рейхліна.

⁴ Про цих братів нічого невідомо, імовірно, це гуманісти, близькі до майнцького єпископа.

⁵ ...*під час священного дійства*... — Про це «священне дійство» згадується в листі 27 першої частини: 15 жовтня 1513 року домініканці на чолі з Гохштратом задумали спалити «Очне дзеркало» Рейхліна як єретичну книгу, але архієпископ майнцький не дозволив цього вчинити.

⁶ Див. примітку 60 до листа 9 цієї ж частини.

⁷ Див. примітку 61 до листа 9 цієї ж частини.

⁸ *Евхарій* (Галлінарій) Геннер — учень Вімпфелінга, магістр філософії, канонік в Шпейєрі.

⁹ Див. примітку 59 до листа 9 цієї ж частини.

¹⁰ *Генріх Брумман* — товариш Гуттена із студентських років.

¹¹ *Адуларій Шван* — про нього нічого не відомо.

¹² Особа вигадана.

¹³ *Віганд фон Сольмс* — особа невідома.

¹⁴ *Вернер* — домініканець, доктор теології, настоятель ордену домініканців у Базелі, причетний до скандалу з «чудом» у Берні, згаданим у листі 22 першої частини.

¹⁵ *Варфоломій Цеендер* (у латинізованій формі Дециматор) згадується в листі 27 першої частини.

¹ Особа вигадана. Справжній Ж. Порретоній був єпископом у французькому місті Пуатьє в 1141—1154 рр. і відомим у свій час ученим-схоластиком.

² *Ф. Аккурсі* (по-італійському Франческо Аккорсо) — славнозвісний італійський юрист XIII ст., автор глоси, тобто пояснень до юридичного кодексу імператора Юстиніана. Етимології, наведені у цьому листі, походять з глоси Аккурсія; з наукового погляду вони хибні, тому автор листа (Ульріх фон Гуттен) наводить їх як зразок схоластичної науки.

³ *Широка пурпурова смужка* (по-латині *latus clavus*) на туніці була ознакою римських senatorів.

⁴ *Абак* — стіл або лічильний прилад.

⁵ *Корінфський посуд* славився в античності своїми високими якостями; цю назву тут Аккурсі виводить від слова «кора».

⁶ «*Півень галлінацький*» (по-латині *gallus gallinacius*) просто означає «півень».

⁷ *Центумвіри* — латинське слово (досл. «сто чоловік») — у Стародавньому Римі колегія із ста суддів, яка займалась цивільними справами.

57

¹ Особа вигадана. *Падеборнський* від міста Падеборна у Вестфалії (тепер (ФРН)).

² Чехія, внаслідок виступу Яна Гуса, мала славу єретичної країни.

³ Про погрози домініканців на адресу папи римського згадує Герман Буш у листі до Рейхліна від 30 вересня 1514 р.

58

¹ Особа вигадана. Ім'я *Ір* почерпнуте з «Одіссеї» Гомера, в якій він змальований як жебрак із схильністю до пияцтва й обжерливості, і стало воно синонімом жебрацтва, набравши загального значення.

² *Петро Шаде Мозеллан* (згаданий у листі 9 цієї частини) викладав після Річарда Крока грецьку мову в Лейпцігському університеті з 1517 р.

³ Див. примітку 2 до листа 6 першої частини.

⁴ *Довголатальський* (по-німецьки Лангшнейдер). Див. лист 1 першої частини. Можливо, що тут мається на увазі Людвіг Лангшнейдер, який був ректором Лейпцігського університету в 1507 і в 1528 роках.

⁵ *Магістр Негелін* — див. лист 18 першої частини.

⁶ *Пічник* — див. лист 38 першої частини.

⁷ *Арнольд Вюстенфельд* — ректор Лейпцігського університету в 1507, 1519 і 1533 роках.

⁸ *Ієронім Дунгсгейм з Оксенфурта* — богослов, домініканець, ректор Лейпцігського університету в 1510 р.

59

¹ Особа вигадана.

² Мова про Річарда Крока. Див. лист 6 першої частини.

³ *Каспар Урсин Вель* (1493—1538) — уродженець Сілезії, німецький поет-лауреат, писав вірші латинською і давньогрецькою мовами.

⁴ Названі у цьому листі гуманісти згадувались уже в попередніх листах: Мурнер (II, 3, 9), Герман Буш (I, 9, 39; II, 45, 51), граф фон Нейснар (II, 9, 20), Вілібальд Піркгеймер (II, 9, 51), Еобан Гессе (I, 38; II, 45), Петрей Апербах (II, 9, 45), Вадіан (II, 9, 30), Філіп Меланхтон (II, 9), Яків Вімпфелінг (II, 9, 51), Беат Ренан (I, 30), Гербелій (II, 9), Павло Ріцій (II, 12), Йоганн Кусцініан (II, 9, 30), Конрад Пейтінгер (II, 9) і Конрад Муціан (II, 9).

¹ Особа вигадана.

² *Червона зала* — так називалася зала в Кельнському університеті, в якій відбувались екзамени.

¹ Особа вигадана.

² *Гарц* — гірський кряж у Німеччині.

³ Про етимологію прізвища «Грацій» див. ще лист 38 першої частини.

⁴ *Гальберштадт* — місто біля Магдебурга (тепер НДР). Гальберштадтський кат з прізвищем Грацій є автором листа 62 цієї ж частини.

⁵ Не Матфей, а Іоанн, 3, 5.

¹ Див. примітку 4 до попереднього листа.

² Див. примітку 8 до листа 22 першої частини. У Берні 1509 року було спадено як єретиків чотирьох домініканців.

³ Таке переконання побутувало серед народу.

ДОДАТОК ДО ДРУГОЇ ЧАСТИНИ

1 (63)

¹ Особа вигадана. *Швейнфурт* — місто у Баварії (тепер ФРН).

² Ортуїн Грацій не викладав класичних мов у Девентері (там він народився), а в Кельнському університеті.

³ Папа Лев X наказав обом сторонам, а не тільки одному Рейхліну, утриматись від полеміки.

⁴ Іоанн, 5, 14.

⁵ Матф., 3, 9.

⁶ Факультет артистів, тобто семи вільних мистецтв.

⁷ Петро Тартарет, або *Татерет*, — магістр семи вільних мистецтв, послідовник філософії Дунса Скота, ректор Паризького університету в 1485 р., автор багатьох творів на філософські теми.

⁸ Жан *Версюр* — доктор філософії, дослідник і коментатор творів Арістотеля, Фоми Аквінського і Петра Іспанського, ректор Паризького університету в 1485 р.

⁹ *Перверсор* — (досл. «знищувач», «руйнівник») — невідомо, чи йдеться про реальну особу з таким прізвищем, чи вигадану. Знищувачем науки назвав Ортуїна Грація Рейхлін у своєму «Очному дзеркалі». Можливо, під словом «Перверсор» і мається на увазі Ортуїн Грацій.

¹⁰ Жан *Бурідан* (XIV ст.) — учень Вільяма Оккама, викладач філософії в Паризькому і Віденському університетах.

¹¹ *Георгій Брюссельський* (XV ст.) — середньовічний філософ поміналістичного напрямку, дослідник логіки Аристотеля і Петра Іспанського.

¹² *Марсілій Інгенський* (помер 1398 р.) — доктор теології, учень Оккама, ректор Паризького університету, потім перший ректор новозаснованого Гейдельберзького університету.

¹³ Твір невідомого автора.

¹⁴ Твір Петра Іспанського. Див. примітку 2 до листа 11 першої частини.

¹⁵ *Яків Вімпфелінг* згадується в 9 і 61 листах цієї ж частини.

¹⁶ *Павло Ланг* — чернець ордену бенедиктинців, знавець Біблії, близький до гуманістів; причиною зарахування його до схоластів послужило те, що він посперечався з Вімпфелінгом.

¹⁷ *Рейнгардсбрун* — місцевість у Тюрингії (тепер ФРН); відома монастирем бенедиктинців.

¹⁸ Римський граматик IV ст. *Донат* у середні віки став синонімом граматичної вченості, а *Петро Іспанський* — символом логіки.

¹⁹ *Яків Штурм* (1489—1553) — магістр семи вільних мистецтв, учень Вімпфелінга, знавець теології і юриспруденції. Високо цінував його Еразм Роттердамський.

²⁰ *Оттомар Лусціній* (по-німецьки Нахтігаль) (народився 1487 р.) — учень Вімпфелінга, людина вчена і талановита, але хистких поглядів.

²¹ Йдеться про постанови папи Григорія IX.

²² *Лука Багодій* (по-німецьки Гакфурт) — вчений-чернець, гуманіст, працював учителем у Страсбурзі, прихильник Реформації.

²³ *Йоганн Русер* — гуманіст з літературного гуртка, заснованого Вімпфелінгом у Страсбурзі.

²⁴ Див. примітку 43 до листа 9 цієї ж частини.

²⁵ *Яків Тритемій* (1462—1516) — бенедиктинець; людина високоосвічена, цікавився астрологією і алхімією, знавець Біблії й філософії, латинської, грецької і єврейської мов, абат монастирів у Шпангеймі і Вюрцбурзі.

²⁶ *Ієронім Тунгерсгейм з Оксенфурта* (1465—1540) — вчений-домініканець, ректор Лейпцигського університету в 1510 р.

²⁷ Слова з листа блаженного Ієроніма до Рустика (Лист 125, 11).

²⁸ Рейхлін або Вімпфелінг.

²⁹ Мова про кравця Етцера, якому чотири домініканці в Берні заподіяли п'ять ран і зробили з нього нового святого Франціска. Це так зване бернське чудо, про яке не раз згадується в «Листах темних людей».

³⁰ Згадані: Ебергард (де Кампіс), Павло Вольц, Ротгер (Рутгер) Сікамбр, Шурер, Йоганн Піємонта (по-німецьки Бутцбах),

Сіберт — це тогочасні високі чернецькі сановники — пріори монастирів, абати тощо.

³¹ *Вімфелінг, Бебелій, Гербелій, Штурм, Шпігель, Репан, Лусціній* (Нахтігаль), *Русер, Санд, Багодій* (Гакфурт), *Гвід* — тогочасні прогресивні гуманісти, прихильці Рейхліну; майже всі вони згадувались у попередніх листах.

³² *Шнерсгейм* — невелике місто в Ельзасі.

2 (64)

¹ Особа вигадана.

² У Притчах Соломонових таких слів немає, вони — вигадка гуманіста, який написав цього листа.

³ Послання апостола Павла Тіту, 1, 12, але там мова йде про жителів острова Крит, які вже в античності славились брехунами, а не про греків взагалі.

⁴ *Ангелін із Вімпфена* — особа вигадана. Вімпфен — місто в землі Баден-Вюртемберг (тепер ФРН).

⁵ Тобто в Кельні.

⁶ Мова про справу Йоганна Рухрата з Везеля (у латинізованій формі Везалій), обвинуваченого в ересі, його книги вирішено було спалити в 1479 р. Сам Везалій змушений був покаятись і відмовитись від своїх тверджень та творів. Див. також примітку 7 до листа 6 (47).

3 (65)

¹ Особа вигадана.

² У «Листах темних людей» Ортуїну Грацію не раз робиться закид у чорнокнижництві; див. листи 34 і 41 першої частини та лист 42 цієї ж частини.

³ Нижче Бертольд Пугач нібито написав без чорнила заклинання, яке Ортуїн Грацій, наділений особливим чуттям і обізнаний з чорнокнижництвом, зможе легко відгадати. Ясна річ, що це один із жартів гуманістів, якими рясніють «Листи темних людей».

⁴ *Рупрехтсау* — місцевість біля Страсбурга.

4 (66)

¹ Особа вигадана.

² *Альгауські гори* — частина Альп у південно-західній Баварії між Боденським озером і річкою Лех.

³ Топоніми вигадані.

⁴ Мається на увазі війна 1516 р. між венеціанцями й імператором Максиміліаном I.

⁵ *Гейльброн* — місто па річці Неккар в землі Баден-Вюртемберг у Німеччині (тепер ФРН).

⁶ *Вімфен* — місто на північ від Гейльброна із монастирем домініканців. Див. примітку 4 до листа 2 (64).

⁷ *Йоганн Грейфер* — невідома особа.

⁸ «*Trent-upo*» — гра в кістки, ще й сьогодні практикувана в Італії.

⁹ *Георгій Спікул* — особа вигадана.

¹⁰ *Заду наперед* — тобто справа наліво, як у старовврейських книгах, або зашифровано для втаємничених осіб.

¹¹ *Рефекторій* — кімната для відпочинку.

5 (67)

¹ Особа вигадана. *Калабрія* — одна з південних областей Італії.

² Не Притчі Соломонові, а Притчі Ісуса, сина Сіраха, 40, 20. Там написано: «Вино і музика веселять серце, але кращим від них є любов до мудрості».

³ Орден Святого Духа був заснований у 1178 році.

⁴ *Марсілій* — див. примітку 12 до листа 1 (63).

⁵ Гра слів, яка полягає на двозначності дієслова «*suppone*» — «підкладати», «підчиняти», «злягатись».

⁶ *Йоганн Амфоратик* — особа ближче познана, але, очевидно, реальна.

6 (68)

¹ Можливо, йдеться тут про *Йоганна Мернаха*, який вивчав юридичні науки й філософію в Базелі, у 1508 р. став доктором правознавства, був деканом філософського і юридичного факультетів.

² Особа вигадана.

³ *Стефан Фліск* (XV ст.) — граматики, автор підручників з граматики і стилістики латинської мови.

⁴ Див. примітку 4 до листа 38 першої частини.

⁵ Див. примітку 13 до листа 7 першої частини.

⁶ *Фацет* (по-німецьки Рейнер, 1155—1230) — чернець ордену бенедиктинців, автор книжки латинською мовою «Книга Фацета, яка вчить про звичаї людей, особливо молоді», де мова йшла про зразкову поведінку в товаристві.

⁷ *Флорет*, як і Фацет, — автор віршового твору повчального змісту, пересипаного сентенціями і моральними приписами.

⁸ Рейхлін написав латинською мовою трактат «Про кабалістичне мистецтво» в 3 книгах, присвячений папі Льву X і надрукований у 1517 р.

⁹ «Корабель дурнів» написав Себастьян Брант, а не Еразм Роттердамський. Про видання творів «отця церкви» Ієроніма Еразмом Роттердамським див. примітку 7 до листа 50.

¹⁰ Лев X.

¹¹ Карл V (1519—1556).

¹² Вислів цей належить не Александру Вілладье, а Вергілію («Буколіки», еклога 3, р. 93).

¹³ *Доктор Святий* — Фома Аквінський.

¹⁴ *Доктор Глибокодумний* — Дунс Скот.

¹⁵ Див. примітку 7 до листа 6 (47).

7 (69)

¹ Особи вигадані. *Йоганн Дзеньдзеленський* — звуконаслідувальне прізвище.

² *Рорбах* — назва, очевидно, вигадана, бо в найдокладнішому німецькому географічному атласі її нема.

³ Словники «Католикон» і «Перлина з перлин» не раз згадуються в «Листах темних людей». Словник францисканця Вільгельма Бритона (помер 1356 р.) являв собою компіляцію з різних творів філологічного й богословського змісту.

⁴ Друга книга твору Рейхліна «Про кабалістичне мистецтво» майже повністю розглядала Піфагора як знавця кабалістики.

⁵ Пародійні посилання на параграфи юридичних кодексів.

⁶ «Фізика» Арістотеля налічує 8 книг, а не 9, як пише схоласт — автор листа.

⁷ *Доктор Ісус* — прізвисько домініканця Йоганна Буркарда, доктора богослов'я, декана Страсбурзької капітули, який славився скандальною поведінкою.

⁸ *Александр* — тобто Александр Вілладье, автор популярного в середньовіччі підручника латинської мови. Див. примітку 8 до листа 7 першої частини.

8 (70)

¹ Тут, правдоподібно, мається на увазі Фелікс Гаммерлін (полатині Малеолус, 1389—1457) — доктор канонічного права, який за викривання розбещеності духівництва і чернецтва був переслідуваний церковними властями й засуджений на довічне ув'язнення. В цьому листі гуманісти — автори «Листів темних людей» — скинули із себе маску і недвозначно дали зрозуміти, що це твір, спрямований проти обскуратизму богословів. Ті схоласти, які в добрій вірі сприймали «Листи темних людей» як твір, написаний на їхній захист, а спрямований проти Рейхліна та його одподумців, тепер нарешті зрозуміли його сатиричну спрямованість.

² Псалтир, 1, 1.

³ *Кульгавий Ліпсій* — так прозвали Вольфганга Поліха із Меллерштадта, магістра семи вільних мистецтв і доктора медицини, який жив у Лейпцігу (XVI ст.). Про гейдельберзького кульгавого Ліпсія нічого невідомо, очевидно, йдеться тут про вигадку гуманіста — автора листа.

З М І С Т

Нещадна антиклерикальна сатира епохи Відродження.
Передмова Йосипа Кобова 5

ЛИСТИ ТЕМНИХ ЛЮДЕЙ

Частина перша (листи 1—41)	18
Додаток до першої частини (листи 1 (42) — 7 (48)	82
Частина друга (листи 1—62)	100
Додаток до другої частини (листи 1 (63)—8 (70)	203
Примітки. <i>Йосип Кобів і Юрій Цимбалюк</i>	221

Серія «Вершини мирової літератури»

ПИСЬМА ТЕМНЫХ ЛЮДЕЙ

Перевод с латинского
И. У. Кобова и Ю. В. Цымбалюка

Том 61

(На украинском языке)

Київ, видавництво художественной літератури «Дніпро»,
1987

Редактор *В. Г. Стругинський*. Художник *В. Т. Гончаренко*.
Художній редактор *В. А. Кононенко*. Технічні редактори
С. М. Величко, Л. М. Смолянок. Коректори *Т. Г. Білецька,*
О. С. Зінченко.

Інформ. бланк № 3200

Здано до складання 03.03.87. Підписано до друку 04.06.87.
Формат 84×108¹/₃₂. Папір друкарський № 3. Гарнітура зви-
чайна нова. Друк високий. Умовн. друк. арк. 14,28. Умовн.
фарбовідб. 16,275. Обл.-вид. арк. 15,989. Тираж 30 000 пр.
Зам. № 7-112. Ціна 1 крб. 30 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро», 252601, Київ-
МСП, вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе, 310057,
Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Л63 Листи темних людей. / Перекл. з латин. Й. Кобів
і Ю. Цимбалюк; Передм. Й. Кобова.— К. : Дніпро,
1987.— 272 с. (Вершини світового письменства,
том 61).

«Листи темних людей» — визначна пам'ятка німецької літера-
тури початку XVI ст., яка являє собою сатиричний твір, написа-
ний латинською мовою видатними гуманістами К. Рубеаном, У. фон
Гуттенем і, як гадають, іншими нібито від імені кліриків (за тра-
дицією, автори не вказуються). Листи-пародії висміюють неучтво,
тупість, релігійний фанатизм і моральну убогість богословів і цер-
ковників, викривають пороки папського Рима, дармоїдство і роз-
пусту ченців.

Л 4703000000—161 161.87
M205(04)—87

84.4Г

1 крб. 30 к.

Вершини
світового
письменства